বাঘে টাপুর রাত

অপূর্ব শর্মা

২০০০ চনৰ সাহিত্য অকাডেমি পুৰস্কাৰপ্ৰাপ্ত

বাঘে টাপুৰ ৰাতি

আৰু

অন্যান্য কাহিনী

অপূৰ্ব শৰ্মা

Chandra Dev Goswami Library
Acc. No. 30533
Date
Girls College

ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্ট'ৰচ্
কলেজ হোষ্টেল ৰোড
গুৱাহাটী-৭৮১০০১

প্ৰতিষ্ঠাতা ঃ নৰেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ দত্ত, স্থাপিত ঃ ১৯৪৫

বাঘে টাপুৰ ৰাতি

অপূৰ্ব শৰ্মা

ISBN 81-86494-28-6

প্ৰকাশক
শ্ৰীঅজয় কুমাৰ দত্ত
ষ্টুডেন্টচ্‌ ষ্ট'ৰচ্‌
কলেজ হোষ্টেল ৰোড
গুৱাহাটী-৭৮১০০১

পৰিবেশক
ভাৰতী বুক ষ্টল
গোলাঘাট-৭৮৫৬২১

প্ৰথম প্ৰকাশ ঃ জুলাই, ১৯৯৬; দ্বিতীয় প্ৰকাশ ঃ ডিচেম্বৰ, ২০০০;
তৃতীয় প্ৰকাশ ঃ অক্টোবৰ, ২০০২

© লেখক

891.045 SAR

বেটুপাত
কৃষ্ণেন্দু চাকী

মূল্য ঃ ৬০.০০ টকা

মুদ্ৰক
গিৰি প্ৰিণ্ট্‌ ছাৰ্ভিচ
৯১/এ, বৈঠকখানা ৰোড
কলকাতা-৯

Bāghe Tāpur Rāti Āru Anyānya Kāhini : *A collection of Assamese short-stories by* ***Apurba Sarma****, published by STUDENTS' STORES, College Hostel Road, Guwahati-781001 (Assam)* Price : Rupees Sixty only

Mahesh Chandra Dev Goswami Library
Nowgong Girls College
Acc. No. 30533
Date .... /04

বাঘে টাপুৰ ৰাতি

শৈশৱৰ পুনৰাৱিষ্কাৰ যাত্ৰাত

কৃতজ্ঞতাৰে 'মা'ৰ প্ৰতি —

হ্লধব / ১
শইচব বতব / ১০
অসামাজিক / ৩৬
হঠাৎ, নদীত ঢল / ৬০
সংকাব / ৮৭
বাঘে টাপুব বাতি / ১১০

সঙ্কিবামব বাজনীতি / ১৩৩

পাছ্-চোতাল

হলধৰ

(উৎসর্গ : আমাৰ গাঁৱৰ শেষ লিজেণ্ড্ ৺মিস্ত্রিয়নী আইৰ স্মৃতিৰ প্রতি)

বাতিপুৱা বাহিৰৰ পৰা আহি বলোৰামে নাদৰ পাৰত মুখখন ধুবলৈ গৈছিল, হঠাৎ ভঁৰালটোলৈ চকু পৰাত প্রতি দিনৰ চিনাকি দৃশ্যত তেওঁ কিবা এটা বৈসাদৃশ্য অনুমান কৰিলে। পিছমুহূর্ততে বৈসাদৃশ্যটো চেতনাত পৰিষ্কাৰ হৈ পৰিল : ভঁৰালৰ গাধৈত আজি কিছুদিন ধৰি থৈ দিয়া তেওঁৰ নতুন আধা-চঁচা নাঙলটো নাই। অবিশ্বাস আৰু বিস্ময়ে তেওঁৰ মনৰ মাজত লুকা-ভাকু খেলিলে। বিপদত পৰা মানুহৰ দৰে তেওঁ দুর্বল হৈ পৰিল। ভঁৰালটোৰ ফালে গৈ তেওঁ ভঁৰালৰ তললৈ, ইফালে-সিফালে অসহায়ভাৱে চকু ফুৰালে। তেওঁ এবাৰ আগচোতাললৈ গ'ল, আকৌ ঘূৰি ঘৰৰ পিছফালেৰে গৈ গোহালিৰ কাষেৰে অনিশ্চয়ভাৱে বাৰীৰ ফালে গ'ল। সন্দেহৰ ডাৱৰে তেওঁৰ মন আন্ধাৰ কৰি আনিলে। ক্রমে তেওঁৰ অন্তৰৰ পৰা বিস্ময় আৰু অবিশ্বাসৰ ধুৱঁলি দূৰ হ'ল, দুর্বলতা আঁতৰিল আৰু ধীৰে ধীৰে তাৰ ঠাইত ক্রোধৰ উগ্র তাপ সঞ্চাৰিত হ'ল। "চালা....কুকুৰৰ...।" হঠাৎ এটা বিস্ফোৰণ হ'ল আৰু কিছুসময় ধৰি তীব্র গর্জনেৰে নেদেখা শত্রুৰ বিৰুদ্ধে তেওঁৰ মুখেদি বিচিত্র শব্দৰ ফিৰিঙতি উফৰিবলৈ ধৰিলে। তুঁহ জুইকুৰা ফুৰাই থকাৰ পৰা কাণ উনাই মালতীয়ে বান্ধনী ঘৰতে তত্ ল'লে।

আজি এমাহমানৰ আগতে দুপৰীয়াৰ ৰ'দজাক পিঠিত লৈ একান্তমনে নতুন নাঙলটো চাঁচি থাকোঁতে হঠাৎ আহি মাঘি মহাজনে মাত দিলেহি, "কি অ' বলো, নাঙল চাঁচিছ?" মহাজনৰ মাতত বলোৰামৰ মনোযোগেই কেৱল নেভাগিল, এটা অশুভ ইঙ্গিত একো কাৰণ নোহোৱাকৈ তেওঁৰ মনত বিৰিঙি উঠিল।

"হয়, মহাজন" নাঙলটো ঘূৰাই লৈ ইচ্ছা কৰিয়েই মহাজনতকৈ নাঙলটোত বেছি মনোযোগ দি উত্তৰ দিলে।

"দুটা দেখোন? পোঁজা যেন পাইছোঁ। ক'ত পালি?" মহাজনৰ আগ্রহত বলোৰামে অস্বস্তিবোধ কৰিলে।

"ৰায় নেপালীয়ে বাৰীত কৰতিয়াল লগাইছে। মই বাছি বাছি এই দুটা চাপৰিৰ পৰা অহা গাড়ীত তুলি লৈ আহিলোঁ।" তেওঁ আগ্রহবিহীন কণ্ঠেৰে উত্তৰ দিলে।

"ভালেই হ'ল দে। মোকো অহাবাৰলৈ নতুন গৰুহালৰ বাবে নাঙল এটা

লাগিব। এইটো মযে নিম। ভালকৈ চাঁচি-মেলি দিবি। মই পিছে ফাংফালহে লগাম হ'বলা; নতুন মাটি অলপ ভঙাব লাগিব।" মহাজনে একে উশাহতে ক'লে।

"এস্...মহাজন, লেঠাহে লাগিল। এইটো ভিনিহিয়ে পছন্ কৰি থৈ গৈছে। ভিনিহিৰ নাঙলটোৰো অৱস্থা নাই। তেনেই বুঢ়ী হ'ল...।"

"কোন? চন্দ্ৰ? এঃ হ'ব দে। সি এটা বিচাৰি ল'ব। এইটো ভালকৈ চাঁচি দে। লাগিলে মই অলপ পইচাকে দিম।"

"হৰি ঈশ্বৰ, মহাজন ভাল কথা কৈছে। আপোনাৰ পৰানো পইচা ল'মনে? থাকিলে এনেয়েই দিম। এইটো পিছে ভিনিহিক নিদিলে মোৰ জবানেই জুঠা হ'ব। চাঁচি-মেলি শনিবৰীয়া হাটৰ দিনা কাধোবাৰ গাড়ীত পঠাই দিবলৈ সইত্ খুৱাই গৈছে। কিয়, বাৰীতে দেখোন ইমানবোৰ গছ আছে, গন্ধেশ্বৰক কৈ এটা কটাই ল'লেই হ'ল।" বলোৰামে কথাটো সহজ কৰি পেলাব খুজিলে, কিন্তু মহাজনে জানে, পোঁজাকাঠৰ এনেকৈ চঁচা নাঙল এটা পোৱা সহজ নহয়।

অসমতলত এই বিপৰীত উদ্দেশ্যপূৰ্ণ কথোপকথন সেইদিনা আৰু কিছুসময় চলে আৰু অনুক্ত তিক্ততাত শেষ হয়। বলোৰামে ভিনিহিয়েকৰ নাঙলটো সোনকালে পঠাই দি নিজৰটো চাঁচিবলৈ ল'লে। কিন্তু সবিয়হ পেলাবৰ সময় হোৱাত আধা চঁচা নাঙলটো গাধৈত তুলি থৈ তেওঁ চাপৰিলৈ গ'ল। কালি ৰাতি মাত্ৰ তেওঁ চাপৰিৰ পৰা ঘূৰি আহিছে আৰু আজি, বিশ্বাস কৰিব নুখুজিলেও, তেওঁ এই কথা গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল যে বহু কষ্টেৰে প্ৰায় সম্পূৰ্ণ কৰি অনা তেওঁৰ হেঁপাহৰ নতুন নাঙলটো চোৰে নিলে। হিতাহিত জ্ঞানশূন্য হৈ চিঞৰি চিঞৰি গুৱাল-গালিৰে ৰাতিপুৱাৰ গাঁও থান-বান কৰাৰ পিছত তেওঁৰ অন্ধ-ক্ৰোধ কিছু শাম কাটিলে। কিন্তু মনৰ ভিতৰত অতৃপ্তি আৰু অপমানৰ একুৰা তুঁহ-জুই মনে মনে জ্বলিবলৈ ধৰিলে, কিয়নো মহাজনৰ তেওঁৰ নাঙলটোৰ প্ৰতি আক্ৰোশৰ কথা তেওঁৰ মনত পৰিল আৰু তেওঁ বুজিলে যে যদিও মহাজনে কেতিয়াও তেওঁৰ নাঙল চুৰ কৰিবলৈ নাহে, তথাপি এই দুৰ্ঘটনাৰ ক'ৰবাত মহাজনৰ নেদেখা হাত আছে।

দুদিন ধৰি বলোৰাম খঙে-দুঃখে গোমোঠা হৈ থাকিল। কিন্তু এনেকৈ থাকিলে সংসাৰ নচলে। চাপৰিৰ মিঠা-আলু খান্দিবৰ হৈছে। খান্দি ৰাতিয়েই বস্তাত ভৰাই গাড়ীত তুলি দেওবৰীয়া হাটলৈ নিব লাগিব। তেওঁ সোমেশ্বৰক চাপৰিলৈ লগ ল'বলৈ গ'ল। সোমেশ্বৰ নাই। নাই? ৰাতিপুৱাই ক'লৈ গ'ল?

"এঃ কিনো ক'ব? আজি তিনিদিন কান্ধৰ বিষত মানুহটোৱে তত পোৱা

নাই। কালি আস্পাতাললৈ গ'ল, বোলে বেজী ল'ব লাগিব তিনিটা। তাকে ল'বলৈ গৈছে আজি। তাকেহে কৈছোঁ বোলোঁ..." সোমেশ্বৰৰ ঘৈণীয়েক ৰেৱতীৰ কথা সহজে শেষ নহয়। বলোৰাম চিন্তাত পৰিল।

আবেলিলৈ তেওঁ কণল'ৰাৰ ঘৰলৈ গাড়ীখনৰ কথা ক'বলৈ গ'ল। কোনো কথা নাই, কণল'ৰাই নিজে গাড়ী লৈ যাব। তাৰো মাটিমাহ আধাবস্তামান আছে, হাটলৈ নিব লাগে।

"মই আকৌ ৰাতিপুৱা সোমেশ্বৰক লগ ধৰিবলৈ গৈছিলোঁ। তাৰ বোলে হেনো কান্ধৰ বিষ, সিৰ বাগৰিছে।"

"আও, আচলটোৰ ওচৰলৈকে গৈছিলি! সি আজিকালি ডাঙৰ মানুহ; মাখি ছালকণ ছিগিলেও আস্পাতাল পায়গৈ। আমাৰ কান্ধৰ বিষ কান্ধতে যায়, তাৰ কান্ধ বিষালে বেজী লয়। এলাপেচা ডাক্তৰৰ চিকিচাই নহয়, একেবাৰে চৰকাৰী ডাক্তৰ!" কণল'ৰাই বিদ্ৰূপসনা বিৰক্তি প্ৰকাশ কৰিলে।

"কান্ধ বিষাবলৈনো পালে কেনেকৈ?"

"এ বৰ ডাঙৰ ঘটনা। এবাবাৰীৰ পৰা কাঠৰ টুকুৰা মহাজনৰ ঘৰলৈ কঢ়িয়াইছিল।"

আঁকি? বলোৰামৰ প্ৰশ্নকেইটা ওলাই নাহিল, কেৱল চকুৰে-মুখে বিয়পি গ'ল। তেওঁৰ গা চেবালে। সন্দেহ আৰু উত্তেজনাৰ বতাহে মনৰ তুঁহ-জুইকুৰা কোবাই গ'ল। এবা, কান্ধৰ বিষ মানুহৰ কান্ধতে যায়, সোমেশ্বৰে তাৰ বাবে এমাইল দূৰৰ হাস্পতাললৈ ঢপলিয়াইছে। পইচা দি বেজী লৈছে। বিশ্বাস-অবিশ্বাসৰ ছাঁ-পোহৰে তেওঁৰ মনত খেলা কৰিলে। হয়নে? এইটো হ'ব পাৰেনে? সোমেশ্বৰ আৰু মহাজন? মহাজন...কিন্তু সোমেশ্বৰ? তেওঁ বিবুধি হ'ল।

আলুখিনি ভালকৈ বিক্ৰী হৈ গ'ল। মাৰ্কিন কাপোৰ দুগজমান, দহনেচীয়া সূতা দুমুঠি কিনি তেওঁ সন্তুষ্ট মনে ঘৰলৈ ঘূৰিছিল। কণল'ৰাই গাড়ী চলাইছে। ঘৰমুৱা গৰুহালে হৰ্ হৰ্কৈ খালী গাড়ীখন টানি নিছে। গাড়ীত দীঘল দি পৰি বলোৰামে নানাধৰণে কথাবোৰ আঁত লগাবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

পিছদিনা ৰাতিপুৱা ভাল চাই মিঠা-আলু অলপ টোপোলা বান্ধি বলোৰাম হাস্পতাললৈ ওলাল। ফুকন ডাক্তৰৰ ঘৰত বেবেজীয়াৰ গণেশ দাইটিৰ ল'ৰা দেউতি লগুৱা হৈ আছে। সিবাৰ মালতী আৰু ছোৱালীজনীৰ বৰকৈ পেট-চলাৰ সময়ত ডাক্তৰে বহুত সহায় কৰিছিল; সেই উপকাৰ তেওঁ পাহৰিব নোৱাৰে। মাজে মাজে বাৰীৰ দুই-এপদ বস্তু তেওঁ এতিয়াও ডাক্তৰৰ ঘৰত দিয়ে। ডাক্তৰ হাস্পতালৰ বেমাৰী চোৱাত ব্যস্ত। বলোৰামে আলুখিনি নি ডাক্তৰণীৰ হাতত দি ভিতৰফালে মূঢ়া এটা পাৰি বহিল। নাল ছিগা পিয়লা এটাত চাহ আৰু

পিৰিচ এখনত চুজি অকণমান আনি দি দেউতিয়ে তেওঁৰ লগত দুই-একাষাৰ কথা পাতিবলৈ লাগিল। কথাৰ চলতে তেওঁ উলিয়ালে, "আমাৰ সোমেশ্বৰেও বোলে বেজী লৈছেহি?"

"অঁ, সিদিনা মাঘি মহাজনে লৈ আহিছিল চাৰৰ ওচৰলৈ।"

"আঁ?" বলোৰামে যেন চক্ খাই উঠিল।

"মহাজননো আকৌ কিয় আহিছিল?" ৰ'ব নোৱাৰি তেওঁ সুধিলে।

"মহাজনেহে চাৰক টকা দি গৈছে। সোমেশ্বৰ কাইটিয়েনো ক'ৰপৰা বেজী ল'বলৈ পইচাখন পাব? পিছত চাগৈ ধানত মাৰি দিব।" দেউতিয়ে ক'লে। অভীষ্ট সিদ্ধিৰ শেষত বলোৰামে এটা দীঘলীয়া হুমুনিয়াহ্ কাঢ়িলে। আশা কৰামতেই খবৰখিনি পোৱা গ'ল।

বলোৰাম এতিয়া নিশ্চিত। তেওঁৰ মনত গঢ় লৈ অহা সন্দেহটো এতিয়া এটা পৰিষ্কাৰ সত্য। সোমেশ্বৰৰ হতুৱাই মহাজনে তাৰ নাঙলটো সৰকাইছে আৰু গধুৰ, কেঁচা নাঙলটো নৈৰ পাৰ কৰি কঢ়িয়াই নিয়াত সোমেশ্বৰৰ কান্ধত সিৰ বাগৰিছে। এতিয়া মহাজনে তাৰ চিকিৎসাৰ খৰচ ভৰিছে। কিন্তু ক'তো একো সাক্ষী-প্ৰমাণ নাই। গতিকে, প্ৰথম কাম চুৰি মালটো বিচাৰি উলিওৱা। কিন্তু সেইটোৱেই এটা অসম্ভৱ কাম। কিন্তু হায়! বলোৰামে পুনৰায় হুমুনিয়াহ্ কাঢ়িলে। সোমেশ্বৰেনো তাক এইদৰে শতুৰু শালিব লাগেনে? মহাজনৰ হাতত তাৰ মাটি গ'ল। এতিয়া সি মহাজনৰ মাটিত আধি কৰে। তাৰো ধাৰত-সুতত কাটি যিখিনি পায়, তাৰে সোমেশ্বৰৰ বছৰটো নুঘূৰে। থকাৰ ভিতৰত বাপেকৰ দিনৰ গৰু গাড়ীখন আছেগৈ, বেছিভাগ মহাজনৰে ভাড়া মাৰে; মহাজনে সিকিটো-আধলিটো দিয়ে, সি মাতিব নোৱাৰে। তথাপি সি মহামূৰ্খই মহাজনৰ ভৰি চেলেকি থাকে। আৰু আজি মহাজনৰ উচটনিত সি তেওঁৰ, বলোৰামৰ, অন্যায় কৰিবলৈ চুৰিত হাত দিলে!

কিন্তু বলোৰামে অসম্ভৱক সম্ভৱ কৰাৰ চেষ্টা এৰি নিদিলে। বৰলা ভদ্ৰকান্তই আদবয়সত এজনী বাটলু তিৰোতা আনিছিল। সেই ভদ্ৰকান্তৰে গাঠলুকৈ 'মেনেসা-পুত্ৰ' ধোৰোকা; গাঁওখনত সকলোৰে ঘৰে ঘৰে পিত্পিতাই চাহ-জলপানৰ জুতি লৈ ফুৰে; চাপৰিলৈ কুঁহিয়াৰ পেৰিবলৈ নিয়াৰ লোভ দেখুৱাই বলোৰামে ধোৰোকাক বিশ্বাসত লৈ কামত লগালে আৰু দুদিনৰ ভিতৰতে ধোৰোকাই খবৰ আনি দিলে যে মহাজনৰ বৰ-ঘৰৰ ভিতৰত, ডাঙৰী থোৱা চাংখনৰ তলত বলোৰামৰ নাঙলটো আধা-চঁচা হৈ বেজাৰ মনেৰে শুই আছে। বলোৰাম উত্তেজিত হৈ উঠিল। তেওঁৰ প্ৰতি কৰা অপকাৰ আৰু অপমানৰ বিৰুদ্ধে মহাজনক অপদস্থ

কৰিবলৈ তেওঁ উত্ৰাৱল হ'ল। কিন্তু উত্ৰাৱল হ'লে নহ'ব। তেওঁ নিজকে শান্ত কৰিলে আৰু মনে মনে বহুত চিন্তা কৰি চালে। কিন্তু কোনো উপায় স্থিৰ কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁ গজেন মাষ্টৰৰ ওচৰ চাপিল। গজেন মাষ্টৰ ভাটি ফালৰ, প্ৰৱাসী; তেওঁ গাঁৱৰ সকলোৰে নিজে হোৱা অভিভাৱক।

"আ—, বৰ ডাঙৰ কাম কৰিব খুজিছা। প্ৰমাণ কৰিব পাৰিবা?"

"কি প্ৰমাণ লাগে মাষ্টৰ? ৰায় নেপালীয়ে ক'ব, যেয়ে দেখিছে সেয়ে ক'ব, মোৰ মাইকী মানুহে ক'ব। কোন মানুহে নিজৰ নাঙল নি চাঙৰ তলত সুমায়? কওকচোন!"

মাষ্টৰে বিজ্ঞৰ হাঁহি মাৰিলে। "তেনেকৈ চালে নহয়। চৰ কথা তেনেকৈ নহয়, বুজিছা? পুলিচত দিয়া, পুলিচৰ বাহিৰে উপায় নাই। নিয়মৰ কথা আছে নহয়।" মাষ্টৰে ক'লে।

বলোৰাম ঘৰলৈ আহিল। পুলিচত দিয়া, অৰ্থাৎ ৪ মাইল বাটকুৰি বাই গৈ পুলিচক কেইটকামান সিধা দিয়াগৈ; পুলিচ আহি মহাজনৰ ঘৰত চাহ-জলপানৰ জুতি লওকহি, সিধা-পাতি লওকহি। চৰ ফুচ্-ফাচ্ হ'ব। পুলিচে একো নকৰে। ইহঁত চৰ এক জাতৰ। কিন্তু মাষ্টৰে কৈছে পুলিচৰ বাহিৰে উপায় নাই। তেন্তে? সঁচাই একো উপায় নাইনে?

মনৰ অশান্তিত বলোৰামে আৰু কিছুদিন কটালে। কি কৰা যায়? তেওঁ মনৰ মাজতে চট্ফট্ কৰে। ধোৰোকাই তেওঁক সাহ দিছে, "ককাইটি, কি চাই আছা? দিয়া ভেদ ভাঙি, যি হয় হওক।"

ইতিমধ্যে বছৰেকীয়া নাট মেলা হ'ল। নিয়মিতভাৱে নামঘৰত আখৰা চলিল। বলোৰামৰ অশান্তিয়ে তাৰ মাজতো মনটো কুট্কুটাই কামুৰি থাকিল। বৰ ধেমালিৰ দিনা তেওঁ পুনৰ ধোৰোকাক পঠালে, বস্তুটো আগৰ ঠাইতে আছেনে নাই সি আকৌ এবাৰ চাই আহক। এইবাৰ তেওঁ মন ডাঠ কৰিছে; ভাওনাখন হৈ যাওক, নাট-সামৰণিৰ দিনা তেওঁ ৰাইজৰ আগত কথাটো উলিয়াই ৰাইজকে বিচাৰ কৰিবলৈ দিব। ইমানখন ৰাইজৰ কথা মহাজনে নামানিবনে?

কিন্তু ধোৰোকাই বেয়া খবৰ আনিলে, নাঙলটো আগৰ ঠাইত নাই। বলোৰাম জঁই পৰি গ'ল। এতিয়া তেওঁ কি বুলি ৰাইজক বিচাৰ দিব? হায় হায়, ইমান সুবিধাটো অথলে গ'ল। তেওঁৰ সাহৰ অভাৱতে এইখন হ'ল, ধোৰোকাৰ কথা শুনা হ'লেই ভাল আছিল। তেওঁ পলম কৰি থকা বাবেই চৰ মাটি হ'ল।

ভাওনাখন ভালেৰেই হৈ গ'ল। কিন্তু বায়ন হৈয়ো বলোৰামে নাটখনত উৎসাহেৰে ভাগ ল'ব নোৱাৰিলে। নাই, তেওঁৰ অকণো স্ফূৰ্তি নহ'ল। এখন বেজেনাতো

মন নবহিল; বজাই ভাল নেলাগিল।

নাট-সামৰণিৰ দিনা আবেলি। তেওঁৰ টোপনি-ক্ষতি ভালকৈ পূবাবই পৰা নাই; আবেলি চাহ্ এবাটি খাই বিড়ি কিনিবলৈ তেওঁ ঘনছামৰ দোকানলৈ আহিল। দোকানৰ বাহিৰতে বাৰান্দাৰ বেঞ্চ এখনত বহি থকা সোমেশ্বৰলৈ নোচোৱাকৈ তেওঁ দোকানত সোমাব খুজিলে।

"কি অ' ককাইটি..." সোমেশ্বৰে মাত দিলে। বলোৰামৰ খঙে টিঙিচকৈ টোপনি-ক্ষতিৰ মগজটো উতলাই পেলালেগৈ।

"এই, তই মোক ককাইটি নেচেলাবি।" কৰ্কশস্বৰে তেওঁ ক'লে। সোমেশ্বৰে থত্মত্ খালে। মুখৰ ৰং সলনি হ'ল।

"আও, কিনো নগৰত..." সোমেশ্বৰৰ ভাৱৰি সঁকীওৱা কোমল উত্তৰটো শেষ নহ'ল। বলোৰামে সংযম হেৰুৱালে। অতদিনৰ অশান্তি, অতৃপ্তি, দুশ্চিন্তা, অপমানৰ জ্বালা হোলোককৈ ওলাই আহিল।

"জগৰ লগোৱা নাই? কটা নিধক, কুকুৰ, চোৰ, হাৰামজাদা..." তেওঁ ক্ৰমে উচ্চগ্ৰামলৈ যাব ধৰিলে।

সোমেশ্বৰে কণ্ঠস্বৰ বাধ্য হৈ তপত কৰিলে, "এই ককাইটি, ককাই নেমানিম কিন্তু, চাই-চিতি কথা ক'বি দেই, কৈ দিছো..."

"কি চাব লাগে অ'? কি চাব লাগে? চালা, চোৰৰ জাত!"

"কি চুৰ কৰা দেখিছিলি অ'? কি চুৰ কৰা দেখিছিলি?"

বলোৰাম পাগলৰ দৰে হ'ল। "কি চুৰ কৰিছিলি? চালা চোৰ, চালা চোৰ, কি চুৰ কৰিছিলি মই ক'ব লাগে? মোৰ নতুন নাঙলটো চুৰ কৰা নাছিলি, হাৰামজাদা? মহাজনৰ হুকুমত গাধৈৰ পৰা মোৰ আধা চঁচা নাঙলটো চুৰ কৰিছিলি, কুকুৰ। কান্ধৰ বিষত আস্পাতালত বেজী লৈছিলি, মহাজন বাপেৰে পইচা দিছিল, চালা চোৰৰ জাত। মই নাজানো? মই ক'ব লাগে—নিলাজ; মই নেজানো? মই ক'ব লাগে, চালা গোলাম, গোলামৰ সঁচ। মহাজনে গু খাবলৈ ক'লে তই গু খাবি। হাৰামজাদা, লাঠুৱা, বেইমান...!"

ইতিমধ্যে দোকানৰ বাৰান্দাত কিছু মানুহ, ল'ৰা-ছোৱালী এই দুই চৰিত্ৰক কেন্দ্ৰ কৰি থিয় হ'লহি। ঘনছামৰ দুজনী ঘৈণীয়েক আৰু এবুৰি ল'ৰা-ছোৱালীয়ে চকোৱাৰ কাষৰ জপনাৰ ওচৰত জুম পাতিলেহি। দোকানৰ ভিতৰৰ পৰা হা-হা কৰি গজেন মাষ্টৰ ওলাই আহিল।

"হেঃ কি কৰা, কি কৰা? সৰু ল'ৰাৰ দৰে কাজিয়া! বৰ ভাল মুখ দিয়া তোমালোকৰ।" তেওঁ দুয়োকো ভৰ্ৎসনা কৰিলে।

"ইয়াৰ মই জান শেষ কৰিব লাগিছিল, মাষ্টৰ। ই চুৱাখোৱাই মহাজনৰ বুধি শুনি মোৰ আধা-চঁচা নাঙলটো নি মহাজনৰ শোৱা চাঙৰ তলত সুমুৱাইছেগৈ। মহাজনে তাক নাঙঠ কৰিলে, সি কিন্তু মহাজনৰ চুৱা চেলেকিবলৈ এৰা নাই।"

"ঐ, বৰকৈ যে টেঁটু ফালিছ, উলিয়াই দিব পাৰিবি? প্ৰমাণ দিব পাৰিবি?" সোমেশ্বৰৰ কণ্ঠ তীব্ৰ হ'লেও তাত উগ্ৰতা নাই। এটা এটাকৈ বলোৰামে যি ধৰণে ঘটনাবোৰ কৈ গৈছে, সোমেশ্বৰে তাত তৎবিচূৰ্তি খালে আৰু ভিতৰি ভিতৰি দুৰ্বল হৈ পৰিল।

"মই কিয় উলিয়াই দিম? শোৱা চাঙৰ তলৰ পৰা নি ক'ত গুৱনিয়ে-মৃতনিয়ে লুকুৱাইছ মই কি জানো? তই উলিয়াই দে।"

"উলিয়াই দিব নালাগে ৰ'বা। উলিয়াই দিব লাগে কিয়? সোমেশ্বৰ, তুমি নিছা যদি সৈ কাঢ়া, নহ'লে কোনে নিছে পুলিচত দিব লাগিব। বৰ বেয়া কথা হৈছে। নিজৰ ভিতৰত এইবোৰ....বৰ বেয়া কথা।" মাষ্টৰে মাত দিলে।

"মাষ্টৰ, ইয়াৰ বাপেক মৰিবৰ সময়ত মই তিনিৰাতি সমানে পৰ দিছোঁ। মৰাৰ দিনা গাঁৱত মানুহৰ নামে চোকোৰা এটাও নাই, চব কঠাইচুকত ভাওনা চাবলৈ গ'ল। মই সূতাৰ গাঁৱৰ পৰা মানুহ মাতি আনি নিজে বাঁহ কাটি মৰা শ কান্ধত লৈ চছানলৈ গৈছোঁ। তাৰ হালৰ দমৰা চবকাত পৰোঁতে মোৰ গুটীয়া দমৰাটো বিনা ভেৰোণে তাক খেতি উঠাবলৈ দিছোঁ। এতিয়া উপকাৰীক অজগৰে খায়।" বলোৰামে মাষ্টৰক গোচৰ দিলে আৰু সোমেশ্বৰৰ ফালে ঘূৰি পুনৰ কণ্ঠলৈ তেজ আৰু তীব্ৰতা আনি আঙুলি জোকাবিবলৈ লাগিল, "মহাজনে তোৰ চব চুঁচি নিছে, তোৰ শিক্ষা হোৱা নাই, মূৰ্খ! বাপেৰৰ বেমাৰত, শৰাধত ধাৰ কৰা টকা আৰু সুতত মাৰি তোৰ মাটি কোনে হজম কৰিলে? আকালৰ দিনত টকা ধাৰলৈ দি কোনটো বাপেৰে ধানত মাৰি লয়? শতুৰুক নাকাটি তই মিতুৰলৈ টোঁৱাইছ, অহমক! কি কাৰণে? কিহৰ ভয়ত? অ'—মাটি আধিলৈ নিদিয়াৰ ভয়ত? তোৰ বুকু ডাঠ থাকিলে নিদিওঁ বুলিয়েই মাটি নিদিবলৈ মহাজনৰ তাগজ আছেনে? কেঁচুৰ দৰে কেৰ্মেৰ্ কৰি থাকিবি খালী! তোক মাটি নিদি কাক দিয়ে চাই লচোন এবাৰ। খেতি কৰি আছ, সেই মাটিৰ ওপৰত তোৰ একো হক নাই? মোৰ লগত এইবাৰ চাপৰিলৈ ওলাবি, চাম হালোৱাৰ মাটি কোনে বন্ধ কৰে।" বলোৰাম হঠাৎ ৰ'ল আৰু জেপত বিড়ি বিচাৰিলে। মাষ্টৰৰ মধ্যস্থতা আৰু এতিয়া তেওঁৰ একপক্ষীয় আধিপত্যৰ ফলত দৃশ্যটোৰ উগ্ৰতা কমি আহিছিল। বলোৰামৰ সপক্ষে দুই-এক সমৰ্থনসূচক মন্তব্য আহিল। এক আচৰিত পৰিবেশ আৰু অনুভূতিৰ মাজত নিমাত হৈ সোমেশ্বৰে তলমূৰ কৰিলে। তাৰ মনৰ মাজত

এটা কেতিয়াও অনুভৱ নকৰা ৰূপান্তৰ ঘটিব ধৰিছিল। লাজ-অপমানত জৰ্জৰিত হৈ বলোৰামৰ কথাৰ মাজত সি প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে তাৰ আত্মমৰ্যাদাৰ কথা অনুভৱ কৰিলে। এক নতুন উপলব্ধিয়ে, নতুন সাহসে তাৰ মনৰ লাজ, ভয়, সঙ্কোচ নোহোৱা কৰি পেলালে। এৰা, কাক সি ভয় কৰিছে? সি কাৰ গোলাম? মহাজনে তাক ভিকহু কৰিছে, তথাপি সি কিহৰ ভয়ত মহাজনৰ বহতীয়া হৈ আছে? আৰু থাকিয়েইবা সি বাচিছেনে? কি লাভ হৈছে তাৰ? এটা বুজি নোপোৱা চেপা মাৰি ধৰা পুৰণি বান্ধোনৰ পৰা সি লাহে লাহে মুকলি হৈ পৰিল।

"এই চোৰাঁ, খাটি কথা কৈছে বলোৰামে। ভয় নকৰিবা। সঁচা কথা ক'বলৈ ভয় কৰিব নাপায়। আৰু নহ'লে মৰ্য়ে যাওঁ আৰু পুলিচত—" গজেন মাষ্টৰ বাহিৰৰ ফালে ঘূৰিব খুজিছিল, সোমেশ্বৰ আহি তেওঁৰ ভৰিত পৰিল।

"হেঃ কি কৰা? বলোৰামক মাফ খোজাঁ। বাইজক মাফ খোজাঁ। যোৱাঁ, বৰ ডাঙৰ ভুল কৰিছিলা। মানুহ মানুহৰ ইমান গোলাম হ'ব নেপায়। যোৱাঁ, নাঙলটো আনি দিয়া।" গজেন মাষ্টৰে কৈ কৈ তেওঁৰ চাইকেলৰ ওচৰলৈ গ'ল। সোমেশ্বৰ বলোৰামৰ ফালে ঘূৰিল আৰু সহজ আন্তৰিকতাৰ সুৰত ক'লে, "বল ককাইটি, আনোঁগৈ।"

"যা-আ, মই আকৌ কিহলৈ যাম? তই আনগৈ। য'ৰ পৰা আনিছিলি, ত'তে থৈ আহগৈ। নাঙল কঢ়িয়াওঁতে কাৰো কান্ধৰ বিষ নহয়, যা। মই বিড়ি কিনিবলৈহে আহিছিলোঁ!" অলপ আগৰ অগ্নিমূৰ্তি মানুহটোৱে একে সহজ, আন্তৰিক সুৰত ভৰ্ৎসনা কৰিলে।

"দে তেনে বিড়ি এটাকে।" নিলাজ হাঁহি এটা মাৰি সোমেশ্বৰে ক'লে। চকু ঘোপা কৰি বলোৰামে তালৈ চালে আৰু জেপৰ পৰা বিড়িৰ মুঠাটো উলিয়াই এটা তালৈ আগবঢ়াই দিলে।

ইয়াৰ পিছত এটা অভিনৱ দৃশ্য ৰচিত হ'ল।

আবেলিৰ গাঁৱৰ বাটেদি কান্ধত আধা-চঁচা নাঙল এটা লৈ সোমেশ্বৰে কুকুৰ-লৰ দি গৈছিল আৰু তাৰ পিছে পিছে এজাক সৰু সৰু নঙঠা আদ-নঙঠা ল'ৰা-ছোৱালীৰ কলৰোলময় এটা সমদল আগবাঢ়িছিল। হঠাৎ সোমেশ্বৰ এবাৰ ৰ'ল আৰু লাহেকৈ ঘূৰি পিছফালৰ সমদলটোলৈ চালে। সমদলটো সন্ত্ৰস্ত হৈ ৰৈ গ'ল। সোমেশ্বৰ পুনৰ আগবাঢ়িল আৰু দলটোৱে পুনৰ তাক অনুসৰণ কৰিলে। সোমেশ্বৰৰ মনটো আচৰিত ধৰণে পাতল লাগিল, কান্ধত গদা লৈ সি যেন নামঘৰত ভাওনাৰ প্ৰৱেশহে কৰিছে। আকৌ এবাৰ সি পিছফালে ঘূৰি চালে আৰু এক অদ্ভুত

স্ফূৰ্তিত তাৰ সোঁহাতখন ওপৰলৈ দাঙি লঘুকণ্ঠে চিঞৰিলে, "ধৰ, নাঙল চোৰক, ধৰ!" দুই মুহূৰ্তৰ নীৰৱতাৰ পিছত হঠাৎ একেলগে অসমান কণ্ঠত তাৰ পিছফালে প্ৰতিধ্বনি হ'ল, "ধৰ, নাঙল চোৰক ধৰ!" কি আনন্দত সোমেশ্বৰে জানে, তাৰ মুখ হাঁহিত মেল খাই গ'ল। এইবাৰ তাৰ কণ্ঠ আৰু এক পৰ্দা ওপৰলৈ গ'ল।

হোঁকাটো হাতত লৈ মহাজনে বাৰান্দাৰ পৰা দূৰৰ শব্দটো শুনিলে। চকু ঘূৰাই প্ৰথমে তেওঁ কেইমুহূৰ্তমান দৃশ্যটো বিশ্বাস কৰিব পৰা নাছিল। তাৰ পিছত ভূত দেখাৰ দৰে একো নুবুজি প্ৰায় দৌৰি গৈ বাৰান্দাৰ কাষৰ চকোৱাৰ আঁৰত থিয় হ'ল। তেওঁৰ গাত কঁপনি উঠিল, বুকুখন ধপ্‌ধপাই উশাহ বন্ধ হ'ব যেন লাগিল। সমদলটো সৰৰে যেতিয়া আহি তেওঁৰ পদূলি পালেহি মাথি মহাজনে যেন তেওঁৰ নিয়তিক স্বচক্ষে দেখা পালে। তেওঁ দেখিলে যে মহা আনন্দে চিঞৰি চিঞৰি কান্ধত নাঙল লৈ সোমেশ্বৰে কুকুৰ-লৰ দিছে। তাৰ পিছত ঢপলিয়াইছে গাঁৱৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ জাক। আৰু সৰৰ শিশুৰ জাকটোৰ মাজত হাঁহি-চিঞৰি ক'ব নোৱাৰা হৈ গৈছে মহাজনৰ অতি মৰমৰ নুমলীয়া ল'ৰাটো! মাথি মহাজনৰ দেহটো দুবাৰমান জোৰে জোৰে কঁপি উঠিল। কলিজাটো কেইমুহূৰ্তমান বন্ধ হৈ গ'ল। তেওঁ শিলৰ দৰে মাটিত পোত খাই ৰ'ল।

টোকা:

* ঘটনাটো প্ৰায় এইধৰণেই ঘটিছিল; কেৱল শিক্ষকজনৰ ভূমিকা অধিকতৰ দুৰ্বল আৰু দ্বিধাযুক্ত আছিল।

** প্ৰকাশ থাকে যে কিছু বছৰৰ আগেয়ে মিস্ত্ৰিয়নী আই ঢুকাল। এই ঘটনাত এখন গাঁৱৰ তৎকালীন আৰু ভৱিষ্যত শিশুসমূহ তেওঁৰ মাতৃত্বৰ পৰা বঞ্চিত হয়। কুলীন গোসাঁই পৰিয়ালৰ বাল-বিধৱা ছোৱালী। কুটিল, লোভী নবৌৱেক আৰু পৰাক্ৰমী এক মৌজাদাৰৰ চক্ৰান্তত ঘোঁৰা আৰু নাও সহযোগে তেওঁ দক্ষিণপাৰলৈ অপহৃত হয়। দৈহিক আৰু মানসিক পবিত্ৰতা হেৰুৱাই কলঙ্ক আৰু মাতৃত্ব অৰ্জন কৰাৰ পিছত পৰিত্যক্তা হৈ তেওঁ নিজ গাঁৱলৈ ঘূৰি আহে আৰু দুঃখিনীৰ জীৱন-যাপন কৰে। সেইটো আন এটা কাহিনী। পৃথিৱীৰ ভিতৰত আটাইতকৈ সু-স্বাদু আটলচজোপা ঘটনাক্ৰমে তেওঁৰ পাকঘৰৰ ওচৰত আছিল। ইতিহাসৰ খাতিৰত ক'ব লাগিব যে তেওঁৰ হাতৰ খাৰলিৰ সোৱাদ তেওঁৰ মৃত্যুৰ লগে লগে পৃথিৱীয়ে হেৰুৱায়। আত্মাত বিশ্বাসীসকলৰ পক্ষে, তেওঁৰ আত্মা নিঃসন্দেহে শান্তিত আছে, তাৰ বাবে কোনো প্ৰাৰ্থনাৰ প্ৰয়োজন নাই।

শইচৰ বতৰ

(৺বগীকেঁৰী বাইৰ স্মৃতিত ৰচিত)

মৌজাদাৰৰ পদূলিত কাঠৰ খুটাত হালপতা লগাই কৰা আহল-বহল নঙলা-মুখত থিয় দিয়াৰ লগে লগে পদ্মেশ্বৰৰ জীৱন্ত যমদূতক দেখা যেন লাগিল। দুটা চিকুণ নোদোকা কুকুৰ টোপাকাঁড় অহাদি আহি ভৌ-ভৌকৈ ধৰিলেহি। থৰকাছুটি হেৰুৱাই তেওঁ নঙলাৰ খুটা আৰু কাষৰ গুলচ জোপাৰ আঁৰ লৈ যিমানেই কুকুৰ দুটাক "হেই হেই" কৰিবলৈ ধৰিলে নঙলাৰ ভিতৰৰপৰা সিমানেই সিহঁতৰ ভুক্‌ভুকনি চৰিহে গ'ল। কপাল ভাল গুণেহে নঙলাৰ বাহিৰলৈ আহি তেওঁক বখলিওৱাহি নাই। পদ্মেশ্বৰৰ প্ৰায় দুকুৰি বছৰীয়া জীৱনত কোনো দিন ভৰিষ্যত নাছিল। এটা অদৰকাৰী কিন্তু অপৰিহাৰ্য অতীত, নাৰিকল গছত শুকান ভোল ওলমাৰ দৰে সম্পৰ্কহীনভাৱে, অৱহেলিত হৈ তেওঁৰ বৰ্তমানৰ লগত জড়িত হৈ আছিল। কিন্তু আজি কিছু বছৰ সি পাহৰণিৰ ধোঁৱা-চাঙত। বৰ্তমানৰ টনা-আঁজোৰাত তেওঁৰ গাৰ তেজ পানী হৈছে, ৰস শুকাইছে, ছাল হাড়ত লাগিছে; ভৱিষ্যতৰ কথা ভাবিবলৈ তেওঁৰ সময় নাই। কিন্তু পৰহি গাঁৱৰে তিলেশ্বৰে তেওঁক ভৱিষ্যতৰ মুখামুখি কৰিলে। মৌজাদাৰৰ মহৰীৰ মুখৰপৰা শুনি তিলেশ্বৰে তেওঁক খবৰ দিলেগৈ বোলে তেওঁৰ মাটিডোখৰ এইবাৰ যাব। কথাটো শুনি শোৱাৰ পৰা চাঙতে উঠি বহা পদ্মেশ্বৰৰ মূৰটো আচন্দ্ৰাই কৰি ধৰিলে; চাৰিওফালৰপৰা পাক খাই খাই অহা আন্ধাৰে তেওঁক বেৰি আনিলে। তেওঁ তেওঁৰ ভৱিষ্যতক দেখা পালে। আন্ধাৰ। কালিৰ গোটেই দিনটো আৰু ৰাতিটো সচেতন অৱস্থাতো চকু মুদি চাঙত পৰি থাকোতে এই আন্ধাৰবোৰে তেওঁক ঘেৰি ৰাখিলে। কিন্তু ইমানখন দূৰ খচকি যাবলৈ তেওঁৰ সাহে নুকুলালে। চাৰিমাহ ধৰি বেমাৰে তেওঁৰ দেহটো পেলাই লৈ শুইছে। আজি কোনোমতে টানি-আঁজুৰি তেওঁ মৌজাদাৰ দেউতাৰ ওচৰলৈ আহিছে।

মৌজাদাৰ দেউতাৰ হাউলি এই সময়ত নিজান। দেউতা আৰু আয়ে দুপৰীয়া খাই উঠি জিৰায়। ল'ৰা-ছোৱালীকেইটা থাকে টাউনত। মহৰী, ড্ৰাইভাৰ, চাকৰ, কুকুৰ আৰু তাৰ পাছত হালোৱা, গৰখীয়া, বাই আৰু ৰান্ধনিয়ে খাই উঠি অলপ সময় তামোল-ছালিৰ মাজেৰে চুপতা-চুপতি কৰি নিজৰ নিজৰ কামলৈ যায়গৈ।

মহৰীয়ে অফিচৰ টেবুলত মূৰ দি শোৱে; হালোৱা পথাৰ বা বাৰীলৈ, গৰখীয়া গোপচাৰলৈ গৰুপাল লৈ যায়গৈ। ড্ৰাইভাৰ আৰু চাকৰে খৰি-ঘৰৰ ওচৰৰ চাকৰৰ কোঠাত সোমাই বিড়ি হোপে। ৰান্ধনিয়ে পাকঘৰ আঁতায়, বায়ে কুঁৱাপাৰত বাচন ধোৱে। হাউলি নিজম পৰে। শোৱা-কোঠাটোত আয়ে বিছনাত বাগৰ দিয়ে; দেউতাই ভিতৰ বাৰান্দাৰ চুকত মানুহ শুবপৰা আৰামী চকীখনত চকু মুদি পৰি গুৰ্‌গুৰিত টান দিয়ে। এই নিজান সময়খিনি গুৰ্‌গুৰিৰ চিৰকলীয়া দীঘলীয়া টান আৰু বাৰী চুকৰ এটা হেতুলুকাৰ পৰিচিত হেতুলুক-হেতুলুক মাতে দুপৰ কৰি তোলে। কুকুৰহালৰ ভৌ-ভৌৱনিয়ে হঠাৎ এই দুপৰটো থান-বান কৰি পেলায়।

বিৰক্ত হৈ মৌজাদাৰ দেউতাই চিঞৰে, "এই কোন অ'? এই মহীৰাম.... মহীৰাম!"

মহীৰাম তেওঁৰ ১৯৩৫ মডেলৰ ফৰ্ডখনৰ ড্ৰাইভাৰ বুলি পৰিচিত; কাৰণ সি মাজে মাজে সেইখন চলাবলগীয়া হয়, চিকাৰত দেউতাৰ লগত যাবলগীয়া হয়। আন সময়ত সি দেউতাৰ লগুৱা। আধাহোঁপা বিড়িটো চাকৰ চেনীৰামৰ হাতত দি মহীৰামে "গৈছো দেউতা" বুলি কোবেৰে মৌজাদাৰৰ ওচৰলৈ আহিল।

"এই, চাচোন কোন, এইকেইটাই চিঞৰিছে। ইহঁতৰপৰা শান্তি নাই।" মৌজাদাৰ দেউতাই আদেশ দিলে। তেওঁৰ 'ইহঁত' দ্ব্যৰ্থক।

মহীৰামো বিৰক্ত হৈছিল। দুপৰীয়া খাই-বৈ উঠি তামোলখন পাগুলি লৈ বিড়িত দুটা কি তিনিটা টান দিছিলহে মাত্ৰ, এনেতেই দেউতাৰ হুকুম। সি কুকুৰহালক "এই আহ্" বুলি ধমক দি দি নঙলাৰ ওচৰলৈ আগবাঢ়িল। কাঠৰ খুটাটোৰ আঁৰত চেপেটা লাগি থকা মানুহটো কোন সি ধৰিবপৰা নাই। মগনীয়া নে চগনীয়া?

"কোনহে? হেৰা—উৱা! পদেচৰ দেখোন? কি হ'ল?" মহীৰাম আচৰিত হ'ল, কাৰণ পদ্মেশ্বৰ চিনিব নোৱাৰাকৈ ক্ষীণাইছে।

"এ, দেউতাৰ ওচৰলৈ আহিছিলোঁহে..... দেহাই নাটানে। মৰকুচীয়া কুকুৰকিটাৰ হাততে... জীৱটো যোৱা যেন পালোঁ। উস্‌স্!" এটা মানুহৰ—চিনাকি মানুহৰ—মাতষাৰ পাই পদ্মেশ্বৰৰ জীৱটো ঘূৰি অহা যেন লাগিল। তেওঁৰ মাত সৰু, ভাগৰত ফোঁপনি ধৰিছে। কথাবোৰ বৈ বৈ হে ওলাইছে। বেমাৰে ভালকৈয়ে পেৰিছে, মহীৰামে বুজি পালে। তথাপি, মৌজাদাৰৰ ঘৰৰ কৰ্তৃত্বৰ কণ্ঠেৰে সি ক'লে, "দেউতাৰ ওচৰলৈ আৰু সময় নাপালা? কি সকাম নো.... তুমি দেখোন ভালেখিনি হটিলাহে? অসুখ নেকি?"

“নক’বা। যাবলগীয়া মানুহ.... তেওঁহে জানে.... কেনেকৈ আছোঁ। দেউতাক ঐবাৰ.... দেখা কৰিব লাগিছিল। বৰ ডাঙৰ লেঠা। আহোঁ বুলিও আহিব নোৱাৰোঁ.....দেহা এইটো। আজি কোনোমতে....”

মহীৰামে পদ্মেশ্বৰৰ দেহাটোলৈ মন দি চালে। কোনোমতেহে থিয় হৈ আছে; মুখখন শেঁতা, শুকান, মূৰটো জপৰা, মুখত ভালে দিনৰ নুখুৰোৱা দাড়ি। গাত কেইবাঠাইতো ফিচিকি যোৱা এটা পুৰণি চোলা, আঁঠুলৈকে মলিয়ন ধুতি। এইটো চেহেৰাত দেখিলে কুকুৰকেইটাই চিনাকি মানুহকো বখলিয়াব। এতিয়াও সিহঁতে অলপ আঁতৰত বৈ মাজে মাজে বাউচি জুৰি আপত্তি কৰি আছে।

“দেউতা দুপৰীয়া অকমান জিৰায়। দেখা নকৰে। বাৰু ৰ’বাচোন, তুমি বেমাৰী মানুহ, কৈ চাওঁ।” মহীৰামে ক’লে।

মহীৰাম এই হাউলিৰ পুৰণি বাসিন্দা। উৎসাহৰ জোৰত সি লগুৱাৰপৰা মৌজাদাৰৰ ৰঘু ড্ৰাইভাৰৰ হেণ্ডিমেন হৈছিলগৈ। বুঢ়া, বেমাৰী হৈ ৰঘু ড্ৰাইভাৰ দেশলৈ ঘূৰি যোৱাত মৌজাদাৰে তাক লাইচেন্স কৰাই ড্ৰাইভাৰ পদ দিয়ে। তদুপৰি চফৰে-চিকাৰে লগত থাকি থাকি সি মৌজাদাৰৰ আসৈ পাইছিল। তেওঁৰ মেজাজ বুজি কাম কৰিব জানিছিল। আনকি, মৌজাদাৰ দেউতাই মূৰ্তি ধৰি থাকিলে আয়েও কেতিয়াবা “যা চোন, দেউতাৰক সোধগৈ” বুলি তাকহে আগবঢ়াই দিছিল। মৌজাদাৰৰ পৰা সি খোৱা গালি-গালাজ, ধমকি-হুমকিৰ তাৰ লেখ-জোখ নাই; কিতাপ, বিচনী, গুৰ্‌গুৰিৰ নলিচাৰে খকবা-মুকুতিও খাইছে বহুত দিন। সি ওচৰ আহি নাপাওঁতেই মৌজাদাৰে সুধিলে, “কোন অ’?” তেওঁৰ কণ্ঠ গহীন, তাত বিৰক্তি তেতিয়াও লাগিয়েই আছে।

“পদেচৰ, দেউতা। একেবাৰে কিবাটো হৈ আহিছে।”

“কোন পদেচৰ?” মৌজাদাৰৰ প্ৰশ্নত ক্ষীণ কৌতূহলৰ সুৰ আছিল, মহীৰামৰ কাণত সি ধৰা পৰিল।

“সেই হাতীবন্ধীয়াৰ পদেচৰ—এবাৰ বাঘে থপিয়াইছিল যে। গোটেইটো বেমাৰী হ’ল। চেহেৰা নাই, কথমপিহে থিয় হৈ আছে।” মহীৰামে অলপ বেছিকৈ খবৰ দিলে। উত্তৰত মৌজাদাৰে গুৰ্‌গুৰিত টান দিলে। তাৰ পিছত অলপ সময় বৈ মহীৰাম বৈ থকা দেখি সুধিলে, “কি লাগে এই দুপৰীয়াখন?”

“বোলে কথা এষাৰ আছিল। বেমাৰী.... সদায় আহিবও নোৱাৰে....ইমানখন দূৰ.....” মহীৰামে তাৰ সহানুভূতি অস্পষ্টকৈ প্ৰকাশ কৰিলে। আকৌ দুবাৰ মান গুৰ্‌গুৰি টানি উঠি মৌজাদাৰে ক’লে, “শান্তি নাই। যা, এই ফাললৈকে মাত।”

মহীৰামৰ লগত নঙলাৰ ভিতৰ সোমোৱাৰ লগে লগে আকৌ এটা ভয়ে পদ্মেশ্বৰৰ বুকুখন খামুচি ধৰিলে। ই তেওঁৰ ভৱিষ্যতৰ ভয়। পৰহিৰপৰা যদিও তেওঁ নিজকে বুজনি দিছে যে মৌজাদাৰ দেউতাৰ ওচৰত সকলোখিনি বিৱৰি ক’লে দেউতাই তেওঁক কিবা এটা দিহা দিব, তথাপি তেওঁৰ মনে হ’লে বৰ ভৰসা পোৱা নাই। এতিয়া মৌজাদাৰৰ পদূলিমুখত কুকুৰহালৰ পৰা জীৱ উৰি যোৱা সম্ভাষণ পোৱাৰ পিছত মৌজাদাৰ দেউতাৰ মুখামুখি হ’বলৈ ওলাই তেওঁ হঠাতে বৰ দুৰ্বল হৈ পৰিল। তেওঁৰ মনে বুজনি পাহৰিলে, ভয়ে বুকুখন কোঁচ খুৱাই পেলালে, কলিজাখনে ধান বানিবলৈ ধৰিলে। তথাপি মহীৰামৰ পিছে পিছে তেওঁ হাউলিলৈ আগবাঢ়িল। সোঁহাতে ফুলে-পাতে চিকুণকৈ ৰখা ডাঙৰ ফুলনিবাৰীখন এৰি অফিচ-ঘৰটো। অফিচ-ঘৰটোৰ প্ৰথমতে বেৰ নোহোৱা, কাঠৰ ৰেলিঙেৰে ঘেৰা আহল-বহল মুকলি কোঠা এটা। তাৰ মাজৰ ডাঙৰ টেবুলখনত মৌজাৰ বহী-পত্ৰ; চকীত বহি, টেবুলত মূৰ থৈ গিৰীণ মহৰী শুইছে। এই কোঠাৰ খুটা শোভা কৰিছে মেথোন আৰু হৰিণৰ শিঙে, বাঘৰ মূৰে; গান্ধী আৰু নেহেৰুজী বহি হাঁহি থকা এখন ফটোৱে। পিছৰ কোঠাটোত ডাঙৰ ডাঙৰ পুৰণি আলমাৰীত মৌজাৰ কাগজ-পত্ৰ, পুৰণি বহী, হিচাপ আদি থাকে। বাওঁহাতে দূৰত এটা দুকোঠলীয়া ঘৰৰ একোঠাত মটৰ-গাড়ীখন, আনটোত মৌজাদাৰৰ বাঘ ধৰা লোহাৰ সজাটো থাকে। এই দুই ঘৰৰ মাজত প্ৰকাণ্ড চোতালখন। অফিচ ঘৰ এৰিয়েই ওখ ভেটিৰে দুমহলীয়া কাঠৰ বঙলাটো। সন্মুখৰ ফালৰ বাৰান্দাখনত কাঠৰ ৰেলিং; বাঁহেৰে বোৱা জালৰ ওপৰত অপৰাজিতাৰ লতা। বঙলাৰ কাষেৰে ভিতৰ চোতাললৈ বাট। ভিতৰ চোতালো তদ্ৰূপ ডাঙৰ; এফালে গোসাঁই ঘৰ, এফালে বান্ধনিশাল; দূৰত ওখকৈ সাজি দিয়া চাঙত দুকুৰিমান পাৰ বাহ। তাৰো পাছফালে কুঁৱাপাৰৰ লগালগি খৰি-ঘৰ আৰু চাকৰৰ বহা, ওচৰতে হাঁহৰ গৰাল। দূৰত বাৰীৰ ফালে দীঘলীয়া গোহালিটো। পদ্মেশ্বৰ আগতে বহুবাৰ মৌজাদাৰৰ ঘৰলৈ আহিছে। অফিচতে মহৰীৰ ওচৰত বেঞ্চিত বহি খাজনা দিছে। অফিচৰ খুটাত মেথোনৰ শিং, বাঘ-হৰিণৰ মূৰ, গেৰেজত চিক্‌চিকাই থকা মটৰ-গাড়ীখন, আওলাত জালিকটা টিনৰ ফুলেৰে ধুনীয়া, ভয় লগাকৈ গহীন বঙলা ঘৰটো—এই সকলো বেলেগ জগতৰ বস্তু তেওঁ চকু ঘূৰাই ঘূৰাই চাইছে। আগফালৰ গছ-লতাই ঘেৰি থকা ওখ বাৰান্দাৰ আৰামী-চকীত বহি বাতৰি-কাগজ পঢ়ি থকা থূলন্তৰ দেহাৰ মৌজাদাৰ দেউতাক কেতিয়াবা হাতযোৰ কৰি নমস্কাৰ এটাও জনাই আহিছে। মৌজাদাৰ দেউতাই কেতিয়াবা গহীনাই দিয়া মাতষাৰ “কি অ’

ভালে আছ” শুনি আপ্লুতও হৈছে। কিন্তু তথাপি কোনো দিন এইদৰে তেওঁ ভিতৰ-হাউলি পোৱাহি নাই। তেওঁৰ বেমাৰী দেহাৰে মহীৰামৰ লগত খোজ দিয়া টানেই। ইফালে শনাহী কুকুৰহালে ৰাউচি জুৰিবলৈ এবা নাই। অফিচ-ঘৰৰ কাষেৰে পাৰ হৈ আহি বঙলা-ঘৰৰ বাওঁকাষেৰে ভিতৰ ফাললৈ যোৱাৰ লগে লগে এই প্ৰকাণ্ড হাউলিটোৱে তেওঁক গিলি পেলোৱা যেন লাগিল। বঙলাৰ পিছফালৰ বাৰান্দাৰ ওচৰ পাই মহীৰাম তেওঁলৈ ৰ'ল। তেওঁ ওপৰলৈ চাই দেখিলে বাৰান্দাৰ চুকতে মৌজাদাৰ দেউতা বৰ আৰামী-চকীখনত চকু মুদি পৰি আছে, টোপনিয়েই নে সাৰে আছে ধৰিব নোৱাৰি; হাতত গুৰ্‌গুৰিৰ নলিচা। মহীৰামে পদ্মেশ্বৰৰ কাণৰ গুৰিলৈ মুখখন নি “দেউতা সাৰেই আছে, কি ক'বলৈ আছে কোৱাঁ” বুলি থাউকতে কৈ পিছফাললৈ আগবাঢ়ি গ'ল। চাকৰ ল'ৰা চেনীৰামৰ হাতত এৰি থৈ অহা বিড়িটোৰ কথা মহীৰামে পাহৰিব পৰা নাছিল, তাৰ কাম শেষ কৰি সি বিড়িটো উদ্ধাৰ কৰিবলৈ কোৰ ল'লে। পদ্মেশ্বৰ ভয়ে-সংকোচে বিমোৰ হ'ল। দেউতাৰ ৰঙামুৱা থূলন্তৰ গাটোত বগলী-পাখি যেন বনিয়ন আৰু কমৰবান্ধ মাৰি পিন্ধা ধুতি। চকু মুদা, টোপনি যেনেই লাগে; কিন্তু নলিচাডালো হাতত ধৰি আছে। মাতিবনে নামাতে? আও ভৈয়াই, ভালখন বিপদ হ'ল। মহীৰামটোও সাউৎকৈ কেনি সোমাল তেওঁ তৰ্কিবই নোৱাৰিলে। পাৰ বাহৰ ওপৰত পাৰই ব'দ লৈছে, তলত চোতালত দুটামানে বকম্-বকম্ কৰি ইফাল-সিফাল কৰিছে। আগফালে কুকুৰকেইটা থমকিছে। হেতুলুকাটোৱে একেৰাহে মাতি গৈছে। হাউলি নিমাও-মাও। দেউতাই চকু মেলিছে নেকি? ধৰিব নোৱাৰি গাটো কিবাখন কৰিছে। ফোঁপনি কমা নাই। ভাল ভয় খুৱালে কুকুৰকেইটাই!

“দেউতা!” চোতালৰ পৰা ওখ বাৰান্দালৈ চাই ভয়ে ভয়ে তেওঁ মাতিলে। দেউতাৰ মুদখোৱা চকু দুটা অলপকৈ মেল খালে, কিছু সময় তেনেকৈ মেল খাই ৰ'ল, তাৰ পাছত আকৌ মুদ খালে আৰু তেওঁৰ গহীন টোপনি-গধুৰ কণ্ঠত প্ৰশ্ন হ'ল, “অ' তই! কি হ'ল অ'?”

ত্ৰাস আৰু সংকোচে তেওঁক বিহ্বল কৰি তুলিছিল। দেউতাৰ আগ্ৰহহীন নিৰুৎসুক প্ৰশ্নতো সেয়ে পদ্মেশ্বৰে এটা অৱলম্বন পালে। হুমুনিয়াহ এৰি লাহে লাহে তেওঁ তেওঁৰ দীঘল আৰ্জি দাখিল কৰিলে, “দেউতা, কিনো বুলিম? শৰীলটো দেখিছেই..... আজি চাৰিমাহে বেমাৰী, বিছনাত। দুবাৰকৈ তেজ বতিয়ালোঁ। সিদিনা তিলেচৰে ক'লেগৈ বোলে.... এইবাৰ হেনো মাটিডৰা যাব..... মহৰীয়ে হেনো কৈছে। আহোঁ আহোঁ বুলি..... দেউতাৰ ওচৰলৈ..... আহিবকে পৰা

নাই। দেহাই নাটানে.... আজি......মৰণত শৰণ দি আহিছোঁ। বোলোঁ.....দেউতাক গলেবস্ত্ৰে..... ধৰোঁগৈ। মৰাকনো বোলো....কিয় মাৰে.....”

মৌজাদাৰ দেউতা অলপ সজাগ হ'ল। মুখৰ পৰা গুৰ্‌গুৰিৰ নলিচাডাল নমাই দুই কিলাকুটিত ভৰ দি গাটো চকীখনত অলপ পোন কৰি বহিল। গলাটো আৰু গহীন আৰু ৰাজকীয় কৰি তেওঁ ক'লে, “ৰ, ৰ, বকলা মেলিব নালাগে। সেইবোৰ গাই এতিয়া লাভ নাই। তোৰ মাটি এই বছৰ যাবলৈ আছেনে? যোৱা বছৰেই গ'ল। তিনি বছৰ খাজনা নিদিয়াকৈ মাটি থকা ক'ত শুনিছ অ'? এইখন মগৰ মুলুক নেকি?”

পদ্মেশ্বৰে লৰালৰিকৈ নৰম সুৰত প্ৰতিবাদ কৰিলে, “দেউতা, এইবৈচো তিনি বছৰ হ'বহে। তেও জ বছৰ...পানীৰ কাৰণে.....সেয়া খেতিয়েই নহ'ল। ভৰ খেতিৰ দিনত....খৰ মাৰিলে। যোৱা বাৰ আকৌ.... গোটেইখন মৌজাই.....ধুৱাই নিলে। যাৰ পিছতীয়া খেতি....দুডালমান পালে কি চালে....আমাৰবোৰৰ.....পেটত গাঁঠি দিওঁতেই গ'ল। .....এইবৈচো ময়ে পৰিলোঁ....এহাৰতে। ...নিজৰ ল'ৰা বুলিবলৈ....এটা....তাকো কণা ঈচৰে.....বেঙা কৰি পঠালে। মাইকীয়ে পোৱালীয়ে.....চৰ খাৰবীয়াহে.....”

“বুজিছোঁ, বুজিছোঁ” অধৈৰ্য হৈ মৌজাদাৰ দেউতাই ক'লে। তেওঁৰ ৰাজকীয় গলা এইবাৰ বিৰক্ত, “সেইবোৰ চব বুজিছোঁ। কিন্তু এতিয়া সেইবোৰ গাই লাভ নাই, কৈছো নহয়। এইবোৰ মোৰ বোপাইৰ ঘৰৰ কথা নহয়, বুজিছ? চৰকাৰৰ কথা। আইনৰ কথা। এতিয়া মই একো কৰিব নোৱাৰোঁ, যা।”

পদ্মেশ্বৰে মৌজাদাৰৰ কণ্ঠৰ বিৰক্তি ধৰিব পাৰিলে, কিন্তু তেওঁৰ বিচাৰৰ ৰায়ৰ সুৰটো বুজি নাপালে। দোষী ল'ৰাৰ দৰে তেওঁ অনুনয় সনা প্ৰাৰ্থনা আগবঢ়ালে, “দেউতা, মোৰ অৱস্থা দেখিছেই....ভৰ খেতিৰ দিনত...কণা ঈচৰে বেমাৰত পেলালে। ঘৰে-ঘৰোৱাহে লঘোণ....আধিৰ ছাগলী বেচিও তত্ পোৱা নাই। ভাদতে মাইকী মানুহজনী আহি.....মহৰীক সকলো কথা ভাঙি-পাতি.... কৈ গৈছিলহি। ময়ো চিন্তা কৰা নাছিলোঁ.....বোলো গাটো টঙালে....কিবা এটা বেৱস্থা কৰিম। পিছে....এতিয়া আপুনি নাৰাখিলে আৰু কোনে ৰাখিব?...”

মৌজাদাৰ এইবাৰ আগতকৈ কঠোৰ হ'ল, “ক'লো নহয়, এইবোৰ গাই এতিয়া লাভ নাই। দুপৰীয়াখন মোক দিগ্‌দাৰি নকৰিবি। মই একো কৰিব নোৱাৰোঁ, যা। যা, ইয়াৰপৰা।” তেওঁ সজোৰে গুৰ্‌গুৰিত টান দিব ধৰিলে। তেওঁৰ কণ্ঠৰ উগ্ৰতাত পদ্মেশ্বৰ চমকিত হ'ল। ইমান নিশ্চিতভাৱে দুৰ্ভাগ্যই তেওঁৰ বাবে অপেক্ষা

কৰি আছে, তেওঁ ভাবিব পৰা নাছিল। ইমান ক্ষিপ্ৰ আৰু নিষ্ঠুৰভাৱে বিচাৰৰ ৰায় পাব, তেওঁ তেতিয়াও বিশ্বাস কৰিব পৰা নাই। তেওঁ কি কৰিব বিবুদ্ধি হ'ল, কি ক'ব ভাবি ঠিক কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁৰ শেঁতা, ডাড়ি নুখুৰোৱা, মলিন মুখখন ক'লা পৰিল। প্ৰায় কান্দোনৰ সুৰত তেওঁ এবাৰ মাত্ৰ "দেউতা" বুলি উচ্চাৰণ কৰিলে। তেওঁৰ মুখখন বিকৃত হ'ল। কিন্তু তেওঁৰ দীন, কাতৰ নিবেদনে মৌজাদাৰ দেউতাক ক্ৰুদ্ধ কৰি তুলিলে। "যা বুলি ক'লোঁ নহয়" এনে এক ক্ৰুদ্ধ, নিষ্ঠুৰ উক্তি কৰি গুৰ্‌গুৰি তাতে এৰি তেওঁ ভিতৰলৈ উঠি গ'ল। পদ্মেশ্বৰ বজ্ৰাহত যেন হৈ বাৰান্দাৰ খুটাত ধৰি চোতালতে বহি পৰিল। কিমান সময় তেনেকৈ আছিল পদ্মেশ্বৰে ক'ব নোৱাৰে। তেওঁৰ মন বিকল, তেওঁ যেন এই জগতত নাই। কেইটামান পাৰই হঠাৎ পাখিৰ কোব মাৰি একেলগে উৰা মৰাৰ ৰূঢ় শব্দই তেওঁক চক্ খুৱালে। তেওঁৰ সম্বিত্ ঘূৰি আহিল। চোতালেৰে মহা আয়মেৰে এটা তুষ্ট মেকুৰী পাৰ হৈ গৈছে, বাহৰ ওপৰৰপৰা পাৰকেইটাই সন্ত্ৰস্ত হৈ ডিঙি ঘূৰাই ঘূৰাই তালৈ চাইছে। বাৰান্দাৰ খালী চকীখনত এটা প্ৰতাপী ক্ৰোধ ওপঙি আছিল, কাষৰ পৰিত্যক্ত গুৰ্‌গুৰিটো নিথৰুৱা হৈ থিয় দি বৈছিল। পৰিচিত হেতুলুকাৰ মাত বন্ধ। চাৰিওফালে নিজম। এই জগত অচিনাকি, বিশাল আৰু নিষ্ঠুৰ। পদ্মেশ্বৰৰ উশাহ বন্ধ হোৱা যেন লাগিল। তেওঁৰ অকমান জীৱটো ছটফটাই উঠিল। পেটটো অলপ বিষোৱা যেন পালে। কোনো কথা তেওঁ ভাবিব নোৱাৰিলে। তেওঁৰ বাবে, তেওঁৰ ঘৰৰ মানুহজনী, ল'ৰা-ছোৱালীহঁতৰ বাবে সকলো শেষ হৈ যোৱা বুলি তেওঁ অনুভৱ কৰিলে। চাৰিওফালে তেওঁ আন্ধাৰ দেখা পালে।

এখোজ-দুখোজকৈ ওলাই আহোঁতে তেওঁ দেখিলে অফিচত বহি মহৰীয়ে টেবুলত কিবা লিখিছে। তেওঁ লাহেকৈ অফিচৰ বাৰান্দাত উঠি বেলিঙত ধৰি থিয় হ'ল। তেওঁ বুজিলে, মহৰীয়ে তেওঁ বাৰান্দাত থিয় দি থকা গম পাইছে, নোপোৱাৰ ভাওহে ধৰিছে। কিছুসময় তেওঁ থিয় দি ৰ'ল। ভৱিষ্যতৰ হাহাকাৰ সম্পৰ্কে এতিয়া তেওঁৰ মনত কোনো সন্দেহ নাই; তেওঁৰ হাতত একো উপায়ো নাই। তেওঁৰ ৰুগীয়া শৰীৰ আৰু দীৰ্ঘদিনৰ দুৰৱস্থাই জৰ্জৰ কৰা মনত ক্ৰোধ বা তেজ সঞ্চাৰিত নহ'ল। পোৰা কপালৰ ফল বুলি তেওঁ নিজকে এই ভৱিষ্যতৰ হাতত সমৰ্পণ কৰিবলৈ প্ৰস্তুত হ'ল। কিন্তু তেওঁৰ মনৰ ভিতৰত এটা অভিযোগে খচ্‌খচাইছে; তেওঁৰ প্ৰতি কৰা অন্যায় তেওঁ প্ৰতিপন্ন কৰিব খুজিছে। তেওঁৰ কাৰবাক এষাৰ কথা শুনাবৰ মন গৈছে। মহৰী তেওঁৰ ওচৰত, তেওঁ ঢুকি

পোৱা দূৰত। তেওঁ মহৰীক লক্ষ্য কৰি আৰম্ভ কৰিলে, "হয়নে মহৰী, এইখন.... আপুনি.... কি কৰিলে? মই মৰিবলৈ ওলোৱা মানুহ...। ...ঘৰৰ মানুহজনী আহি... আপোনাক ইমানকৈ কৈ গ'লহি,.... আপুনি ইয়াকেহে কৰিলে?" তেওঁৰ কণ্ঠ ধীৰ, দুৰ্বল, ভাগৰুৱা।

মহৰীয়ে এবাৰ পদ্মেশ্বৰৰ ফালে চালে। তেওঁৰ দৃষ্টি অলপ থমকি ৰ'ল। পদ্মেশ্বৰৰ এই জীৰ্ণ ৰূপ তেওঁৰ ধাৰণাত নাছিল। তেওঁ চকু ঘূৰাই টেবুললৈ নি কিছু সমবেদনাৰ সুৰত ক'লে, "হেৰা, মই কি কৰিমহে? মই আইনৰ মতেহে চলিব লাগিব। আইনৰ মতে হুকুম হ'ব, হুকুম মতে কাম হ'ব। মোৰ নিজৰ কি হাত আছে। দেউতাই কি ক'লে পিছে?"

"দেউতাই কি ক'ব? দেউতাই আইনৰ কথাটোকে কৈছে। পিছে... মানুহ মাৰিবলৈহে... আইন নে? আপুনিয়েই.... আগতীয়াকৈ কিবা মোক.... সুবিধা এটা..... কৰি দিব পাৰিলেহেঁতেন। খেজানাটোৰ কথাহে...মোক....বেমাৰেহে খাইছে মহৰী.... ক'লৈকো আৰু.....হেৰাই-পেলাই.... যোৱা নাই নহয়।"

"সেইতো, খাজানাটোৰ কথাইতো। দেৰিকৈ হ'লেও দি থ'লে মই কিবা এটা কৰি দিওঁ বাৰু। কিন্তু তোমাৰ বছৰৰ পাছত বছৰ ঘূৰে এইফালে মুখকে নকৰা, মই তোমাৰ কিটো কৰি দিমহে?" পদ্মেশ্বৰৰ প্ৰতিবাদৰ দুৰ্বল সুৰে মহৰীক শক্তি আৰু কৰ্তৃত্ব দিলে। কিন্তু মহৰীৰ উত্তৰ শুনি পদ্মেশ্বৰ সামান্য উত্তেজিত হ'ল। তেওঁ ক'লে, "বছৰৰ পিছত বছৰ... মদ্‌লেছ পাতি ফুৰিছোনে? খেজানা কিয় দিয়া নাই... আজি দুবছৰে-তিনিবছৰে কিহৰ হেৰিয়াত মৰিছো, আপুনিয়েই নেজানে নে দেউতাই.... নেজানে..... নে ৰাইজখনেই নেজানে? মোৰ অকলে উঠনানে? কতখনৰ.... খেজানা পৰি আছে। মোক অকলশৰীয়া পাই.... বধোঁ বুলি লাগিছে।"

এই লাও লোৱা, বেমাৰী, কেংমৰা মানুহটোৰ কথাৰ সুৰত মহৰীৰ খং উঠিল। তেওঁ বিদ্ৰূপ সানি ক'লে, "যোৱাঁ, যোৱাঁ, ইয়াত বলকি নাথাকিবা। কাক পাৰা ধৰাগৈ যোৱাঁ, তোমাক উদ্ধাৰ কৰককহি।"

মহৰীৰ খং উঠিছে বুলি জানি পদ্মেশ্বৰ কিছু সুস্থিৰ হ'ল, কিন্তু মহৰীৰ বিদ্ৰূপক তেওঁ গুৰুত্বই নিদিলে। "কোনেও উদ্ধাৰ নকৰে মহৰী; আমাক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ.... কাৰো ....হেৰিয়াৰ গৰজ পৰা নাই। কথাৰ... বাটটোহে কৈছো। খেৰাজ-পট্টা নাই বুলি আপুনি পুলি চাই.... ঘাপ মাৰিছে। কোৰোকী দিয়া হ'লেও.... মই কিবা এটা কৰিলোহেঁতেন.... তাকো নকৰিলে। বাৰু ধৰ্মই জানিব।"

পদ্মেশ্বৰৰ স্পৰ্ধাই মহৰীৰ খং বঢ়াই তুলিলে। তেওঁৰ বিদ্ৰূপত এইবাৰ শ্লেষ মিহলি হ'ল, "এ-হ্ যোৱাঁ, ধৰ্মই জানিব! যোৱাঁ! ....কোবোকী পঠালে কি হ'লহেঁতেন? ঘৰত মাইকী মানুহজনীহে পালেহেঁতেন।"

পদ্মেশ্বৰ এক মুহূৰ্তৰ বাবে স্তম্ভিত হ'ল, কিন্তু পিছ মুহূৰ্ততে খং আৰু উত্তেজনাত তেওঁৰ দুৰ্বল, ৰুগীয়া কণ্ঠস্বৰ অস্বাভাৱিকভাৱে তীক্ষ্ণ হৈ পৰিল, "কি —কি! কি ক'লে মহৰী?"

পদ্মেশ্বৰৰ প্ৰতিক্ৰিয়াত মহৰী হঠাৎ সতৰ্ক হৈ পৰিল। শুভাকাংক্ষীৰ মোলায়েম সুৰত তেওঁ ক'লে, "ঘৰলৈ যোৱাঁ, ঘৰলৈ যোৱাঁ, ইয়াত মিছায়ে গণ্ডগোল কৰি নাথাকিবা।" কিন্তু ইতিমধ্যে সৰ্বস্বান্ত, বঞ্চিত, অপমানিত পদ্মেশ্বৰৰ খং চৰমলৈ উঠিছে। তেওঁৰ পৰাজয় আৰু বঞ্চনাৰ বেদনা অপমানৰ জুইত বিস্ফোৰিত হৈ পৰিল, "ঘৰলৈ যাম? চালা কুকুৰ পোৱালি, চুৰা খোৰা, বেমাৰী নোহোৱা হ'লে আজি তোৰ টেঁটু চেপি ধৰি মাৰিলোহেঁতেন্। মহৰী হৈ বাবু চেলাইছ, কুকুৰ! মুখত লেকাম নাই। লোকৰ মাইকী মানুহক ধৰি কথা কৰ, চালা, চুৰা চেলেকা—"

বেমাৰী পদ্মেশ্বৰৰ এই মূৰ্তি আৰু এনে সম্ভাষণ মহৰীৰ সম্পূৰ্ণ অপ্ৰত্যাশিত আছিল। তেওঁ প্ৰথমে অলপ ভয় খালে, তাৰ পিছত লাজে-খঙে তেওঁ পদৰী সচেতন হৈ পৰিল আৰু উচ্চস্বৰে আস্ফালন কৰি উঠিল, "এই, গলিনে ইয়াৰ পৰা? দেউতাই গম পালে একেবাৰে সৌকাৰ কোবত পিঠি চিৰাচিৰ কৰিব। এই চেনীৰাম! চেনীৰাম! এইফালে আহ। এই পাতক ধৰি নি নঙলাৰ বাহিৰ কৰি থৈ আহ—"

মৌজাদাৰ দেউতাৰ নাম আৰু চেনীৰামৰ সঁহাৰিয়ে পদ্মেশ্বৰক সচেতন কৰি তুলিলে। তেওঁ নিজকে কিছু নিয়ন্ত্ৰণ কৰিলে আৰু কণ্ঠস্বৰ নমাই আনি মহৰীৰ চৌদ্ধ পুৰুষ উদ্ধাৰ কৰি কৰি নঙলাৰ ফালে আগবাঢ়িল। মহৰীয়েও তেওঁৰ নিৰাপদ চকীৰ ওচৰত থিয় হৈ পদ্মেশ্বৰৰ উদ্দেশ্যে প্ৰতি-সম্ভাষণ নিক্ষেপ কৰি গ'ল। বঙলাৰ ভিতৰ ফালৰপৰা কুকুৰ দুটা ওলাই আহিল। অফিচৰ ওচৰত থিয় হৈ এবাৰ পদ্মেশ্বৰৰ ফালে আৰু এবাৰ থিয় হৈ বকি থকা মহৰীলৈ চাই সিহঁত কিংকৰ্তব্য বিমূঢ় হৈ নীৰৱ হৈ ৰ'ল।

পদ্মেশ্বৰ অৱশ্যে তেওঁৰ জীৱনৰ ভয়াবহ ভৱিষ্যতৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া নহ'ল। সেই দিনাৰ নাটকৰ শেষ অংক গধূলিলৈ পদ্মেশ্বৰৰ ঘৰত অতি নাটকীয় নিষ্ঠুৰতাৰে

সমাপ্ত হ'ল। অসাৰ মন আৰু অচল দেহ লৈ ঘৰ পাওঁতে পদ্মেশ্বৰৰ প্ৰায় গধূলি হ'বৰ হৈছিল। ঘৰ পাই দেখিলে, ঢেঁকীঘৰত ঘৈণীয়েকে চাউল কাঁৰী আছে; বাবান্দাৰ বেঞ্চিখনত বহি গাঁৱৰে লাওমূৰা। লাওমূৰাই সৰিয়হতলী উলিয়াবলৈ পামলৈ যাবলৈ ঠিক কৰিছিল, কিন্তু আগদিনা ঘৰতে আলুতলীত হাল বাওঁতে পুতেকে তেওঁৰ কজলাটোৰ ভৰিত ফাল লগালে। পামলৈ যোৱা দেবীয়েই হৈছে; নেপালীয়ে কেতিয়াবাই মাটি উলিয়ালে। পদ্মেশ্বৰৰ গুটীয়াটো এনেয়ে আছে, গতিকে লাওমূৰাই খুজিবলৈ আহিছে। পিছত কি হয় এটা সি দিব। পদ্মেশ্বৰে বেয়া নাপালে; গুটীয়াটো এনেয়ে দগধা, এতিয়া বহি বহি আৰু চুস্তি হৈছে। পামত কিছুদিন বন লগালে তেওঁৰ তাক চাই ফুৰাৰ চিন্তাও নাথাকে। তেওঁ গৰুটো দিবলৈ মান্তি হ'ল আৰু ঘৈণীয়েকক চিঞৰি পানী এঘটি দিবলৈ ক'লে। ঘৈণীয়েক মুহিলাই পানী এঘটি লৈ ওলাই আহি দেখিলে পদ্মেশ্বৰৰ শেঁতা মুখখনত যন্ত্ৰণাৰ চিন।

"কি হৈছে? মুখখন দেখোন কিবা ৰকমৰ কৰিছে?" তাই উৎকণ্ঠিত হৈ সুধিলে।

"একো হোৱা নাই। ইমানখন খোজ কঢ়া কাৰণে হ'বলা... পেটটো খোচ মাৰি ধৰিছে। ....ইয়াক ...পানী-দুনী অকণ দিলিনে?" পেটটো এহাতেৰে খামোচ মাৰি ধৰি, এহাতে পানীঘটি লৈ পদ্মেশ্বৰে সুধিলে।

"দিবলৈ সাথন থাকিলেহে। নাতেশৰী দুজনীক ক'লো বোলো পাণ-চান অকণ চাই আনি তামোল এখনকে দে দাইতিয়েৰক। দুইজনী, নেওচা-কেওচা দিবলৈ বহি, গ'ল ক'ৰবালৈ নাচিবলৈ। এক তিলেক ঘৰখনত নাথাকে। ....কি হ'ল? কিবা হ'লনে?" মুহিলাৰ হঠাৎ মাটিৰ খাজনাৰ কথা মনত পৰিল। পদ্মেশ্বৰে এবাৰ তাইৰ মুখলৈ চালে, তাৰ পিছত দূৰলৈ চকু দিলে।

"থ, সেইবোৰ কথা নুলিয়াবি। মোৰ 'মেগাজ'টো ভমককৈ উঠে।" বেয়া খবৰটো তেওঁৰ মুখেদি ওলাই নাহিল; তেওঁ ঘটিৰ পৰা পানী পিবলৈ ধৰিলে।

"কি হ'লনো নকয় কিয়? মাটিকিডৰা যাব হ'ব পায়?" ঘৈণীয়েকে পুনৰ সুধিলে। মুখৰপৰা ঘটিটো নমাই তেওঁ ঘৈণীয়েকলৈ আগবঢ়াই দিলে। তেওঁৰ খংটো উঠি আহিছে। "যাবলৈ আছেনে? মৌজাদাৰ ককাৰে তোলৈ মাটি ৰাখি থৈছে! তেজ শোহা শনাহী, ইমান দিনে তেজ খাই হেঁপাহ নপলাল, এইবাৰ ঘৰে-ঘৰোৱাহে কেঁচাই কেঁচাই চোবালেহে সিহঁতৰ হুঁতাহ পূৰিব।" তেওঁ বেঞ্চিৰ পৰা উঠি ভিতৰলৈ যাব খুজিলে আৰু হঠাৎ মহৰীৰ কথাবোৰলৈ মনত পৰি

পদ্মেশ্বৰৰ স্পৰ্ধাই মহৰীৰ খং বঢ়াই তুলিলে। তেওঁৰ বিদ্রূপত এইবাৰ শ্লেষ মিহলি হ'ল, "এ-হ্ যোৱাঁ, ধৰ্মই জানিব! যোৱাঁ! ....কোবোকী পঠালে কি হ'লহেঁতেন? ঘৰত মাইকী মানুহজনীহে পালেহেঁতেন।"

পদ্মেশ্বৰ এক মুহূৰ্তৰ বাবে স্তম্ভিত হ'ল, কিন্তু পিছ মুহূৰ্ততে খং আৰু উত্তেজনাত তেওঁৰ দুৰ্বল, ৰুগীয়া কণ্ঠস্বৰ অস্বাভাৱিকভাৱে তীক্ষ্ণ হৈ পৰিল, "কি —কি! কি ক'লে মহৰী?"

পদ্মেশ্বৰৰ প্ৰতিক্ৰিয়াত মহৰী হঠাৎ সতৰ্ক হৈ পৰিল। শুভাকাংক্ষীৰ মোলায়েম সুৰত তেওঁ ক'লে, "ঘৰলৈ যোৱাঁ, ঘৰলৈ যোৱাঁ, ইয়াত মিছায়ে গণ্ডগোল কৰি নাথাকিবা।" কিন্তু ইতিমধ্যে সৰ্বস্বান্ত, বঞ্চিত, অপমানিত পদ্মেশ্বৰৰ খং চৰমলৈ উঠিছে। তেওঁৰ পৰাজয় আৰু বঞ্চনাৰ বেদনা অপমানৰ জুইত বিস্ফোৰিত হৈ পৰিল, "ঘৰলৈ যাম? চালা কুকুৰ পোৱালি, চুৰা খোৱা, বেমাৰী নোহোৱা হ'লে আজি তোৰ টেঁটু চেপি ধৰি মাৰিলোহেঁতেন। মহৰী হৈ বাবু চেলাইছ, কুকুৰ! মুখত লেকাম নাই। লোকৰ মাইকী মানুহক ধৰি কথা কৰ, চালা, চুৰা চেলেকা—"

বেমাৰী পদ্মেশ্বৰৰ এই মূৰ্তি আৰু এনে সম্ভাষণ মহৰীৰ সম্পূৰ্ণ অপ্ৰত্যাশিত আছিল। তেওঁ প্ৰথমে অলপ ভয় খালে, তাৰ পিছত লাজে-খঙে তেওঁ পদবী সচেতন হৈ পৰিল আৰু উচ্চস্বৰে আস্ফালন কৰি উঠিল, "এই, গলিনে ইয়াৰ পৰা? দেউতাই গম পালে একেবাৰে সৌকাৰ কোবত পিঠি চিবাচিৰ কৰিব। এই চেনীৰাম! চেনীৰাম! এইফালে আহ। এই পাতক ধৰি নি নঙলাৰ বাহিৰ কৰি থৈ আহ—"

মৌজাদাৰ দেউতাৰ নাম আৰু চেনীৰামৰ সঁহাৰিয়ে পদ্মেশ্বৰক সচেতন কৰি তুলিলে। তেওঁ নিজকে কিছু নিয়ন্ত্ৰণ কৰিলে আৰু কণ্ঠস্বৰ নমাই আনি মহৰীৰ চৌদ্ধ পুৰুষ উদ্ধাৰ কৰি কৰি নঙলাৰ ফালে আগবাঢ়িল। মহৰীয়েও তেওঁৰ নিৰাপদ চকীৰ ওচৰত থিয় হৈ পদ্মেশ্বৰৰ উদ্দেশ্যে প্ৰতি-সম্ভাষণ নিক্ষেপ কৰি গ'ল। বঙলাৰ ভিতৰ ফালৰপৰা কুকুৰ দুটা ওলাই আহিল। অফিচৰ ওচৰত থিয় হৈ এবাৰ পদ্মেশ্বৰৰ ফালে আৰু এবাৰ থিয় হৈ বকি থকা মহৰীলৈ চাই সিহঁত কিংকৰ্তব্য বিমূঢ় হৈ নীৰৱ হৈ ৰ'ল।

পদ্মেশ্বৰ অৱশ্যে তেওঁৰ জীৱনৰ ভয়াবহ ভৱিষ্যতৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া নহ'ল। সেই দিনাৰ নাটকৰ শেষ অংক গধূলিলৈ পদ্মেশ্বৰৰ ঘৰত অতি নাটকীয় নিষ্ঠুৰতাৰে

সমাপ্ত হ'ল। অসাৰ মন আৰু অচল দেহ লৈ ঘৰ পাওঁতে পদ্মেশ্বৰৰ প্ৰায় গধূলি হ'বৰ হৈছিল। ঘৰ পাই দেখিলে, ঢেঁকীঘৰত ঘৈণীয়েকে চাউল কাঁৰী আছে; বাৰান্দাৰ বেঞ্চিখনত বহি গাঁৱৰে লাওমূৰা। লাওমূৰাই সৰিয়হতলী উলিয়াবলৈ পামলৈ যাবলৈ ঠিক কৰিছিল, কিন্তু আগদিনা ঘৰতে আলুতলীত হাল বাওঁতে পুতেকে তেওঁৰ কজলাটোৰ ভৰিত ফাল লগালে। পামলৈ যোৱা দেবীয়েই হৈছে; নেপালীয়ে কেতিয়াবাই মাটি উলিয়ালে। পদ্মেশ্বৰৰ গুটীয়াটো এনেয়ে আছে, গতিকে লাওমূৰাই খুজিবলৈ আহিছে। পিছত কি হয় এটা সি দিব। পদ্মেশ্বৰে বেয়া নাপালে; গুটীয়াটো এনেয়ে দগধা, এতিয়া বহি বহি আৰু চুস্তি হৈছে। পামত কিছুদিন বন লগালে তেওঁৰ তাক চাই ফুৰাৰ চিন্তাও নাথাকে। তেওঁ গৰুটো দিবলৈ মান্তি হ'ল আৰু ঘৈণীয়েকক চিঞৰি পানী এঘটি দিবলৈ ক'লে। ঘৈণীয়েক মুহিলাই পানী এঘটি লৈ ওলাই আহি দেখিলে পদ্মেশ্বৰৰ শেঁতা মুখখনত যন্ত্ৰণাৰ চিন।

"কি হৈছে? মুখখন দেখোন কিবা ৰকমৰ কৰিছে?" তাই উৎকণ্ঠিত হৈ সুধিলে।

"একো হোৱা নাই। ইমানখন খোজ কঢ়া কাৰণে হ'বলা... পেটটো খোচ মাৰি ধৰিছে। ....ইয়াক ...পানী-দুনী অকণ দিলিনে?" পেটটো এহাতেৰে খামোচ মাৰি ধৰি, এহাতে পানীঘটি লৈ পদ্মেশ্বৰে সুধিলে।

"দিবলৈ সাথন থাকিলেহে। নাতেশৰী দুজনীক ক'লো বোলো পাণ-চান অকণ চাই আনি তামোল এখনকে দে দাইতিয়েৰক। দুইজনী, নেওচা-কেওচা দিবলৈ বহি, গ'ল ক'ৰবালৈ নাচিবলৈ। এক তিলেক ঘৰখনত নাথাকে। ....কি হ'ল? কিবা হ'লনে?" মুহিলাৰ হঠাৎ মাটিৰ খাজনাৰ কথা মনত পৰিল। পদ্মেশ্বৰে এবাৰ তাইৰ মুখলৈ চালে, তাৰ পিছত দূৰলৈ চকু দিলে।

"থ, সেইবোৰ কথা নুলিয়াবি। মোৰ 'মেগাজ'টো ভমককৈ উঠে।" বেয়া খবৰটো তেওঁৰ মুখেদি ওলাই নাহিল; তেওঁ ঘটিৰ পৰা পানী পিবলৈ ধৰিলে।

"কি হ'লনো নকয় কিয়? মাটিকিড়ৱা যাব হ'ব পায়?" ঘৈণীয়েকে পুনৰ সুধিলে। মুখৰপৰা ঘটিটো নমাই তেওঁ ঘৈণীয়েকলৈ আগবঢ়াই দিলে। তেওঁৰ খংটো উঠি আহিছে। "যাবলৈ আছেনে? মৌজাদাৰ ককাৰে তোলৈ মাটি ৰাখি থৈছে! তেজ শোহা শনাহী, ইমান দিনে তেজ খাই হেঁপাহ নপলাল, এইবাৰ ঘৰে-ঘৰোৱাহে কেঁচাই কেঁচাই চোবালেহে সিহঁতৰ হুঁতাহ পূৰিব।" তেওঁ বেঞ্চিৰ পৰা উঠি ভিতৰলৈ যাব খুজিলে আৰু হঠাৎ মহৰীৰ কথাবোৰলৈ মনত পৰি

উত্তেজিত হৈ উঠিল। তেওঁ ঘৈণীয়েকলৈ ঘূৰি চাই ক'লে, “আৰু ভালটো মহৰী পৈয়েৰক উকিল ধৰি থৈ আহিছিলি। সি চুৰা চেলেকায়েই সৰ্বনাশ কৰিলে। সি বোলে তোকহে কোৰোকীত নিয়ে। চালা নিধক, পৰগণীয়া, কেলেহুৰা, চালা ভেটিত তিতা লাও গজাৰ সঁচ, তাক চালা—উহ্ —উহ্” পদ্মেশ্বৰে হঠাৎ দুহাতেৰে পেটটো খামোচ মাৰি ধৰি প্ৰায় দুভাঁজ হৈ মাটিত বহি পৰিল। যন্ত্ৰণাত বিকৃত তেওঁৰ মুখৰপৰা কেৱল “উহ্ উহ্” শব্দ ওলাবলৈ ধৰিলে।

“কি হ'ল? কি হ'ল? আই ঔ লাওমূৰা, ধৰচোন ঔ” বুলি মুহিলা আৰু “এই ককাইটি” বুলি লাওমূৰা দৌৰি গৈ তেওঁক গৰা মাৰি ধৰিলে। পদ্মেশ্বৰে লাওমূৰাৰ হাতত নিজৰ দেহৰ ভাৰ এৰি দি জ্ঞান হেৰুৱালে।

গাঁৱৰ মানুহ আহি হেঁচ খাই পৰিল। বেমাৰীৰ ভৰিত গৰম তেল মালিচ কৰা, গৰম পানীত ভিজোৱা কাপোৰেৰে ভৰি ধুই-মচি দিয়া, নিমখ ভাজি সেক দিয়া আদি কামৰ মাজতে মুহিলাই একোবাৰ কান্দি উঠে; মাকে কন্দা গম পালেই ছোৱালী দুজনীয়ে লগতে কান্দে। বেঙা ল'ৰাটো চুকৰ চাং এখনত মনে মনে বহি থাকিল। নামঘৰৰ ডাঙৰীয়া উঠা ভূৰামে কাটি দিয়া পানী বেমাৰীৰ গাত সানি দিয়া হ'ল। বহু কথন-মথন, আলোচনা-বিলোচনাৰ অন্তত ৰাতি ভাত-পানী খাই উঠাৰ পিছত দুজনমানে কেৰপাইৰ গাড়ীখন আনিলেগৈ। অজ্ঞান পদ্মেশ্বৰক গাড়ীত উঠাই লৈ গুপীৰাম আৰু ৰমাকান্ত দুমাইলমান দূৰৰ জালুকনিৰ চৰকাৰী ডাক্তৰখানালৈ বাওনা হ'ল। ভাত-পানী একো মুখত নিদিয়াকৈয়ে মুহিলা বেমাৰীৰ লগত গাড়ীত উঠিল। ছোৱালী দুজনী আৰু বেঙাৰ সৈতে কাষৰে ইলচীবায়ে ঘৰ ৰখিলে।

জালুকনিৰ ডাক্তৰে ৰাতি শোৱাৰ পৰা উঠি পদ্মেশ্বৰক চালে। দুটামান বেজী দি নাকত পাইপ এডাল ভৰাই ডাক্তৰখানাৰ বাৰান্দাতে বেঞ্চ এখনত বিছনা কৰি শুৱাই থ'লে। তাৰপিছত বেমাৰীৰ লগত যোৱা ৰমাকান্তক ভিতৰলৈ মাতি নি আন্ধাৰতে ক'লে, “আল্চাৰ্ বাৰ্ষ্ট কৰিছে। সময় মতে টাউনলৈ নিলে চেষ্টা কৰি চাব পাৰিলেহেঁতেন। এতিয়া বচাৰ আশা নাই। মানুহজনী লগতে আহিছে, তোমালোক থাকা। গাড়ীখনো থাকক। পিছফালৰ বাৰান্দাত আৰু এখন বেঞ্চ আছে, তাতো শুব পাৰিবা। আৰু কিবা দৰ্কাৰ হ'লে চকীদাৰক ক'বা।”

ৰাতিপুৱালৈকে থাকিব লাগিব বুলি জানি কেৰপায়ে গৰুহাল চকাতে বান্ধিলে, বস্তাৰপৰা খেৰ অলপমান উলিয়াই দিলে। বেমাৰী ভাল হওক-নহওক সি ৰাতিপুৱাই যাবই লাগিব; পুহাই মহাজনৰ ধান দুগাড়ীমান ধনপত কেঞাৰ কলঘৰলৈ নিব বুলি বন্দৱস্ত কৰা আছে। বস্তাটো দীঘলকৈ পাৰি সি গাড়ীৰ ভিতৰতে শুই পৰিল। গুপীৰামক পিছফালে বাৰান্দাৰ বেঞ্চিখনত শুবলৈ কৈ ৰমা বেমাৰীৰ ওচৰলৈ আহিল। বেমাৰী বেঞ্চিত অচেতন হৈ পৰি আছে, ভৰিৰফালে জুপুকা মাৰি বহি মুহিলাই পদ্মেশ্বৰৰ অসাৰ ভৰিহাল মোহাৰি আছে। মাটিত থকা গাড়ীৰ এন্ধেৰুৱা লেমটোৰ পোহৰ মুহিলাৰ মুখ পোৱাগৈ নাই। লেমটোৰ ওচৰত পোক উৰিছে। অকমান আঁতৰলৈ খুটাটোত আঁউজি ৰমাকান্তই মাটিত বহি ৰাতিৰ বুকুলৈ চালে। চাৰিওফালে আন্ধাৰ।

শেষ ৰাতি পদ্মেশ্বৰ ঢুকাল। অলপ সময় উশাহ নোলোৱা যেন পাই মুহিলাই সন্দেহ কৰি ৰমাক মাতিলে; ৰমাই লেমটো দাঙি বেমাৰীৰ কাণৰ লতিটো চাই লৰালৰিকৈ ডাক্তৰক জগালেগৈ। ডাক্তৰ শোৱা কাপোৰেৰেই ওলাই আহি বেমাৰীক চাই ৰমাকান্তৰ ফালে মূৰ দাঙি সন্মতিৰ ইংগিত দিলে আৰু মুহিলাৰ মুখৰফালে নোচোৱাকৈ লাহেকৈ বাৰান্দাইদি আঁতৰি গ'ল। ডাক্তৰখানাৰ চৌহদ, জালুকনিৰ ৰাতি আৰু উপস্থিত মানুহকেইটাৰ বুকু মুহিলাৰ প্ৰাণঘাতী চিঞৰে চৌচিৰ কৰি পেলালে।

পদ্মেশ্বৰে কেতিয়াও ভাবি নোচোৱা তেওঁৰ ভৱিষ্যতৰ ভয়াবহ ৰূপটোৰ মুখামুখি হ'বলগা হ'ল মুহিলা। দহা-কাজলৈকে গাঁৱৰ মানুহখিনিয়ে সকলোখিনি কৰি দিলে। ভোজৰ বস্তুও যেয়ে যি পাৰে দি ৰাইজেই পাতিলে বুলিব লাগে। তাৰ পিছতো অৱশ্যে বহুতে মুখেৰে খা-খবৰ কৰি থাকিল। কিন্তু স্বাভাৱিক নিয়মমতেই লাহে লাহে সকলো নিজৰ কামত ব্যস্ত হ'ল। পদ্মেশ্বৰ অতীত হ'ল; পদ্মেশ্বৰবিহীন তেওঁৰ পৰিয়ালটোৰ নতুন ৰূপটোৰ লগত গাঁওখন সোনকালে পৰিচিত আৰু অভ্যস্ত হৈ গ'ল। মুহিলাই মনটো টান কৰি তাইৰ নতুন অৱস্থাৰ লগত নিজকে মিলাবৰ চেষ্টা কৰিলে। ল'ৰাটো বেঙা, ছোৱালী দুজনী সৰু, তাই বুজিলে, তাই ঘৰৰপৰা বাহিৰলৈ ওলাব লাগিব। তাই সোনকালেই বাহিৰলৈ ওলাল। পথাৰৰ ৰোৱা-দোৱা কামৰ বাহিৰেও ধান খুন্দা, চিৰা খুন্দা, চাউল কঁৰা, তাঁত-বাতি লগোৱা, বিয়া-সবাহ, কৰম-শৰাধ কোনো ধৰণৰ কামতে তাই আপত্তি নকৰিলে; কাৰণ তাইৰ দিনটোৰ কামৰ ওপৰতে চাৰিটা পেটৰ ভাতমুঠি মুকলি হয়। দিন যোৱাৰ লগে লগে জীৱন-যাপন তাইৰ বাবে এক কঠিন অভ্যাসত পৰিণত হৈছিল। পৰিশ্ৰম বাঢ়িছিল, মানুহৰ উত্তাপ আৰু আগ্ৰহ কমিছিল। মনৰ ভিতৰত অনবৰতে এটা ভয়ে বাহ লৈছিল; কি ভয়, কিহৰ ভয় তাই বুজি নাপাইছিল। মাজে মাজে লঘোণ হৈছিল; ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাক কল, সান্দহ, লুথৰি খুৱাই

ভুৰুকিয়াব লগা হৈছিল। তাৰ উপৰিও বিপদ আছিল। তাইৰ ঘৰত ঘৰটোৰ লগত নিমিলা এখন সাতামপুৰীয়া কাঠৰ দুৱাৰ আছিল। দুৱাৰখনৰ বিতকেইটা এবাই যাওঁতে ভবেন মিস্ত্রিয়ে একো এটা নোলোৱাকৈয়ে মেৰামতি কৰি দিছিল। কিন্তু পাছত ঘৈণীয়েক ঘৰত নথকা চাই চাই মিস্ত্রিয়ে তাইক কে'বাদিনো তেওঁৰ ঘৰলৈ মাতিছিল। কিন্তু মিস্ত্রিৰ কথাৰ সুৰত তাই ভয় খাইছিল। হেমধৰ কাননগুৱে কাম কৰালে পইচাও দিয়ে, বিচাৰিলে ইটো-সিটো বস্তুও দিয়ে, কিন্তু তাইৰ বিচাৰিবলৈ ভয় লাগে। দুজনী বিয়া কৰোৱা আৰু এগোহালি ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাপেকী হোৱা কাননগুৱে কামৰ মাজে মাজে পিৰিক-পাৰাককৈ তাইৰ বুকুখনলৈ আকলুৱাৰ দৰে চকু দিয়ে। গিৰীয়েক ঢুকোৱাৰ পাছৰপৰা খবৰ লোৱাৰ চলতে গিৰীণ মহৰী কেইবাদিনো তাইৰ ঘৰলৈ আহিছে। আহি বহিল কি শিপা গজিল; তাইৰ জোকোৰা-পোকোৰা খাইও উঠাৰ নাম নলয়। মহৰীটোৱে কথাবোৰ সজাই পৰাই ক'ব জানে, গালি পাৰিলেও বেয়া নাপায়; কিন্তু সাপৰ সঁজাত নাই, তাই সাৱধানে চলিছে।

দিনৰ পিছত দিন লোকৰ ঘৰত হুকুম মানি মানি কাম কৰি কৰি তাই ভাগৰত পৰি যাব যেন লাগে। গাৰ বিষ উঠে; দেহাই নটনা হয়। ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাৰ ওপৰত প্ৰায়ে বিৰক্ত হয়, অকণমানতে খং কৰে। তাইৰ স্বভাৱ কৰ্কশ হয়, মুখখন চোকা হয়। গিৰীয়েক আৰু পো-জীৰ সৈতে তাই এইখন ঘৰৰ আটাইতকৈ মৰমিয়াল মানুহজনী আছিল, গাঁৱৰ সকলোৱে ভালপোৱা মানুহজনী আছিল—এই কথা কাৰো মনত নাথাকে; তায়ো পাহৰি যায়। গাঁৱৰ মানুহৰ চিন্তাত সিহঁত নেওচা পৰে, ৰাজহুৱা কথা বা কামৰ হিচাপত সিহঁতৰ ঘৰখন ক্ৰমে তললৈ যায়। ছোৱালী দুজনী ডাঙৰ হ'লে তাইৰ সহায় হ'ব, কিন্তু তালৈ বহুত দিন। আৰু ডাঙৰ হোৱা মানে মূৰত আৰু একুৰা জুই জ্বলা; তাই ভাবিব নোৱাৰে। বেঙাৰ কথা ভাবিও তাই ওৰ নাপায়। কি হ'ব বাৰু তাৰ?

বিলতীয়াৰ হংসদেউৰ তালৈ গৈছিল তাই। আইদেৱে বোলে, "আহিলা যেতিয়া চাউল অলপকে উলিয়াই থৈ যোৱাঁ।" সেইকেইদিন বতৰ ভাল নাছিল, ধান ভালকৈ নুশুকালে। চাউলখিনি অলপ ভাগিল। খুন্দ্ চাউল কিছু ওলাল; অলপ তাই নিবলৈ খুজিলে, ছোৱালী দুজনীয়ে পিঠা পুৰি খাব পাৰিব। আইদেৱে দিওঁ-নিদিওঁকৈ দিলে; খুন্দু বুলিলে আইদেউহঁতকে লাগে, গাইজনীৰ পোৱালি হৈছে, দানা-পানী যঁতাব লাগে। দানা-পানীৰনো দেউৰ ঘৰত কি মাকাল মৰিছে? আগৰ কৰম কৰা দেউ, এতিয়া একেবাৰে নদন-বদন। সৰুটো ল'ৰা 'অভয়চিয়াৰ'

হৈ কোঢ়নাৰে চপাইছে। গোসাঁই ঘৰলৈকে পকী; ভঁৰালত কাঠৰ গাধৈ, পকীৰ লিটিকৈ। তেওবুলি দেৱে কৰমলৈ পাছ দিয়া নাই, য'লৈকে মাতিছে গৈছে। চল বুজি তাই আইদেউক ক'লে, বোলে, "দেউক ক'বচোন আইদেউ, আমাৰ বেঙাক কিবা কামে-চামে লগাই দিব পাৰে নেকি! ঘৰতে দা-কটাৰীখন চলাই থাকিব, গৰু-ছাগলীটোকে চাব; গুণ নহ'লেও ধৰ্ম হ'ব, আইদেউ।"

আইদেৱে সতকাই একো নক'লে। সুধিলেহে বোলে, "এ, বেঙাইনো কি কাম কৰিবহে? ঘৰত জানো কিবা কৰে?" কিন্তু মুহিলাৰ উত্তৰ সাজু হৈ আছিল, "ঘৰত লগাইনো কোনে আইদেউ? মই দিনটো অ'ত-আঁজুৰি ত'ত-আঁজুৰি ফুৰোঁতেই যায়। ঘৰত ছোৱালী দুজনীহে, সিহঁতেনো তাৰ ওপৰত কি মাতিব?" তাৰ পিছত অকণমান থমকি মাত সৰু কৰি তাই পুনৰ ক'লে, "বাপেকটো কাল হোৱাৰপৰা বৰ কষ্ট হৈছে আইদেউ! দুসাঁজলৈকে কেতিয়াবা লঘোণ যায়। কেতিয়াবা সিহঁতকেইটাই ভীম কলটো খায়েই গোটে দিনটো কটায়। মুখলৈ চাবলৈকে সত নাযায়। জোৰাবগৈয়ে নোৱাৰোঁ দেখোন!"

আইদেৱে এইবাৰ লাহে লাহে ঢেঁকীঘৰৰপৰা ওলাই আহিবলৈ ঘূৰিল আৰু লগতে ক'লে, "বাৰু, ৰ'বাচোন, দেৱেৰাক কওঁ। মানুহ এটা ৰখাও জানো আজিৰ দিনত কম কথা?"

"নহয় নো কি আৰু', ক'ব লাগিছেনে?" তাই ক'লে আৰু গধূলি হ'ব খোজা দেখি আইদেউৰ পৰা বিদায় ল'লে।

মাজতে এদিন এচেৰেঙা ৰ'দৰ দৰে অকণমান আহি তাইক মাত দিয়ে। তাই থত্মত্ খায়। তাৰ পিছত তাক চিনি পাই কয়, "এ, অকণমান! ভাল চক্ খুৱালি দে, মই বোলো ক'ৰ পেটলুং পিন্ধা বাবু আহি মোৰ ফটা চোতাল গৰকিছে। হেৰ' কেতিয়া আহিলি?"

"কালি আহিলোঁ, নবৌ। কি কৰিছানো?"

"কিনো কৰিবি? এইখন কৰাকে কৰিছোঁ, উকটাকে উকটিছোঁ। সদায় সেই একেখন বেজেনাহে। আও বৰ এটা হ'লি পাই, কমখন দিনৰ মূৰত তোক দেখিলোঁনে? দুবছৰমান হ'ল হ'বলা।"

আচলতে দুবছৰো ওপৰ হ'ল। জালুকনি হাইস্কুলৰ একতা সভাৰ সম্পাদক, সকলোৰে প্ৰিয় ছাত্ৰ ইন্দ্ৰেশ্বৰ—এইখন গাঁৱৰ অকমান—মেট্ৰিকত ফেল কৰাত, হেড্মাষ্টৰৰ পৰামৰ্শক্ৰমে টাউনত আই.টি.আই-ত পঢ়িবলৈ গ'ল। এবছৰৰ মূৰত ভালকৈ পাছ কৰি চৰকাৰী উদ্যোগ এটাত চাকৰি পাই আকৌ ছমাহৰ ট্ৰেইনিং

ল'বলৈ গ'ল। ট্ৰেইনিঙৰপৰা আহি বাহিৰে বাহিৰে চাকৰিত যোগ দিলে; ঘৰৰপৰা দুশমাইল দূৰত চাকৰি, দীঘল বন্ধ বা ছুটী নল'লে ঘৰলৈ অহাৰ উপায় নাই। তাতে সি নতুনকৈ খোলা ইউনিয়নৰ সহকাৰী সম্পাদক। মাক-দেউতাকে কিবাহে ভাবিব বুলি এইবাৰ যেনে-তেনে দুদিনৰ কাৰণে ঘৰলৈ আহিছে। দেউতাকৰ চিঠিত পদ্মেশ্বৰৰ মৃত্যুৰ খবৰ পাই সি বৰ দুখ পাইছিল। পদ্মেশ্বৰৰ ঘৰৰ ওচৰত থকা অকণমানহঁতৰ মাটি দুডৰামান তেৱেঁই বহু বছৰ আধিলৈ লৈছিল। সেই সূত্ৰত পদ্মেশ্বৰৰ অকণমানহঁতৰ ঘৰখনৰ লগত এটা বিশেষ সম্পৰ্ক হৈছিল। অকণমানৰ বৰশীৰ বাবে বাৰীৰ পৰা ছিপ আনি দিয়া, বটিয়া বাতি গুৰা-পুঙা লগাই দিয়া, মণ্ডলৰ বাৰীৰপৰা মনে মনে বাঁহটোপ কাটি আনি দিয়া আদি কামৰ মাজেদি তেওঁ এই সম্পৰ্ক অকণমানৰ সৈতে গভীৰ কৰি তুলিছিল। কালি আহিয়েই সি তাৰ শিক্ষক ৰবিধৰ পণ্ডিতৰ তালৈ গৈছিল; পণ্ডিতৰ মুখত পদ্মেশ্বৰৰ অসুখৰ পৰা মাটি যোৱা আৰু জালুকনিৰ ডাক্তৰখানাত মৃত্যু হোৱালৈকে সকলো বৃত্তান্ত শুনিলে। মৌজাদাৰ আৰু মহৰীৰ অন্যায় আৰু দুৰ্ব্যৱহাৰেই মানুহটোৰ কাল চপাই আনিলে, এই কথাত গাঁৱৰ কাৰো সন্দেহ নাই। মুহিলা নবৌৰ অৱস্থাৰ কথা শুনি তাৰ বেয়া লাগিল।

মুহিলাৰ ঘৰৰ ভিতৰত চাঙত বহি অকণমানে দোষীৰ দৰে ক'লে, "নবৌ, তোমাৰ টানৰ সময়ত সহায় কৰিবলৈ যি নোৱাৰিলোঁ, মাতষাৰো লগাবলৈ আহিব নোৱাৰিলোঁ। টাউনলৈ গৈ ময়ো টাউনীয়াহে হৈছোঁ। বেয়া নাপাবা।"

"এৰা, নহয়নো কি! টাউনত টাউনীয়া নহৈ গাঁৱলীয়া ভূত হ'লে চলিবনে? মাতষাৰ দিবলৈ আছগৈ কোন মুলুকত? কমখন টকাৰ কথানে? কালি আহিয়েই আজি মোক মাতষাৰ দিবলৈ আহিছ, আৰুনো কি লাগিছে? ককাইটিয়েৰৰ মৰমেহে টানিছে তেওঁ!" মুহিলাই তাক সান্ত্বনা দিয়া নাই, তাইৰ সৰল অনুভূতি মাত্ৰ ব্যক্ত কৰিছে। তাৰ পাছত হঠাৎ মনত পৰি তাই ক'লে, "ঔ আই, কথাহে চোবাইছোঁ চা, ল'ৰাটোক তামোল এডোখৰো দিয়া নাই। বহ।" তাই তামোলৰ যোগাৰ কৰিবলৈ ভিতৰলৈ গ'ল।

অকণমানে মন কৰিলে মুহিলা নবৌ শুকাই আধা হৈছে, গাৰ বং ক'লা পৰিছে, চুলিবোৰ জপৰা, কাপোৰৰ অৱস্থা নাই। সি ঘৰটোৰ চাৰিওফালে চালে। এটা চুকত এখন তাঁতশাল চপাই বান্ধি থোৱা আছে, এলান্ধুৱে ধৰিলে। সূতা আৰু সময়ৰ অভাৱত বহুত দিন ধৰি সেইখন কামত লগোৱা নাই। বেৰত দুটামান উঘা খুচি থোৱা আছে। চাংখনৰ বিপৰীতফালে এচুকত জুহালখন, তুঁহ

জুইকুৰা উমি উমি জ্বলি আছে, ওচৰতে ফু-চুঙাটো বাগৰি পৰি আছে। কেইবা ঠাইতো বেৰৰ মাটি এৰাইছে। চালখনত কেইবাটাও ফুটা। ঘৰটো ভাগিলে নবৌৱে কেনেকৈ সাজিব, তাৰ মনলৈ ভাব আহিল; কিন্তু এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ নাই। সি ভাবিব নোৱাৰিলে। পুণী আৰু তিলিকি, নবৌৰ ছোৱালী দুজনীলৈ তাৰ মনত পৰিল। ক'লৈ গ'ল সিহঁত? হয়তো পিছফালে নদীত মেটেকাৰ তলত চালনীৰে মাছ ধৰিবলৈ গৈ পানী খেদালিছে। সিহঁত ডাঙৰ হৈ গাভৰু হ'লে পাৰিবনে চলিব? বেঙাৰ নামটো কি আছিল? বেঙা বুলিয়েই জানে সকলোৱে। হয়তো কল-তলে আম-তলে বনাই ফুৰিছে। তাৰ কি হ'ব? অকণমানে নাজানে। মুহিলা নবৌৱে কাঁহী এখনত তালৈ তামোল লৈ আহিল।

"নবৌ, দুখ-বেজাৰ কৰি নাথাকিবা। এইবোৰৰ মাজেদিয়েই চলি যাব। এইবোৰ সাৰি যাব নোৱাৰি।" সি তামোলখন মুখত ভৰাই লৈ ক'লে।

"এৰা, কিনো কৰিবি? কপালত লিখা আছে যেনেকৈ ভোগো কৰিব লাগিব তেনেকৈ।" ভাগ্যৰ অমোঘ বিচাৰৰ হাতত পলমকৈ নিৰুপায় বোধেৰে তাই নিজকে সমৰ্পণ কৰিছে। কিন্তু অকণমানে বাহিৰত কিছু দেখিছে আৰু শিকিছে।

"কপালত কাৰো লিখা নাথাকে, নবৌ। সেই বুলি নক'বা। এইবোৰ চব মানুহৰ কাম, মানুহৰ বইজ্জাতি। চবেই জানে, চবেই মনে মনে থাকে। ৰ'বা, লাহে লাহে চব ঠিক হ'ব।" সি ক'লে। সি যেন আৰু বহুত কথা কৈ পেলাব। কিন্তু তাৰ মুখলৈ আৰু কথা নাহে।

"বাৰু, থ সেইবোৰ। তোক দেখিয়েই ভাল লাগিছে। ঘৰখন তেও তুলি ধৰিছ, ভাল হৈছে। বুঢ়া কালত মাৰ-বাপেৰে অলপ এৰাম পাইছে।" মুহিলাৰ মনৰ ভিতৰৰ জুইকুৰা তুঁহৰ, তাই সেইকুৰা বাহিৰ ওলাবলৈ নিদিয়ে। অকণমান সেয়ে আৰু আগ নাবাঢ়িল। সি বিদায় ল'লে।

"মই যাওঁ নবৌ। তোমাৰ কিবা দৰ্কাৰ হ'লে পিতাইৰ হতুৱাই মোলৈ খবৰ দিবা। মই পিতাইক কৈ যাম। এইবাৰ মোৰ সময় নহ'ব, পিছৰবাৰ আহোঁতে মই তোমাক উইভিঙৰপৰা সূতা ঠিক কৰি দিম। যাওঁ। ইহঁতকহে দেখা নাপালোঁ।" সি উঠিল।

"এ, শাললৈ দেখোন সময়েই নোপোৱা হ'লোঁ। ....অ' ইহঁতকহে পাবি ঘৰত?" মুহিলাই ক'লে আৰু অকণমানৰ লগে লগে চোতাললৈকে ওলাই আহিল।

পুহাই মহাজনৰ ঘৈণীয়েকে চাদৰ এজুটি লগাবলৈ বুলি মুহিলাক মাতিছিল।

বোৱাৰীয়েকৰো গা বেয়া, মুহিলাই বাতি কাঢ়ি, ধাঁচত ভবাই একেবাৰে শালত তুলি থৈ আহোঁতে তিনি-সন্ধিয়া হৈছিল। ঘৰৰ ওচৰ পাওঁতে চাইকেলৰ ঘণ্টা বজাই 'চাবাহে চাবাহে' বুলি গিৰীণ মহৰী ঢকা কোবাই কোবাই কোনোমতেহে তাইৰ গাৰ কাষেদি পাৰ হৈ গ'ল। শগুণটোৰ চকুহালো কম নহয়, আন্ধাৰতে তাইক চিন ধৰিলে। পাৰ হৈয়েই "মুহিলা নেকি" বুলি নামি ঘূৰি আহি মোলায়েম সুৰে তাইক সুধিলে, "এই গধূলিখন ক'ৰপৰা আহিলা?"

"গধূলি হ'ল বুলি পেটৰ পোৱালিক লঘোণে ৰাখিমনে?" মুহিলাৰ উত্তৰ ছুটা-মুটা, চোকা। তাত মিছা ভদ্রতা নাই, ইচ্ছাকৃত কঠোৰতা আছে। গিৰীণ মহৰীয়ে থত্‌মত্‌ খায়।

"নহয়, নহয়, বোলো গধূলিখন....কিবা বিপদ-আপদ হ'ল নেকি!"

"বিপদ হ'বলৈ আমাৰ আৰু বাকী ৰাখিছেনে?" মুহিলাৰ উত্তৰে খোচ মাৰে, মহৰী লেউ-সেউ হয়।

"সেয়া, তোমাৰ খং মাৰেই যোৱা নাই। সদায়নো আৰু কিমান কথা শুনোৱা? কৈছোৱেই নহয়, আমি গোলামহে। আমাৰ হাত-ভৰি বন্ধা। ঘৰ-বাৰী এৰি ইয়াত লোকৰ জাগাত আছোঁহি। সিফালে ঘৰত এগোহালি মানুহ। চাকৰিটো গ'লে জীৱন্ততে মৰণ। তোমাকনো মই কি অন্যায় কৰিব যাম? পাৰিলে সহায়হে কৰিব খোজোঁ। আজি তোমাৰ ঘৰলৈকে আহিছিলোঁ। পিছে, তুমি নাই—"

"আপোনাক মই সিবেলিয়েই কৈছোঁ নহয়, বোলো এনেকৈ ঘনাই মোৰ ঘৰলৈ নাহিব। বাঁৰী-বিধৱা মানুহ, লোকে বদনাম উলিয়াবলৈ কেতপৰ? যি হ'ল হ'ল, যোৱা মাটি গ'ল, মৰা মানুহ মৰিল। এতিয়া তাকে পেঘেনিয়াই থাকিলে মাটিয়েই ঘূৰিব নে মৰাই জীৱ?"

"কিয় তেনেকৈ কোৱা, মুহিলা? মোৰ কথাটো তুমি একদম নুবুজা। মাটিও নুঘূৰে, মৰাও নিজীয়ে, কিন্তু মোৰতো বেয়া লাগে। তোমাৰ বিপদত মই সহায় কৰিব নোৱাৰিলোঁ, মোৰ উপায় নাই। এতিয়া যদি তোমাৰ ওচৰ চাপি এটা খবৰ লওঁ, এষাৰ কথা পাতোঁ, তোমাৰ কামত নাহিলেও মোৰ মনটো ভাল লাগে। মই ইয়াত অকলশৰীয়া মানুহ, তোমালোকৰ ওচৰলৈ নাহি যাম ক'ত? আৰু মানুহে কিয় বদনাম উলিয়াবহে? কাৰ ইমান সাহ গিৰীণ মহৰীৰ বদনাম উলিয়ায়?"

"বাৰু আপুনি যাওক। এই গধূলিখন ইয়াত কথা পাতি থাকিলে মোৰ গা নুজুৰায়।" মুহিলাই ঘৰলৈ কোৰ ল'লে, কিন্তু কেইখোজমান গৈয়ে ইলাচী বাইৰ মুখামুখি হ'ল।

"কোন গ'ল অ' মুহিলা সেইটো বাইচাইকেলত?" মুহিলাই কি কয় ইলাচীয়ে চাব খুজিলে।

"কোন হ'ব আৰু? মৌজাদাৰৰ ভলুকাটো।" মুহিলাৰ বিৰক্তি কমা নাছিল।

"ব হঞ, ফিৰিঙতি ওফৰাদি উফৰিছ কিয়? দেখোন এন্ধাৰত ফুচ্‌ফুচীয়া মেল পাতি আছিলি। ভিতৰি আকৌ বেথা ৰাখিছ নেকি? হয়নে?"

দিনটো কাম কৰি ইমানখন দূৰ খোজ কাঢ়ি অহাৰ ভাগৰে হঠাৎ মুহিলাক হেঁচা মাৰি ধৰিলে। তাইৰ অৱশ লাগিল। ইলাচীৰ ওচৰ চাপি মুখখনলৈ ভালকৈ চাই লৈ ক'লে, "ভাল কথা কৈছ! তই মোৰ বাইৰ লগৰ বাই হেৰেই, তাতে ওচৰঘৰীয়া। এই কাল-সন্ধ্যা, তোৰে আঁব হ'বলৈকে, ইহঁতৰ বাপেক যোৱাৰপৰা এই নিধকটো কে'বাবাৰো আহিছে, মই চল দিয়া নাই। তোৰপৰানো কি লুকুৱাম, কেতিয়াবা শৰীলে নটনা হয়। কিমান আঁজুৰিম, কিমান জোৱা মাৰিম? লঘোণে, লঘোণে ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাৰ মুখৰ মাত নাইকিয়া হয়। সিহঁতৰ মুখলৈ চাই মনটো ভাগি যায়। তিনিসঁজীয়া লঘোণৰ গাবে দিক্‌চৌ গাঁৱলৈ যাওঁ। শৰাধৰ চুৰা উকটো। বিয়াৰ চুৰা উকটো। ৰাতি লেলাই-ধেন্দাই আহি চাঙত পৰি ভাবো, কাইলৈ ক'লৈকো নাযাওঁ, মহৰীটো আহিলে টকা কেইটামানকে ধাৰলৈ ল'ম। লোভত নহয়, অ' বাই, তোকে কৈছোঁ, বিচচ্ কৰ। অকমান সকাহ পাবলৈ মন যায়। পোৱা-কপলীয়াকে'টাক এসাঁজ পেট পূৰাই খুৱাবলৈ মন যায়। ৰাতি পুৱালেই আকৌ লাজ লাগে। পাপ কৰিলোঁ যেন লাগে। বাপেকটোলৈ মনত পৰি মনটো কোঁচ খাই যায়। বাই, তয়ে কচোন এনেকৈ আৰু কিমান টানিম?" আন্ধাৰত নিৰ্জন বাটত মুহিলাৰ মনৰ গভীৰৰ কথাবোৰ যেন নিজে নিজে ওলাই আহে। গাৰ ভাগৰ আৰু মনৰ দুখে তাইৰ মাতটো প্ৰায় নুশুনা কৰি তোলে। দুইজনীৰ অন্তৰৰপৰা দুটা হুমুনিয়াহ আন্ধাৰ ভেদ কৰি যায়।

"এৰা পাই, তোৰ কষ্টখন দেখিলে ক'বৰ মন যায়, বোলো, যা এটালৈ। কিহে ৰাখিব হঞ, নামে ৰাখিব নে চাউল মুঠিয়ে ৰাখিব? পিছে কেইকালনো আছে? তিনিকাল গ'লেই বুলি ধৰ, আৰু একালহে আছে। বাঁৰী-বিধৱা মানুহ, চাই বুজি চলিবি; এৰা।"

আন্ধাৰৰ মাজত কিংকৰ্তব্য বিমূঢ় হৈ বৰ্তমান আৰু অনিশ্চিত ভৱিষ্যতৰ মাজত দুইজনী থিয় হৈ ৰ'ল। তাৰ পিছত লাহে লাহে অনিবাৰ্যভাৱে তেওঁলোকৰ ভৰি নিজ নিজ ঘৰৰফালে আগবাঢ়িল।

কিবা এটা ক'লেই বা বিচাৰিলেই গাঁৱৰ মানুহকেইঘৰে মুহিলাক বিমুখ নকৰে।

ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাও সাধাৰণ অনুগ্ৰহৰপৰা বঞ্চিত নহয়। কিন্তু উপযাচি কোনো সহায় কৰিবলৈ বা খবৰ ল'বলৈ নাহে; কাৰো তেনেকৈ সময়ো নাথাকে। কিন্তু ক'বলৈ বা বিচাৰিবলৈ মুহিলাই টান পায়। কাৰণ, তাইৰ ভাব হয় লাহে লাহে মানুহৰ উত্তাপ আৰু আগ্ৰহ যেন কমি আহিছে। তাইৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ প্ৰতি মানুহৰ পুতৌ দেখি কেতিয়াবা হয়তো ধিক্কাৰো উপজিছে। কাৰোবাৰ ব্যৱহাৰত কেতিয়াবা মনটো মৰি যায়। আকৌ, ইলাচী বাইৰ পুণী, তিলিকি আৰু বেঙাৰ প্ৰতি মৰম আৰু যত্ন দেখিলে, অকণমানৰ দৰে আশা নকৰাকৈ কোনোবাই খবৰ কৰিবলৈ আহিলে মনটো কেইদিনমানলৈ ভাল লাগি থাকে; ভয়টো নাইকিয়া হয়, কাম-বন কৰিবলৈ উলাহ লাগে। কিন্তু হঠাৎ আকৌ এদিন ডাৱৰ ঘন হৈ আহে। তাই উধাতু খাই ইলাচী বাইৰ ঘৰ পাই "বাইটি, বাইটি অ'" বুলি চিঞৰি সোমাই যায়। পিছফালৰ বাৰীৰ মাজৰপৰা ইলাচীৰ হুঁটা মাত ভাহি আহে, "কোন হঞ? টেঁটু ফালিছ যে সোমাইনো নাহ কিয়? এইফালে বাৰীলৈ আহ, মই বেয়া কামত লাগিছোঁ।"

মুহিলা আগবাঢ়ি গৈ দেখে, ইলাচীয়ে লেটা কাটিছে।

"উ, লেটাত ধৰিলি!"

"আকৌনো কি? কোৱা নাই বেয়া কামত ধৰিছোঁ বুলি?..... কি হ'ল পিছে ৰাতিপুৱাই? মহৰী আহিছে নেকি মাকথনি?" ইলাচীয়ে ৰস কৰিব খুজিলে; কিন্তু মুহিলাৰ মনটো চিন্তাত ধূসৰ, ইলাচীৰ কথাত তাই ৰহইচ্ নাপালে।

"ৰহ্ অ' মই মৰিছোঁ কিহৰ চিন্তাত, তই উলিয়াইছ সেইপাতৰ কথা।.....হেৰি অ' বাই, পিতৌৰ আইসকল ওলাইছে। বৰ চিঁতা লাগিছে পাই!"

"অ—কেতিয়াৰপৰা?"

"ৰ, মই ঘৰত নেথাকোঁৱেই নহয়, মনেই কৰা নাই। দুদিনমান শ'চ কৰিছে, মই বোলো অজীৰ্ণ হৈছে হ'বলা। কালি ৰাতি কিবা পাকত দেখিলোঁ ডিঙিত জোলা বন্ধা গতেৰে, চাই দেখো কপালৰ ওচৰতো। মাজু গৰাকী.... বুকুৱে-পিঠিয়ে ফুল বাছিছে। বৰ ভয় লাগিছে পাই! পানী অকণ কাটি দে।" মুহিলাৰ মাতত উৎকণ্ঠা, বিপদ আৰু ভয়ৰ ছাঁ।

"ভয় নকৰিবি। নেপায়, আইৰ খং উঠে। নিয়ম মানি চলিবি। ঘৰ সদায় মচা-কোচা কৰিবি। পাৰ যদি ধূপ-ধূনা লগাবি। চাঙৰ ওচৰত আসন পাতি বগা ফুল দিবি। সাদিনৰ দিনা চৰমিলে নাম ল'ব লাগিব। মই পানী অকণ কাটি দিওঁ, পিয়াহ লাগিলে খাবলৈ দিবি, গাতো সানি দিবি। মেঠি গুটি তিওৱা

পানী খাবলৈ দিব পাৰিলে ভাল, ক'ত পাবিনো? পিছে চেৰেলিওৱাটোহে ভাল নহয়, নাড়ীত ঘা লাগে।" হাতৰ কাম বন্ধ কৰি ইলাচী বায়ে মুহিলাক উপদেশ দিলে। তাৰ পাছত লেটা সামৰিবৰ আয়োজন কৰি ক'লে, "তই বহগৈ, মই গাটো তিয়াই লওঁ।" ইলাচী বাইৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব পাৰি, তেওঁ এইবোৰ কথা ভালকৈ জানে; কিন্তু তেওঁৰ কথাত মুহিলাৰ মনলৈ অকণো সকাহ নাহিল। তাই একো ক'বলৈ বিচাৰি নাপালে। চোতালৰ ফালে ঘূৰি অহাৰ মাজতে তাই নিৰুদ্দেশ সুৰত দীঘল হুমুনিয়াহ পেলাই ক'লে, "জানো, শীতলাই কি দেখুৱাইছে!"

যথা সময়ত মুহিলাৰ ঘৰত শীতলাৰ নাম পতা হ'ল। পাতলী জেঠায়ে লগাই দিয়া আই-নামৰ লগে লগে গাঁৱৰ গোপিনীয়ে সমস্বৰে গালে—

'দুখীয়াৰ ঘৰলৈ আই
আহিছে এ,
দিবলৈ নাইকিয়া একো;
মূৰৰ চুলি ছিঙি
পাৱে মলচিমে
দেহাৰ পাৰি দিমে সাঁকো।'

কিন্তু মুহিলাৰ মনটো খোলোচা নহ'ল। পিতৌৰ আইসকল তেতিয়াও ভালকৈ চৰমা নাছিল। চেৰেলিয়াবলৈও তাৰ গাৰ বল-শক্তি একেবাৰেই নাইকিয়া হৈ কেঁতকুত নকৰাকৈ সি চাঙত পৰি আছিল। বোধহয় কেঁকাবলৈ বা 'আই' বুলি মাতিবলৈও তাৰ গাত আৰু শক্তি নাছিল। নাম লোৱাৰ পাঁচদিনৰ পাছত শেষ-ৰাতি পিতৌ ঢুকাল।

আকৌ গাঁৱৰ মানুহবোৰ আহিল। কান্দি কান্দি বিকল হৈ, নকন্দা সময়খিনি জলকা লাগি মুহিলা মাটিয়ে-বালিয়ে বহি ৰ'ল। কান্দি অস্থিৰ হোৱা ছোৱালী দুজনীক ইঘৰ-সিঘৰে নি খুৱাই-বুৱাই ৰাখিলে। মুহিলাই ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে মানুহখিনিয়ে য'ত যি কৰিব লাগে কৰিলে। তেওঁলোকৰ মাজতে কোনোবাই দিহা দিলে, কোনোবাই কাম কৰিলে, কোনোবাই মন্তব্য দিলে। আগৰবাৰৰ দৰে আগ্ৰহ আৰু ব্যস্ততা নাথাকিলেও মৃতকৰ কামখিনি কোনোমতে থাপি-থুপি থোৱা হ'ল। তাৰপিছত মুহিলাৰ ঘৰখনৰ বাহিৰে সকলো পুনৰ নিজস্ব নিয়মৰ মাজলৈ ঘূৰিগ'ল। বেঙাৰ দৰে অদৰকাৰী জীৱ এটাৰ কথা মানুহৰ মনত নাথাকিল।

কিন্তু বেঙা পুতেকৰ দুখে মুহিলাক খুলি খুলি খাবলৈ ধৰিলে। ভৰ বয়সতে তাইৰ মানুহটোক সকলোৰে লাগি জীয়াই জীয়াই খালে, আকলুৱা ঈচৱৰ খঁক তেওঁ নকমিল। তাইৰ বেঙা অজলা ল'ৰাটোক কেঁচাই কেঁচাই খাইহে হুতাহ পলাল। চৰেই 'বেঙা বেঙা' বুলি ঠেলাটো-হেঁচাটো মাৰি তাইৰ ল'ৰাটোক জীয়ন্ততে মৰা কৰি ৰাখিলে, তাৰ অন্তৰত কম সোপা দুখ খুন্দ্ খাই আছিলনে চাগে? তাই নিজেও ভালকৈ আদৰ-যত্ন কৰিব নোৱাৰিলে। এইবোৰ কথা তাৰ মনত নেখেলাইছিলনে? কষ্টও জানো কমখন খালে? চেৰেলিয়াই চেৰেলিয়াই মৰিল। ইফালে গাত শীতলাৰ জুই, বিষত ইকাটি-সিকাটি কৰিব নোৱাৰে। কেঁকনিৰ মাজতে এবাৰ কোনোমতে "আই অ'" বুলি উঠে। যাতনাত কিবা ৰকমৰ হোৱা তাৰ মুখখন এতিয়া তাইৰ মনত পৰি থাকে। এটাৰ শোক পাহৰিছিল, এই কালটোৱে আকৌ একুৱা জুই জ্বলাই থৈ গ'ল। খবৰ কৰিবলৈ মানুহ আহিলে শোকটোৱে খুন্দা মাৰি ধৰে, বুকুখন কিবা গোট মাৰি যায়। এসোঁতা কান্দিলে ফাটি বাগৰি আহে, অলপ পাতল লাগে।

মাজতে ছুটী লৈ অকণমান আহিছিল; তাইক বুজনি দি থাকোঁতে কিবা ভমকত তাকে বকিলে— "বোলো, হয়নে অকণমান, সুখে-দুখেহে জীৱনটো, নহয়নে? মোৰ সুখৰ দিন কোনটো কচোন। তহঁতৰো সেই কথাইহে সাৰ, বলকিবহে পাৰ। ইমান দিনে কি সুখ খালোঁ দেখিলি নহয়? এতিয়া ভৰ্‌ভৰকৈ দুজনী ছোৱালী বাঢ়ি আহিব, কপালত আৰু কি সুখ আছে বুজিবলৈ নাই।"

অকণমানে তথাপি তাইক সান্ত্বনা দিলে, "নবৌ, ইমানকৈ হ'টি নাযাবাচোন। মানুহৰ দিন সদায় একেদৰে নাযায়। আমি আছোঁ নহয়, তুমি ইমান হতাশ হৈছা কিয়?"

সি মুহিলাক আশ্বাস দিব খুজিছে। কিন্তু তাইৰ বিশ্বাস বেয়াকৈ হেৰাই গৈছে। তাই প্ৰায় ঠাট্টা কৰি উঠিল, "থ, থ, তহঁতৰ ভুক্‌কনি শুনি লেকাট ভুঞ্জি থাকিলে আমাৰ দিন কোনোবা দিনা ভাললৈ আহিব!"

অকণমানৰ অলপ অভিমান হ'ল। নবৌৱে তাৰ ওপৰতো বিশ্বাস নাৰাখে। সি ক'লে, "নবৌ তোমাৰ এতিয়া কাৰো ওপৰত বিশ্বাস নাইকিয়া হৈছে—"

"কাক বিচচ্ কৰিম অ'? কাক ভৰসা কৰিম? মাটিডোখৰ গ'ল, মানুহটোক খালে। তহঁত দিহিঙে-দিপাঙে গলি। মানুহ মখাই গাই গোটে পেটে ভঁৰাল হ'ল। আমাৰফালে কোনে চাই অ'? কোনে উধাৰ কৰে?"

ইয়াৰ পিছত অকণমানে বিদায় ল'বলৈ উঠাত মুহিলাৰ মনটো বেয়া লাগে।

তাই উঠি আহি অকণমানৰ গাত হাত ফুৰাই কয়, "বেয়া নাপাবি, অ' বোপাই, মগজটো ঠিকেই নাইকিয়া হ'ল। কিহত কি ওলাই ক'বই নোৱাৰোঁ।"

মগজ বেয়া নহ'লেও মুহিলাৰ গাটো বেয়া হ'ল। মনৰ কষ্ট, লঘোণ, শৰীৰৰ কষ্ট সকলো মিলি তাইক দুৰ্বল কৰি পেলালে। দুখৰ স্মৃতি, কঠোৰ বাস্তৱ আৰু ভয়াল ভৱিষ্যতৰ চিন্তাই তাইৰ দেহ-মন শুকুৱাই পেলালে। মাজে মাজে কাম কৰিবলৈ নাযায়। নগ'লেই লঘোণ। দাৰিদ্ৰ আৰু দুৰ্দশাত ঘৰখন জহি যাব ধৰে। অন্ধকাৰ ৰাতি লঘোণীয়া গাৰে চাঙত পৰি পৰি মুহিলাই আকাশ-পাতাল গুণে। কল-বন-জলপানেৰে আধাপেটী হৈ লেবেজান দি পৰি থকা ছোৱালী দুজনীলৈ চাই বুকুখন হাহাকাৰ কৰি উঠে।

এদিন আবেলি ঘৰৰ পিছফালৰ পিৰালিত থিয় হৈ তিলিকি আৰু পুণীয়ে কথা পাতি আছিল। ডাঙৰজনী পুণীয়ে খুটা এটাত ধৰি আকাশলৈ চাই আছিল, বিশাল নিৰ্মল আকাশৰ বুকুৰেদি দুটুকুৰা মলিন সৰু অসহায় ডাৱৰ লাহে লাহে বগাই গৈছিল। তিলিকিয়ে কেঞাগোলাৰ পিছফালৰ জাবৰৰ দ'মৰ মাজত হঠাৎ সৌভাগ্যক্ৰমে পোৱা মণি কেইটামান এডাল সূতাত গুঠিবৰ চেষ্টা কৰিছিল। সিহঁতৰ পেটে কলমলাইছিল আৰু মাক আহিবৰ নৌ হয় যদিও সিহঁতে নিজে ক'ব নোৱাৰাকৈ, মাকৰ বাবেই অপেক্ষা কৰি আছিল। হঠাৎ তিলিকিয়ে ক'লে, "অ' বাই, ভোক লাগিছে।"

আৰু আকাশলৈ চাই চায়েই পুণীয়ে টপৰাই উত্তৰ দিলে, "ভোক লাগিছে পোক খা।"

"যাহ্ এইজনী, দেখিবৰ মন নাযায়। নিজৰ যে ভোক লগা নাই, মোৰো নালাগিব নেকি? নিজে যে কল দুটা খালি, মই এটাহে পালোঁ।" তিলিকিয়ে অভিযোগ কৰিলে।

"খামতোন মই যে তোতকৈ ডাঙৰ" পুণীয়ে গহীনাই উত্তৰ দিলে। তাৰ পাছত হঠাৎ ক'লে, "ঐ তিলিকি, জান, চৰগত চব ধুনীয়া ধুনীয়া বস্তু ৰান্ধি মস্ত মস্ত পকী পুখুৰীত থৈ দিয়ে। তাৰ পৰা যাৰ মন যায় ডাঙৰ ডাঙৰ বাটিত ভৰাই আনি খায়।"

"ইহ্—" তিলিকিয়ে অবিশ্বাসেৰে ক'লে।

"অঁ আকৌ। সেইটো পুখুৰীত কুঁহি মাছৰ আঞ্জা, সেইটো পুখুৰীত পাভ মাছেৰে বিলাহীৰ টেঙা, সৈটোত মাংসৰ তৰকাৰী, সৈটোত দৈ-কোমল চাউল,

সৈটোত পৰমান— কিমান যে আছে! ইচ্ছামতে লৈ লৈ খাই থাক।"

"অ' মোৰ পৰমান খাবৰ মন গৈছে পাই!" হঠাৎ মণি গুঠি থকাবপৰাই তিলিকিয়ে ক'লে। দিনটোৰ ভাগৰেৰে ঘৰলৈ সেইদিনা সোনকালে ঘূৰি অহা মুহিলাই পিছ দুৱাৰত থিয় হৈ তিলিকিৰ মুখৰ এই অসম্ভৱ উক্তি শুনিবলৈ পালে। তাইৰ মগজুৰ ভিতৰখন ভমককৈ উঠিল। তাই উগ্ৰমূৰ্তি ধৰি সুধিলে, "কি খাব ? কি খাব ? নাতেশৰীহঁত! খালী খোৱাৰ কথা, খালী খোৱাৰ কথা। ঘৰৰ য'ৰ কাম ত'তে পৰি আছে, হাত এখন লবোৱা নাই, খালী খাবলৈ মৰিছ। খৰি লুৰিবলৈ যাবলৈ কৈছিলোঁ, গৈছিলি ? নামাত কিয় ? এই, এই হতছিৰীযাতীহঁত, ক'তা, খৰি ক'তা ?" মাকৰ উগ্ৰমূৰ্তি দেখি দুইজনীয়ে ভয় খালে। ভোকে জগাই তোলা স্বৰ্গৰ মধুৰ কল্পনাৰ পৰা সিহঁত মুহূৰ্ততে শুকান, কঠোৰ পৃথিৱী এখনলৈ খহি পৰিল। মাৰখোৱাৰ সম্ভাৱনা দেখি তিলিকিয়ে এহাতেৰে মণিবোৰ কোঁচত সামৰি লৈ থিয় হ'ল। মুখখন ফুলাই তাই দোষটো পুণীৰ গালৈ ঠেলি দিলে, "মোৰ অকলে এৰাবাৰীলৈ যাবলৈ ভয় লাগে। তাই নাযায়।"

পুণীয়ে ভয়ত তীব্ৰভাৱে প্ৰতিবাদ কৰি উঠিল। "কেতিয়া কৈছিলোঁ ঐ নাযাওঁ বুলি ? কেতিয়া কৈছিলোঁ ? ক'ব পাৰিবি ?"

মুহিলাই এক মুহূৰ্ত দ্বিধা কৰিলে। তাৰপাছত কণ্ঠস্বৰ নমাই আনি ক'লে, "যা, এতিয়াও যা। কাণতলীয়া চৰত নহ'লে বাপেৰৰ ওচৰ পাবিগৈ। গৈছনে নাই ? আকৌ ৰৈ আছ কিয় ?"

কিন্তু মাকৰ কণ্ঠস্বৰ সৰু হোৱাৰ লগে লগে তিলিকিয়ে সাহ পালে। অসহায়ভাৱে প্ৰায় কান্দো কান্দো হৈ তাই ক'লে, "আই, মোৰ ভোক লাগিছে—"

"আই......মোৰো" পুণীয়ে যোগ দিলে।

মুহিলাই দুইজনী ছোৱালীৰ শুকান মুখ দুখনলৈ চাই তলমূৰ কৰিলে। তাই নিজকে মুহূৰ্তৰ বাবে ধিক্কাৰ দিলে। তাৰপাছত ভিতৰলৈ গ'ল। গামোচাখনত বান্ধি অনা সান্দহগুৰিৰ টোপোলাটো আনি সিহঁত দুজনীক খাবলৈ কৈ তাই আগফাললৈ ওলাই গ'ল। কিন্তু সান্দহগুৰিখিনি তিয়াবলৈ নিয়াৰ অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰিবলৈ গৈ দুইজনীৰ মাজত টনা-আঁজোৰা লগাত অকস্মাৎ কিবা পাকত সান্দহখিনি মাটিত পৰি গ'ল। পুণী চক খাই ভয়ত নীৰৱ হৈ গ'ল; পৰাজয় আৰু আশাভংগৰ আঘাতত তিলিকিয়ে চিঞৰি কান্দি উঠিল, "ঐ আই, আই ঐ, চাচোন, পেলালে, পেলালে! বায়ে চব পেলালে!"

খঙত একো নাই হৈ মুহিলা ধুমুহা অহাদি আহি দুইজনীৰ ওপৰত মুখে-হাতে

সমানে চলাবলৈ ধৰিলে, "মৰতীহঁত, পাখৰীহঁত, জহনীতযাতীহঁত! খা, খা, সান্দহগুৰি খা! এই শনিকিপাতে মোক খালে। লোকৰ ঘৰত খাবলৈ দিয়া বস্তু নাখাই মৰকেলেপ কিজনীলৈ আনিলোঁ, সেয়া কৰিলে হতছিৰীযাতীহঁতে। নেওচা-কেওচা দিবলৈ বহি, বাপেৰ-ককায়েৰৰ মূৰ দুটা খাই হুতাহ পলোৱা নাই, মোৰ মূৰটোও চোবাই খালেহে শান্তি পাব শনি দুটাই।" গালিৰ লগে লগে পাগলীৰ দৰে উধাই-মুধাই দুইজনীকে প্ৰহাৰ কৰি হঠাৎ অবাধ কান্দোনত মুহিলা ভাগি পৰিল। পুণী আৰু তিলিকিয়েও ত্ৰস্ত, বিপন্ন নীৰৱতাৰপৰা হঠাৎ মুক্ত হৈ মাকৰ লগত কান্দোনত যোগ দিলে।

ইলাচীয়ে আন্ধাৰে-পোহৰে উঠি পলু চায়গৈ। পলুবোৰ পকিবৰ হৈছে, পলাব খোজে; কোনোটো বগাই গৈ বাহিৰ পায়গৈ। পোহৰ হোৱাৰ আগে আগে বাহিৰলৈ ওলোৱা পলু ধৰি নানিলে কাউৰীয়ে শেষ কৰিব। পলুখিনি চাই আহি বাঢ়নিটোঁৰত হাত দিওঁতেই বাটেদি কিবা এটা পাৰ হৈ যোৱা যেন দেখি ইলাচীৰ গা চেবালে। মনটো খচ্খচাব ধৰিলে। তাই বাহী-চোতালখন উধৰ পৰা মূধলৈ সাৰিবলৈ লাগিল যদিও বুকুখন কিবা এটা অশান্তিয়ে ওফোন্দাই ৰাখিলে। বাঢ়নিটোঁৰ থৈ তাই কোবা-কুবিকৈ গৈ মুহিলাৰ পদূলি পালেগৈ। পদূলিৰ পৰা তাই লাহে লাহে ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল। তাইৰ বুকুখন চিৰিংকৈ উঠিল; গাটো সিৰ্সিৰাই গ'ল। মুহিলাৰ চোতালৰ ধূলিত পুৱাৰ প্ৰথম পোহৰত জিলিকি উঠিছে এইমাত্ৰ বহা চাইকেলৰ চকাৰ দাগ। ৰহস্য আৰু কৌতূহলে তাইক মুহিলাৰ ঘৰৰফালে টানি নিলে। তাই গৈ মুহিলাৰ দুৱাৰ-ডলিত থিয় দিলে। ধোঁৱাই থকা তুঁহ জুইকুৰাৰ ওচৰত বহি মুহিলাই জুইকুৰা খুচৰি আছে। তাইৰ মূৰটো জপৰা, ৰাতি শোৱা মলিয়ন সোত-মোচ খোৱা কাপোৰেৰে জাটলীজনী হৈ আছে। তাইৰ মন ক'ৰবাত, তলমূৰ কৰি জুইকুৰালৈ চাই তাই আন চিন্তাত আছে। বহুত সময় ধৰি ইলাচী দুৱাৰ-ডলিত থিয় হৈ মুহিলালৈ চাই থাকিল; মুহিলাই তাই অহা গম নেপালে। কি ক'ব ঠিক কৰিব নোৱাৰি ইলাচীয়ে মাত লগালে, "জুইকুৰা দেখোন খুচৰিয়েই আছ, খুচৰিয়েই আছ, আও, মই মানুহজনী অথনিৰে পৰা আহি দুৱাৰমুখত থিয় হৈ আছোঁ, তেও তাই মোলৈ ঘূৰিকে চোৱা নাই! কি কৰিছ হঞ ?"

মুহিলাই কোনো উত্তৰ নিদিলে, ইলাচীৰ ফালে মুখ ঘূৰাইও নাচালে। তাই আগৰ দৰেই তল-মূৰকৈ জুইকুৰালৈ চাই ৰ'ল।

"হেই এইজনী, মুখত মাকথনি ভেকোলা সোমাল নেকি? নে চামোনে

ধৰিলে?” ইলাচীয়ে জোকোবা মাৰিলে। মুহিলাৰ তথাপি মাত নাই, জুই খুচৰি থকা হাতখন খালী হৈ গ'ল।

“এই মুহিলা!” ইলাচীয়ে এইবাৰ কোমলকৈ মাতিলে।

মুহিলাৰ উত্তৰ নাই, কিন্তু তাই লাহেকৈ ঘূৰি ইলাচীৰ ফালে চালে। তাইৰ বাওঁ হাতত এটা আধাপোৰা চিগাৰেট, মুখখন দুৰ্ভেদ্য, শিলৰ দৰে কঠিন আৰু স্থিৰ। ইলাচীৰ চকুদুটা এক মুহূৰ্ত মুহিলাৰ হাতৰ আধাপোৰা চিগাৰেটটোত স্থিৰ হৈ ডাঙৰ হৈ গ'ল। মুহিলাৰ হাতৰ চিগাৰেট আৰু তাইৰ মুখৰ ছবিয়ে ইলাচীৰ মনৰপৰা সকলো ৰহস্যৰ উত্তেজনা আৰু কৌতূহল দূৰ কৰি তাইক বাস্তৱৰ কঠিন মাটিত থিয় কৰালে। তথাপি কি সুধিব ঠিক কৰিব নোৱাৰি কৃত্ৰিম কৌতূহলেৰে মাতটো সৰু কৰি ইলাচীয়ে সুধিলে, “হে'ৰ, কি? আধা খোৱা চিগট দেখোন! ক'ত পালি হঞ?..... হে'ৰ ক'ত পালি?”

মাটিত বহাৰপৰাই মুহিলাই চকুকেইটা তুলি ইলাচীৰ মুখলৈ চালে আৰু তাৰপিছত ধীৰ অকম্পিত স্বৰে ক'লে, “মহৰীয়ে খাই এৰা।” কৈ উঠিও তাই ইলাচীৰ মুখলৈ চাই থাকিল। তাইৰ দৃষ্টি অচঞ্চল, তাইৰ মুখ ভাৱলেশহীন।

ইলাচী ঘৰৰ ভিতৰলৈ সোমাই আহিল আৰু নিম্নকণ্ঠত ৰহস্য সানি ক'লে, “এৰা, মই বোলো, এই কাউৰী-পুৱাতে আন্ধাৰে পোহৰে বাটেদি কোন যায়, বাইচকলত যোৱা যেন লাগিল! মোৰ তেতিয়াই গা বাজিল, বোলো ঘটনা ঘটিলেই নেকি! তোৰ চোতালত বাইচকলৰ চকাৰ চিন দেখি বুকুখন ধমহ্ কৈ মাৰিলে, আই!” মুহিলাই একো উত্তৰ নিদিলে। ইলাচীয়ে তাইৰ ৰহস্যৰ সোৱাদ আৰু দীঘলীয়া কৰিবৰ বাবে পুনৰ ফুচ্‌ফুচাই সুধিলে, “ৰাতি থাকিল হ'বলা?”

একে অবিচলিত কণ্ঠে মুহিলাই ক'লে, “ওঁ।”

অলপ সময় মনে মনে হৈ এইবাৰ স্বাভাৱিক সুৰত ইলাচীয়ে ক'লে, “কিনো কৰিবি? কিমান আৰু সহিবি?...... পিছে সাৱধানে চলিবি। বা-বদনাম ওলাব লাগিলে..... এনেয়ে আঁটিছে।”

কিন্তু ইলাচীৰ চিন্তাতকৈ মুহিলা বহুদূৰ আগবাঢ়ি আছে। তাই ধীৰে সহজভাৱে উত্তৰ দিলে, “বদনামহে নোলাব বাই? পিছে, সদনামেও আমুৱালে। বহুত ভোগ কৰিলো। এইবেচা বদনামকে লওঁ দে।”

মুহিলাৰ দুঃসাহস আৰু কথাৰ সুৰে পৰিবেশটো আৰু সহজ কৰি পেলালে। ইমানদিনে এয়ে যেন হ'বলগীয়া আছিল, সহজ আৰু স্বাভাৱিক আছিল। ইলাচীয়ে ৰহইচ্ কৰি ক'লে, “এৰা, লেঠাপিঠা হৈ ল'ৰা-পোৱালি এটা হ'লে বুঢ়ী বয়সত

তোকে চাব পাৰিব।”

মুহিলাই তলমূৰ কৰিলে; কিন্তু তাইৰ মুখত লাজ বা দোষৰ আভাস নাই, তাই যেন সেইবোৰৰ ওপৰত। তাই সোহাঁতে ফু-চুঙাটো তুলি ল'লে, তাৰপিছত আকৌ ইলাচীলৈ চাই ক'লে, “মোকনো কিটো চাব লাগিছে বাই?...... পিছে তোকে কৈছো, বুকুৰ ভিতৰত বৰ একুৰা জুই আছে। শনাইমখাক এদিন ভালকৈ এসেকা দিব পাৰিলে.....”

তাই মুখখন ঘূৰাই ফু-চুঙাটোৰে জুই কুৰাৰ গুৰিত খুব লাহেকৈ এটা ফু দিলে। উমি উমি থকা জুইকুৰা ভমককৈ জ্বলিল। বোধহয় জুইকুৰাৰ পোহৰতে তাইৰ শেঁতা মুখখন অস্বাভাৱিকভাৱে ৰঙা হৈ উঠিল।

অসামাজিক

ৰাতি আঠমান বজাত টাউন দাৰোগা তৰুণ হাজৰিকা খোজকাঢ়ি আহি সদৰ থানাত সোমাল। থানাৰ চৌহদত পেট্ৰল্-ভান্‌খন ৰৈ আছে। বাবাণ্ডাৰ ওচৰত ছাব্-ইন্‌স্পেক্টৰ্ নেওগৰ নতুন মটৰ-চাইকেলখন . যৌৱন সচেতন লাজকুৰীয়া কিশোৰৰ ভংগীত মূৰটো বেঁকা কৰি থিয় হৈ আছে। তেওঁ সেইবোৰলৈ নোচোৱাকৈয়ে অফিচ কোঠালৈ বেগ দিলে। হস্পিতালৰ পৰা এইকণ দূৰ আহোতেই ঘামি-জামি তেওঁৰ অৱস্থা নাইকিয়া হৈ আহিছে। "উস্! কি গৰম!" অফিচত সোমাই তেওঁ ক'লে, যেন কাৰোবাৰ উদ্দেশ্যে আৰু ফেনৰ চুইচ্‌টো দি কোঠাত বা কোঠাৰ আশে-পাশে কাৰো উপস্থিতি নেদেখি অলপ ডাঙৰকৈ চিঞৰিলে, "এই!" জৰাগ্ৰস্ত অনুগত ফেনখনে তাৰ শ্লেষ্মজ জড়তা অতিক্ৰম কৰি স্বাভাৱিক গতি লাভ কৰিলে। তথাপি অসন্তুষ্টচিত্তে হাজৰিকাই ফেনখনলৈ এবাৰ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিলে আৰু নিৰুপায় ভংগীত টুপীটো খুলি টেবুলত থৈ য়ুনিফৰ্মৰ বুটাম খুলিবলৈ লাগিল। দুৱাৰেদি চিপাহী এটাই মুখখন দেখুওৱাৰ লগে লগে তেওঁ তালৈ নোচোৱাকৈ আদেশ দিলে, "পানী দে।"

ভিজা য়ুনিফৰ্মটো গাৰ পৰা খুলি তেওঁ চকীত ওলোমাই থ'লে। গেঞ্জিটো ভিজি গাত লাগি ধৰিছে। চিপাহীটোৱে দুই হাতেৰে আগবঢ়াই দিয়া পানী গিলাচ সশব্দে পি চকীখনত দেহৰ সম্পূৰ্ণ ওজন এৰি দি তেওঁ বহি পৰিল।

"বসুমতাৰী অহা নাই?" ওলাই যাব খোজা চিপাহীটোক তেওঁ সুধিলে।

"নাই অহা, ছাৰ!"

"নেওগ ক'লৈ গ'ল?"

"আছে ছাৰ ইয়াতে।"

চিপাহীটো ওলাই গ'ল। বসুমতাৰী ৰাতি দহ বজাত আহিব, তেওঁ জানে। এইখিনি সময়ত সাধাৰণতে চেকেণ্ড অফিচাৰ্ নেওগ থাকে। কিন্তু নেওগেও জানে বিশেষ কাম নাথাকিলে হাজৰিকা ৰাতি ন বজাৰ আগতে কোৱাৰ্টাৰলৈ নাযায়। গতিকে তেওঁ ওচৰৰ প্ৰেছটোৰ মালিক ভৰতাৰণ দাসৰ লগত বহি চাহ-তামোল সহযোগে গল্প কৰে। হাজৰিকাই এইবোৰ জানে, তেওঁৰ কোনো আপত্তি নাই; কাৰণ অফিচত তেওঁ নিজেই বেছিভাগ সময় থাকে, অভ্যাস বা

কৰ্তব্যজ্ঞান বা মোহবশতঃ তেওঁ অফিচত বহি ভাল পায়। কিন্তু অফিচৰ মানুহখিনিৰ খবৰ লোৱাটোও তেওঁৰ অভ্যাস, হয়তো এইটোও কৰ্তব্য আৰু এইটো দৰ্কাৰী, কাৰণ, এই পৰিসজ্জাত তেওঁৰ অৱস্থান আৰু কৰ্তৃত্ব ই পৰিষ্কাৰ কৰি তোলে।

কোঠাটোত পিছফালে এটা ডাঙৰ কাঠৰ পুৰণি আলমাৰি, কাষত এডাল ৰেক্। ডাঙৰ টেবুলখনৰ ওপৰত এহাতে টেলিফ'নটো, আনহাতে এখন ফাইল ট্ৰে', এডাল কলমাৰি। সোঁমাজত কোঠাৰ আচবাবৰ লগত নিমিলা এটা নতুন চিক্‌চিকীয়া পে'নষ্টেণ্ড, এখন টেবুল-কেলেণ্ডাৰ। তেওঁৰ সন্মুখতে টেবুলৰ ওপৰত 'ইভ্‌নিং ছিট্‌ ৰেপ'ৰ কপি এটা প্ৰেছাৰ্ দি থোৱা আছে। কপিটো হাতত লৈ তেওঁ চালে। জিলাৰ স্পেচিয়েল্ ব্ৰাঞ্চৰ পৰা ব্ৰাঞ্চৰ আই. জি. পিলৈ পঠোৱা ছিটুৰেশ্যন্ ৰিপ'ৰ্টৰ কপি: Overall situation in the district remains peaceful with no report of any untoward incident coming in from any quarter. The situation is under watch. তেওঁ কপিটো হাতৰ পৰা ট্ৰে'খনলৈ দলিয়াই দি ওপৰত প্ৰেছাৰটো বহুৱাই থ'লে। চকীত মূৰটো আঁওজাই ভিজা গেঞ্জিটো ফাঁক কৰি তেওঁ কিছু বতাহ সুমুৱাই ল'লে। 'বুঢ়ীজনীয়ে কষ্ট পাব', তেওঁ ভাবিলে; কষ্টখিনি নহয়, সত্যটো তেওঁ উপলব্ধি কৰিলে। তেওঁৰ শাহুৱেক হস্পিতালত, গল্ ব্লাডাৰ্ ষ্ট'ন; কালি অপাৰেশ্যন্ কৰাইছে। আজি গধূলিও কেঁকনি কমা নাই। (তাৰ মাজতে গাৰুৰ কাষৰ পৰা তেওঁক ৰুমালৰ টোপোলা এটা দিলে। তেওঁ টোপোলাটো খুলি শিলকেইটা চালে।) তেওঁৰ নিজৰ উশাহ নোহোৱা ব্যস্ততাৰ মাজত আকৌ ডাক্তৰ-হস্পিতাল কৰিবলগীয়া হৈছে। এই গৰম! সামান্য এটা গল্-ব্লাডাৰ্ অপাৰেশ্যনৰ বাবে ঘৰ মানুহেৰে ভৰ্তি! জে-শাহুৱেক, কেঁচুৱাসহ খুলশালীয়েক, খুৰা-শহুৰেকৰ ল'ৰা। ৰোগী ঘৰলৈ গ'লে আকৌ আছে খবৰ লোৱা মানুহৰ অত্যাচাৰ; যদিও সেইটোৱে তেওঁক ঢুকি নাপায়, টাউন-দাৰোগাৰ স্থান সৰ্বসময়ত থানাত, চৌবিছ ঘণ্টাই ডিউটি। কিন্তু এইধৰণৰ পাৰিবাৰিক ঘটনাবোৰে তেওঁক অশান্তি দিয়ে। কিমান লেঠা চম্ভালিবা আৰু, তেওঁ নিজকে কয়, আৰু জেপৰ পৰা চেপেটা লগা, সেমেকা চিগাৰেট পেকেট উলিয়াই লয়।

"অ' হাজৰিকা!" ঘনিষ্ঠ সুৰত মাত লগাই সোমাই আহিল নবীন শৰ্মা, স্থানীয় সাপ্তাহিকৰ সাংবাদিক।

"আহক, আহক।" হাজৰিকাই আদৰণি জনালে আৰু বহিবলৈ ধৰা শৰ্মাৰ ফালে চিগাৰেটৰ পেকেটটো কিছু আক্ষেপেৰে আগবঢ়াই দিলে।

"উস্, কি গৰমহে আজি!" চিগাৰেট লৈ শৰ্মাই ক'লে। গেঞ্জি পৰিহিত,

উত্তাপ-ক্লিষ্ট অ.চি. জনৰ বাবে ইয়াত সহানুভূতি আছিল, চিগাৰেটৰ সৌজন্যৰ বিনিময়ত সাংবাদিকে তাকে আগবঢ়ালে।

"নক'ব, খাই দিছে একেবাৰে! আপুনি ক'বপৰা আহিল?"

"এ লেঠা, লেঠা। আমাৰ কলীগ্ এজন—ভট্ট, আপুনি চিনি পায়—ডেস্কত কাম কৰি থাকোতেই গ'ল ফিট্ হৈ। আনি হস্পিতালত ভৰাই থৈছোহি। হাই-প্রে'ছাৰ্ আছে। চাওকচোন, এই গৰমত, আকৌ ইমানখন দূৰ খোজ কাঢ়ি—ৰিক্সাতো নাপায়। কি মস্কিল!"

"অলপ বহক। আমাৰ পেট্রল্-পাৰ্টি যাব নহয়, ভান্‌খনতে যাব পাৰিব।" হাজৰিকাই ক'লে।

নিজৰ ফালৰ পৰা প্ৰস্তাৱ দিয়াৰ অস্বস্তি ভোগ নকৰাকৈয়ে শৰ্মাৰ উদ্দেশ্য সফল হোৱাত তেওঁ কথাটোত বিশেষ গুৰুত্ব দিয়া যেন নেদেখুৱালে আৰু ক'লে, "কিহে, একেবাৰে খবৰ-চবৰ নিদিয়ে দেখোন আজিকালি?"

"কি খবৰ দিব? খবৰ থাকিলেহে দিব। চুৰি-ডকাইতি, পকেটমৰা, এক্সিডেণ্টত এসোপামান মানুহ মৰা এইবোৰ আজিকালি খবৰ নেকি? ভাতৰ কাঁহীৰ বাবে পিতৃৰ দ্বাৰা পুত্ৰ হত্যা, এনেকুৱা খবৰৰ দিন আহিব ধৰিছে, তেতিয়া দিম কিমান খবৰ লাগে।"

"ঠিক কৈছে। একেবাৰে খাটি কথা।" শৰ্মাই সমৰ্থন কৰিলে আৰু তাৰ পিছত সুধিলে, "ম'বাইল্ নবহে নেকি আজিকালি?"

"বহে। কিমাননো দিব সেইসোপা নিউজ?" হাজৰিকাই ক'লে আৰু লগতে যোগ দিলে, "দিয়ক, চাদা একখোলা মাৰক।"

শৰ্মাই দুমুখীয়া চাদাৰ টেমাৰ পৰা চাদা আৰু চূণ উলিয়াই হাতৰ তলুৱাত মোহাৰিব ধৰিলে আৰু অভিযোগৰ সুৰত সুধিলে, "সাহিত্য-তাহিত্য একদম বাদ দিলে নেকি আজিকালি?"

এইটো অবিশ্বাস্যই নহয়, অকল্পনীয় যেন লাগিব পাৰে, কিন্তু খাকী পেণ্ট আৰু গেঞ্জিৰ পোছাক, প্ৰকাণ্ড একোছা মোঁছ আৰু মেদযুক্ত দেহৰ মাজত মানসিক আৰু আৱয়বিক স্থূলতা পৰিলক্ষিত হ'লেও এই ত্ৰাস-সঞ্চাৰী বিষয়াজন এজন কবি আছিল। এসময়ত তেওঁ কেইটামান সফল কবিতা লিখিছিল আৰু এতিয়াও তেওঁ মাজে মাজে লিখিবৰ চেষ্টা কৰে; কেতিয়াবা অভ্যাসবশতঃ, কেতিয়াবা যৌৱনৰ কবিখ্যাতিয়ে দিয়া মোহৰ নিচাত অথবা বৈষয়িক জীৱনৰ অতৃপ্তি আৰু অপূৰ্ণতাৰ তাড়নাত। কিন্তু তেওঁ ধৰিব নোৱাৰাকৈ অতৃপ্তি আৰু অপূৰ্ণতা বাঢ়ে।

কাৰণ, কাব্য-সৃষ্টিত তেওঁ ব্যৰ্থ হয় আৰু সেইটো, দুৰ্ভাগ্যবশতঃ, তেওঁ ধৰিব পাৰে। শৰ্মাৰ প্ৰশ্নই তেওঁৰ অন্তৰৰ বিৰক্তি আৰু ক্ষোভ উজাৰ কৰি আনিলে।

"কি সাহিত্য কৰিবহে?" ডাক্তৰ, হস্পিতাল, গৃহস্থী, গৰম, সকলোৱে মিলি সৃষ্টি কৰা উত্তপ্ত ক্ষোভ সাহিত্য-জগতৰ প্ৰতি সঞ্চিত পুৰণি অভিযোগৰ লগত মিলি এজোলোকা তেওঁৰ উক্তিত ওলাই আহিল।

"আজি চাৰিদিন, চাওক, এই জাপানী কবিতাকেইটা অনুবাদ কৰি," তেওঁ চকীত ওলোমাই থোৱা য়ুনিফৰ্মটোৰ ওপৰ-জেপৰ ঢাকনি খুলি এজাপ কাগজ উলিয়ালে আৰু বাক্যটো সম্পূৰ্ণ কৰিলে, "জেপতেই লৈ ফুৰিছো, দ্বিতীয়বাৰ আৰু চকু ফুৰাই চাবলৈ সময় হোৱা নাই। কি হ'ব!" তেওঁ কাগজৰ জাপটো খুলি টেবুলৰ ওপৰত থ'লে আৰু সেই সময়তে কোঠাৰ দুৱাৰমুখত এজন চিপাহী থিয় হৈ তেওঁক চালাম দিলে। তেওঁ চালামটো উপেক্ষা কৰিলে, কিন্তু চিপাহীটো সোমাই আহিল, তাৰ পিছে পিছে হেণ্ডকাফ্ লগোৱা আৰু শকত ফঁইৰে বন্ধা এটা ডেকা মানুহ। তেওঁ চিপাহীটোলৈ চালে, চিপাহীটোৱে তেওঁৰ সন্মুখত টেবুলত ভাৱস্তিৰে এখন কাগজ ৰাখিলে। তেওঁ কাগজখনলৈ ভ্ৰূক্ষেপ মাত্ৰ নকৰি বিৰক্ত কণ্ঠে কৈ উঠিল, "ক'ৰ পৰা আনিলি এইটোক?"

"চান্‌মাৰীৰ পৰা পঠাইছে, ছাৰ!"

"তাত থানাতে বান্ধি নথলি কিয়, মূৰ্খচব! ৰাতিখন লৈ আহিছে ইয়ালৈ! কিয় লৈ আহিলি?"

"তাত ৰাখিবলৈ সুবিধা নাই, ছাৰ। অ.চি.য়ে ৰাখিবলৈ ভয় কৰিলে।"

"অ.চিৰ ঘৈণীয়েকৰ লগতে সুমাই তলা মাৰি নথ'লি কিয়? অপদাৰ্থচব! কিনো এইডাল? কি আনিছ? এই, কি কৰিছিলি?" শেষৰ প্ৰশ্নটো তেওঁ অপৰাধীৰ প্ৰতি পোনাই কৰিলে। এটা ডেকা ল'ৰা, অভুক্তি আৰু দুঃস্বাস্থ্যৰ বাবে দুৰ্বল; গাত এটা পুৰণি মলিন বনিয়ন আৰু প্ৰায় উৰঁলি পৰা দাগ ভৰা এটা পায়জামা। তাৰ শুকান চুলি আউল-বাউল; পুলিচৰ সৌজন্যতে সম্ভৱ, ওঁঠখন ফাটি তেজ ওলাইছে। হাজৰিকাৰ প্ৰশ্নত সি তলমূৰ কৰি মনে মনে ৰ'ল। চিপাহীটোৱে তেওঁক উত্তৰ যোগালে, "চোৰ, ছাৰ। গধূলিতেই পাকঘৰত সোমাই বাচন চুৰ কৰিছিল। হাতে-হাতে ধৰিলে।"

"চুৰ কৰিবলৈ গৈছিলি? এই নামাত কিয়? কিয় চুৰ কৰিবলৈ গৈছিলি? চালা, এই ডেকা বয়সত—এইফালে আহ, এইফালে আহ—" তেওঁ টেবুলৰ পৰা ৰুলমাৰিডাল উঠাই লৈ তাৰেই চোৰটোৰ মুক্ত হাতখন ঠেলি ওপৰলৈ উঠালে।

দোষী ছাত্রৰ দৰে করুণ দৃষ্টিৰে সি তেওঁৰ চকুলৈ চাই হাতখন পাতি দিলে। আৰু রুদ্রমূর্তি শিক্ষকৰ দৰে হাজৰিকাই তাৰ হাতত ৰুলমাৰিৰ কোব শোধাই গ'ল, এক, দুই, তিনি, চাৰি......তাৰ মুখখন ক্রমে কোঁচখাই বিকৃত হৈ থাকিল, হাতখন ক্রমে তললৈ আৰু গাৰ কাষলৈ চাপি যাবলৈ ধৰিলে। সুবিধা যেন নাপাই তেওঁ তাৰ ভৰিৰ পিছফালেও কেইকোবমান শোধাই উঠি ভাগৰ লাগি বৈ গ'ল। ৰুলমাৰিডাল টেবুলত থৈ তেওঁ চকীখনত আঁউজি দিলে আৰু দীঘল উশাহ এটা লৈ ক'লে, "চুৰ নকৰিবিনো কি কৰিবহে শৰ্মা? এইটো ল'ৰা, তাৰ পঢ়া-শুনা নাই, ক'ত কামটো পাব? আৰু আপুনি-মই কিবা কাম দিলেও এই বেমাৰী চেহেৰাৰে সি কি কামডাল কৰিব?"

"হয় দিয়ক।" শৰ্মাই ক'লে আৰু ইতিমধ্যে মিহি হোৱা হাতৰ তলুৱাৰ চাদাখিনিৰ ওপৰত গাৰ পৰা আঁতৰাই দুটামান চাপৰ মাৰিলে। সোঁহাতৰ দু-আঙুলিৰে চাদা অকণমান নিজৰ ওঁঠত সুমুৱাই তেওঁ বাওঁহাতখন হাজৰিকালৈ আগবঢ়ালে। হাজৰিকাই চাদাকণ তুলি লৈ চিপাহীটোক নির্দেশ দিলে, "যা, এইটোক ভৰাই থগৈ।"

চিপাহীটোৱে তেওঁক চালাম কৰি চোৰটোক লৈ ওলাই গ'ল। কিন্তু কবিতাৰ পৰিবেশ আৰু মেজাজ নষ্ট হৈ গ'ল। মানুহৰ অর্থনৈতিক আৰু বস্তুগত সমস্যাৰ কেতিয়াও ওৰ নপৰা আলোচনা, তর্ক, ভুল ব্যাখ্যা, অসম্ভৱ সমাধান আদিৰ মাজত গৰম অৱসাদগ্রস্ত গধূলিটো পাৰ হৈ যাব ধৰিলে। নেওগ আহি তাত যোগ দিলে। ন বজাৰ ঘণ্টাৰ লগে লগে নেওগ যাবলৈ ওলাল। অফিচলৈ ফোন এটা কৰি সাংবাদিকজন পেট্রল্-পার্টিৰ ভানত উঠি ঘৰলৈ গ'ল। বসুমতাৰী অহাৰ আগে আগে হাজৰিকাই য়ুনিফৰ্মটো পিন্ধি অৰ্ডাৰ্লিটোক মাতি কোৱার্টাৰলৈ যাবলৈ ওলাল। কিন্তু গৈ বাৰাণ্ডা পাওঁতেই টেলিফোনটো বাজিল। তেওঁ ঘূৰি গৈ ফোনটো ধৰিলে। এক্সচেইঞ্জৰ পৰা চিনাকি সুৰত ক'লে, "ট্রাংক-কল্ আছে, ধৰিব।"

লোকেলবৰ্ডৰ ৰাস্তাৰপৰা ল'ৰা দুটা পথাৰলৈ নামিল। ধান দোৱা হৈ গৈছে, শুকান নৰাৰ ওপৰেদি খচ্ খচ্ শব্দেৰে দুইটা পথাৰৰ মাজেদি আগবাঢ়িল। সিহঁতৰ বয়স দহ-এঘাৰ, দেহা ক্ষীণ, সিহঁতৰ ভৰি পাতল, প্রায় উৰণশীল, মন প্রতিমুহূর্তে পৰিৱর্তনশীল। তৌৰ গা খালী, কঁকালত বচিৰে বন্ধা এটা ৰং যোৱা হাফ্পেণ্ট, তাৰো এফালৰ পাতলিটো এৰাই ওলমি পৰিছে। তাৰ হাতত এটা চুটি বৰশী। লবোৰ গাত পেণ্টো নাই, এখন মলিন দাগ লগা গামোচাকে সি গাঁঠি মাৰি

পিন্ধি লৈছে। তাৰ হাতত এখন কচুপাতত লোৱা বোকাৰ মাজত হাবুৰিকাৰ টোপোলা। কেইবাঠাইতো বৰশী পেলাই বিফল হৈ সিহঁত আহিছে মণ্ডলৰ এবাবাৰীৰ ভিতৰৰ খালত চেঙেলী টোপাবলৈ। বতাহত বৈ অহা এবাবাৰীৰ গছ-বনৰ ভাল লগা গোন্ধ আৰু বৰশীত অব্যর্থ চেঙেলী তোলাৰ স্বপ্নই সিহঁতক চঞ্চল কৰি তুলিছিল। এবাবাৰীখনৰ সীমাৰ নৰ্দমাটো পাৰ হৈ তৰাণি ভাঙি কিছু আগবাঢ়োতেই সিহঁতে এটা কাহ শুনিলে। দুয়ো হঠাৎ বৈ গ'ল, চকুৰে চকুৰে চালে; কাহটো আকৌ ভাহি আহিল।

"কোন অ'?" নিম্ন, শংকিত কণ্ঠে তৌৱে সুধিলে।

"জানো!" লবো নির্বিকাৰ। "আহচোন যাওঁ।" সি তৰাণি ভাঙি শব্দটোৰ পিনে আগবাঢ়িল আৰু কেইখোজমান গৈয়েই শুনিলে, "কোন অ' সেইকিটা?"

দুইটা আকৌ বৈ গ'ল, অদৃশ্য কণ্ঠই পুনৰ দাবী কৰিলে, "কোন?"

"আমি।" লবোৱে ক'লে।

"কোন আমি? চাওঁ এইফালে আহ।" কণ্ঠটো ধীৰ, জড়িত, কিন্তু কঠোৰ।

ডাঠ তৰাগছৰ বাধাৰ পৰা সিহঁত দুয়ো হঠাৎ অকণমান পৰিষ্কাৰ ঠাইত যেন উফৰি পৰিলহি। ঠাইডোখৰ গছ-বন কাটি পৰিষ্কাৰ কৰা, মাজতে এক্ৰা সৰু জুই, জুইৰ কাষত এখন ডাঙৰ গামোচা পিন্ধি খালী গাৰে মাটিত বহি আছে মণ্ডলৰ মাজু ল'ৰা ধৰ্মেশ্বৰ। তাৰ মেলি থোৱা দুভৰিৰ মাজত কুটনা কৰি লোৱা এডাল কাঠৰ ওপৰত আধাকটা ভাং, কাষত বাগৰি আছে এটা সৰু চিলিম। সি ল'ৰা দুটালৈ চাই চিন্তিত হ'ল।

"অ' তহঁত দুটা। চেঙেলী টোপাবলৈ আহিছ?" সি ক'লে আৰু পুনৰ ভাং কুটাত মন দিলে। সিহঁত দুটাই একো উত্তৰ নিদি চাই থাকিল। মণ্ডলৰ বাৰীৰ খালত বৰশী বোৱা দোষ হ'ব পাৰে, সিহঁতে গালি খাব পাৰে, কিন্তু দৃশ্যটোৱে সিহঁতক অবাক কৰিছে। শংকা আৰু আকর্ষণ একেলগে সিহঁতে অনুভৱ কৰিছে।

"ঐ, ককায়েৰ পামৰ পৰা আহিলনে নাই?" সি নিবিষ্টমনে কামত লাগি থাকিয়েই সুধিলে।

তৌৱে বুজিলে তাক সুধিছে, তাৰ ককায়েক বেথাই ধৰ্মেশ্বৰৰ লগৰ। "নাই অহা।" সি উত্তৰ দিলে।

সিহঁত দুয়ো তাৰ হাতৰ ধীৰ মিহি কাম চাই ৰ'ল। কুটা ভাংখিনি বাওঁহাতৰ তলুৱাত লৈ ধৰ্মেশ্বৰে এবাৰ সোঁহাতৰ বুঢ়া আঙুলিৰে, এবাৰ দুই হাতৰ তলুৱাৰে বিভিন্নধৰণে মোহাৰিলে। আৰু মোহাৰি থাকি সি একদৃষ্টিৰে লবোৰ মুখখনলৈ

চালে। তাৰ চকুৰে চকুৰে পৰাত লবোৰে অস্বস্তিবোধ কৰিলে আৰু জুইকুৰালৈ চকু নমালে, কিন্তু অবাধ্য চকুযোৰ আকৌ এই ৰহস্যপূৰ্ণ ডেকা মানুহটোৰ মুখলৈকে ঘূৰি গ'ল। সি তালৈকে চাই আছে, তাৰ চকুৰে-মুখে যেন অকণমান হাঁহিৰ ছিটিকনি। লবোৰে এইবাৰ ধৰ্মেশ্বৰৰ হাতলৈ চকু নমালে।

"এই!"

লবোৰে ধৰ্মেশ্বৰৰ মুখলৈ চালে, এৰা, তাকে মাতিছে।

"চাওঁ, তোৰ মমলিটো চাওঁ।"

লবোৰ কাণ ৰঙা পৰিল, মূৰটো গৰম হৈ উঠিল। সি কাষৰ তৰাণিলৈ চালে, দূৰৰ আমজোপালৈ চালে।

"শুনিছনে নাই? মমলিটো চাওঁ, দেখুৱা।" লবোৰে আকৌ এবাৰ তালৈ চালে, তাৰ মুখত হাঁহিৰ ছিটিকনি এতিয়াও অকণমান লাগি আছে। লবোৰে তলমূৰ কৰিলে।

"আবে, ই কণিবামৰ বেন্টা কলা নেকি? শুনিছনে নাই?"

লাজ-সংকোচ-অস্বস্তিয়ে লবোক জ্ঞান নাইকিয়াৰ দৰে কৰিলে। কি কৰিব---কি নকৰিব সি একো ভাবিব পৰা নাই। তৌলৈ চালে, চকুৰে চকুৰে পৰিল; কিন্তু তৌৰেও চকু দূৰলৈ আঁতৰাই নিলে। কি কৰিব? মাৰিব নেকি এক দৌৰ? বৰশীৰ ছিপ লৈ তৌৰে দৌৰিব নোৱাৰিব। যদি ধৰা পৰি যায়----

"দেখুৱাবিনে নাই?" প্ৰশ্নটো হঠাৎ কঠোৰ হৈ গ'ল। চক্ খাই লবোৰে দেখিলে, মানুহটোৰ মুখৰ হাঁহিৰ আভাস মিলি গৈছে; চকুকেইটা ধোঁৱাময়, ৰঙচুৱা; মুখখন কঠুৱা; হাতৰ কাম বন্ধ কৰি তালৈ একেথৰে চাই আছে। লবোৰ মুখখন ক'লা পৰিল, কোঁচ খাই শুকাই গ'ল। ডিঙিটো চৰ্চৰীয়া মাৰিলে, পলোৱাৰ কথা আৰু মনলৈ নাহিল। বুকুখন গধুৰ লাগিছে, ঢেঁকীটো খৰকৈ মাৰিছে, যেন ভিতৰত সোপাই এতিয়া হুৰমূৰকৈ ভাঙি পৰিব। তাৰ পৰি যাব ধৰা যেন লাগিল।

"এইখন দেখিছ?" এইবাৰ হুংকাৰ। মূৰ তুলি সি দেখিলে মানুহটোৱে কপিদা এখন তুলি লৈছে। লিঙ্‌লিঙীয়া গোঁফকোছা, দুডালমান পাতল ডাড়ি, মুখৰ ভাঁজ, কপালৰ কোঁচ, সকলোবোৰ মিলি যেন এটা জঁট।

"ডাঙৰৰ কথা নুশুন? একেঘাপে ডিঙিটো ছেও দি জুইত পেলাই দিম, বাপেকে। দেখুৱাবিনে নাই?"

লবোৰে শেষবাৰৰ বাবে তালৈ চালে। দাখন হাতত, হাতখন আধা-উঠা

অৱস্থাত, দলি মাৰিও দিব পাৰে, ভাং খোৱা পগলাৰ একো ঠিক নাই। কেঁৰাকৈ সি তৌলৈ চালে। তাৰ মুখখন শেঁতা, গাটো কঁপিছে। চকুহাল জুইৰ ওপৰত ৰাখি, কচুপাতৰ টোপোলাটো হাতেৰে ধৰিয়েই লবোৰে দুহাতেৰে লাহেকৈ গামোচাখনৰ আঁউঠি আঁতৰাই নিলে আৰু সন্মুখৰ ঘাতকলৈ চাই দেখিলে, তাৰ মুখখন লাহে লাহে কোমল হৈ এটা তাচ্ছিল্যৰ হাঁহি বিৰিঙি উঠিছে। দাখন নমাই ধৰ্মেশ্বৰে চিলিমটোলৈ হাত মেলিলে; লবোৰ হাতৰ পৰা গামোচাৰ আগ দুটা আপোনা-আপুনি এৰাই গ'ল। দীঘল উশাহ এৰি লবো আৰু তৌৱে ধৰ্মেশ্বৰে চিলিম সজোৱা চাবলৈ ধৰিলে। চিলিমটো সজোৱা হ'লত সি কপিদাখনেৰে জুইৰ পৰা আঙঠা অলপ উলিয়াই সৰু সৰু দুটামান হাতেৰেই তুলি চিলিমটোত খুৱাই দিলে। ৰঙা ভিজা কাপোৰ এডোখৰ চিলিমটোত মেৰিয়াই লৈ যোৰ-হাতেৰে চিলিমটো কপালত ঠেকালে, তাৰপিছত মুদা চকুৰেই হুঁপিবলৈ লাগিল। কেইটামান চুটি চুটি খৰ টান দি এটা সুদীৰ্ঘ টানেৰে সি চিলিমটো মুখৰ পৰা আঁতৰাই নিলে আৰু নাকে-মুখে প্ৰচুৰ ধোঁৱা বাহিৰ কৰি চকু মুদি বহি ৰ'ল। কেইমুহূৰ্তমানৰ পিছত সামান্যভাৱে চকুহাল মেলি সি সিহঁত দুটাক কিছুসময় নিৰীক্ষণ কৰিলে, সিহঁতে চকু আঁতৰাই নিলে। "ঐ, কণিবামৰ বেন্টা, মাৰক কৈ দিবি, বায়েৰক মোলৈ দিব লাগিব। বুজিছ? বুজিছনে নাই? মাৰকতো কমলা বুঢ়াই ভোগ লগালেই, পোৱালিও দিলে এটা। ঠিক আছে বাৰু। বায়েৰ কিন্তু মোৰ, কৈ দিবি মাৰক। বুজিছ?"

লবোৰে বুজিলে এইটো আৰু এটা অপমানজনক কথা; সি লাহেকৈ আঁতৰি আহিব খুজিলে। কিন্তু সি দেখিলে ধৰ্মেশ্বৰে আকৌ আলফুলে চিলিমটো তুলি মুখত লগাইছে। সি চাবলৈ বৈ গ'ল। ধৰ্মেশ্বৰে আগৰ দৰে চকু মুদি বহুসময় ধৰি খৰকৈ চুটি টান দি এটা দীঘলীয়া হোঁপা মাৰিলে, চিলিমটোৰ মুখত অকণমানি একুৰা জুই উঠি নুমাই গ'ল। অবাক দৃষ্টিৰে সিহঁতে দেখিলে ধৰ্মেশ্বৰৰ মুদা চকু ঢাকি নাকে-মুখে ডাঠ ধোঁৱাৰ কুণ্ডলী বগাইছে।

"ঐ দেখিছ?" ধৰ্মেশ্বৰে সুধিলে। ধৰ্মেশ্বৰে চকু দুটা টানি মেলি ধৰিছে। সিহঁতে একো বুজিব নোৱাৰিলে।

"দেখিছনে নাই?"

এইবাৰ সিহঁতে দেখিলে। মাটিত ভৰি মেলি বহি থকা ধৰ্মেশ্বৰে ভৰি দুটা বহলকৈ মেলি দিছে। তাৰ পিন্ধি থকা গামোচাখন ফাঁক হৈ গৈছে।

বিস্ময়-কৌতূহল-লাজ-সংকোচ আৰু ঘৃণাৰ এক অবুজ জটিল মিশ্ৰণ সিহঁতৰ বুকুৰেদি নামি গৈ পেটটো পকাই ধৰিলে। লবোৰে দ্ৰুতভাৱে এক মুহূৰ্ত তৌলৈ

চালে। তৌৱে চকু ঘূৰাই তালৈ চাইছে। হাবুবিকাৰ টোপোলাটো নিষ্ঠুৰ চেপাৰে মুঠি মাৰি ধৰি লবোৱে তৰাণিৰ মাজেৰে দৌৰ দিলে। কিছুদূৰ দৌৰি গম ল'লে, তৌ পিছে পিছে আহিছে। আন্ধাৰ হাবিৰ মাজৰ পৰা সিহঁত দুইটা মুকলি পথাৰলৈ পলাইছে।

বহুদিন ধৰি সময়ৰ ফাঁকে ফাঁকে লবোৰ চকুলৈ এই অভিজ্ঞতাটোৰ অনুপস্থিত দৃশ্য ভাহি আহে। তাৰ আব্দাৰৰ উৎপাতত পিছফালৰ চোতালত বহি মাকে যেতিয়া কৰঙন উলিয়াই বটিয়া বাটে, গা ধুই আহি তিতা গাৰে পিছফালৰ ডাঁৰত কাপোৰ মেলে, কমলা বুঢ়া সম্পৰ্কীয় ধৰ্মেশ্বৰৰ বাক্যটো তাৰ মনত পৰে। নৈৰ ঘাটত মেথনি মাৰি গা ধুবলৈ নমা বায়েকক দেখিলে ধৰ্মেশ্বৰৰ ভয়লগা মুখখন তাৰ মনলৈ ভাহি আহে। প্ৰায়ে গধূলি কমলা বুঢ়া সিহঁতৰ ঘৰলৈ আহে; বাপেকৰ লগত বহি কথা পাতে, বিড়ি উলিয়াই দুয়ো খায়। মাকে তেওঁলোকৰ ওচৰতে বহি তামোল কাটি বুঢ়ালৈ আগবঢ়াই দিয়ে। মাজে মাজে সি দেখে বুঢ়াই মাকলৈ চাই হাঁহিছে, মাকেও তেওঁলৈ চাই বেলেগ ধৰণে হাঁহে। মাকৰ হাঁহিটো দেখি তাৰ ভাল লাগে আৰু পিছতো সি মাকৰ হাঁহিটো মনত পেলাই চায়। কাৰণ সিহঁতৰ দৈনন্দিনতাৰ মাজত, বাস্তৱত সি মাকৰ হাঁহি দেখা নাপায়। কিন্তু ধৰ্মেশ্বৰৰ কথাষাৰ মনলৈ আহিলেই হাঁহিৰ ছবিটো মলিন হৈ যায়।

কমলা বুঢ়াৰ ঘৰটো গাঁৱৰ এমূৰে। কেঁচা ঘৰ হ'লেও তেওঁৰ ঘৰটো ডাঙৰ, ওপৰত টিনপাত, ইকৰাৰ মাটি লিপা 'চিলিঙি'। তেওঁৰ খেতিৰ মাটি প্ৰচুৰ, দুহাল ম'হ আৰু মানুহ ৰাখি খেতি কৰে। কাউৰীবিলৰ ওচৰত এসোপামান মাটি নেপালীক মুগচোৱা দিয়ে। গছি ধানৰ দুটা, গুটিৰ এটা ভঁৰালৰ উপৰিও পিছফালৰ বাৰাণ্ডাৰ চাঙত, বৰ ঘৰৰ চালপীৰাত মাহ, সৰিয়হৰ বস্তাৰ দ'ম। ঘৰৰ লগতে পাণ-তামোলৰ ডাঙৰ বাৰী। ঘৈণীয়েক, তিনিটা পুতেক, দুজনী ছোৱালীৰে ডাঙৰ সংসাৰ। ছোৱালী দুইজনী উলিয়াই দিছে, ডাঙৰ ল'ৰালৈ বোৱাৰী আনিছে। তেওঁ এজন অপ্ৰতিদ্বন্দ্বী আৰু সম্পূৰ্ণ মহাজন। 'বুঢ়া' উপাধিটো গাঁৱৰ ডেকা আৰু বয়সীয়া চামে বিভিন্নধৰণে অশ্ৰদ্ধা আৰু আব্দাৰত ব্যৱহাৰ কৰে। কিছু বছৰৰ আগেয়ে তেওঁ যেতিয়া গাঁৱৰ প্ৰায় ইটো মূৰে লোকেশ্বৰৰ পৰা এই বাঁহনি বাৰীখন কিনি লৈছিল, তেতিয়া বাৰীখন চাবলৈ বৰিগাঁৱৰ পৰা এইঘৰ মানুহ মাতি আনি বহুৱাইছিল। পৰিয়ালটো সৰু; কণিৰাম অতি দাৰিদ্ৰ আৰু শান্ত স্বভাৱৰ মানুহ আছিল, কিন্তু ঘৈণীয়েক পৰিশ্ৰমী, স্বাস্থ্যৱতী আৰু ঘৰ ধৰা তিৰোতা আছিল আৰু সময় আৰু পৰিবেশে তাইক ক্ৰমে হিচাপী আৰু চতুৰা কৰি তুলিছিল। মেমেৰী আৰু লবোৰ তলত তাইৰ আৰু এজনী ছোৱালী হৈছিল, কম বয়সতে হাগনি হৈ ঢুকাল। কণিৰাম স্বাস্থ্যহীন আৰু দুৰ্বল; কমলা বুঢ়াই

তাক বাৰীখনত বহুওৱাৰ উপৰিও ওচৰতে খেতি কৰিবলৈ মাটি অলপ দিছিল। ইয়ালৈ অহাৰ দুবছৰৰ পিছত লবোৰ ভায়েক সৰু পোনাৰ জন্ম হয়। কমলা বুঢ়াই কণিৰামৰ লগত ধানৰ লেন-দেনৰ হিচাপ এৰি দিয়ে, তেওঁ সিহঁতৰ আশ্ৰয়দাতা আৰু অন্নদাতা হৈ পৰে। কিন্তু সিহঁতৰ ঘৰৰ প্ৰতিসন্ধ্যাৰ অতিথি হোৱা সত্ত্বেও তেওঁৰ মহাজন সত্তা অবিকল থাকে, লবোহঁত তেওঁৰ পৰা মানসিক আৰু শাৰীৰিক উভয়পক্ষে আঁতৰত। পিছলৈ মাকৰ সৈতে কমলা বুঢ়াই বহুসময় বহি বহি কথা পাতি থকা দেখিলে তেওঁলোকৰ অজানিতে লবোৱে তেওঁলোকক চাই যায়, ধৰ্মেশ্বৰৰ কথাষাৰৰ অৰ্থ বুজিবলৈ চেষ্টা কৰে আৰু মাকৰ বুঢ়াৰ সৈতে হাঁহিৰ ক্ষণিক বিনিময়ত সি নুবুজা কিবা এটা আছে যেন তাৰ ধাৰণা হয়। মাজে মাজে ভায়েকটোলৈ চাই সি ভাবে ধৰ্মেশ্বৰে ইয়াৰ বিষয়ে কিবা ইংগিত দিছিল নেকি।

আৰু কিছুমান নুবুজা কথা সময়ে সময়ে তাৰ মনৰ এচুকত সোমাই চুকটো আন্ধাৰ কৰি তুলিছিল। গাঁৱৰ ল'ৰাখনে পইচা তুলি কলিকতাৰ পৰা এটা বল মগাই আনিছিল। আবেলি খেলিবলৈ যাওঁতে গাঁৱৰ একমাত্ৰ দোকানী আৰু লোকেলবʼৰ্ডৰ মহৰী নৰেশ্বৰ দেউৰ পুতেক হেমেশ্বৰে দোকানৰ পৰা সিহঁতৰ বাবে তিনিটামান বিড়ি আৰু নিজৰ বাবে এটা কিংষ্টৰ্ক্ চিগাৰেট চুৰ কৰি আনিছিল। জাৰ্মানী বনৰ জোপাৰ মাজত সিহঁতে পাল পাতি বিড়ি হুঁপিছিল। কেইবাদিনো চৰ্চৰণি খাই কাহ উঠাৰ পিছত এদিন লবোৱে সিহঁতক নাকে-মুখে ধোঁৱা উলিয়াই দেখুৱাই এটা অদৃশ্য প্ৰতিযোগিতাত জয়লাভ কৰিছিল। হেমেশ্বৰৰ চিগাৰেটটোৰ প্ৰতি হোৱা তাৰ গোপন দুৰ্বলতা সি মনতে তাপৰিবলগীয়া হৈছিল কাৰণ, এদিন চিগাৰেটত হোঁপা এটা মাৰি চোৱাৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰোঁতে হেমেশ্বৰতকৈ আগতেই বাকীবোৰেহে তাক কঠোৰ ভৰ্ৎসনা কৰিছিল। সি বুজি নাপালে তাৰ ক'ত ভুল হৈছিল। কিয়নো এদিন হেমেশ্বৰৰ পৰা চিগাৰেটটো হুঁপিব খুজি সি সকলোৰে ককৰ্থনা খাইছিল।

বটলাগড়ৰ বৰিত বেবেজীয়া যুৱক সংঘক বলখেলত হৰুৱাই জীৱনত প্ৰথমবাৰ হেমেশ্বৰহঁতৰ ফুলনি থকা চৌহদলৈ পানী খাবলৈ বুলি সিহঁত সোমাই গৈছিল। বাৰাণ্ডাত এটা ডাঙৰ মূঢ়াত হেমেশ্বৰৰ মাক বহি আছিল; ইমান ধুনীয়া, বগা মানুহ লবোৱে আগতে দেখা নাছিল। তেওঁ বাৰাণ্ডাৰ পৰাই সিহঁতৰ পৰিচয় সুধিছিল আৰু হেমেশ্বৰে যেতিয়া "মাই, ইহঁতক বহিবলৈ মূঢ়া আনি দিওঁনে" বুলি সুধিছিল, মাকে তেতিয়া চকু দুটা পকাই ধৰি লাহেকৈ কৈছিল, "পিছফালে পিৰালিৰ পৰা পীৰাখন আনি দে।"

এখন পীৰাতে দুটা বহি নালভঙা কাপত হেমেশ্বৰে ঘটিৰে বাকী দিয়া পানী

খাই সিহঁতৰ তৃপ্তি নালাগিল। পানী খাই থাকোতে তাৰ মানুহগৰাকীৰ চকু পকোৱা মুখখন মনত পৰিছিল। তাৰ ডিঙিৰ কোনোবাখিনিত যেন কিবা এটা লাগি ৰ'ল।

আহিবৰ সময়ত সি আচৰিত হৈ দেখিলে তৌৱে মানুহগৰাকীক নমস্কাৰ কৰি "আই যাওঁ" বুলি বিদায় লৈছে। সি ঠাইতে চাপৰি পীৰাখন ৰাৰাণ্ডাত আঁওজাই "ৰ'ল, ৰ'ল, দেৰি হৈছে" বুলি কুকুৰ-লৰ দি ওলাই আহিল। বাকী বাটছোৱা সিহঁতে কথা নাপাতিলে। তৌক কিবা এটা কথা ক'ব খুজিও সি ক'ব নোৱাৰিলে। সেইদিনাৰ খেলাৰ বিজয় আনন্দও চৌদিশৰ বাঢ়ন্ত আন্ধাৰত যেন মোলান পৰি গ'ল। ধুনীয়া মানুহগৰাকীৰ পকাই ধৰা চকুৱে তাৰ মনত খেলিমেলি লগাই থাকিল।

ডাঙৰ হৈ অহাৰ লগে লগে তাৰ আন্ধাৰ হৈ অহা মনটোৰ মাজত কিছুমান কথা পৰিষ্কাৰ হৈ পৰিল। ফুটবল খেলাত সি সদায় গ'লকীহে হ'ব পাৰিব, আগত খেলিব নোৱাৰে; সি এইটো মানি ল'লে। সামূহিকভাৱে খোৱা বিড়িটো একেবাৰে শেষতহে সি হুঁপিব পাৰিব। হেমেশ্বৰৰ কথা দূৰেই, তাৰ বন্ধু তৌ, গোলোক, মঞ্জেহঁতৰ ওপৰতো সি মাত মাতিব নোৱাৰিব; দুই-এবাৰ কিবা কথাত আপত্তি কৰি সি বেয়াকৈ ভেকাহি পাইছে। চুৰ কৰা ৰবাব বা আমটেঙাৰ ভাগ তাৰ পাতত কম পৰিব। তাৰ আপত্তি নৰজে। সি উপলব্ধি কৰিলে এইটো খুব স্বাভাৱিক; সিহঁতৰ এসাঁজ খোৱা অৱস্থা, মাক-বাপেকৰ পুৰণি তাপলি মৰা কাপোৰ, বাপেকৰ বেমাৰী, জলহু চেহেৰা, গেঞ্জি আৰু পেণ্টৰ অভাৱত তাৰ পিন্ধনত গামোচা—এই সকলোবোৰ বিবেচনা কৰি তাৰ আৰু সিহঁতৰ ঘৰৰ ঠাই গাঁওখনত ঠিক কৰা হৈ গৈছে। সি এইবোৰ মানি লৈছে আৰু তাৰ কথা কমি গৈছে। এদিন খেলাৰ শেষত গোটেইবোৰ জাক বান্ধি ঘৰলৈ ঘূৰোঁতে হঠাৎ চেঙেলীয়ে তাক সুধিলে, "ঐ লবো, হয়নে তোৰ বায়েৰ বোলে বদনামী হ'ল?"

শব্দটো তাৰ বাবে নতুন, বুজা-নুবুজাৰ অনিশ্চয়তা আৰু সংকোচেৰে তাৰ কণ্ঠেৰে ওলাই আহিল, "কি?"

"বায়েৰ বোলে বদনামী হ'ল?" চেঙেলীয়ে দোহাৰিলে।

"কোনে ক'লে? কোনে ক'লে?" দুটামানে একেলগে কৌতূহলেৰে সুধিলে।

"বৌহঁতে কথা পতা শুনিছো।" গহীন সুৰত চেঙেলীয়ে ক'লে।

"কাৰ লগত?" এইবাৰ কোনোবা এটাই সুধিলে। সি জঠৰ হৈ বৈ যাব খুজিছিল। কিন্তু সেই মুহূৰ্ততে তৌৱে তীক্ষ্ণসুৰত কৈ উঠিল, "থ, সেইবোৰ বেয়া কথা, অসভ্য কথা।" আৰু লবোৰ হাতখনত ধৰি আঁজোৰ মাৰি সি ক'লে, "আহ।" আৰু সিহঁত দুটা আগবাঢ়ি গ'ল।

"ইহ্ বৰ গিয়ানী ওলাইছে!" পিছফালৰ পৰা চেঙেলীয়ে চিঞৰিলে। সিহঁতে একো উত্তৰ নিদি এটা আওহতীয়া ঠেক বাটেৰে ওখ জাৰ্মানী বনৰ মাজেৰে আগবাঢ়িল। লবোৱে তৌৰ হাতটো এৰি দিয়া নাছিল। অলপ সময় মনে মনে থাকি সি সুধিলে, "তই জান হ'বলা?"

"শুনিছোঁ।" তৌৱে লাহেকৈ ক'লে। "কেনেকৈ হ'লনো?" সি সুধিলে।

"মেদৌ পেহীহঁতে কথা পতা শুনিছো। ধৰ্মেশ্বৰে বোলে কালি বায়েৰক নৈৰ ঘাটত হাতত ধৰি টানিছিল। বায়েৰে চিঞৰ-বাখৰ কৰোঁতে এৰি দিলে। ভাণ্ডুৰিটো কম অসঞ্জাতী নহয়।"

লবোৰ হাতখন তৌৰ হাতৰ পৰা খহি পৰিল। সি বুজিলে সিহঁতৰ ঘৰখন আৰু এখোপ তললৈ নামিল। তাৰ মনত পৰিল, বায়েক আগদিনাৰ পৰা চাঙতে পৰি আছে, মাকে তাক তাইৰ জ্বৰ বুলি কৈছে। বাপেকে জুপুকা মাৰি মাৰি বিড়ি হুঁপিছে। গধূলি "আজি ভাত নবহাৱ নেকি?" বুলি সি চিঞৰোতে মাকে কেটেৰাই উঠিছে, "খঁকে ধৰিছে যদি কৰ্কৰা আছে, খাই মৰি থাক।"

বাটটো ঠেক, দুইফালে জোপোহা, আন্ধাৰ বিয়পিছে। কিছুদূৰ গৈ তৌৱে বিদায় ল'লে। সি আগবাঢ়িল। সি অকলে; বাটটো যেন দীঘলীয়া হৈ গৈছে, আন্ধাৰ হৈ আহিছে, দূৰলৈ অচিন ঠাইলৈ গৈছে। ক'ৰবাত আন্ধাৰৰ মাজত শূন্যত ধৰ্মেশ্বৰৰ মুখখন যেন ওপঙি আছে।

নিঃশব্দে ঘৰ পাই সি দেখিলে, পীৰা এখনত বহি কমলা বুঢ়াই বিড়ি টানি ওচৰতে বহি থকা মাকক কিবা বুজাইছে। তাৰ গোমা হৈ থকা অন্তৰত যেন এটা নীৰৱ গৰ্জন উঠিল। ভিতৰলৈ গৈ হাত-ভৰি নোধোৱাকৈয়ে সি চাঙত উঠিল। বাৰে বাৰে ভাহি অহা ধৰ্মেশ্বৰৰ ক্ৰূৰ, কুৎসিত মুখখনে তাৰ নাবালক কোমল মুখখন সলনি কৰি পেলালেহি।

ক্লাছ এইটত স্কুলত সি দুটা ঘটনাৰ লগত জড়িত হৈ পৰিল। এদিন লে'জাৰৰ পিছৰ ঘণ্টাত ৰত্নাৰ কিতাপৰ মাজত থোৱা টকা এটা হেৰোৱা বুলি গোচৰ উঠিল। লে'জাৰত কেৱল সি আৰু দেবেনহে ক্লাছত থকা বুলি প্ৰমাণ হোৱাত ভূগোলৰ দুৰ্দান্ত শিক্ষক শইকীয়া ছাৰৰ সদণ্ড কালান্তক মূৰ্তি প্ৰথমে দেবেনৰ সমুখত উপস্থিত হ'লহি। বেত্ৰোখানৰ লগে লগে ত্ৰস্ত, কণ্ঠাগতপ্ৰাণ দেবেনে "মই কাইলৈ টকা এটা আনি দিম ছাৰ" বোলাত তাৰ দণ্ড ৰহিত কৰি তেওঁ লবোৰ ফালে ধাবিত হ'ল। নিৰ্বাক অভিমানেৰে লবোৱে তেওঁৰ মুখলৈ নোচোৱাকৈ প্ৰথমে সোঁহাত আৰু পিছত বাওঁহাত আগবঢ়াই দিলে। পিছদিনা গেটৰ গুৰিত

ৰত্না আগবাঢ়ি আহি তাক ক'লে, "অ' লবো, কালি এটা কথা হ'ল, বেয়া নাপাবা ভাই।"

"কি হ'ল?" সি সুধিলে।

"কি হ'ল জানা, মই টকাটো থোৱা কিতাপখন আচলতে ঘৰতে থাকি আহিল, বেয়া নাপাবা দেই।" তাই ক'লে।

"নাপাওঁ বাৰু, কি কথানো!" সি ক'লে। তাৰ খং উঠি আহিছিল। কিন্তু অলপ পিছত তাৰ মনটো ভাল লাগিল। এই খবৰটোত, ৰত্নাৰ অনুশোচনাত যেন এক বিজয়ৰ পুলক-সংবাদ আছিল। কিন্তু লাহে লাহে তাৰ মনটো ওন্দোলি আহিল। যোৱাকালিৰ বেতৰ আঘাতবোৰ যেন আজিহে ক'লা হৈ ফুলি উঠি বিষাবলৈ ধৰিলে।

এইটত সি দুবছৰ পঢ়িবলগা হ'ল আৰু যেন তাক সঙ্গ দিবলৈকে তৌ আৰু দেবেনেও আৰু এবছৰ ৰৈ যাবলৈ ঠিক কৰিলে। সেইবাৰ ওচৰৰ চাহ-বাগিচাখনৰ লগত সিহঁতৰ স্কুলৰ বাৎসৰিক সন্মানসূচক ফুটবল খেলখনত অকস্মাৎ গ'লত তাৰ সলনি নাইনলৈ নতুনকৈ অহা লীলাধৰক খেলিবলৈ দিয়া হ'ল। অবিশ্বাসত সি প্ৰায় বোবা হৈ গ'ল। কোনেও এই বিষয়ে এটা শব্দও উচ্চাৰণ নকৰিলে। দুই-তিনি গ'লৰ ব্যৱধানত পিছ পৰি থাকি খেলাৰ শেষ মিনিটত টে'নৰ শিৱ ভঁৰালীয়ে আহত অৱস্থাৰেই এটা চতুৰ, অবিশ্বাস্য গ'ল দি কোনোমতে সিহঁতৰ মান ৰক্ষা কৰিলে। খেল-পথাৰৰ পৰা লেঙেৰাই লেঙেৰাই ওলাই অহা শিৱক ধৰিবলৈ সি দৌৰি গ'ল। ক্লান্ত, বিধ্বস্ত শিৱই চকু ৰঙা কৰি তাক ক'লে, "মুখেৰে একো মাতিব নোৱাৰ? লীলাই সেইটো গ'লকী খেলিছে!" সি মনে মনে থাকি শিৱক ধৰি লৈ আহিল, তাৰ চকু দুটা ৰম্‌ৰমাই উঠিল। দেবেনে শিৱক চাইকেলত তুলি যেতিয়া বিদায় ল'লে, ৰঙা আন্ধাৰ বিয়পি পৰা বহল শূন্য হঠাৎ-নীৰৱ খেল-পথাৰখনত সি সম্পূৰ্ণ অকলশৰীয়া।

পিছদিনা স্কুলত কাকতি ছাৰৰ ক্লাছত বাহিৰলৈ আহোতে তাৰ পিছে পিছে দেবেনে আহি তাক সুধিলে, "কালি কাকতি ছাৰে লীলাধৰক কিয় খেলিবলৈ দিলে জান?"

সি অস্বস্তিৰে সুধিলে, "কিয়?"

"এক প্ৰাণ, এক টিকেট!" দেবেনে ৰহস্য কৰিলে।

"কি এক প্ৰাণ, এক টিকেট?" সি অঁকৰাৰ দৰে সুধিলে।

"সেইটো কাকতি ছাৰৰ ঘৈণীয়েক, বুৰ্বক।" দেবেনে হাঁহি চকু টিপিয়ালে।

"ধেৎ অসভ্য।" লবোৱে লাজ কৰি প্ৰতিবাদ জনালে।

"কি ধেৎ? ব'ৰ্ডিঙত চবেই জানে, শিৱই কৈছে।" দেবেন পেচাব কৰিবলৈ আগবাঢ়িল। লবো একেঠাইতে অলপ সময় থৰ লাগি ৰ'ল। কালিৰ পৰা ওফন্দি থকা বুকুৰ বতাহখিনিয়ে পেটটো ফুলাই তুলিলে, এসোপা থুইৰ লগত সি সেইবোৰ বাহিৰ কৰি পেলাব খুজিলে, "থুঃ।"

কিন্তু এইবোৰ আছিল সাধাৰণ, প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ অভিজ্ঞতা। এইবোৰ আছিল যেন একধৰণৰ অজানিত প্ৰস্তুতি। কঁঠালনিবাৰীত টংকহঁতৰ গাঁৱৰ টীমৰ লগত স্কুলৰ খেল আছিল। সি সোনকালে ছুটী লৈ ঘৰত কিবা এটা খাই যাবলৈ আহিল। বেগাবেগিকৈ ঘৰলৈ সোমাই গৈ দেখিলে বৰঘৰটোৰ দুৱাৰ বন্ধ। কি হ'ল অ', সি বাঁহৰ দুৱাৰখনত এটা হেঁচা দিলে, দুৱাৰখনে কেৰেক্‌কৈ এটা শব্দ কৰিলে। যেন প্ৰায় তাৰ উত্তৰ হিচাপেই ভিতৰৰ চাঙখন মেৰ্‌মেৰাই উঠিল। হঠাৎ তাৰ বুকুখন ধমহ্‌কৈ উঠিল, কলিজাটোৱে ধান বানিবলৈ লাগিল, মূৰটো ভম্‌ভমাবলৈ ধৰিলে। সি ঘামিবলৈ লাগিল। কি কৰিব, ৰৈ থাকিব নে দৌৰি আঁতৰি যাব? দুৱাৰখন খুলি কমলা বুঢ়া থিয় হ'ল; আঁঠুৰ মূৰত ধুতি, গাৰ ফটুৱাটোৰ বুটামবোৰ খোলা, তেওঁ ঘামিছে আৰু ওঁঠখন শুকাইছে।

"তই দেখোন এতিয়াই আহিলি?" তাক দেখি তেওঁ যেন কিছু সকাহ পালে, তথাপি তেওঁৰ কথাত কিছু খোকোজা লাগিছে। তেওঁ ভিতৰলৈ চাই আৰু সহজ হ'বৰ বাবে ক'লে, "এই ডাঙৰ পোনা আহিছে অ', মাইচেনী।"

সি এবাৰ তেওঁৰ ঘৰ্মাক্ত অসহজ মুখখনলৈ চালে আৰু একো নকৈ তেওঁৰ কাষেদিয়েই ভিতৰলৈ গ'ল। দিনতে আন্ধাৰ কোঠাটোত মাক নাই, নিশ্চয় পাকঘৰেদি বাহিৰলৈ গৈছে। সি কেইমুহূৰ্তমান অকলে কোঠাটোত থিয় দি ৰ'ল, চাংখনলৈ চাই কিবা বুজিবৰ চেষ্টা কৰিলে। অস্পষ্ট, অনিৰ্দিষ্টভাৱে ধৰ্মেশ্বৰলৈ মনত পৰিল। কিতাপবোৰ চুকৰ কাঠৰ বাকচটোলৈ দলিয়াই সি বাহিৰ ওলাল। কমলা বুঢ়া ধীৰ, গহীন খোজেৰে সিহঁতৰ পদূলিৰ ফালে গৈ আছে। বুকুখন তাৰ ফাটি উদ্গীৰণ হ'ব খুজিছে, মূৰটোত জুই লাগিছে, ছিগি-সৰি পৰিব যেন লাগিছে; কিন্তু তাৰ মুখখন বন্ধ হৈ ৰ'ল, হাত দুখন মুঠি বন্ধাতে থাকিল, ভৰিকেইটা জঠৰ, অলৰ হৈ পৰিল। সি ভিতৰত মাকৰ শব্দ শুনিলে আৰু দ্ৰুতপদে বাটলৈ ওলাল। জয়েন্তীহঁতৰ ঘৰৰ আগেৰে যাওঁতে হঠাৎ মেমেৰীৰ মাত শুনি সি তাইক চিঞৰিলে। তাই ওলাই অহাৰ লগে লগে ক্ৰুদ্ধ, নিষ্ঠুৰ দৃষ্টিৰে সি তাইলৈ চালে, যেন মাককে নহয়, বায়েককো সি দৃষ্টিৰে পুৰি শেষ কৰি দিব।

"কি কৰিছ ইয়াত?" ক্ৰুদ্ধ কণ্ঠে সি দাবী কৰিলে।

"কি কৰিছো? একো কৰা নাই।" তাই তাৰ মুখ দেখি বিস্ময় আৰু শংকাৰে ক'লে।

"তামোলৰ সেলেঙী লগাই মেল মাৰিছ! ঘৰত নাথাক কিয়?" সি নৰ'ল, সি বুজিলে এইটো ঠিক হোৱা নাই। দুখোজমান গৈয়ে ঘূৰি তাইৰ বিবুদ্ধি মুখলৈ চাই ক'লে, "মই কঁঠালনিবাৰীলৈ খেলিবলৈ যাওঁ, ৰাতি টংকৰ তাত থাকিম, নাহোঁ।"

সেইদিনা খেলত সি দুটা মাৰাত্মক ভুল কৰিছিল, দুইবাৰ টংকই অদ্ভুত ক্ষিপ্ৰতাৰে গ'ল লাইনৰ পৰা বচাই দি তাক সুধিছিল, "কি হৈছে ঐ তোৰ?" ৰাতি টংকৰ লগত বিছনাত পৰাৰ পাছত অলপ সময় টোপনি গৈয়েই সি সাৰ পাই উঠিছিল। গোটেই ৰাতি বৈ বৈ বাপেকৰ মুখ, ভায়েকৰ মুখ আৰু কমলা বুঢ়াৰ কুৎসিত গহীন মুখখন তাৰ মনৰ মাজত ঘূৰাপকা কৰি থাকিল আৰু জোৰ কৰি মাকৰ মুখখন সি মনত নেপেলাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। ঘোৰ টোপনিত অজ্ঞান টংকৰ কাষত পৰি থাকি তাৰ কেৱল বুকু ভাঙি ভাঙি হুমুনিয়াহ ওলাবলৈ ধৰিলে।

দুদিনমান সি স্কুললৈ যাবলৈ এৰিলে, কিন্তু ঘৰত থকাটোও অসম্ভৱ। মাক-বাপেকৰ ককৰ্থনাৰ প্ৰতি সি নিৰ্বিকাৰ। মাক স্বাভাৱিক, কিন্তু ঘৰত থাকি মাক আৰু ভায়েকৰ প্ৰতি সি কিদৰে স্বাভাৱিক বা অস্বাভাৱিক হ'ব? তাৰ বুকুৰ উতলা অনুভূতিৰ পৰা সি কেনেকৈ মুক্তি পাব? এই নীৰৱ আত্ম-নিগ্ৰহৰ পৰা সি পুনৰ পোৱালি ছাৰ কাকতি ছাৰৰ অবিবেকী অত্যাচাৰৰ মাজলৈকে ঘূৰি গ'ল। কিন্তু বেছিদিন অসুবিধা নহ'ল, পৰীক্ষাত সি দ্বিতীয়বাৰ ফে'ল কৰিলে। পঢ়াৰ লেঠা মৰিল। খবৰ পাই মণ্ডলে তাক চাপৰিত ম'হৰ খুঁটি চাবলৈ নিব খুজিলে। মাকৰ আপত্তি সত্ত্বেও, আৰু খুব সম্ভৱ, মাকৰ আপত্তিৰ বাবেই সি মণ্ডলৰ ঘৰত খাটিবলৈ ওলাল।

এটা নতুন জীৱন আৰম্ভ হ'ল আৰু এই আৰম্ভণিতে সকলো অৰ্থত তাৰ বাবে জীৱন শেষ হৈ গ'ল। কোনো আগ্ৰহ, আনন্দ, উন্মাদনা ক'তো আৰু সি বিচাৰি নাপালে। নদীৰ বিশাল চাপৰিত ম'হৰ খুঁটিত নিৰ্বিশেষ, নিৰুত্তেজ, নিৰৱচ্ছিন্ন দিন-ৰাতি। ম'হ ৰখা, গাখীৰ খীৰাই নেপালী বেপাৰীক দিয়া, সপ্তাহৰ মূৰে মূৰে মণ্ডলক হিচাপ দিয়া; খৰালি সৰিয়হ, মাহ, আলুৰ খেতি কৰা; বাৰিষা পানী বেছি উঠিলে ম'হ পাৰলৈ আনি পাৰত কিছুদিন থকা। মাজে মাজে নাৱেৰে পাৰ হৈ সি মণ্ডলৰ ঘৰলৈ আহে। কাচিৎ এদিন ঘৰলৈ আহি অকণমান সময় থিয় দি যায়গৈ, কাৰো লগত বিশেষ কথা নহয়। বোধহয়, ক'ব নোৱাৰাকৈ মনটোৱে বায়েকক চাব খোজে। মাকক? মাকক সি চুৰকৈ চাব খোজে, কিন্তু মাক ওচৰলৈ আহিলেই অস্বস্তিত সি ছাটিফুটি কৰে। মাকে তাক খোৱাৰ কথা ক'ব, সি জানে, আৰু কোৱালৈ সি অপেক্ষা কৰে। কিন্তু মাকৰ প্ৰস্তাৱৰ লগে লগে ৰূঢ়ভাৱে সি তাক প্ৰত্যাখ্যান কৰে। এটা দোমোজাত, এটা টনা-আঁজোৰাত অস্থিৰ হৈ সি তৎক্ষণাৎ আঁতৰি আহে। মাজে মাজে মণ্ডলৰ পৰা লৈ বাপেকক কিছু পইচা দি আহে। অতীতক সি এৰি আহিছে, কিন্তু তাৰ অদৃশ্য বোজা তাৰ বুকুত গধুৰ হৈ আছে আৰু কোনো এক অবুজ টানত সি মুহূৰ্তৰ বাবে দুৰ্বল হৈ তালৈ ঘূৰি যাব খোজে। তাৰ ভায়েক ডাঙৰ হৈছে, স্কুল এৰি বাপেকৰ লগত খেতিত লাগিছে। কিন্তু ভায়েকৰ প্ৰতি তাৰ সংকোচ এতিয়াও কমা নাই।

খুঁটিৰ মাজত নিজৰ কোনো বেলেগ অস্তিত্ব সি অনুভৱ নকৰে। ম'হ-নদী-বালি-আকাশ-ইকৰাণি আৰু বৰতানি— সি তাৰ মাজৰে যেন এটা অংশ। সি ভাবিব নাজানে, চিন্তা কৰিব নোৱাৰে; কিন্তু আবেলি যেতিয়া গা ধুবলৈ গৈ নৈৰ পাৰৰ গৰাত বহি সি বিড়ি হুঁপি ৰয়, মাছমৰীয়াৰ দুই-এখন অকলশৰীয়া নাও ঘূৰি যায়, নদীৰ ৰূপালী বুকু ঘোলা কৰি লাহে লাহে নামি আহে পাতল আন্ধাৰ, তাৰ মনটো খালী হৈ পৰে। দূৰত নদীৰ অন্ধকাৰ বুকুলৈ চাই তাৰ এনেকুৱা লাগে যেন তাৰ চাৰিওফালে এখন বহল নদী বৈ গৈছে, ওপৰত আকাশ, চাৰিওফালে নদী, পানী, পানী আৰু পানী, তাৰ মাজত সি কিহবাত যেন ওপঙি ৰৈছে। গৰমকালি ৰাতি চাঙত শুব নোৱাৰি সি বাহিৰলৈ ওলাই আহে। দেহৰ ওপৰতে নহয়, ভিতৰতো এটা উত্তাপে তাকে পোৰে। ডাঙৰ ডাঙৰকৈ চিঞৰিবৰ মন যায়, কাপোৰ-কানি খুলি সম্পূৰ্ণ নাঙঠ হৈ অপাৰ বালিৰ বিস্তাৰৰ মাজেদি দৌৰিবৰ মন যায়, নদীৰ অতল বুকুত জাহ যাবৰ মন যায়। কেতিয়াবা ম'হবোৰ অস্থিৰ হৈ উঠে, ডিঙিৰ ঘণ্টাবোৰ একেলগে বাজি উঠে; বতাহত বাঘৰ গোন্ধ আহে। গোনাকেইটাই অদ্ভুত শব্দ কৰে। নেপালী খুঁটিৰ পৰা জোঁৰ জ্বলাই, টিং বজাই হেমলালহঁত দৌৰি আহে। বহুত পিছত হেমলালহঁত ঘূৰি যায়, ম'হবোৰ শোৱে, জ্বলোৱা জুইকুৰা নুমাই আহে। নদীত মুখ-হাত ধুই সি গৰাৰ ওচৰতে বালিত দীঘল দি পৰি ৰয়। দূৰৰ পৰা ভাহি আহে খঙাল ডকাৰ চিঞৰ, ওচৰত চেঁচেৰাৰ শান্ত কল্‌কলনি। কিমান বহল, কিমান দূৰ, কিমান ধুনীয়া আকাশখন; কিমান লেখ-জোখ নাইকিয়া সৰু-ডাঙৰ তৰা। তাৰ চেতনাত ম'হ-মানুহ-ঘৰ-সংসাৰ নাইকিয়া হয়, ক'ৰবাত শূন্যত সি হেৰাই যায়।

নেপালী গুৱালকেইটা আহি গাখীৰ আৰু টকাৰ হিচাপ কৰে, নেপালী খুঁটিৰ নানীকেইজনীয়ে তাক জোকায়। তেতিয়া তাৰ নিজকে পুৰণি মানুহ যেন লাগে। হঠাৎ এদিন খবৰ পায়, মণ্ডলৰ মাজু ল'ৰা ধৰ্মেশ্বৰ, নেপালী গাঁৱত চেৰাপ খাই খাই মৰিল। অতীতটোৱে, ধৰ্মেশ্বৰৰ লগত তাৰ জীৱনৰ প্ৰথম কুৎসিত অভিজ্ঞতাটোৱে তাক আকৌ এবাৰ জোঁকাৰি গ'ল। আন এদিন হেমলালে ক'লেহি, কমলা মহাজন ঢুকাল। তাৰ বুকুখন এবাৰ যেন জঁপিয়াই উঠিল। এটা বোজা ভিতৰৰ পৰা নামি গ'ল যেন। কিন্তু পিছত সি পুনৰ অনুভৱ কৰিলে, নাই, বুকুখন অলপ সময়ৰ বাবে পাতল লাগিছিল মাত্ৰ, একেবাৰে খালী হোৱা নাছিল। বহুদিন সি ঘৰলৈ যোৱা নাছিল। এদিন নাৱেৰে আহি বাপেকে খবৰ দিলেহি সোণাৰিপৰীয়াৰ দণ্ডধৰৰ লগত মেমেৰীৰ বিয়া ঠিক হৈছে। দণ্ডধৰৰ আগৰ ঘৈণীয়েক মৰা দুবছৰ হ'ল, দুটা ল'ৰা-ছোৱালী আছে; গতিকে বিয়া কেৱল নামত, খাৰু-মণি পিন্ধাই লৈ যাব। মেমেৰীৰ কাৰণে দৰা ওলোৱাটো গাঁৱত সকলোৱে তাইৰ ভাগ্যৰ গুণ বুলিয়েই ধৰি লৈছে।

মণ্ডলৰ পৰা টকা আঠেকুৰি লৈ বিয়াৰ দুদিন আগতে পুৱাই সি ঘৰ ওলালগৈ। মেমেৰীৰ হাতত টকাখিনি দি ক'লে, "এইখিনি তোৰমতে খৰচ কৰিবি।"

"তই পৰহিলৈ আহিবি—" অনিশ্চিত সন্দেহেৰে তাই ক'লে।

"মই নাহো।" কৈ উঠি সি তাইলৈ চালে। তাই তাৰ ভিতৰখনৰ কথা জানেনে? বুজি পায়নে? সি চকু আঁতৰাই আনিলে। তাই তাৰ বাহুটোত দুইটা হাতেৰে অনভ্যস্তভাৱে ধৰিলে। সি দেখিলে তাইৰ দুচকুৰেদি পানী বৈ আহিছে। এনেকৈ তাক কোনোদিন কোনেও ধৰা নাই, তাৰ অসহজ লাগিল। তাই উচুপি উঠিল। সি তাৰ হাতখন তাইৰ হাত দুখনৰ ওপৰত থ'লে। তাৰ পিছত হাত দুখন নমাই দি ক'লে, "মই যাওঁ। মণ্ডলৰ ঘৰত সোমাই যাব লাগিব।" আৰু কোবাকুবিকৈ বাটলৈ ওলাই তাৰ চকুত হাত দি চালে, নাই, পানী বিৰিঙা নাই।

মেমেৰী আঁতৰি যোৱাৰ এবছৰৰ ভিতৰতে বাপেক গ'ল। খবৰটো পাই তাৰ বুকুখন কেতিয়াও নভৰা ধৰণে গধুৰ হৈ গৈছিল। চাঙীখন যেতিয়া মাটিৰ পৰা উঠিল, তাৰ মনত এটা নীৰৱ হাহাকাৰ হ'ল, যেন সকলো শেষ, তাৰ বাবে আৰু একো নৰ'ল, যেন উঘাল খাই পৰিল সি। বাপেকৰ কাজৰ পৰা ঘূৰি আহি কেবাদিনো নৈৰ গৰাত বহি সি বাপেকৰ কথা ভাবিছিল। সকলোৰে পৰা অনেক পোৱা বুলি মানুহটো কৃতজ্ঞ হৈ গৈছিল, কিন্তু সিহঁত প্ৰত্যেকেই তেওঁক বেয়াকৈ ঠগিলে। তেওঁ গম নাপালে বা পাব নুখুজিলে যে পোৱাতকৈ বহু বেছি তেওঁ দিবলগা হৈছিল।

লাহে লাহে তাৰ আগতকৈ মুকলি লাগিল। ঘৰলৈ সি একেবাৰে নোযোৱা হ'ল। ম'হজাকৰ মৰম-আব্দাৰৰ মাজত, সবিয়হ আৰু মাহৰ বিচিত্ৰ সৌন্দৰ্য আৰু আনন্দৰ মাজত, ৰাতিৰ আকাশ আৰু নদীখনৰ আত্মীয়তাৰ মাজত সি যেন একেবাৰে আপোনপাহৰা হৈ গ'ল। এই নিজস্ব একক অস্তিত্বৰ মাজতে এদিন এক নিশ্চিন্ত নিৰুপদ্ৰৱ ৰাতি সি সপোন দেখিলে। তাৰ তীব্ৰ কঁপে জ্বৰ, সমগ্ৰ শৰীৰ বিষত জৰ্জৰ আৰু শিতানত বহি তাৰ মাক। তাৰ মূৰত পানীৰ পটি দিছে, গালে-মুখে হাত ফুৰাই দিছে। থিতাতে তাৰ ডিঙি শুকাই গৈছে। জ্বৰতপ্ত কাতৰ কণ্ঠে সি কিবা কৈছে, মাকে মূৰটো দাঙি মুখত পানী বাকি দিছে। চৰ্বৰণি খাই সি সাৰ পালে আৰু সপোনটো মনত পৰি তাৰ গাত বিছাই ডকা যেন পালে। সি ওকলিয়াৰ ধৰিলে আৰু জাঁপ মাৰি উঠি নদীৰ বুকুলৈ দৌৰ দিলে।

এদিন হেমলালে ক'লেহি, মাকে তাক মাতিছে। নাযায়, সি লগে লগে ঠিক কৰিলে। কিন্তু ৰাতি আকৌ ভাবিলে, নোযোৱাটো ঠিক হ'লনে? মাকৰ কোমল মুখখনৰ ছবি আধা মুহূৰ্তৰ বাবে আহি উপস্থিত হৈছিলহি। কিন্তু আন অজস্ৰ কুটিল ছবিয়ে সেইখন ঢাকি ধৰিলেহি। কেইবাদিনো প্ৰশ্নটো অনুচ্চাৰভাৱে তাৰ মনৰ মাজত ঘূৰা-পকা কৰিলে। কিন্তু ভৰিকেইটা তাৰ দুৰ্বল, উৎসাহবিহীন। ৰিজাৰ্ভত মাছ মাৰিবলৈ অহা সিহঁতৰ গাঁৱৰ মানুহৰ আগতো মাকে তালৈ খবৰ দিলে। আকৌ কেইদিনমান সি অস্থিৰ হৈ থাকিল। তাৰ কেইদিনমানৰ পিছত এদিন মণ্ডলে ক'লেহি, "মাৰে সৰুপোনাক পঠাই দিছিল, তোক যেনে-তেনে এপাক যাবলৈ কৈছে। ঘৰখনৰ খবৰ মাজে মাজে কৰিবি। হেমলালক থৈ এবাৰ গৈ আহিবিগৈ।"

মণ্ডলৰ ঘৰলৈ মাকে সৰুপোনাক পঠাইছে? সি ভাবিবলৈ ধৰিলে। পিছদিনা পুৱা নাৱেৰে পাৰ হৈ সি ঘৰ ওলালগৈ।

"কি হ'ল?" মাকৰ ওচৰত থিয় হৈ বেৰৰ ফালে চাই সি সুধিলে।

"বহচোন!" মাকে অভিযোগসনা আব্দাৰ কৰিলে।

"বহিব নোৱাৰো। ম'হ বন্ধাতে আছে, খুলিবগৈ লাগে।" সি ক'লে।

"মহাজনৰ পুতেকে কি কৰিছে দেখিছ?"

"কোনে?" তাৰ কণ্ঠত বিস্ময় আৰু তীব্ৰতা আছিল।

"লখীয়ে।" মাকে শংকাৰে তালৈ চাই উত্তৰ দিলে।

"কি কৰিছে?" সি কৌতূহলেৰে সুধিলে।

"আমাক ইয়াৰ পৰা উঠি যাবলৈ কৈছে।" মাকৰ উক্তিত এটা চেপা ক্ৰোধ আৰু অপমানৰ জ্বালা আছিল।

'মই কি কৰিব লাগে?' তাৰ প্ৰায় মুখলৈ আহিও কথাষাৰ বৈ গ'ল, কাৰণ সেই চুটি মুহূৰ্ততে সি দেখিলে, মাকৰ মুখখন শুকান, ক্ষীণ, চুলিবোৰ ফৰফৰীয়া, গাৰ সঁয়ে ধৰা কাপোৰ কেইবাঠাইতো ফটা। সি ক'লে, "ক'লেই যাবনে? কওক, হাজাৰ বাৰ কৈ থাকক।"

মাকে তাৰ কথাত সাহ পালে আৰু ক'লে, "তই এবাৰ লখীক কচোন।"

তাৰ মূৰত যেন অগ্ন্যুৎপাত ঘটিল। তীক্ষ্ণকণ্ঠে সি ক'লে, "কমলা কুকুৰৰ ঘৰত মই ভৰি নিদিওঁ।" কৈয়ে সি মাকলৈ চালে। মাকে চকু মাটিলৈ নমাইছে। তাৰ পিছত সি স্বাভাৱিক সুৰত ক'লে, "উঠি নগ'লেই হ'ল। লখীৰ বাপেকৰ তাগজ নাই উঠাবলৈ।"

সি ঘূৰিল আৰু বাটত মণ্ডলৰ ঘৰত সোমাই মণ্ডলক কথাটো কাণ চোৱালে।

এদিন সৰুপোনা আহি তাক জনালে যে মণ্ডলৰ মধ্যস্থতাত লখীয়ে বাৰীখনৰ এটা চুকে সৰুকৈ ঘৰ এটা সাজি থাকিবলৈ দিবলৈ মান্তি হৈছে। তাৰ খং উঠিছিল, কিন্তু সি প্ৰকাশ নকৰিলে। কি দৰ্কাৰ তাৰ? সি সৰুপোনালৈ চালে। হওক, কমলা মহাজনৰ আত্মাটোৱে যদি এনেকৈয়ে কিছু কষ্ট পায় পাওক। ঘৰ উঠাবৰ বাবে সি সৰুপোনাৰ হাতত টকা দহোটা দি পঠালে।

হেমলালৰ মুখত তাৰ গা বেয়া বুলি শুনি এদিন মণ্ডলে আহি তাক দুটামান বড়ি দি গ'ল। যাবৰ সময়ত মণ্ডলে ক'লে, "লখীয়ে বোলে সৰুপোনাক এইবাৰ মাটি নিদিওঁ বুলিছে।"

"নিদিয়ক, মাটিৰ একাল লাগিছেনে?" সি কথাটোত কোনো গুৰুত্বই নিদিলে।

"কেলেই, সেইখিনিচোন তহঁতৰে মাটি!" মণ্ডলে তালৈ মুখ ঘূৰাই ক'লে।

"আমাৰ?" অবিশ্বাস্য সুৰত সি প্ৰশ্নটো কৰি পেলালে।

"অঁতো। মহাজনে বাপেৰক একেবাৰে দি থৈ গৈছে। গাঁৱৰ চবেই জানে। সেইকণ মাটিনো কাঢ়িব খুজিব লাগেনে? লখীক মাটিৰ খঁকে পাইছে!" মণ্ডল আগবাঢ়িল। সি পিছে পিছে গ'ল। কিয় দিছিল মহাজনে মাটিডোখৰ? বাপেকৰ মৰমতে দিছিলনে? নে—, সি আৰু ভাবিব নুখুজিলে। গাঁৱৰ মানুহ চবেই জানে! চবেই জানে? কি বুলি জানে? মণ্ডলক বিদায় দি সি ঘূৰি আহিল। গাটো জ্বৰ জ্বৰ লাগিছে। বালিবোৰে ভৰি দুটা পুৰি আনিছে। কথাবোৰে তাৰ মনৰ মাজত জঁট পকাইছে। এটা সপ্তাহ কেনেকৈ গ'ল সি ক'ব নোৱাৰে। সি চিজিল লগাই কথাবোৰ ভাবিব নাজানে। বহু কথাই সি ভালকৈ বুজি নাপায়। সি সঠিককৈ ধৰিব নোৱাৰিলে, মাটিখিনি বুঢ়াই কি ভাবি দিছিল। মাকৰ বক্‌ছিছনে সৰুপোনাৰ খোৰাকি? নিষ্ফল অবুজ খঙত, চৰম অপমানবোধত সি গোনা ম'হটোৰ

দৰে হাত-মূৰ আফালিবলৈ ধৰিলে।

মণ্ডল নহা বাবে সেইদিনা গধূলি সি নিজে হেমলালক খুঁটিত থৈ গাখীৰৰ টকাখিনি দি আহিবলৈ গ'ল। মণ্ডলে ৰাতি তাক আহিবলৈ নিদিলে। ভাত খাই উঠি হোঁকা টানি থকাৰ মাজতে মণ্ডলে তাক ক'লে, "লখীয়ে হুমিয়াই আছে অ', কি কৰে ঠিক নাই। খবৰ এটা লবি।"

সি একো নামাতিলে।

দোকমোকালিতে উঠি সি ঘৰৰফালে খোজ ল'লে। হঠাৎ তাৰ এটা অহেতুক আগ্ৰহ হৈছে, লখীয়ে কি কৰিছে তাৰ জানিবৰ মন গৈছে। তাৰ মনলৈ এটা উত্তাপ আহিছে যেন, ক'ৰবাৰ পৰা উৎসাহৰ বতাহ বলিছে, এটা উত্তেজনা লাহে লাহে এচুকত জমা হৈছে। ঘৰৰ ওচৰ পাই সি এটা কান্দোনৰ শব্দ শুনিলে। হয়, তাৰ মাকে কান্দিছে। কোঠাৰ বেৰত আঁউজি মাটিত বহি দু-আঁঠুৰ মাজত মূৰটো সুমুৱাই মাকে অলপ শব্দ কৰি উচুপিছে। সি অলপ সময় থিয় দি ৰ'ল, তাৰ পিছত সৰুপোনাক বিচাৰিলে।

পিছফালে নতুনকৈ কটা গছৰ মূঢ়া এটাত বহি সৰুপোনাই বিড়ি টানিছিল। তাৰ গা খালি, কঁকালত ফটা খাকী হাফ্‌পেণ্ট, মূৰত এখন গামোচা মৰা। তাক দেখি সি বিড়ি পেলাই থিয় হ'ল। তাৰ চকুহাল ৰঙা, সেমেকা, মুখখন গোমোঠা।

"আইৰ কি হ'ল?" লবোৱে সুধিলে।

"আমাক হাল বাবলৈ নিদিয়ে, মাটি কাঢ়ি ল'লে।"

"আজি হাল নিছিলি?" লবোৰ প্ৰশ্নটো কৰ্কশ হৈ ওলাল।

"হাল জুৰিছিলোহে, লখীয়ে জবৰদস্তি খুলি দিলে। নিজৰ হাল লগাইছে। পথাৰৰ সীমাৰ ভিতৰত সোমালে বোলে আইকে মোকে টুকুৰা কৰিব। বেয়া বেয়া গালি পাৰিছে।" সৰুপোনাৰ মাতটো বহি গ'ল।

"গালি খাই গুচি আহিলি? নপুংসক!" লবোৱে ক'লে। তাৰ চকুৰ আগত সৰুপোনা, এটা অবোধ ডেকা ল'ৰা, হয়তো তাৰ ভায়েক, কমলা মহাজনৰ মৰমৰ ছলেৰে বদ্‌মাছিৰ চিন। লখীৰ অত্যাচাৰ আৰু অপমানে তাৰ কোমল মুখখন যেন কোঙা কৰি পেলাইছে। লবো ঘূৰি গৈ ঘৰৰ দুৱাৰমুখত ৰ'লগৈ, মাকে তেতিয়াও একেধৰণে উচুপি আছে। এক মুহূৰ্ত সংকোচ কৰি সি স্বাভাৱিক সুৰত মাতিলে, "আই!"

মাকে মূৰ নদঙাকৈ ৰ'ল, তাৰ মাতটো বুজিলে আৰু তাৰ পিছত প্ৰবল বেগে হুক্‌হুকাই কান্দি উঠি এটা ৰাউচি জুৰিলে।

"আই! চুপ থাক।" সি কঠোৰ কণ্ঠে ক'লে আৰু লগতে যোগ দিলে, "কান্দিছ কিয়?"

এই কঠোৰতাতে যেন তেওঁৰ পৰম আকাংক্ষিত আত্মীয়তা আছিল, হেৰোৱা মাণিক লুকাই আছিল, তাৰ চুটি প্ৰশ্নটোত যেন অভাৱনীয় এক আশাতীত আশ্বাস আছিল। তেওঁৰ কান্দোনৰ শব্দ বন্ধ হ'ল, তেওঁ লাহে লাহে মাটিত বহাৰ পৰাই তালৈ মূৰ দাঙি চালে। সি দেখিলে মাকৰ বৈধব্য-পীড়িত জৰাজীৰ্ণ মূৰ্তি, ফণফণীয়া চুলিবোৰ খুলি বাউলী হৈছে, ভাঙি পৰা মুখখনৰ ওপৰেদি চকুৰ পানী বাগৰি আহিছে, তেওঁৰ চকুৰে-মুখে অসহায় কান্দোনৰ হাহাকাৰ; তাৰ মাক।

"আই!" তাৰ বুকুৰ ভিতৰত এটা নীৰৱ উচ্চাৰণ হ'ল আৰু সি লাহেকৈ ঘূৰি বাটলৈ ওলাল।

পথাৰত হাল বাই থকাৰ পৰা লখীয়ে দেখিলে, দূৰৰ পৰা এটা মানুহ তাৰ ফালে আহিছে; গাত গেঞ্জি, আঁঠুৰ মূৰত চুৰিয়া। পাকটো ঘূৰি যেতিয়া দেখিলে সেইটো লবো, সি আচৰিত হৈ ভাবিলে, লবোৱে মাকহঁতৰ হৈ তাৰ ওচৰলৈ আহিছেনে? পিছৰ পাকটো ঘূৰি সি দেখিলে, লবোৰ হাতত এখন প্ৰকাণ্ড মেচী-দা আৰু প্ৰায় লগে লগে সি দেখিলে, তাতকৈও এটা ভয়াবহ দৃশ্য, লবোৰ ক'লা হৈ ওন্দোলাই অহা মুখখন। সি হালখন বখাই লবোলৈ চালে। লবোৰ একেথৰে চাই অহা নিমাত ভয়াল মুখখন আৰু খৰ হৈ অহা খোজবোৰ দেখি তাৰ শৰীৰত বিজুলী খেলিলে, যেন এটা অচিন ভয়ংকৰ জন্তু তাৰফালে আগবাঢ়ি আহিছে। ইতিমধ্যে লবোৱে দৌৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে আৰু সেই মুহূৰ্তেই য'ৰ হাল ত'তে এৰি লখীয়ে প্ৰাণটাকি বিপৰীত ফালে দৌৰ ল'লে। ওখোৰা-মোখোৰা পথাৰ, ওখ-চাপৰ আলিৰ বাধাৰ মাজেদি দুয়োটা দৌৰিবলৈ লাগিল। দেহ আৰু শক্তিত দুয়ো সমান; কিন্তু লবোৰ বয়স কম আৰু সি সশস্ত্ৰ আৰু সেইবাবেই লখী ভীত, চকিত, বিমূঢ়। কিন্তু সেইবাবেই কেৱল নহয়, এটা জিঘাংসু দৈত্যই লবোৰ দেহত ভৰ কৰিছে। বহু জ্বালাময় দিন, বহু অস্থিৰ বিনিদ্ৰ ৰাতি যন্ত্ৰণাত ছটফটাই, বেদনাত কেঁকাই, অপমানত জ্বলি-পুৰি বুকুৰ ভিতৰত গোট মাৰি থকা গেলা তেজ-পুঁজ এসোপা আজি ফাটি বাহিৰ হৈ যাব খুজিছে। বন্ধ হৈ ওফন্দি গুমৰি থকা নদী দিক্‌বিদিক্ ভ্ৰূক্ষেপ নকৰি প্ৰচণ্ড গতিত বাগৰি আহিছে। নিৰ্বিকাৰ কঠিন আস্তৰণৰ তলত টগ্‌বগাই উথলি থকা আহত হৃদয়ৰ আবেগ উদ্গীৰিত হ'ব খুজিছে। দৌৰি দৌৰি লখীয়ে যেতিয়া বুজিলে যে লবো তাৰ ঠিক পিছতে, বিপদৰ চৰম মুহূৰ্তত নিৰুপায় ত্ৰাসত সি এটা তেজ গোট মাৰি যোৱা চিঞৰ মাৰিলে। লবোৰ ঘাপটো চিঞৰটোৰে লৰাই দিলে, মূৰটো সাৰি ঘাপটো কান্ধত পৰিল। আঘাতৰ কষ্ট আৰু মৃত্যুৰ ত্ৰাসত লখীৰ দ্বিতীয় চিঞৰটো আৰু হৃদয়-বিদাৰী হৈ উঠিল। কিন্তু লবোৰ ৰক্তপিপাসী চকুৰ আগত কমলা বুঢ়া আৰু লখীৰ মূৰ দুটা এক হৈ প্ৰকাণ্ড হৈ পৰিছে। তাৰ দ্বিতীয় ঘাপটোৱে অব্যৰ্থভাৱে লক্ষ্যভেদ

কৰিলে আৰু কোনো শব্দ কৰাৰ আগতেই লখীৰ বিৰাট দেহটো পথাৰৰ আলি এটাৰ ওপৰত খহি পৰিল। লবোৰ হাত ক্ষান্ত নহ'ল। এই প্ৰাগৈতিহাসিক দৃশ্যৰ প্ৰাকৃতিকতা আৰু ভয়াবহতা তাৰ স্বাভাৱিক নৃশংসতাই সম্পূৰ্ণ কৰিলে।

"উস্!" অসহ্য কষ্টত তৰুণ হাজৰিকাই উচ্চাৰণ কৰিলে।

আন্ধাৰ কোঠাত পকীৰ ওপৰত কৰা বিছনাত তেওঁ পৰি আছে; ওপৰৰ ফেনৰ বতাহ আঁঠুৱাৰ ভিতৰত নোসোমায়। তেওঁৰ গা প্ৰায় সম্পূৰ্ণ উদং, বগা ঢেলা। আণ্ডাৰপেণ্টটোও কৰঙনলৈকে কোঁচোৱা, তথাপি গৰমত তেওঁৰ টোপনি অহা নাই। ভিতৰৰ কোঠাত ল'ৰাটো লৈ ঘৈণীয়েক আৰু কেঁচুৱাসহ খুলশালীয়েক শুইছে। জে-শাহুৱেক আজি গ'লগৈ। খুৰা-শহুৰেকৰ ল'ৰাটো এইটো কোঠাত ডিভানখনত শুইছে। টেবুল-ফেনখন লৈ আৰাম কৰিবলৈকো, সেইখন তেওঁ হস্পিতালত শাহুৱেকক দি আহিছে, হস্পিতালৰ ফেনখন জোৰে নুঘূৰে। সদৰ থানাৰ অ'.চি. হৈ তেওঁ শাহুৱেকক সামান্য অসুবিধাও ভোগ কৰিবলৈ দিব নোৱাৰে। শহুৰৰ ঘৰৰ ওচৰত তেওঁ নিজকে প্ৰমাণ কৰা দৰ্কাৰ, কাৰণ শহুৰেকে তেওঁক অযোগ্য অৱস্থাৰ পৰা আনি আজিৰ এই প্ৰতিষ্ঠা দিছে।

তাৰৈয়েকৰ খৰচত তেওঁ কলেজত পঢ়োতে দুই ঘৰতে এইটো বুজাবুজি হৈছিল যে তাৰৈয়েকৰ সৰুজনী জীয়েকৰ লগতে তেওঁৰ সম্বন্ধ হ'ব। কিন্তু স্কুলমাষ্টৰৰ পৰা পুলিচ এছ.আই-ৰ চাকৰি পাবৰ কাৰণে তেওঁ যিজন মানুহক ধৰিলে, সেইজন মানুহে তেওঁক চাকৰি আৰু জোঁৱাই দুয়োটাৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰি ট্ৰেইনিঙৰ আগতেই শুভ-কাৰ্যটি সম্পাদন কৰি পেলালে। তাৰ পিছত আৰু তেওঁ ঘূৰি চাবলগা হোৱা নাই; অতীতলৈ, এৰি অহা পিছফাললৈ মনত পেলাব লগা হোৱা নাই। অতীত—সোণৰ শৈশৱ আৰু ৰহস্যময় কৈশোৰ— তেওঁৰ বিস্মৃত হৈছে, তেওঁ সেইবোৰ মনত পেলাব নোখোজে। সেইটো আন এটা অস্তিত্ব, এক অপাৰ্থিৱ পৃথিৱীৰ অস্তিত্ব, তেওঁ তাক দলিয়াই পেলাই থৈ আহিছে।

প্ৰথম থানাৰ চাৰ্জ্ পোৱাৰ পিছত ইন্স্পেক্‌শ্যনত অহা ডি.আই.জি-য়ে কৈছিল, "চোৱাঁ, কে'ছ্ ৰেজিষ্টাৰ্ড্ আৰু কে'ছ্ ডিস্প'জ্ড্ এই দুটাৰ ৰেশ্যিঅ' চাইহে মই চি-আৰ্ লিখিম। বুজিছানে নাই? ডি.জি-ৰ ইনষ্ট্ৰাক্‌শ্যন্ আছে।" আৰু চাহ খাই উঠি কাপটো থোৱাৰ লগতে হঠাৎ মনত পৰি সুধিছিল, "অ' হেৰিহে, ইয়াত বোলে বৰ ভাল জহা চাউল পায়, হয় নেকি?"

ডি.আই.জি চাহাবৰ গাড়ীৰ ডিকিত এবস্তা জহা চাউল তুলি দিয়াৰ পাছত তেৱোঁ জহা চাউল খাবলৈ লৈছিল। বগাপানী থানাত কাঠৰ কুখ্যাত ঠিকাদাৰ নাগিনা সিঙৰ ফৰেষ্ট ছেক্ৰেটাৰী—ডি. চি—এছ.পি-ক আপ্যায়ন কৰা অত্যাধুনিক

গে'ষ্ট-হাউচত নাগিনাৰ উৎসাহতে তেওঁ প্ৰথম হাই-ষ্টে'ক্ জুৱা আৰম্ভ কৰে, পাণভোজনৰ অভ্যাসটো নিয়মিত হৈ উঠে। বণ্ডিয়াত ৰেলৰে কণ্ট্ৰেক্টৰ পান্না দাসৰ আস্তানাত ঘৈণীয়েকৰ অনুপস্থিতিৰ অজুহাতত তেওঁ নাৰীসঙ্গৰ অভিজ্ঞতা পৰ্যন্ত আগবাঢ়ে। এনেকৈয়ে ক্ৰমে ক্ৰমে তেওঁ এজন সুদক্ষ বিষয়া ৰূপে পৰিগণিত হয়। জীৱনৰ বিভিন্ন লোভ, বিভিন্ন স্বপ্ন এটা এটাকৈ তেওঁ পূৰ্ণ কৰে। তেওঁ এজন সাহিত্যিক আছিল, অখ্যাত গাঁৱৰ ঐতিহ্যহীন অতীতৰ পৰা আহি কবি স্বীকৃতি আদায় কৰিছিল, সেয়ে তেওঁ অন্ততঃ বুজি পায় যে এটা পূৰ্ব-নিৰ্মিত সজাৰ ভিতৰত, নিৰূপিত তাপ আৰু ছাপৰ প্ৰয়োগত এটা জটিল, সুকৌশলী প্ৰণালীত তেওঁক নিৰ্মিত কৰা হৈছে। তেওঁ এটা মানবিশিষ্ট, সম্পূৰ্ণ আৰু নিখুঁত উৎপাদন। তেওঁ বুজে, অনুভৱ কৰে, তেওঁ যিডাল চিৰিৰে ওপৰলৈ উঠি গৈছে সেইডাল আচলতে নামি যোৱাৰেই চিৰি।

শেষ ৰাতি তেওঁৰ অকণমান টোপনি আহিছিল, কেঁচুৱাৰ কান্দোনত ভাগি গ'ল। লৰালৰিকৈ উঠি চাহ একাপ খাই ড্ৰেছ্ কৰি তেওঁ অফিচলৈ ওলাল। গোপালপুৰ থানাৰ পৰা কালি ৰাতি ট্ৰাংক্ কল্ যোগে লাচ সহ এটা খুনৰ আচামী ট্ৰাকত পঠোৱাৰ কথা কৈছিল। প'ষ্ট-মৰ্টেমৰ পিছত সোনকালে ডে'ড্ বডী আৰু ট্ৰাকখন ৰিলীজ কৰি দিব লাগে, পাৰ্টি শকত আছে। পুৱাই সেয়ে তেওঁৰ মনটো ভাল লাগি আছিল। গোপালপুৰৰ খুনৰ কে'ছ্ বাবে তেওঁৰ কে'ছ্-ৰিপ'ৰ্টটো চাবৰো ইচ্ছা গৈছিল।

ছয় বাজি গৈছে মাত্ৰ। চেণ্ট্ৰিটোৱে তেওঁক চালাম কৰিলে। তেওঁ আগবাঢ়িল, অৰ্ডাৰ্লিটো অহা নাই। অফিচত নোসোমাই তেওঁ লক্-আপৰ ওচৰলৈ গ'ল। প্ৰকাণ্ড তলা লগোৱা লোহাৰ ৰডৰ দুৱাৰখনেৰে চাই তেওঁ দেখিলে মহৰ কামোৰ ভ্ৰূক্ষেপ নকৰি বাচন-চোৰটো ক'ব নোৱাৰা হৈ শুইছে। দুৱাৰখনৰ ওচৰত এটা মানুহ বেৰত আঁউজি দূৰলৈ চাই বহি আছে, নিশ্চয় সি গোটেই ৰাতি এনেকৈয়ে কটাইছে। তেওঁ মানুহটোলৈ চালে, এইটোৱেই বোধহয় গোপালপুৰৰ চালান। মানুহটোৱে তেওঁলৈ ঘূৰি চালে; গাৰ গেঞ্জি আৰু আঁঠুমূৰীয়া ধুতিত তেজৰ দীঘল ছিটিকনি, চুলি জপৰা, মুখ শান্ত, স্থিৰ, নিশ্চল, নিদ্ৰাবিহীন তীব্ৰ ৰঙা চকু। হঠাৎ, হঠাৎ তেওঁৰ যেন বিদ্যুৎ-স্পৰ্শ ঘটিল, এটা প্ৰচণ্ড আঘাত হ'ল ক'ৰবাত, বোধহয় মূৰৰ ভিতৰত, কাণ দুখন যেন তাল মাৰি ধৰিলে আৰু কেইছেকেণ্ডমান ৰৈ কিছু সুস্থিৰ হৈ তেওঁ মুখেদি উচ্চাৰণ কৰিলে, "লৰো!!"

মানুহটোৰ শূন্য-দৃষ্টি ঘনীভূত হৈ উঠিল, চকুৰ ৰঙাখিনি তীব্ৰ হৈ পৰিল আৰু একেথৰে সি তেওঁলৈ চাব ধৰিলে। তেওঁ মূৰৰ টুপীটো খুলি দিলে, তাৰ মুখখন সহজ, কোমল হৈ আহিল আৰু ক্ৰমে এটা পাতল, চুটি হাঁহিৰ আভাসত

শেষ হ'ল। শান্ত, নিৰুদ্বেগ কণ্ঠে সি ক'লে, "তৌ!!"

দুয়ো দুয়োলৈ চাই ৰ'ল। এই দৃশ্যত নিম্ন পৰ্দাৰ নাটক আছিল। এই দৃষ্টি-বিনিময়ত পাৰাপাৰহীন সমুদ্ৰ লংঘিত হৈছিল, অনন্ত, অতল গভীৰতা দৃষ্ট হৈছিল, অকথিত অলেখ আকৃতি বাংময় হৈ উঠিছিল। তাৰ ব্যাখ্যা অসম্ভৱ। থুঁতৰিটো খজুৱাই সহজ স্বাভাৱিক সুৰত লৰোৱে ক'লে, "চাওঁ, বিড়ি এটা দে।" এই উক্তিত এক প্ৰাগৈতিহাসিক স্মৃতিৰ ৰেশ ধ্বনিত হৈছিল।

টাউন-দাৰোগা তৰুণ হাজৰিকাই সতৰ্ক দৃষ্টিৰে পিছফাললৈ চালে আৰু তাৰ পিছত ব্যগ্ৰ, স্খলিতহস্তে জেপৰ পৰা চিগাৰেট উলিয়াই লৰোৰ মুখত এটা গুঁজাই দিলে।

হঠাৎ, নদীত ঢল

বহুত সময়ৰ মূৰত হেমধৰে অনুভৱ কৰিলে, এন্ধাৰৰ মাজত কাঠৰ দলঙৰ বেলিঙৰ ওপৰত সি অকলে অকলে বহি আছে। গাঁৱৰ মাজেদি বৈ যোৱা নৈখন সৰু আৰু শান্ত, গাঁৱৰ মানুহবোৰৰ সকলোৰে আৰু প্ৰত্যেকৰে নিজৰ, অতিকৈ আপোন আৰু প্ৰায় প্ৰতিঘৰৰে বাৰীৰ পিছফালে বৈ গৈ গা-ধোৱা, কাপোৰ ধোৱা, চাৰ দিয়া আদি অপৰিহাৰ্য প্ৰাত্যহিকতাৰ মাজেৰে ঘৰুৱা। মন গ'লেই তেওঁলোক নৈখনলৈ যায়, নিঃসংকোচে পানীৰ মাজলৈ নামি যায় আৰু পৰম সুখেৰে পৰম সুখত নিমজ্জিত হয়। কেতিয়াবা কোনোবাজনে নৈৰ বুকুত ভেটা মাৰি চেপা, *ঠুহা* পাতি নৈখনৰ ওপৰত অতিৰিক্ত অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰিলে বাকীবোৰে এটা গোপন, ঈৰ্ষা-জড়িত, অনুক্ত অস্বস্তি অনুভৱ কৰে। কিন্তু সোনকালেই পানী বাঢ়ে, নৈখনে ভেটাৰে সৈতে নিজৰ আৰু আন সকলোৰে অস্বস্তি উটাই লৈ যায়। নৈখনৰ ওপৰত এখন চৰকাৰী কাঠৰ দলং: গাঁওখনলৈ অহা দ্বিতীয় আধুনিকতাৰ চিন। প্ৰথমটো আছিল টেলিগ্ৰাফৰ তাঁৰ, তৃতীয়টো, গাঁৱৰ বাটৰ ওপৰত শিলগুটি। কিন্তু শিলগুটিবোৰ ধূলি-বোকাত মিলি গ'ল আৰু টেলিগ্ৰাফৰ তাঁৰ, প্ৰাথমিক কৌতূহল সত্ত্বেও, ওপৰত তেওঁলোকৰ বাবে অপ্ৰয়োজনীয় হৈ ৰ'ল। কিন্তু দলংখন এটা নতুন সমূহীয়া সম্পদ আৰু অনুচ্চাৰিত গৌৰৱ। এই নতুনত্বক স্পষ্টতৰ কৰি তাৰ কাষতেই গাঁওখনৰ আন এটা অনুচ্চাৰিত গৌৰৱ, এটা প্ৰাচীন সম্পদ: বুঢ়া ঋষিৰ দৰে সৌম্য, প্ৰাজ্ঞ, আঁক-বাঁক ছালৰ দুজোপা প্ৰকাণ্ড গছ—এজোপা আঁহত, আনজোপা বৰ। ব'হাগৰ বিহুৰ পাছত যেতিয়া দূৰৰ আইথানৰপৰা গাঁৱত গোসাঁনী ফুৰাবলৈ আনে, এই গছ দুজোপাৰ তলত কেইমুহূৰ্তমান গোসাঁনীৰ আসন ৰখাই ঢোল-কালি-ডবা বজাই বনস্পতিক প্ৰাপ্য সন্মান জনোৱা হয়। বহুদূৰৰ নেপালী গাঁৱৰ বৰযাত্ৰীৰ দল গাঁৱৰ মাজেৰে পাৰ হৈ যাওঁতে ইয়াৰ তলত ৰৈ বিশাল পেঁপাটো বজাই কোনো ইষ্ট দেৱতাক আৱাহন কৰে। গৰমৰ দিনত গধূলি কোনোবাই কঠিয়া-তলীৰপৰা কঠিয়া মাৰি আহি, কোনোবাই বা পিছদিনাৰ বাবে পথাৰত বোকা দি আহি নৈখনত নামি গা ধোৱে আৰু তাৰ পিছত দলঙৰ বেলিঙত আঁউজি বা বহি গধূলিৰ গা-জুৰোৱা বতাহত জিৰণি লয়। গাঁৱৰ ডেকা, আদহীয়া আটাইখিনি আহি দলঙত লগ

লাগেহি। হাতৰ তিতা গামোচাখনেৰে খালী গাটো কোবাই মহ উৰাই উৰাই তেওঁলোক গধূলিৰ বিচিত্ৰ আলাপত মগ্ন হয়। ক্ৰমে লাহে লাহে আদহীয়াসকল ঘৰলৈ গ'লে ডেকাহঁত বিড়ি-পেপৰ-চাধা সেৱনৰ মাজেৰে বহুদেৰিলৈকে মুকলিমূৰীয়াভাৱে কথোপকথনত সময় কটায়। মাজে মাজে অশ্লীলতা সহকাৰে ফুচ্‌ফুচীয়া কোনো গাভৰুৰ ৰহস্য-সংবাদে বা দুই-এটা নিয়ন্ত্ৰণহীন ইংগিতময় টিকিয়ে সিহঁতৰ আলাপ ৰসাল কৰি তোলে।

হেমধৰ এই সান্ধ্য-সংঘৰ বিলম্বিত সহযোগী। গিৰিধৰ দোকানীৰ ঘৰত গৰু-গাই বান্ধি, গোহালিত যাগ দি, খীৰতীকেইজনীক দানা খুৱাই, দানাৰ চৰিয়া-কেৰাহী ধুই সি দোকানৰ বাহিৰৰ বেঞ্চখনত বহে। গ্ৰাহক বেছি থাকিলে দোকানীৰ আদেশত কামৰূপীয়া দোকানী ল'ৰাটোক সহায় কৰিব লাগে। অৱশেষত গ্ৰাহক শেষ হ'লে বিক্ৰীৰ পইচাখিনি হিচাপ কৰি হাতনি-পেৰাটো কাষলতিৰ তলত লৈ দোকানী যেতিয়া ঘৰৰ ভিতৰলৈ যায়গৈ তেতিয়া দোকানী ল'ৰাটো দোকান বন্ধ কৰি পাকঘৰত ৰন্ধা-বঢ়াত সহায় কৰিবলৈ যায় আৰু হেমধৰে তাৰপৰা বিড়ি এটা খুজি লৈ দলঙৰ ফালে ওলাই যায়। সেই সময়ত সন্ধ্যা ভাগে; দলংখন তেতিয়া একচেটিয়াভাৱে ডেকা ল'ৰাহঁতৰ দখললৈ আহে। কিন্তু সিহঁতৰ মেলতো হেমধৰে মুকলিকৈ যোগ দিব নোৱাৰে। তাৰ মনৰ ভিতৰত ক'ৰবাত নেদেখাকৈ যেন কিবা এখন হেঙাৰ আছে, এটা বাধা আছে, কাৰণ কোনেও নক'লেও, সি জানে যে সকলোৱে জানে যে সি এটা চাকৰ আৰু তাতকৈও আহুকলীয়া কথা, বোধহয়, যে সি পৰ গাঁৱৰ ল'ৰা। তথাপি ডেকাহঁতৰ লগতে বেলিঙত বহে, বিড়িটো ভগাই হোঁপে আৰু সিহঁতৰ কথাৰ ভাগ লয়, দুই-এটা মন্তব্য দিয়ে, যদিও বেছিভাগ সময়েই সি শ্ৰোতা। কিন্তু শেষলৈকে থাকে। কেতিয়াবা সকলো যোৱাৰ পাছতো সি অকলেই বহি নৈখনলৈ চাই থাকে। কেতিয়াবা দলঙৰপৰা নামি নৈৰ গৰাৰ পাৰত বহি নৈৰ বুকুৰ এন্ধাৰ গতিশীলতা, পাৰৰ হাবিখন, দূৰৰ আকাশ ঢাকি ৰখা অন্ধকাৰ আদি নেদেখা বস্তুবোৰকে সি একান্তমনে চাই ৰয়। দিনত মাত নুশুনা নৈখনৰ মাত ওলায়, নৈৰ পাৰৰ তৰাণিৰ মাজৰপৰা কেতিয়াবা জাক শিয়ালে হঠাৎ হুলস্থূল কৰি উঠে, দূৰৈৰ গোপচাৰৰ মাজৰ অকলশৰীয়া গছডালৰ বুকুৰপৰা এটা বাতিৰ চৰাইৰ মাত ভাহি আহে। জুৰ বতাহত গা শাঁত লাগে, মনটো গহীন হৈ পৰে আৰু এসময়ত ঘৰলৈ আহি দোকানী ল'ৰাটোৱে ঢাকি থোৱা ভাতকাঁহী খাই খৰিঘৰৰ লগতে থকা সৰু কোঠাটোৰ চাংখনত বাগৰ দি হেমধৰ ক'বনোৱাৰা হৈ টোপনি যায়।

আজিও সি দেখিলে, সি বহুসময় ধৰি বেলিঙত অকলে বহি আছে। চাৰিওফালে এন্ধাৰ। জোনাক নিশা গৰমত লগৰবোৰ দেবিলৈকে থাকে, তাৰ কিন্তু এন্ধাৰত অকলশৰে বহিহে ভাল লাগে। জনা-বুজা হোৱাৰপৰাই সি গম পায় যে সি অতিকৈ নিছলা। এখন ঘৰ, এজনী মাক, এটা দেউতাক, ককাই-ভাই-ভনী এনে বহুবোৰ বস্তু তাৰ নাছিল। এইবোৰ অভাৱ জমা হৈ এটা শূন্যতাৰে তাৰ বুকুৰ ভিতৰখন ভৰাই ৰাখিছিল। মাজে মাজে শূন্যতাৰ গধুৰ ওজনটোৱে তাৰ বুকুখন হেঁচা মাৰি ধৰে। এইখন গাঁৱলৈ অহাৰ পাছত সি অনুভৱ কৰিলে যে ইমান দিনে তাৰ নদী এখনো নাছিল। সি অৱশ্যে শুনিছে যে তাৰ দুবছৰতে দেউতাক বসন্তত ঢুকাইছিল। তাৰ কোনো কথা মনত নপৰে। কিন্তু খুব সৰু কালৰ এজনী মানুহৰ অস্পষ্ট ৰূপ তাৰ মনলৈ আহোঁ-নাহোঁকৈ আহিব খোজে, সেইজনীয়ে কিজানি তাৰ মাক। চাৰি-পাঁচ বছৰ বয়সতে নিথৰুৱা হৈ সি মোমায়েকৰ ঘৰলৈ আহিবলগীয়া হয় আৰু তাত মামীয়েকৰ সতৰ্ক চকুৰ তলত সি তাৰ আচল জীৱন আৰম্ভ কৰে। স্কুলত পঢ়ি থকালৈকে মোমায়েকৰ ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাৰ লগতে সি পঢ়া-শুনা, খেলা-ধূলা কৰিবলৈ সুবিধা পাইছিল। কিন্তু দুবাৰতো এম, ভি স্কুলখন পাছ কৰিব নোৱাৰাত সি পঢ়া সামৰি মোমায়েকৰ লগত পথাৰলৈ যাবলৈ ধৰিলে। ইতিমধ্যে সি ডাঙৰ হৈছিল; গাৰ আঁহ-পাহ মুকলি হৈছিল; ঘৰৰ খৰিফলা, গোবৰ পেলোৱা, বাৰী চিকুণোৱা আদি কামো মামীয়েকৰ নিৰ্দেশত তাৰ ভাগতে পৰিল। কাম কৰি সি ভালেই পাইছিল। সি মোমায়েকহঁতৰ কামত আহিব খুজিছিল, তেওঁলোকক কামেৰে সন্তোষ দিব খুজিছিল। কিন্তু বছৰ বাগৰিব ধৰিলে, ইটো-সিটো কথাত বৈসাদৃশ্য আৰু অসামঞ্জস্য তাৰ চকুত পৰিবলৈ লাগিল। আগেয়ে বহুত নুবুজা কথা লাহে লাহে বুজি তাৰ মনটো বেয়া লগা হ'ল। সি গহীন হৈ পৰিল, কথা কমিল, বুকু গধুৰ হ'ল, সকলোৰে লগত তাৰ সম্পৰ্ক অসহজ হৈ উঠিল। সি বোধহয় ডেকা হ'ল। বৰশী বাই, ফুটবল খেলি, ভাওনা চাই বা চহৰ কোবাই ৰাতি এডোখৰত ঘৰ সোমোৱা তাৰ সমনীয়া মোমায়েকৰ ল'ৰা বকুলে যেতিয়া তাক টোপনিৰ পৰা জগাই চুখা মলিবলৈ লগায়, বকুলৰ প্ৰতি ঈৰ্ষাজনিত নীৰৱ ক্ৰোধত তাৰ মনটো অস্থিৰ হয়। কেতিয়াবা অভিমানত শুই থকাৰপৰা মোমায়েকে তাক ভাত খাবলৈ জগাবলগা হয়। চকু-কাণ মুদি ভাত খাই সি নিজৰ কোঠাত সোমায়। সেই গাঁৱত নদী নাছিল। শুকান, গৰম, ঠেক কোঠাৰ অন্ধকাৰত চাঙত পৰি সি টোপনি নহা সময়বোৰ পাৰ কৰে। চিন্তা কৰিবলৈ সি একো নাপায়, বিবুদ্ধি

হয়। বুকুৰ ভিতৰখনত মাজে মাজে কিবা এটা পাক খাই উঠে। সৰু কালৰ অস্পষ্ট মাইকী মানুহজনীৰ ছবিখন মনলৈ আহিব খোজে। কেনেকুৱা আছিল মানুহজনী দেখিবলৈ? কিবা কৈছিলনে? হাঁহিছিলনে? মৰম কৰিছিলনে?

ইতিমধ্যে যেতিয়া মোমায়েকৰ সৰু পুতেক মেট্ৰিক পাছ কৰি ওচৰৰ প্ৰাইমেৰী স্কুল এখনত শিক্ষকৰ চাকৰিত সোমাল আৰু পঢ়া-শুনা এৰি দগধা হোৱা ডাঙৰ পুতেকে ছোৱালী এজনী পলুৱাই আনি ঘৰ সুমুৱালেহি সি বিশেষ একো নভবা-নিচিন্তাকৈ মোমায়েকৰ ঘৰ এৰিলে। তাৰ পিছত চাৰিটামান বছৰ সি এখন এখনকৈ বহুদূৰৰ দুখন অচিন গাঁৱত লোকৰ ঘৰত হালোৱা হৈ কটালে। এইখিনি সময়ৰ ভিতৰতে সি পূৰঠ মানুহ হ'ল। কঠোৰ পৰিশ্ৰমেৰে ভাত মোকোলোৱাৰ বাহিৰে আন একোকে চিনি নোপোৱা হ'ল। সি ক্ৰমে অধিক অকলশৰীয়া হৈ পৰিল। মোমায়েকৰ ঘৰখনলৈ তাৰ মাজে মাজে মনত পৰিছিল, কিন্তু মানুহবোৰৰ প্ৰতি কোনো আকৰ্ষণ অনুভৱ কৰিব নোৱাৰিছিল। তাৰ সৰুকালৰ লগৰীয়াবোৰো ডাঙৰ হোৱাৰ পাছত তাৰ লগত সিমান ঘনিষ্ঠ নাছিল। কি কাৰণে সি যেন সিহঁতকৈ বেলেগ আছিল; বোধহয় এই কাৰণে যে বাকীবোৰৰ দৰে তাৰ ঘৰ, মাক-বাপেক, ভাই-ভনী নাছিল; সি অন্য ক'ৰবাৰপৰা আহি মোমায়েকৰ ঘৰত সোমাই আছিলহি। এইধৰণৰ কথাবোৰ সি অনুভৱ কৰিছিল নে লগৰীয়াবোৰৰ মনৰ ভাব বুলি ভাবিছিল সি ধৰিব নোৱাৰে। কিন্তু সি বুজে তাৰ খুব আপোন বন্ধু নাছিল। লগৰীয়াবোৰৰ মাজত থাকিও যেন সি কিছু আঁতৰত আছিল আৰু তাতকৈ আগৰ দিনবোৰৰ কোনো ছবি তাৰ মনত নাছিল। ঘৰ-মা-দেউতা আদি স্মৃতিৰ অৱলম্বন তাৰ ধাৰণাত নাছিল। যি এজনী মানুহৰ কথা এনেবোৰ সময়ত তাৰ মনলৈ আহিব খোজে, সিও অস্পষ্ট, অনিশ্চিত, আৱেগ-বৰ্জিত।

এইখন গাঁৱলৈ অহাও তাৰ তিনিবছৰৰ বেছি হ'ল। আগৰদৰেই একো নভবা-নিচিন্তাকৈ এদিন সি থকা মানুহঘৰৰ পৰা মোমায়েকৰ ঘৰলৈ যাওঁ বুলি দৰ্মহাৰ টকা তিনিকুৰিমান লৈ গুচি আহিছিল আৰু কিছুদিন অনাই-বনাই এইখন গাঁও পাইছিলহি। গিৰিধৰ দোকানীৰ দোকানৰ বাৰাণ্ডাৰ বেঞ্চিখনত বহোঁতেই দোকানীৰ চতুৰ চকুৱে তাক ধৰিব পাৰিলে আৰু সেইদিনাই সি দোকানীৰ ঘৰত সোমাল। দোকানীৰ এটা হালোৱা আছিল, বেছি ভাগ মাটি আধিয়া দিয়া; গতিকে পথাৰৰ কাম সি কৰিব নালাগে। মাত্ৰ গৰু-গাই চোৱা, গৰু পাল ৰখা, বাৰীখন চোৱা, মাজে মাজে গৰু-গাড়ীখন লৈ হাটলৈ যোৱা বা দুমাইল দূৰৰ কেঞ্চাগোলাৰপৰা মাল অনা। কামৰ হিচাপ দেখি সি ভাল পাইছিল, কিন্তু পাছলৈ সেইবোৰৰ

লগত নতুন নতুন কাম যোগ হ'বলৈ ধৰিলে: বাৰীৰ গছৰ ডাল দলিওৱা, খৰি ফলা, বাঁহ কাটি আনি বাৰীখন বেৰা দিয়া, গোহালি ঘৰ মেৰামতি কৰা, ধান ভৰোৱাৰ আগতে ভঁৰালৰ গাধৈখন লিপা, ধান বা' দি ভঁৰালত সুমুওৱা। কিন্তু কামলৈ তাৰ ভয় নাই আৰু কামৰ বাবে কোনো দিন তাৰ আপত্তিও সেয়ে নাছিল। বৰং লাহে লাহে তাৰ ভাল লাগি আহিছিল। গধূলি কামৰ শেষত দোকানৰ বাৰাণ্ডাত বহি গ্ৰাহকৰ কিনা-বেচা চাই, গৰু-পাল ৰখি, গৰু গাড়ী চলাই হাটলৈ বা তেল ডিপুলৈ বা কেঞাগোলালৈ গৈ সি এটা নতুন জীৱনৰ মাজত সোমাইছিল। এটা নতুনত্বই, আগতে নোপোৱা এটা উদ্দীপনাই তাৰ চেতনাত দুটামান সৰু সৰু ঢৌ তুলিছিল। দোকানৰ বেঞ্চিত, গৰু-পালত, দলঙৰ গধূলিত এটা-দুটাকৈ সমবয়সীয়াৰ লগত চিনাকি হৈছিল। বসাল আলোচনা আৰু বিড়ি চুহাৰ আদান-প্ৰদানৰ মাজেৰে সি সিহঁতৰ ওচৰ চাপি গৈছিল, যদিও এখন অদৃশ্য হেঙাৰৰ বাধা সি কেতিয়াও পাৰ হ'ব পৰা নাছিল। তাৰ আটাইতকৈ ভাল লাগিছিল নৈখন। তাৰ বাবে এইটো এটা বিস্ময় আছিল, জীৱনত কেতিয়াও নোপোৱা অনিৰ্বচনীয় আনন্দৰ অভিজ্ঞতা আছিল। প্ৰায় লগে লগে সি সাঁতুৰিবলৈ শিকিছিল। দুপৰীয়া, গধূলি সি ব্যগ্ৰ আকৰ্ষণেৰে নৈখনৰ বুকুলৈ সোমাই গৈছিল, বহু সময় ধৰি নিজকে নৈখনৰ বুকুত, ডুব মাৰি তাৰ গভীৰ অভ্যন্তৰত একান্ত ঘনিষ্ঠভাৱে অনুভৱ কৰিছিল। উঠি আহিবলৈ তাৰ মন নগৈছিল আৰু প্ৰায়েই মন গ'লেই সুবিধা চাই সৰু ল'ৰাৰ দৰে নৈখনলৈ দৌৰি গৈছিল। গধূলি অনেক দেৰিকৈ পাৰত বহি বহি নৈখনৰ সংগ-সুখ উপভোগ কৰিছিল।

দলঙৰ ওপৰত এডাল লাঠি আৰু খোজৰ শব্দ শুনি হেমধৰৰ চেতনা নৈৰ বুকুৰ পৰা পাৰৰ মাটিলৈ আহিল। সি ঘূৰি চালে, কোনোবা এটা দলঙেদি আহিছে, তাক নৈৰ পাৰত বহি থকা ধৰিব পাৰিয়েই বোধহয় এটা কাহ মাৰিলে আৰু পিছপাকতে অলপ অনিশ্চিত সুৰত সুধিলে, 'কোন অ' সেইটো?'

মাতটোত সি ধৰিব পাৰিলে, শলিয়া মোমাই; শংকৰ দাইতিৰ ভাঙৰ খোলাৰপৰা আহিছে।

'মইহে, মোমাই।'

'কোন মই?' শলিয়া মোমায়ে হুটা মাতেৰে সুধিলে।

'মই হেমধৰ।'

'এই ৰাতিখন কি কৰিছ নৈৰ পাৰত? জল-কুঁৱৰীয়ে নি মেটেকা তলত সুমাবগৈ, মাকপোহা। ঘৰলৈ যা।' শলিয়া মোমাই ডাবি মাৰি উঠি দলং পাৰ

হৈ আগবাঢ়িল। হেমধৰো লাহেকৈ উঠিল আৰু নৈখনৰ ফালে চাই চাই ঘৰলৈ খোজ ল'লে।

দুপৰীয়া হেমধৰ দাখন লৈ বাৰীলৈ গৈছিল। গোহালিৰ জপনাখন বাতিবলৈ তাক এটা সৰু বাঁহ লাগে। গিৰিধৰ দোকানীৰ বাৰীখন ডাঙৰ। তামোল-পাণ-নাৰিকল, আম-লিচু-লেতেকু-পনিয়লৰ বাৰীখনৰ গাতে লাগি বিভিন্ন গছ-গছনি আৰু কেইজোপামান বাঁহৰ আন এখন বাৰী। এই বাৰীখনৰ লগতে সৰু এডোখৰ মাটিত মেদৌ বুঢ়ীৰ ঘৰ আছিল। বিধৱা মেদৌ বুঢ়ীৰ এটা অহৌবলিয়া বনৰীয়া ল'ৰা আৰু চেনিমাই নামৰ এজনী ছোৱালী মাত্ৰ আছিল। কালক্ৰমত বুঢ়ীৰ মাটিখিনি দোকানীৰ নামলৈ যায় যদিও বাৰীখনৰ ৰক্ষণাবেক্ষণৰ কথা চিন্তা কৰি দোকানীয়ে বুঢ়ীক সেই মাটিতে থাকিবলৈ দিয়ে।

ঘাটত কাপোৰ ধোৱাৰ শব্দ শুনি হেমধৰে আগবাঢ়ি গৈ দেখিলে বাৰীৰ সীমাৰ কাষতে মেদৌ বুঢ়ীয়ে কাটি লোৱা ঘাটত চেনিমায়ে থিয় হৈ মুখেৰে শব্দ কৰি কৰি কাপোৰ আছাৰিছে। সি সেইখিনিতে কিছু সময় থিয় দি নৈখনলৈ চালে। চেনিমায়ে কাপোৰ ধুইছে, সমুখত বৈ যোৱা নৈখন, নৈৰ সিপাৰে দূৰলৈকে বনেৰে ভৰা নৈ-চাৰণ। চাৰিওফালে গছ-গছনিৰ সেউজীয়া আবেষ্টনী। দুপৰীয়া। আছাৰা কাপোৰখন আগবাঢ়ি গৈ এআঁঠুমান পানীত আওডালি চেপি ঘূৰোঁতেই চেনিমায়ে হেমধৰক দেখা পালে।

'কি কৰিছ অ'?' কাপোৰখন এমূৰে ধৰি গাৰ পৰা আঁতৰাই জোঁকাৰ মাৰি তাই সুধিলে।

'নাই, এনেয়ে........চাইছোঁ!' একো নভবাকৈয়ে হেমধৰে উত্তৰ দিলে।

'ডেকা মানুহটো হৈ গাঁওখনত চাবলৈ গাভৰু ছোৱালী নাপালি, বুঢ়ীজনীক যে চাইছহি!' কৃত্ৰিম গম্ভীৰ সুৰত চেনিমায়ে তাক ভৰ্ৎসনা কৰিলে।

হেমধৰ এনে অভিযোগৰ বাবে প্ৰস্তুত নাছিল। থতমত খাই সি বিবুদ্ধি হ'ল। 'তোৰো মুখখন আৰু!' কিছু তৎ ঘূৰাত সি ক'লে আৰু লাহেকৈ ঘূৰি তাৰ পৰা আঁতৰি আহিল। তাৰ অৱস্থা দেখি চেনিমায়ে মনতে হাঁহিলে।

চেনিমাই বুঢ়ী নহয়, কিন্তু ঘটনাচক্ৰই তাইক নিজকে জোৰ কৰি বুঢ়ী বুলি ভাবিবলৈ শিকাইছে। মেদৌ বুঢ়ীৰ তাইক বিয়া দিব পৰা সামৰ্থ্য নাছিল, আন কিছু গাভৰু ছোৱালীৰ দৰেই জীয়েকো কেতিয়াবা পলাই-উৰাই যাব বুলিয়েই তাইৰ ভিতৰি ভিতৰি আশংকা আৰু বিশ্বাস আছিল। তেনেতে এদিন যেতিয়া দূৰৰ এখন গাঁৱৰ সিহঁতৰ সম্প্ৰদায়ৰ চিনাকি পৰিয়ালৰে ডেকা ল'ৰা ডম্বৰু আহি

তাইৰ ঘৰত আলহী থাকি ঘৰলৈ যোৱাৰ নাম নোলোৱা হ'ল, বৰং লাহে লাহে তাইৰ ঘৰতে খৰি ফলা, মাছ-মৰা, বাৰী চিকুণোৱা আদি কামত লাগিবলৈ ধৰিলে বুঢ়ীয়ে তাৰ মন বুজি তাক চপনীয়া কৰি ল'লে। প্ৰথমতে মেদৌ বুঢ়ীয়ে তাক গিৰিধৰ দোকানীৰ মাটি অলপকে আধিয়াত লোৱাই দিছিল। কিন্তু ডম্বৰু আছিল নৈ-পৰীয়া ল'ৰা, তজবজীয়া, কিছু উৎপতীয়া আৰু দুঃসাহসী আৰু মাছ-মৰা, নাও বোৱাত পাকৈত। গিৰিধৰ দোকানীয়ে লাহে লাহে তাক ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ হৈ কাজিৰঙাৰ চোৰাং চিকাৰত লগত নিবলৈ ধৰিলে। নাও বোৱা, হাবিৰ মাজৰ বাট ভুল নলগাকৈ বিচাৰি উলিওৱা, গছত উঠি ফৰেষ্ট-গাৰ্ড নিৰীক্ষণ কৰা আদি কঠিন কাম সি অনায়াসে কৰিব পাৰিছিল। দোকানীৰ বন্দুকটো সি কঢ়িয়াই নিছিল আৰু নেপালী চিকাৰীৰ বন্দুকেৰে প্ৰথমে নিচান ঠিক কৰি লৈ পাছত দোকানীৰ বন্দুকেৰে সিও পহু মাৰিবলৈ লৈছিল। ইতিমধ্যে এটা কেঁচুৱা হৈ ঢুকোৱাৰ পাছত তাৰ আৰু এজনী ছোৱালী হৈছিল। দোকানীৰ বিশ্বস্ত সহযোগী হৈ উঠাৰ পাছত মেদৌ বুঢ়ীৰ ঘৰৰ একে চোতালতে দোকানীয়ে তাক সৰু দুকোঠলীয়া নিজা ঘৰ এটা সাজি ল'বলৈ দিছিল। দোকানীৰ দয়াৰে পালিত হৈ সিহঁতে নিৰাপদ বোধ কৰিছিল। মেদৌ বা চেনিমায়ে সেয়ে দোকানীৰ লগত তাৰ সংগোপন নৈশ অভিযানত কোনো আপত্তি কৰা নাছিল। কিয়নো পহু-মাংসৰ প্ৰলোভন ভৰা সম্ভাৱনাৰ উপৰিও অভিযানৰ জনাজাত গোপনীয়তা আৰু দোকানীৰ সাহচৰ্যই এইধৰণৰ অভিযানত এটা দুঃসাহসিকতা আৰু মৰ্যাদা আৰোপ কৰিছিল। কিন্তু কোনো আগজাননী নিদিয়াকৈ এদিন এই নৈশ অভিযানে চূড়ান্ত ৰূপত বিপদ আনিলে। গিৰিধৰ দোকানীৰ আশ্ৰয় আৰু নিৰাপত্তাৰ নিশ্চিন্ত আৱেষ্টনী ছেদেলি-ভেদেলি কৰি চেনিমাইৰ সংসাৰত বজ্ৰাঘাত পৰিল। গিৰিধৰ সৰ্বশক্তিমান আশ্ৰয়দাতাৰ ওখ আসনৰ পৰাই কেৱল উফৰি নপৰিল, বৰং সিহঁতৰ স্তব্ধ, শোকাৰ্ত অন্তৰৰ গভীৰত নীৰৱ ক্ষোভেৰে অভিযুক্ত হ'ল। কি ঘটিছিল আচল ঘটনা প্ৰথমে কোনেও জনা নাছিল। কিন্তু নেপালী চিকাৰীৰপৰা চাপৰিৰ মানুহৰ মুখে মুখে বাগৰি অহা কেইবাটাও বিভিন্ন বৰ্ণনাৰপৰা এনে এটা ছবি পোৱা গ'ল যে হাবিত সোমায়েই গাৰ্ডৰ গতিবিধি চাবলৈ ডম্বৰু গছত উঠিছিল। কিন্তু কি দুৰ্বিপাকত সি নজৰ দিবলৈ পোৱাৰ আগতেই গাৰ্ডৰ টৰ্চৰ পোহৰ তাৰ গাত পৰিল। মুহূৰ্ততে হুলস্থুল লাগিল। বাকীবোৰ দৌৰি গৈ নাৱলৈ যায়। ডম্বৰু আধা চুঁচৰি, আধা জাঁপ মাৰি গছৰ গুৰিত থিয় কৰি থৈ যোৱা বন্দুকটো লৈ দৌৰে মানে দুটামান খেদি অহা ফৰেষ্ট গাৰ্ড তাৰ ওচৰ চাপে। এইখিনিলৈকে নেপালী

চিকাৰীটোৱে দেখা পাইছিল; তাৰপাছত প্ৰাণৰ মায়াত দিয়া মৰোঁ-জীওঁ দৌৰৰ মাজতে মাত্ৰ প্ৰথমে এজাঁই আৰু পাছত একেলগে কেইবাজাঁইও গুলীৰ শব্দ শুনিবলৈ পোৱা যেন লাগিছিল। নাওখন কিছু দূৰ ভটিয়াই নি জোপোহাৰ মাজত সুমুৱাই সিহঁত শেষ নিশালৈকে বৈছিল, কিন্তু পুনৰ হাবিত সোমাবলৈ নেপালী চিকাৰীটোৱেও সাহ কৰা নাছিল। হাবিৰ ভিতৰত কিছুমান অদৃশ্য জীৱ ঘূৰি ফুৰা যেন লাগিছিল। প্ৰতিটো মুহূৰ্ত ত্ৰাস আৰু বিপন্ন চেতনাৰে ওফন্দি পৰিছিল। শেষ ৰাতি পুনৰ হৰিণাৰ জাকবোৰ সিহঁতৰ চকুৰ আগেৰেই নিৰীহ, নিৰুদ্বেগ খোজেৰে বিলত পানী খাবলৈ পাৰ হৈ গৈছিল। পোহৰ হোৱাৰ আগে আগে কোনো কথা-বতৰা নোহোৱাকৈ সিহঁতে নাও এৰি দিছিল। ডম্বৰুৰ সাম্ভাব্য মৃত্যুতকৈও গিৰিধৰ দোকানীৰ এৰি থৈ অহা ধৰা পৰা বন্দুকটোৰ চিন্তাই দোকানীক মৃতবৎ কৰি তুলিছিল।

সকলো জনৰৱ আৰু শেঁতা উত্তেজনা শাঁত পৰাৰ পাছত, থমথমীয়া, গতিৰুদ্ধ পৰিবেশৰপৰা গাঁওখন পুনৰ আগৰ ধীৰ, অচঞ্চল গতিলৈ উভতি যোৱাৰ পাছত, এদিন গধূলি গিৰিধৰ দোকানী বাৰীৰ চুকেদি গৈ চেনিমাইৰ ঘৰৰ দুৱাৰ মুখত থিয় হৈছিল। ভিতৰৰপৰা মেদৌ আৰু—যেন তাই এৰি অহা অতীতৰে প্ৰতিৰূপ, চেনিমাই জধলা, নিস্তেজ চেহেৰাৰে ওলাই আহি দুৱাৰমুখত থিয় দিছিলহি। সম্মান বা মৰ্যাদাৰ বাধাই নহয়, সেইটো ইতিমধ্যেই অন্তৰ্হিত হৈছে, ক্ষুদ্ৰ হৃদয়ৰ অজস্ৰ ৰুদ্ধ অভিযোগে অনা এক আন্তৰিক বিৰোধে সিহঁতৰ মুখৰ সম্ভাষণ বা আৱাহনৰ ভাষা ব্যাহত কৰিলে। কিছুসময় অসহজভাৱে তলমূৰকৈ থিয় দি থাকি দোকানীয়ে ক'লে, 'কি কৰিবি? তোৰতো গ'লেই, চৰেই গ'ল। মোৰো জানো কম গ'ল?' তেওঁ ক'লে, কিন্তু তাইৰ কোনো প্ৰতিক্ৰিয়া তেওঁ ধৰিব নোৱাৰিলে।

'যি হ'ল, হ'ল আৰু। যোৱা কথাবোৰ ভাবি থাকি কিবা জানো লাভ হ'ব? মই মেদৌক মাটিখিনি এৰি দিবলৈ ক'ম বুলি ভাবি আছিলোঁ, মোকো আৰু ঘৰ লগা হৈছে। পিছে এতিয়া আৰু......' তেওঁ পুনৰ ৰ'ল, কিন্তু প্ৰায় লগে লগেই ক'লে, 'মই ভাবিছোঁ, তই যিমান দিনলৈকে থাক ইয়াতে থাক। মাৰও থাকিব, এতিয়া মাৰকো তোৰ ওচৰতে লাগিব। ঘৰটো একেবাৰে তোৰেই হ'ল বুলি ধৰ। মাজে মাজে ময়েই চোৱাই-চিতাই দিম। আৰু যদি কিবা কেতিয়াবা লাগে মোক কবি।'

গিৰিধৰৰ ক্ষতিপূৰণৰ প্ৰস্তাৱ শেষ হ'ল, কিন্তু এইবাৰো মানুহ দুজনীৰ পৰা

কোনো সমিধান নোলাল। তথাপি তেওঁ মন কৰিলে যে জীয়েকৰ প্ৰতিক্ৰিয়া চাবলৈ মেদৌৱে চেনিমাইলৈ মুখ ঘূৰাইছে। দোকানীয়ে সামান্য উৎসাহ পালে।

'মোৰো কমসোপা ভৰণি হোৱা নাই। বাৰশ টকাৰ বন্দুকটো গ'লেই। এতিয়া সিপাৰলৈ গৈ উকিল ধৰিছোঁ কেইহাজাৰ যায় ঠিকনা নাই।' দীঘল হুমুনিয়াহ এটা এৰি গিৰিধৰে ক'লে।

'এৰাতোন, ক'ব লাগিছে নে? নহয় নো কি?' মেদৌৱে জীয়েকৰ পক্ষে ব্যগ্ৰভাৱে দোকানীক আশ্বস্ত কৰিব খুজিলে।

গিৰিধৰ আৰু কিছুসময় থিয় দি ৰ'ল, তাৰপাছত যাবলৈ উদ্যোগ কৰি ক'লে, 'চিন্তা কৰি নাথাকিবি; কপালত থকাটো কোনে খণ্ডাব পাৰে? চাচোন, আজি কিমানদিন, ক'তা কোনো দিনেতো একো এটা হোৱা নাছিল। সেইদিনা দুইটাকে কালেহে টানি নিছিল বুইছ, মই গুৰু ভাল আছিল বুলি যেনিবা সাৰি আহিলোঁ। কি কৰিবি, উপায় নাই।' গিৰিধৰে এটা দীঘলীয়া হুমুনিয়াহ এৰিলে।

'এৰা, এৰা, কালে টানিলে কি উপায় আছে।' মেদৌৱে তেওঁক সমৰ্থন জনালে। ক'ৰবাত জীয়াই থকাৰ গোপন গভীৰ বাসনা মৃত্যুৰ শোকাৰ্ত জড়তাৰ মাজতো লব-চব কৰি উঠিল। জীৱন-ব্যাপী হেৰুৱাই অহা মানুহজনীয়ে আকৌ পোৱাৰ হিচাপ দেখা পালে। গিৰিধৰ দোকানীয়ে শোকতপ্ত, ধীৰ, অনিচ্ছুক হিচাপী খোজেৰে সিহঁতৰ ওচৰৰপৰা আঁতৰি আহিল।

ইয়াৰ পাছৰ চাৰিবছৰত চেনিমায়ে এটা কেতিয়াও নভবা-নিচিন্তা জীৱন যাপন কৰিবলগা হৈছিল। এবছৰীয়া কেঁচুৱা এটাৰে স্বামীহাৰা তাই সংসাৰৰ দায়িত্ব যেন প্ৰথম বুজি পালে। কেঁচুৱা চম্ভালিও ভূঁই ৰোৱা, ধান বনা, ধান দোৱা আদি কাম তাই কৰিবলৈ ল'লে। লাহে লাহে দোকানীৰ ঘৰতো চিৰা খুন্দা, বেৰ লিপা আদি কামৰ বাবে তাইকে মাতিবলৈ ল'লে আৰু তাই অসংকোচে দোকানীৰ ঘৰলৈও যাবলৈ ধৰিলে।

গিৰিধৰ দোকানীৰ প্ৰথম পক্ষ দীৰ্ঘকাল ধৰি নিঃসন্তান হৈ থকাত দোকানীয়ে এখন ঘোকোট গাঁৱৰপৰা দ্বিতীয়বাৰ দাৰ পৰিগ্ৰহণ কৰে। ভিতৰুৱা আলোচনাত, দ্বিতীয় পক্ষ কিবা স্বৰূপে বদনামী হৈ বিয়া নোহোৱাকৈ আছিল বুলি শুনা গৈছিল। কিন্তু তেওঁ একান্ত বাধিতভাৱে দোকানীক ইটোৰ পিছত সিটোকৈ পাঁচটা সন্তান উপহাৰ দিয়ে। চেনিমাইৰ প্ৰতি দ্বিতীয় পক্ষৰ আচৰণ বৰ অনুকূল নাছিল, তেওঁ তাইক ঘৰ লগাব খোজা নাছিল। কিন্তু ডাঙৰগৰাকীয়ে তাইক মৰম কৰিছিল; আনকি কেতিয়াবা মনে মনে পা-পইচাও দি সহায় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল।

তাইৰ ছোৱালীজনী এতিয়া পাঁচবছৰীয়া, অৱশ্যে তাইতকৈও মাকেহে অশেষ

কষ্টেৰে ছোৱালীজনী ডাঙৰ কৰিছে; যোৱা চাৰিবছৰৰ দাৰিদ্ৰ্য আৰু কষ্টই তাইক ভালকৈয়ে কোবাই গৈছে। কিন্তু যেন দুঃসময় আৰু দুৰ্ভোগৰ ওচৰত তাইৰ সুঠাম শৰীৰটো সৈমান হ'ব নোখোজে। অথচ দিনৰ পাছত দিন অনুভৱ কৰি অহা তাইৰ জীৱনৰ শুকান, উদং ৰূপ—তাইৰ দুৰ্ভাগ্যময় বাস্তৱ—তাই নিৰ্বিবাদে গ্ৰহণ কৰি লৈছে। ঘটনাচক্ৰৰ অভাৱনীয় বিধানে, সমাজৰ অমোঘ নিৰ্মম পেষণে তাইক অহৰহ কৃচ্ছ্ৰসাধনৰ পথ নিৰ্দেশ কৰিছে, বুজাই দিছে যে হঠাৎ ৰাতিৰ ভিতৰতে তাইৰ বয়স বাঢ়ি গ'ল, তাইৰ জীৱনৰপৰা এটা দীৰ্ঘকাল হঠাৎ ক'ৰবাত অদৃশ্য এন্ধাৰৰ মাজত খহি পৰিল। প্ৰথমে তাইৰ ভাব হ'ল, এইজনী তাই নহয়, অন্য কোনো মানুহ, তাই মাত্ৰ অন্য এজনী মানুহৰ জীৱন কাৰোবাৰ নিৰ্দেশমতে যাপন কৰিবলৈ লৈছে। তাই যেন বৰ্তমানহীন, আধাৰহীন শূন্য এক জীৱন অজানিত অনিশ্চিত এক ভৱিষ্যতৰ ফালে নিৰুপায় অনিবাৰ্যতাৰে কঢ়িয়াই লৈ গৈছে। ক্ৰমে, ধীৰে ধীৰে, হয়তো অভ্যাসবশতঃ তাই এই নতুন জীৱনৰ খোলাটোৰ মাজত সহজ হৈ সোমাই পৰিল। কিন্তু খোলাৰ ভিতৰত থকা দৃশ্যমান দেহটোৰ ভিতৰত লুকাই, চেপা খাই, ভয়ে ভয়ে আৰু এটা অদৃশ্য দেহা থাকে। মাজ ৰাতি টোপনি ভাগি চাঙত বাগৰি থাকোঁতে শেষ নোহোৱা এন্ধাৰ সময়বোৰত, কাম নোপোৱা বাৰিষাৰ দিনত, কাম কৰিবলৈ, অপেক্ষা কৰিবলৈ, ভাবিবলৈ কোনো নোহোৱা ভৰ দুপৰীয়াৰ নিজম শূন্যতাত, খুব ৰাতিপুৱা সাৰ পাই বিছনা এৰিবলৈ, একো কাম কৰিবলৈ মন নোযোৱা বুকু গধুৰ কৰি তোলা খালী মুহূৰ্তবোৰত তাই গম পায়, ভিতৰখনত কিবা এটা আছে, আন এটা জীৱ আছে। কিন্তু তাই তাক চকুলৈ চাব নোৱাৰে, তাক চুব নোৱাৰে, আসে দিব নোৱাৰে। সেইটো ভিতৰতে চেপা খাই, উশাহ নাপাই, শুকাই শেষ হৈ যাব লাগিব।

ৰাতি ভাত খাই উঠি হেমধৰ শুবলৈ ওলাইছিল, কিন্তু কিবা মন গৈ সি দোকানী ল'ৰাটোৰ পৰা বিড়ি এটা খুজি লৈ দলঙৰ ফালে গ'ল। গাঁৱৰ বেছিৰ ভাগ ল'ৰাই আজি কেওঁট চুকত ভাওনা চাবলৈ গৈছে, সি যাবলৈ মন নকৰিলে। নৈৰ পাৰত বহি সি অকলে বিড়ি হুঁপিবলৈ লাগিল। সৰুৰেপৰা ডেকা হোৱালৈকে সি নৈ দেখা নাছিল। নৈখন আছিল তাৰ যৌৱনৰ দুৰ্লভ বিস্ময়, এক নতুন, পুলক ভৰা অভিজ্ঞতা। কিন্তু নৈখনৰ প্ৰতি তাৰ আকৰ্ষণ অপৰিৱৰ্তিত হৈ থকাৰ আন কাৰণ আছিল। কেইদিনমান ৰাতি নৈৰ পাৰত বহি সি লাহে লাহে বুজিছিল, নৈখনো তাৰ দৰেই অকলশৰীয়া। দিনত মানুহ-গৰুৰ অহা-যোৱা, গা-ধোৱা, পানী খোৱাৰ মাজেৰে নৈখন সকলোৰে সৈতে ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্কত সুখী যেন লাগিলেও ৰাতিৰ এন্ধাৰ নিজম সময়বোৰত তাৰ নৈখনক অকলে অকলে মন মাৰি বৈ

থকা যেন লাগে। দলঙৰ খুটাত বা ক'ৰবাত সৰু গছৰ বা খোচ খাই ৰোৱা বাঁহ-জেঙৰ বাধা পাই নৈখনৰ মাত ওলায়, সেয়া যেন নৈখনৰ বুকুৰ ভিতৰৰপৰা ওলোৱা নিঃসংগতাৰ নিম্নকণ্ঠ, বিমৰ্ষ সুৰ। এনেকি বাৰিষা দুপাৰ ভৰি সশব্দে কোবাল সোঁতেৰে নৈখন যেতিয়া বাগৰি যায় তেতিয়াও তাৰ এনে লাগে যেন নৈখনে বুকুৰ ওফন্দি অহা অকলশৰীয়া বেদনাক আৰু লুকাই ৰাখিব নোৱাৰি অধৈৰ্য আকুলতাৰে বাহিৰ উলিয়াই দিছে। ইটোৰ পিছত সিটো ভাঁজ ঘূৰি দুই পাৰ চুই গছ-গছনি, পথাৰ-সমাৰ, বাৰী-ঘৰ পাৰ হৈ শ-হেজাৰ মাইল দিনৰ পাছত দিন, ৰাতিৰ পাছত ৰাতি নৈখন বৈ গৈ আছে, অকলে অকলে, কোনো লগ নাই, কোনো আপোনজন নাই, নিজৰ বুকুৰ ভিতৰত নিজকে গোপনে ৰাখি। কথাটো ভাবিলেই তাৰ বুকুখন এটা হাহাকাৰত গোট মাৰি উঠে, নৈখনৰ প্ৰতি প্ৰবল আকৰ্ষণ অনুভৱ কৰে, নৈখনৰ সংগী হ'বলৈ, আপোন হৈ পৰিবলৈ মন যায়। তাৰ লুপ্ত, অননুভূত শৈশৱ আৰু বঞ্চিত কৈশোৰৰ স্নেহ, আব্দাৰ, অভিযোগ, অভিমান, অন্তৰংগতা সকলো যেন নৈখনৰ লগত এক অব্যক্ত সংযোগেৰে সি অনুভৱ কৰিব খোজে।

এই গাঁৱলৈ অহাৰ পাছত তাৰ আন এটা অসহজ কিন্তু উপভোগ্য অভিজ্ঞতা হৈছিল চেনিমাইৰ লগত চিনাকিৰ মাজেদি। দোকানীৰ বাৰীত কাম কৰোঁতেই সীমাৰ লগতে থকা চেনিমাইহঁতে তাক প্ৰথম দেখা পায়; লাহে লাহে চেনিমায়েই প্ৰথমে নাম-ধাম সুধি তাৰ পৰিচয় লয়। প্ৰায়েই দিনটোত অন্ততঃ এবাৰ সিহঁতৰ দেখা হয়, আলাপ-বিনিময় ঘটে। প্ৰখৰ ৰ'দত কাম কৰি থাকোতে কেতিয়াবা চেনিমায়ে তাৰপৰাই বাৰীৰ পাণ দুখিলামান খুজি লৈ তাক এখন তামোল যাচে। মেদৌৰে তাৰপৰা প্ৰায়ে বিড়ি এটা আদায় কৰে। আমৰ দিনত তলসৰা পকা আম এসোপা সি চেনিমাইৰ জীয়েকক মাতি চোতাললৈ দলিয়াই দিয়ে। এইদৰে এই নিঃস্ব ঘৰখনৰ লগত তাৰ নিঃস্বতাৰ সূত্ৰতে, অনাত্মীয়তাৰ মাজতে এটা অস্পষ্ট, অনিশ্চিত আত্মীয়তা গঢ়ি উঠিব খোজে। কেতিয়াবা গধূলিও তাৰ সিহঁতৰ ঘৰলৈ যাবৰ মন যায়। কিন্তু কিবা এটা সংকোচে, মনৰ ভিতৰত নিজৰপৰাই হোৱা এটা প্ৰতিৰোধে তাক বাধা দিয়ে।

এদিন দুপৰীয়া প্ৰচণ্ড ৰ'দত সীমাৰ জেওৰাখন বাতি থাকোঁতে হেমধৰে দেখিলে চেনিমায়ে ঘৰৰ চুকত জলকীয়া ছিঙিছে।

'ভাত খাবৰ হ'লেই নে অ' ?' হেমধৰে চিঞৰিলে।

চেনিমায়ে তালৈ চাই অপ্ৰস্তুত হাঁহি এটা মাৰি ক'লে, 'ৰ, আজি ভাত

বহোৱাই নাই।' তাৰ পিছত হেমধৰৰ ঘামে ধুই থকা উদং গাটোলৈ চাই সহানুভূতিতে যেন তাই উচ্চাৰণ কৰিলে, 'ইছ্ আজি ৰ'দ ছাট্ মাৰো বুলিয়েই মাৰিছে।'

'এৰা দে, নকবি আৰু।' কামৰপৰা চকু নোতোলাকৈ সি উত্তৰ দিলে।

অলপ পাছত চেনিমাই ঘৰৰ পৰা ওলাই বাৰীৰ ফালে আহি অনুচ্চস্বৰে তাক মাতিলে, 'ঐ!' সি কামৰ পৰা মূৰ দাঙি তাইলৈ চালে। তাই মূৰটো দুপিয়াই তাক মাতিলে, 'এইফালে আহচোন, কথা এটা আছে।'

'গৈছোঁ ৰহ।' সি ক'লে আৰু চাঁচি লোৱা কামিটো বৈ দাখনৰ গদীৰে মৰিয়াই তললৈ বহুৱাই দিলে। তাৰ পাছত জেওৰাৰ কাষেৰে গৈ নৈৰ ঘাটেদি উঠি সিহঁতৰ চোতাল পালেগৈ।

'কি হ'ল অ' ?' কঁকালৰ ঘামত তিতা গামোচাখনেৰেই মুখখন মচি সেইখনকে ঘূৰাই ঘূৰাই বতাহ লৈ সি সুধিলে। ভিতৰৰপৰা চেনিমায়ে নিম্নকণ্ঠে মাতিলে, 'ভিতৰলৈ আহচোন, অঁকৰা।'

সংকোচ আৰু অনিশ্চয়তাৰে সি ভিতৰ সোমাই দেখিলে ক'লাই এৰাই যোৱা শকৰ থাল এখনত কেইটামান পঁইতাভাত, কাষত এজেবা নিমখ আৰু এটা লোভলগা ৰঙা জলকীয়া।

'কি ?' বুজি নোপোৱাৰ দৰে সি ভাতখিনিৰ পৰা চেনিমাইলৈ চকু তুলি সুধিলে।

'পঁইতাভাত কেইটামান সৰহকৈ আছিল, খা সেইকে'টা। ৰ'দখনত কাম কৰি আছ, ঠাণ্ডা লাগিব।' তাই ক'লে। সি কি ক'ব ধৰিব নোৱাৰিলে। এইটো এটা অচিনাকি ঘটনা, অননুভূতপূৰ্ব অভিজ্ঞতা। পুনৰ ভাতখিনিলৈ চকু ঘূৰাই একো ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে সি ভাতৰ ওচৰলৈ গ'ল আৰু পীৰাখনত বহাৰ আগমুহূৰ্তত হঠাৎ কথাটো মনত খেলোৱাত সুধিলে, 'তোলৈ ?'

'আছে বাৰু, তই খা।....মৰতীজনীকো দুটামান দিওঁ বুলিছিলোঁ, আইৰ লগত গৈ ক'ত পালেগৈ জানো।' আইতাকৰ লগত ৰাতিপুৱাৰ পৰা গাঁও ফুৰি ফুৰা জীয়েকৰ উদ্দেশ্যে চেনিমায়ে ৰুক্ষভাৱে ক'লে।

দুগৰাহমান খায়েই সচেতন হৈ সি মন কৰিলে চেনিমায়ে ওচৰত থিয় দি সি ভাত খোৱা চাই আছে। বুজি নোপোৱা এক অচিনভাৱে তাৰ মনটো তোলপাৰ লগাই গ'ল, তাৰ লাজ লাগিল। তাৰ অৱস্থাটো বুজি পাই চেনিমাই ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল।

সেইদিনা ৰাতি প্ৰচণ্ড গৰমত সাৰ পাই বহু সময়লৈ হেমধৰৰ টোপনি অহা নাছিল। ইটো-সিটো কথা মনৰ মাজেদি পাৰ হৈ গৈ চেনিমাই আহি বহুত

সময় তাৰ মনত বৈছিলহি। দুপৰীয়াৰ আচহুৱা অভিজ্ঞতাটো—তাইৰ আশা নকৰা নিমন্ত্ৰণটো, অকলশৰীয়া দুপৰীয়া তাইৰ নিজান ঘৰৰ ভিতৰত তাৰ ওচৰত তাইৰ উপস্থিতি, তাইৰ মুখখনৰ আগতে ধৰিব নোৱাৰা ছবিটো—তাৰ মনলৈ বিস্ময় মিহলি সুৰেৰে ঘূৰি ঘূৰি আহিবলৈ ধৰিলে। এনেকুৱা কোনো অতীত স্মৃতি তাৰ মনত পোহনীয়া নাছিল। তাৰ মনলৈ আহিল অপৰিচিত, অস্পষ্ট মুখৰ হয়-নহয় এজনী মানুহৰ ছঁয়াময়া ছবি আৰু মনৰ গভীৰ এন্ধাৰ চুকত এটা অনিশ্চিত প্ৰশ্নৰ অস্পষ্ট অনুভৱ: এনেকৈ ওচৰত বৈ কোনোবাই তাক এদিন ভাত খুৱাইছিলনে?

নৈখনৰ পিছতে এইদৰে এজনী মানুহৰ সৈতে তাৰ এটা অদৃশ্য, অব্যক্ত ঘনিষ্ঠতা সি ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে গঢ়ি উঠে। বাৰীত কাম কৰি থাকোঁতে সিহঁতৰ ঘৰটোলৈ তাৰ চকু যায়, ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে তাইক এবাৰ দেখা পাবলৈ, এষাৰ কথা পাতিবলৈ তাৰ মন যায়। কিন্তু তাৰ ব্যগ্ৰতা নাই, সি অধীৰ নহয়। স্বাভাৱিক পৰিচিতিৰ আকৰ্ষণৰ বাহিৰে সি আৰু বেছি একো অনুভৱ কৰিব নোৱাৰে। তাৰ ডেকা মানুহটোৱে কোনোদিন নাৰীৰ ঘনিষ্ঠ সান্নিধ্য, নাৰী সম্পৰ্কীয় কোনো অন্তৰংগ অভিজ্ঞতা লাভ কৰা নাছিল। গাভৰুৰ দেহৰ বিস্ময় ভৰা ৰূপ দেখি, হাঁহিৰ অপৰিচিত ঠেঁউকি, কথাৰ কোমল মায়াসনা সুৰ শুনি সি পুলকিত হয়। কোনেও গম নোপোৱাকৈ নিজৰ মনৰ ভিতৰত মাজে মাজে তোলপাৰ লাগে, দেহটো সিৰ্‌সিৰাই উঠে। কিন্তু সি কাৰো কাষ চপাৰ কথা ভাবিব নোৱাৰে। কাৰণ সি অনুভৱ কৰে যে সি সদায় দূৰৰ, আঁতৰৰ, সি বাহিৰৰ বা হয়তো, এনেকি তলৰ। কিন্তু চেনিমাই গাভৰু ছোৱালী নহয়, এজনী পাঁচবছৰীয়া ছোৱালীৰ মাক, হয়তো তাৰ সৈতে সমবয়সৰ। দাৰিদ্ৰ্যত তাই তাৰ সৈতে একে জাতৰ, তাৰ দৰেই পৰাশ্ৰিত। আৰু, বোধহয়, তাতকৈও ডাঙৰ কথা, তাৰ দৰেই তায়ো জীৱনৰ পৰম সম্পদবোৰ হেৰুৱাই আহিছে, দেউলীয়া হৈছে। তাইৰ প্ৰতি সেয়ে সি একে ধৰণৰ মমতা অনুভৱ কৰে; ডেকা যৌৱনৰ কামনা নহয়, লোভ নহয়, এটা বুজি নোপোৱা আত্মীয়তা, এটা প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰা অন্তৰতম টান। কিন্তু কেতিয়াবা তাইৰ সম্পৰ্কত সি নিজৰ ওচৰতে অপ্ৰস্তুত হয়। কেইবাদিনো তাইক দেখা নাপালে, বা তাইৰপৰা ঠাট্টা-ভৰ্ৎসনা পালে তাৰ অভিমান হয়। কেতিয়াবা কথা-বতৰাৰ মাজত তাইৰ অন্তৰংগ হৈ নিজকে মেলি ধৰিবলৈ ইচ্ছা যায়; নিজৰ এন্ধাৰ অতীতৰ কথা, বেদনাভৰা অপৰিচয়ৰ কথা তাইৰ আগত বাকি দিবলৈ মনটো দুৰ্বল হৈ উঠে; কিন্তু শেষ মুহূৰ্তত ভিতৰৰ ক'ৰবাৰ পৰাই

বাধা আহে, আহে অনিশ্চিত সংকোচ। কেইবাদিনো গধূলি দোকানৰ বেঞ্চিৰ পৰা উঠি লাহে লাহে সি গৈ চেনিমাইহঁতৰ ঘৰৰ জপনাৰ ওচৰত থিয় হয়গৈ আৰু পুনৰ দ্বিধাগ্ৰস্ত হৈ নিজৰ ওচৰতে লজ্জিত বোধ কৰে আৰু ধীৰে ধীৰে ঘূৰি নৈখনৰ ওচৰলৈ খোজ লয়।

এইদৰেই ক্ৰমে তাৰ ভাল লাগি আহিছিল। গাঁওখনৰ প্ৰতি তাৰ আকৰ্ষণ সোমাইছিল, মানুহবোৰৰ লগত সহজ আৰু আপোন হৈ পৰিছিল। ভাওনা, সবাহ, বিয়া, নাম, বিহু আদিত সি ডেকাবোৰৰ লগ হৈছিল আৰু তাৰ দূৰত্ব বজাই ৰাখিও সি সিহঁতৰ সংগ উপভোগ কৰিছিল। দোকানীৰ সৰু ঘৈণীয়েকৰ কঠুৱা মাত আৰু ব্যৱহাৰ সত্ত্বেও সি বহুখিনি ঘৰুৱা হৈ পৰিছিল। তাৰ জীৱনটো থিতাপি লাগিছিল, মনলৈ স্থিৰতা আহিছিল, কিন্তু তেনেতে এদিন দুপৰীয়া ৈ ঘাটৰ স্বাভাৱিক প্ৰাত্যহিক আলাপৰ মাজতে এষাৰ কথাৰে চেনিমায়ে যেন কিছু খেলিমেলি লগাই দিলে। ভৰ-বাৰিষাৰ নৈত প্ৰবল সোঁতৰ বিপৰীতে বহু দূৰ সাঁতুৰি উজাই গৈ আকৌ চিলনী সাঁতোৰ দি ভটিয়াই আহি সি ঘাটত উঠিছিলহি। কাপোৰ খচি থকা চেনিমায়ে তাৰ পানীত তিতি জিলিকি উঠা পেশীময় আটিল গাটোলৈ চাই কৈছিল, 'ডেকা তেজৰ জোৰ দেখুৱাইছ হ'বলা? জোৰ দেখুৱাবলৈ এজনী আনি নলৱ কিয়?'

চেনিমাইৰ মুখখনৰ বান্ধ কম আৰু তাৰ বাবে তাইৰ বহু কথাত বহু দিন সি অস্বস্তিবোধ কৰিছে। কিন্তু আজি তাৰ উদং দেহটোৰ সন্মুখত তাইৰ মুখত তাৰ ডেকা তেজৰ জোৰ সম্পৰ্কে এক তিৰ্যক উল্লেখে তাক তাৰ অন..ইত যৌৱনৰ প্ৰতি সচকিতে সচেতন কৰি দিলে। লাজ আৰু অস্বস্তিত অ..হজ, বিতততচিত্তে কেৰাহিকৈ তাইলৈ চাই সি মাত্ৰ উচ্চাৰণ কৰিলে 'ধেৎ, এই ..নী!' আৰু বেগেৰে তাৰ পৰা আঁতৰি বাৰীয়েদি ঘৰলৈ গ'ল।

দুদিনমানলৈ সি অস্বস্তিবোধ কৰি থাকিল, তাইৰ প্ৰতি অসহজ ৈ পৰিল আৰু ঘটনাটো মনত পেলাব নুখুজিলেও তাইৰ কথাষাৰ সি তাৰ মনৰ ভিতৰত মাজে মাজে শুনিবলৈ পালে। দুদিনমানৰ পাছত বাৰীত অতি স্বাভাৱিৰ সুৰত তলসৰা তামোল এটা খুজি তাক অপ্ৰতিভ কৰি নেপেলোৱালৈকে সি পুনৰ তাইৰ লগত মুখামুখি হ'ব পৰা নাছিল। কিন্তু তথাপিও চেনিমাইৰ প্ৰতি তাৰ মনত যেন কিছু অসহজ অনুভূতি বৈ গ'ল। তাৰ মনত ক'ৰবাত এটা খেলিমেলি থাকি গ'ল। এটা বুজি নোপোৱা টনা-আঁজোৰাই ধৰিব নোৱৰাকৈ তাৰ মনত অশান্তি সৃষ্টি কৰিলে। একেলগে আত্মীয়তা আৰু সংকোচ, আকৰ্ষণ আৰু দূৰত্বৰ

অনুভূতিয়ে তাক পীড়ন কৰিলে, এটা অচিনাকি ভয়ে মাজে মাজে তাক অসহায় কৰি তুলিলে। সুস্থিৰ হৈ ভাল লাগি আহিব ধৰা তাৰ জীৱনটোৰে এটা আকস্মিক উজুটি খাই বিভ্ৰান্ত হৈ পৰিল।

যোৱা ছমাহমানৰ আগতে এদিন বাতিপুৱা তামোলনি বাৰীখন চিকুণাই থাকোঁতে চেনিমায়ে তাক হাত-বাউল দি মাতিলে। সি তাইলৈ চাই একমুহূৰ্ত ৰ'ল, তাৰ পিছত চাৰিওফালে এবাৰ চাই কোবখন কান্ধত লৈয়েই বাৰীৰ সীমাৰ ফালে আগবাঢ়িল।

'কি হ'ল?' জেওৰাৰ ইপাৰৰ পৰাই সি সুধিলে।

'ডাঙৰ কথা এটা আছে, এনেকৈ ক'ব নোৱাৰি। দুপৰীয়া এপাক আহিবিচোন।' চেনিমায়ে অনুৰোধ কৰিলে।

একো নুবুজি সি তাইলৈ চাই ঠাইতে থিয় দি ৰ'ল। দুই মুহূৰ্তমান বৈ তাই দাবী কৰিলে 'আহিবি' আৰু ঘূৰি ঘৰটোৰ ফালে গৈ নেদেখা হ'ল।

পাৰ নোপোৱা চিন্তা আৰু অশান্তিৰে কাম কৰি কৰি দুপৰীয়া গা-ধুবলৈ বুলি সি নৈৰ ঘাটলৈ গ'ল। ঘাটত চেনিমাইক নেদেখি সি তাইৰ ঘৰ পালেগৈ। ভাত ৰন্ধা সৰু কোঠাটোৰপৰা তাৰ মাত শুনি তাই শোৱা কোঠালৈ ওলাই আহিল।

'কি কথা?' তাৰ ব্যগ্ৰতা নঢকাকৈ অধৈৰ্য কণ্ঠে সি সুধিলে। তাই দুৱাৰমুখলৈ গৈ বাহিৰলৈ চালে আৰু ঘূৰি আহি কোনো ভূমিকা নকৰাকৈ নিম্নকণ্ঠে ক'লে, 'কালি ৰাতি দোকানী আহিছিল। ভাত বহাই আইৰ লগত কথা পাতি আছিলোঁ, একেবাৰে ভিতৰলৈকে সোমাই আহিল।' তাই অলপ ৰ'ল, কিন্তু বিমূঢ় হেমধৰে প্ৰশ্ন কৰিবলৈ একো বিচাৰি নাপালে।

'আগতেও দুদিনমান গধূলি গধূলি এইফালে অহা গম পাইছোঁ, তাঁতীৰ সিফালৰ পৰাই কাহ দুটামান মাৰি গুচি যায়। কালি দেখোন একেবাৰে ভিতৰ পালেহি।' তাই আকৌ ৰ'ল।

'কিবা ক'লে নেকি?' হেমধৰে সুধিলে, আচৰিত ধৰণে তাৰ মাতটোও সৰু হৈ ওলাল।

চেনিমায়ে আকৌ এবাৰ দুৱাৰৰ ফালে চালে, তাৰপিছত তাৰফালে চাই ক'লে, 'এই মাটিখিনি মোৰ নামত লিখি দিওঁ বুলিছে। বোলে, কোনোবাদিনা চকু মুদিলে তোক ইয়াত কোনেও থাকিবলৈ নিদিয়ে; ঘৈণীয়েকহঁতৰ কথা কৈছে।'

'ভালৰে কথা দেখোন, তই কি ক'লি?' উৎসাহত হেমধৰৰ মাতটো ডাঙৰ

হৈ ওলাল।

'ৰ, আৰু আছে কথা।' চেনিমায়ে তাৰ উৎসাহত বাধা দিলে। 'তাৰ পিছত ক'লে বোলে, 'সদায় আৰু এইৰকমেই থাকিবিনে? ছোৱালী ডাঙৰ হৈ আহিলে কেনেকৈ চলিবি? তাইৰ কাপোৰ-কানি, বিয়া-বাৰু কেনেকৈ চম্ভালিবি? আৰু আয়েও লগতে 'হয় হয়' কৰিছে আৰু—'

'ঠিকেই কৈছেতো' তাই শেষ কৰাৰ আগতেই হেমধৰে মতামত ব্যক্ত কৰিব খুজিলে।

'ৰ অ' ভোদাটো। তই জাতেকে অঁকৰা। দোকানীৰ বুধিটো ধৰিব পৰা নাই? বুঢ়াটো অতি লুভীয়া।' চেনিমাইৰ কণ্ঠলৈ বিৰক্তি মিশ্ৰিত হৈ উত্তেজনা আহিল। তাইৰ অৱদমিত ক্ৰোধে যেন প্ৰকাশৰ বাট পাইছে।

'কি লুভীয়া?' অবাক কণ্ঠেৰে বুৰ্বকৰ দৰে হেমধৰে প্ৰশ্ন কৰিলে। তাৰ সৰলতা আৰু নিৰ্বুদ্ধিতাই চেনিমাইক একেলগে কোমল আৰু ক্ৰুদ্ধ কৰি তুলিলে।

'বুজি পোৱা নাই বেঙা? দুজনী আনিও বুঢ়াৰ ডাঁহ পলোৱা নাই। মাটিখিনি লিখি দি মোক ৰাখিব খুজিছে!' তাই চেপা, তীব্ৰ সুৰে ক'লে।

প্ৰসংগটো আৰু তাৰ অশ্লীল ব্যাখ্যাটো হেমধৰক লজ্জিত আৰু অপ্ৰস্তুত কৰিবৰ জোখাৰে যথেষ্ট আছিল, কিন্তু এই ৰহস্যজনক উত্তেজক খবৰটোত অলপ সময়ৰ বাবে সি নিজকে পাহৰি গ'ল।

'হয় নেকি? কেনেকৈ জানিলি?' বিভ্ৰান্তকণ্ঠে সি সুধিলে।

'জানিবলৈ বাকী আছেনে? যাবৰ সময়ত বুঢ়াই কৈ গৈছে বোলে 'তই ভাবি-চিতি চা। সা-সুবিধা যি লাগে চব পাবি, একো চিন্তা কৰিব নালাগে।' —দেখিছনে হেৰামজাদা বুঢ়াটোৰ খঁক।' হয়তো গিৰিধৰৰ আশ্ৰিতা বুলিয়েই চেনিমায়ে তাইৰ মুখখন, তাইৰ কণ্ঠ যৎপৰোনাস্তি নিয়ন্ত্ৰণ কৰিছিল; কিন্তু তাইৰ দীৰ্ঘদিন সযত্নে সঞ্চিত পুৰণি ক্ৰোধ ঘৃণাৰ লগত মিহলি হৈ তাইৰ মুখ আৰু চকুৰেদি প্ৰকাশ হৈ আহিছিল। তাইৰ মুখলৈ চাই হেমধৰৰ বিভ্ৰান্তি দূৰ হৈ গ'ল আৰু গিৰিধৰৰ প্ৰতি তাৰ মনত বিতৃষ্ণা প্ৰৱেশ কৰিলে। ধীৰে ধীৰে চেনিমাইৰ ক্ৰোধ তাৰ ভিতৰত সঞ্চাৰিত হ'ল। কিছু সময় সি তাতে অলৰ হৈ থাকিল, তাৰ মুখখন এন্ধাৰ হৈ পৰিল আৰু 'কম অধৰমী নহয় অ' বুঢ়াটো' বুলি এক অপৰিচিত তীব্ৰতাৰে উচ্চাৰণ কৰি সি কোঠাৰ অস্বস্তিকৰ সময়খিনিৰ পৰা বাহিৰলৈ ওলাই আহিল।

হেমধৰৰ অশান্তি বাঢ়িল। চেনিমাইৰ ওচৰৰপৰা সি দুদিনমান আঁতৰি থাকিল।

সি কথাবোৰ ভাবিবলৈ চেষ্টা কৰে, কিন্তু একো উত্তৰাদিহ নাপায়। সি চেনিমাইৰ সুখ আৰু ভৱিষ্যতৰ চিন্তা কৰে, কিন্তু তাৰ মন গিৰিধৰৰ বিৰুদ্ধে উগ্ৰ হৈ উঠে। গিৰিধৰৰ চিকাৰৰ খেলাত চেনিমাইৰ জীৱনৰ একমাত্ৰ সুখ, একমাত্ৰ গৌৰৱ বলি গৈছে, এতিয়া তাইৰ বাকী জীৱনো গিৰিধৰৰ ভোগতে বলি দিবনে? কিন্তু সি কি কৰিব? তাৰ কি আছে ক'বলৈ, কিয়েই বা আছে কৰিবলৈ? দুদিনমান পাছত সিহঁতৰ যেতিয়া দেখা হ'ল, কোনেও এই বিষয়ে একো কথাই নুলিয়ালে। কিন্তু হেমধৰৰ মনৰ মাজত কথাবোৰ গধুৰ হৈ ওলমি থাকিল। তাৰ বৰ বেয়া লাগিল, নিজকে তাইৰ ওচৰত অতি দুৰ্বল যেন লাগিল।

আগৰদৰেই সি গধূলি নৈৰ পাৰত বহে, কিন্তু গাটো জুৰ নপৰে। ভাত খাই উঠি আহি বহু ৰাতিলৈকে নৈৰ গৰাত বহি থাকে। জলকুঁৱৰীলৈ ভয় নালাগে। মনৰ ভিতৰত অনেক ভাবে তোলপাৰ লগায়। উত্তৰ নোহোৱা অনেক প্ৰশ্নই হাহাকাৰ তোলে। বুকুখন গধুৰ যেন লাগে আৰু গধুৰ বুকুখনৰ ওজনত কষ্টবোধ কৰে। নৈখনৰ গতিটোৱে, মাতবোৰে মনটো করুণ আৰু অসহায় কৰি তোলে। ঘৰলৈ ঘূৰি আহি চাঙত পৰি বাগৰি বাগৰি এসময়ত সি টোপনি যায় আৰু টোপনিত কিছুসময় আগ-গুৰি নোহোৱা, শেষ নোহোৱা সপোন দেখি ৰাতিটো পাৰ কৰে।

আৰু এদিন, এনে বহু অশান্তিময় দুশ্চিন্তাৰ দিন-ৰাতিৰ শেষত সি মনতে ঠিক কৰিলে যে আৰু নহয়, এই গাঁৱৰ সুখে তাক আঁটিছে, সি আকৌ এখন নতুন ঠাই বিচাৰি ল'ব লাগিব। গিৰিধৰ দোকানীৰ ইচ্ছাৰ বাটত সি হেঙাৰ দিব নোৱাৰে। চেনিমাইৰ ভাগ্যৰ লিখন সি খণ্ডাব নোৱাৰে। এই গাঁও, ইয়াৰ মানুহ, ইয়াৰ ঘটনা আৰু চিন্তা-দুশ্চিন্তাৰ পৰা আঁতৰি গ'লেই সি পুনৰ মুকলি হ'ব পাৰিব। সুযোগ বুজি এদিন দোকান বন্ধ কৰিবৰ সময়ত সি দোকানীক অতি বিনীত সুৰে এটা সযত্ন-প্ৰস্তুত মিছা আবেদন জনালেঃ সি এমাহমানৰ কাৰণে মোমায়েকৰ ঘৰলৈ যায়, পা-পইচা কিমানকেইটা পায় হিচাপ এটা কৰিব লাগে। গিৰিধৰ দোকানীয়ে গহীন হৈ কথাটো ভাবিলে; তাৰ পিছত অতি আপোন অভিভাৱকজনৰ দৰে তাক বুজালে যে খেতি চপোৱালৈকে আৰু দুটামাহ ৰৈ একেবাৰে আজৰি হৈ পা-পইচা গোটেইখিনি হিচাপ কৰি নিয়াহে তাৰ পক্ষে ভাল হ'ব। হেমধৰে কি ক'ব ভাবি নাপালে।

কাম-বনলৈ তাৰ আগ্ৰহ কমিল। মনটো একেবাৰে ভাল নলগা হ'ল। বেছিৰ ভাগ আজৰি সময় সি নৈৰ পাৰতে বহি কটাবলৈ ল'লে। চেনিমাইক সি বৰকৈ

লগ নোপোৱা হ'ল, লগ পাবলৈ মন গ'লেও তাৰ যেন সাহ নোহোৱা হ'ল। সি দেখিলে চেনিমাইও আৰু আগৰদৰে ৰঙিয়াল নহয়, বিমৰ্ষ। তাই ক্ষীণাইছে, তাইৰ মুখখন যেন চিন্তাই ক'লা আৰু গধুৰ কৰি তুলিছে।

খেতি চপোৱা হোৱাৰ লগে লগে সি দোকানীৰ আগত পুনৰ মোমায়েকৰ ঘৰলৈ যোৱাৰ কথা উলিয়ালে। দোকানীয়ে আৰু তাক উপদেশ দিয়াৰ চেষ্টা নকৰিলে; চুটি, গহীন আদেশৰ সুৰত তাক দুদিনমান ৰ'বলৈ ক'লে। খেতি উঠাৰ পিছত গিৰিধৰৰ অন্ততঃ কিছুদিনলৈ হেমধৰক বুজনি দি ৰখাৰ প্ৰয়োজন নাই। এতিয়া হেমধৰৰ কিছু খং উঠিবলৈ দিব পৰা যায়, কাৰণ তাৰ তিনিবছৰৰ ঘাম আৰু তেজৰ দামৰ অন্ততঃ দুবছৰৰ ভাগ দোকানীৰ চন্দুকত নিৰাপদ হৈ আছে। কিন্তু চেনিমাইৰ প্ৰতি দিয়া দোকানীৰ কুটিল প্ৰস্তাৱে আৰু হেমধৰৰ মনত হৈ থকা অশান্তিয়ে তাৰ মনত দোকানীৰ প্ৰতি তেওঁ আশা কৰাতকৈ কিছু বেছি ধৰণৰ বিতৃষ্ণা আৰু ক্ৰোধ সঞ্চাৰ কৰিলে। ৰাতিটো খং আৰু ক্ষোভত অস্থিৰ হৈ থাকি পিছদিনা পাললৈ গৰু নিওঁতে তাৰ লগৰ বকুলৰ আগত তাৰ মনৰ ক্ষোভ কেনেবাকৈ অলপ প্ৰকাশ হৈ গ'ল।

হেমধৰে দিয়া বিড়িটোত দুহোঁপামান মাৰি বকুলে তালৈ চালে। এই বিষয়ত তাৰ কৰিব বা ক'বলগীয়া একো নাই। গিৰিধৰ মহাজনৰ স্বভাৱ চৰিত্ৰ গাঁৱত আৰু এতিয়া আলোচনাৰ বিষয় নহয়, নিৰুপায়ভাৱে সৰ্বজন গৃহীত সত্য। তথাপি হেমধৰক শান্ত কৰিবলৈকে সি ক'লে, 'ভাল কুবেৰটোৰ ঘৰত সোমাইছিলি। সহজে পইচা দিব বুঢ়াই? যিমানদিন কাম কৰিলি, পইচাখিনি উলিয়াবলৈ আৰু সিমানদিন কাম কৰিব লাগিব।'

হেমধৰে বকুললৈ একেথৰে চালে। যেন সত্যটো এই প্ৰথম তাৰ মগজুত পৰিষ্কাৰ হ'ল, মহাজনৰ ওচৰত তাৰ অসহায়তা এই প্ৰথম সম্পূৰ্ণৰূপে সি উপলব্ধি কৰিলে। অলপ সময় সি মনে মনে ৰ'ল। কিন্তু সেই অসহায়তাৰ মাজতো গিৰিধৰ মহাজনে কৰা তাৰ সৰ্বনাশৰ স্বৰূপ অনুভৱ কৰি তাৰ অন্তৰত একুৰা জুই জ্বলিব ধৰিলে। তাৰ হতাশ আৰু ক্ষুব্ধ অন্তৰ ক্ৰোধাগ্নিত জ্বলি কঠিন হৈ পৰিল।

'বাৰু ৰ, ময়ো চাম। তাৰ নেলুটোত এদিন চেপা মাৰি ধৰি মুখেৰে পইচা বাহিৰ কৰিহে এৰিম।'

হেমধৰৰ কথাৰ তীব্ৰতাত বকুল আচৰিত হ'ল। পৰগাঁৱৰ কেও কিছু নাইকিয়া নিৰীহ চাকৰ হেমধৰ সকলোৰে অৱজ্ঞা আৰু করুণাৰ পাত্ৰ আছিল। তাৰ মুখত

উগ্র বাক্য শুনি বকুলে সতর্ক কৰিবলৈ ক'লে, 'চাবি অ', বৰ বেয়া মানুহ একা!'

বকুলৰ সতর্ক বাণী হেমধৰৰ বেছিদিন মনত নাথাকিল। এমাহমানৰ পাছতে সি এদিন দোকানীৰ মুখামুখি হ'ল।

'দেউতা, পইচাৰ হিচাপটো কৰিব। মই সোমবাৰে যাওঁ বুলি ভাবিছোঁ।' প্রায় সিদ্ধান্ত ঘোষণা কৰাৰ দৰে সি ক'লে।

'তোক দুদিনমান ৰ'বলৈ কৈছোঁ নে নাই?' দ্রুত, ৰুক্ষ কণ্ঠে গিৰিধৰ দোকানীয়ে ক'লে।

'ৰোৱাতো এমাহৰো বেছি ৰোৱা হ'ল।'

'কি?' গিৰিধৰে কঠোৰ দৃষ্টিৰে হেমধৰলৈ চালে। হেমধৰে তেওঁৰ পৰা দৃষ্টি নমাই আনিলে।

'বৰ দেখোন মুখে মুখে জেবাব দিছ, হাৰামজাদা! দেখিছনে নাই মই ধান লৈ আছোঁ। এতিয়া মই ক'ৰপৰা টকা দিওঁ। টকা মোক পালে লাগেহে এতিয়া। আৰু টকানো পাবি কি কেইটা? কাপোৰে-কানিয়ে, বিহুৱে-পূজাই নি নি দেখোন শেষেই কৰি থৈছ!'

দোকানীৰ গর্জনত হেমধৰ কিছু তভক মাৰিলে। কিন্তু তথাপি এবাৰ শেষ সাহসকণ গোটাই আকৌ কৈ উঠিল, 'আপোনাৰনো টকাৰ একাল লাগিছেনে!'

'চুপ থাক, কুকুৰ! থাকিবলৈ মন নাই যদি নাথাকিবি, আজিয়েই ওলাই যা। চাকৰৰ মোৰ অভাৱ লগা নাই। বগা ভাত দেখিলে কাউৰীৰ অভাৱ নাই। কিন্তু এতিয়া এক পইচা নাপাৱ। পাছত কি পাৱ আহি হিচাপ কৰি লৈ যাবি।' হেমধৰৰ দৰে পোহনীয়া জীৱবোৰৰ ব্যৱস্থা গিৰিধৰে জানে। তেওঁ সগর্জনে তেওঁৰ বক্তব্য পৰিষ্কাৰ কৰি দ্রুত, ক্রুদ্ধ পদে ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল।

হেমধৰ প্ৰথমে স্তম্ভিত হ'ল। গিৰিধৰ দোকানী বেয়া মানুহ হ'লেও এইদৰে যে অবাইচ মাত মাতি মুখৰ আগতে তাক পইচা নিদিয়াকৈ খেদি দিব সি ভাবিব পৰা নাছিল। বৰং তাৰ অশান্তিময় অসহ্যকৰ বাস্তৱৰ পৰা সাৰিবৰ বাবে অসৎ গিৰিধৰৰ বাকী থকা ভাল গুণ অকণমানৰ ওপৰতে নির্ভৰ কৰি সি ভগৱানক প্ৰাৰ্থনা কৰি আছিল, তাক যেন দোকানীয়ে কোনোমতে পইচাখিনি দি বিদায় দিয়ে। তাৰ সেই আশাও যেতিয়া নিষ্ঠুৰভাৱে চূৰমাৰ হৈ গ'ল, সি প্ৰথমে হতভম্ব হ'ল। লাহে লাহে সি কথাবোৰ ভাবি তাৰ অৱস্থাটো উপলব্ধি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। তাৰ অন্তৰত বৈ থকা অশান্তিৰ বতাহ ক্ৰমে এটা নীৰৱ ধুমুহাত পৰিণত

হ'ল। এটা তীব্ৰ শীতল ক্ৰোধে তাৰ ভিতৰখন তোলপাৰ লগাই দিলে। প্রায় এটা মাহ সি নিজৰ ভিতৰতে হুলি-পুৰি থাকিল।

নৈৰ পাৰলৈ যোৱাও সি কমাই দিলে। কাৰণ নৈৰ পাৰত বহি তাৰ নির্জন, নীৰৱ সময়খিনি সি আৰু উপভোগ কৰিব নোৱাৰে; নৈখনৰ অন্তৰংগ, অদৃশ্য সংগ, তাৰ বাংময় নৈঃশব্দ সি অনুভৱ কৰিব নোৱাৰে। তদুপৰি নৈখন এৰি যাবলৈ সি প্ৰস্তুত হৈছে, তাৰ মনৰপৰা নৈখনৰ প্ৰতি থকা দুৰ্বলতা সি যেন জয় কৰিব পাৰিছে। ৰাতি ভাত খাই উঠি বিড়ি হুঁপি কাহি কাহি সি বিছনাত যেতিয়া ইলুটি-সিলুটিকৈ বাগৰি থাকে তাৰ ক্ষুব্ধ চেতনাত গিৰিধৰ দোকানীৰ কুৎসিৎ চৰিত্ৰই তাক কৰা অপমানৰ জ্বালা কেৱল জাগ্ৰত হয়।

তাৰ পিছত সি লাহে লাহে শান্ত হয়, দুৰ্বল হৈ পৰে। তাৰ মনলৈ সন্দেহ আহে। নিদ্ৰাহীন, চিন্তা-জর্জৰ অশান্ত মনেৰে সি বিছনাত উঠি বহে। অনেক ৰাতি একো নভবাকৈ, ক'ব নোৱৰাকৈ সি উঠি গৈ নৈৰ পাৰ পায়গৈ। হঠাৎ চেতনা আহে, ইমান ৰাতি নৈৰ পাৰত! সি থমক খায়, গাটো সিৰ্‌সিৰায়। জল-কুঁৱৰীয়ে নি মেটেকাৰ তলত সুমালেও ভাল আছিল, সি ভাৱে, সকলো অশান্তি আৰু জ্বালাৰ পৰা হাতসাৰিব পাৰিলেহেঁতেন! নে সি নিজেই যাব নেকি নৈখনৰ বুকুলৈ এবাৰৰ বাবে অনন্ত আশ্ৰয় বিচাৰি? কিন্তু তাৰ মনত কোনো প্রতিক্রিয়া নহয়, প্রতিবাদ বা সমর্থন নাহে। বৰং আকস্মিকভাৱে, এই চিন্তাৰ উত্তৰতে যেন ভাহি আহে চেনিমাইৰ আচৰিত আবেদনভৰা মুখখন। নৈখন এৰি যাবলৈ সি সাজু হৈছে, কিন্তু চেনিমাইক......? মাজনিশাৰ এই এন্ধাৰৰ দৰে কিবা এটা নেদেখা এন্ধাৰে তাৰ জীৱনটো ঢাকি ৰাখিছে। জনা-বুজা হোৱাৰে পৰা সি অনুভৱ কৰিছে তাৰ জীৱনত এই অভিশপ্ত আন্ধাৰৰ কালিমা। কেৱল ইয়ালৈ আহি এই নৈখনৰ নিমাত সান্ত্বনাৰ দৰেই তাৰ মনৰ মাজত সি অনুভৱ কৰিবলৈ ধৰিছিল এজনী মানুহৰ অবোধ্য, অদৃশ্য, আদৰসনা উপস্থিতি। অতীতৰ ছাঁ-পোহৰৰ এটা অননুভূত অভিজ্ঞতাৰ মায়া-আস্বাদে তাক যেন তাড়না কৰিছিল, তাক একোবাৰ তাইৰ ওচৰলৈ আকৰ্ষণ কৰি নিছিল আৰু একে সময়তে তাৰ স্বাভাৱিক সংকোচ আৰু পৰিবেশজনিত অস্বস্তিয়ে তাক পিছলৈ টানি ধৰিছিল। তাৰ এই দুঃস্থ সময়ত, মানসিক পীড়ন আৰু ক্ৰমে বাঢ়ি অহা নৈঃসংগবোধৰ মাজত সি তাইৰ সান্নিধ্যৰ প্ৰতি অসহায়ভাৱে দুৰ্বল বোধ কৰে; কিন্তু বাস্তৱত শান্তভাৱে নিজলৈ আৰু তাৰ চাৰিওফাললৈ চাই সি এই বাস্তৱৰপৰা মুক্ত হৈ আঁতৰলৈ গুচি যাবলৈ উদ্বাউল হৈ পৰে। এক অদৃশ্য টনা-আঁজোৰাই তাৰ বুকুখনত

তোলপাৰ লগায়।

দুদিনমান সি বাৰীত কাম কৰিবলৈ যোৱা নাছিল। সেইদিনা বাৰীলৈ যাওঁতেই সি দেখিলে বিভ্ৰান্ত, ত্ৰস্ত চেহেৰাৰে চেনিমায়ে তাক হাত বাউল দি মাতিছে। সি উদ্বিগ্ন চিত্তে বেগাই নৈ ঘাটেদি তাইৰ ঘৰলৈ গ'ল। ঘৰৰ ভিতৰ সোমোৱাৰ লগে লগেই উত্তেজিত, চেপা কণ্ঠেৰে চেনিমায়ে ক'লে, 'কালি আহিছিল!'

চেনিমাইৰ ইংগিতময় অৰ্ধোক্তিৰ অৰ্থ—উত্তেজনাৰ সহযোগত—তাৰ বাবে সহজে স্পষ্ট হৈছিল, কিয়নো হয়তো সি এনে এটা ভয়াবহ খবৰৰ বাবেই অনিচ্ছুকভাৱে অপেক্ষা কৰি আছিল। তথাপি তাৰ আঘাত—স্তব্ধ মনৰপৰা ওলাই আহিল এটা নিৰ্বোধ প্ৰশ্ন, হয়তো সি তেতিয়াও নিশ্চিত হ'ব খুজিছিল, 'কোন?'

দীৰ্ঘপালিত উত্তেজনা আৰু অনিশ্চিত ত্ৰাসৰ চেতনাত বিকল চেনিমায়ে তাৰ অবান্তৰ প্ৰশ্নটোৰো সাগ্ৰহ উত্তৰ দিলে, 'দোকানী!'

হেমধৰৰ ভৰিৰ তলৰ মাটি কঁপি উঠিল, মূৰটো গৰম লাগি গ'ল। সি ঘামিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পিছৰ প্ৰায় লগে লগে আহিবলগীয়া প্ৰশ্নটো আৰু কণ্ঠলৈ আহিব নুখুজিলে। সি তাইৰ স্থিৰ দৃষ্টিৰ সমুখত চকুযোৰ নমাই আনিলে। বহুত সময় সিহঁত তেনেকৈ ৰ'ল। তাৰপিছত তাই ধীৰ কণ্ঠে ক'লে, 'বহুত সময় আছিল...।'

তাৰ বুকুখনত তাইৰ উক্তিটোৰে এটা প্ৰচণ্ড খুন্দা মাৰিলে। ডুবিব ধৰা মানুহৰ দৃষ্টিৰে সি এবাৰ তাইলৈ চালে। তাইৰ মুখখন অনিদ্ৰা আৰু উত্তেজনাৰ অৱশিষ্টৰে দুৰ্বল, কিন্তু কঠিন আৰু সজাগ।

'বাৰে বাৰে দুৱাৰখনত হেঁচা মাৰে আৰু সৰুকৈ মোৰ নামটো কাঢ়ি মাতে।' তাই পুনৰ যোগ দিলে। সি যেন উশাহ পালে, বুকুৰ খুন্দাটোৰ বিষ কমি গ'ল। আৰু যেন নিজকে সান্ত্বনা দিবলৈ তাৰ ভিতৰৰপৰা ওলাই আহিল, 'আন কোনোবা কিজানি!'

কিন্তু চেনিমায়ে তীব্ৰভাৱে তাক বাধা দিলে 'আৰু কোন হ'ব? মই কুকুৰটোৰ মাত চিনি নাপাওঁ? তই কি কথা ক'বলৈ আহিছ?' তাইৰ তীব্ৰতাত সি নীৰৱ হ'ল আৰু ক্ষন্তেক বিৰতিৰ পাছত সুধিলে, 'এতিয়া কি কৰিবি পিছে? আকৌ আহে যদি?'

চেনিমায়ে মনে মনে থাকি তাৰ চকুলৈ চালে। তাৰ পাছত বেৰৰ ফালে মুখখন ঘূৰাই ক'লে, 'চাঙৰ তলত দাখন থৈ দিছোঁ। তাকো দুটুকুৰা কৰিম আৰু নিজৰ ডিঙিতো ঘাপ দিম। আৰু কিটো কৰিবলৈ আছে?' কাৰ ওপৰত যে—হয়তো নিজৰ ওপৰত, হেৰাই যোৱা ডম্বৰুৰ ওপৰত, হয়তো তাইৰ ভাগ্যৰ ওপৰত, কিজানি হেমধৰৰ ওপৰতো এক অনিশ্চয় ৰোষভৰা অভিমানত তাইৰ মুখখন ওফন্দি উঠিল। ভুৱা বীৰত্ব নহয়, তাই এক সৰল, অবিকল্প সংকল্প মাত্ৰ প্ৰকাশ কৰিছে। হেমধৰৰ মনটো তল ওপৰ লাগি গ'ল। বহু প্ৰশ্ন, বহু সন্দেহ, বহু সম্ভাৱনা একেলগে সৰৱ হৈ উঠিল, কোনো কথাকে সি উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰিলে। দুয়ো অশান্ত নীৰৱতাৰ মাজত কিছুসময় পাৰ কৰাৰ পাছত হেমধৰ নীৰৱেই বাহিৰ ওলাই আহিল।

গোটেই দিনটো কামৰ মাজে মাজে, গধূলি নিজৰ অকলশৰীয়া এন্ধাৰ কোঠাটোত আৰু ৰাতি ভাত খাই উঠি পুনৰ নিজৰ কোঠাত বিড়ি হুঁপি হুঁপি বহি থাকোঁতে একেবোৰ কথাই তাৰ মনত ঘূৰিব ধৰিলে। দুৰ্যোগৰ অনিশ্চিত প্ৰতীক্ষাত ৰৈ থকা তাৰ অন্তৰখন এক সাম্ভাব্য অঘটনৰ ভয়ংকৰ ছাঁই ডাৱৰাই পেলালে। সকলো প্ৰশ্ন, সন্দেহ, চিন্তা, দ্বন্দ্ব, অপমানবোধ আৰু নিষ্ফল ক্ষোভৰ মাজত সি এটা সংকল্পলৈ আহিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। আৰু এবাৰ এক নিৰুপায় অন্ধ আবেগেৰে তাড়িত হৈ সি ঘৰৰপৰা ওলাই গ'ল। নৈখনৰ ওচৰ পাই সি নিজকে সংযত কৰিলে, এয়ে বোধহয় নৈৰ পাৰত তাৰ শেষ বহা। নৈখনৰ সৈতে তাৰ অলেখ অনুক্ত, নিঃশব্দ ভাৱ-বিনিময়ৰ গধূলি, নিষ্পেষিত অন্তৰৰ আবেগ মথিত নীৰৱ বাংময়তাৰ ৰাতি আজি শেষ হ'ল। এইটো বিদায়ৰ মুহূৰ্ত, তাৰ জীৱনত কোনোদিনে নহা বিদায়ৰ বিৰল মুহূৰ্ত। কিন্তু আচবিতভাৱে, বিদায়ৰ আবেগে তাক বিচলিত কৰিব নোৱাৰিলে। হয়তো আশৈশৱ তাৰ হৃদয় ৰক্তাল্পতা-দুষ্ট, জড়তাগ্ৰস্ত; আবেগ-অনুভূতিৰ তৰংগই তাক সহজে দোলা দিব নোৱাৰে। সি তাৰ সংকল্পৰ কথা ভাৱিলে। এন্ধাৰ নৈৰ বুকুলৈ সি এবাৰ চালে, ৰাতিৰ নৈৰ শব্দবোৰ তাৰ কাণত নপৰিল। তাৰ পাছত সি লাহে লাহে পানীলৈ নামি গ'ল। কিছুসময় পানীত থিয় দি সি দুহাতেৰে পানীখিনি চুলে, আঁজলিৰে পানী আনি মুখত সানি ল'লে। তাৰ পাছত হঠাৎ সচেতন হৈ দৃঢ়পদে পাৰলৈ উঠি ক'তো নোৰোৱাকৈ ঘৰৰফালে আহিল।

মাজৰাতি অলপ আঁতৰৰপৰা অহা এটা হুলস্থুলৰ শব্দত চেনিমায়ে সাৰ পালে। কিছুসময় কাণ উনাই পৰি থাকি, ছোৱালীজনীয়ে সাৰ নোপোৱাকৈ চাঙৰপৰা নামি তাই চাকিটো জ্বলালে আৰু ওলাই গৈ কাষৰ ঘৰৰ মাকক জগালেগৈ।

'কি হ'ল ঔ?' মাকে সাৰ পাই উচপ্ খাই উঠিল আৰু এন্ধাৰতে খপ্‌জপ্ কৰি দুৱাৰ মেলি ওলাই আহিল।

'সেইবোৰ কিহৰ হুলস্থুল, শুনচোন!' চেনিমায়ে উদ্বিগ্নকণ্ঠে ক'লে।

অবাক, বিবুদ্ধি মেদৌয়ে কাণ পাতি শব্দবোৰ ধৰিবৰ চেষ্টা কৰিলে আৰু কৈ উঠিল, 'দোকানীৰ ঘৰৰ ফালৰ পৰা অহা যেন পাইছোঁ। কি হ'ল অ' এইখন? তই থাকচোন, মই বাৰীয়েদি গৈ চাই আহোঁ।' এন্ধাৰৰ মাজলৈ মেদৌৱে খোজ ল'লে।

'চাকিটো লৈ যা' চেনিমায়ে ক'লে।

'নালাগে' মেদৌ ইতিমধ্যে এন্ধাৰত নেদেখা হ'ল। চেনিমায়ে মাক যোৱাৰ ফালে কিছুসময় চাই ৰ'ল, তাৰপাছত ভিতৰলৈ গৈ চাকিটো থৈ পুনৰ বাহিৰৰ এন্ধাৰলৈ ওলাই আহিল। তাইৰ বুকুৰ ভিতৰত ঢেঁকীটোৱে ঘনাই চাব দিব ধৰিলে, উশাহ বন্ধ হৈ যাব যেন লাগিল। মূৰটো বেয়া লাগিল, তাই পিৰালিতে বহি পৰিল।

অলপ পাছতে মেদৌৱে খবৰ আনিলে। গিৰিধৰ দোকানীৰ শোৱা কোঠাৰ ওপৰ চাঙত থকা দোকানীৰ হাতনি পেৰাটো মাজৰাতি চুৰ কৰিবলৈ গৈ হেমধৰ ধৰা পৰিছে। মেদৌৱে হেমধৰৰ কুকীৰ্তিত ছিঃছিঃ কৰি উঠিল; কিন্তু চেনিমায়ে মাকক ভৰ্ৎসনা কৰিলে, 'চুৰ নকৰিনো কি কৰিব সি? তিনিবছৰে পইচা এটা নিদিয়াকৈ গৰু বোৱাদি বাইছে, সি চাগৈ পইচাখিনি চুৰি কৰি পলাই যাম বুলি ভাবিছিল। বেচেৰা! ভাল বিপদখন হ'ল! মাৰিছে নেকি তাক, আই?' হঠাৎ সচেতন হৈ তাই সুধিলে।

'মাৰিছেতো আকৌ!' মেদৌৱে ক'লে, এইবাৰ তাইৰো সহানুভূতি হেমধৰৰ পক্ষে, 'চোৰ বুলিলে মানুহৰ এনেয়ে গা উঠে, তাতে তাৰ ফালে মাতোঁতা কোনটো আছে?'

চেনিমাইৰ বুকুখন ধৰফৰাই উঠিল। হেমধৰৰ সৰল, অঁকৰা মুখখন তাইৰ মনৰ মাজত যেন কৰুণ প্ৰাৰ্থনা কৰি জিলিকি উঠিল। তাৰ ভয়ত্ৰস্ত, আহত মুখখনৰ কথা ভাবি তাইৰ বুকুখন মোচৰ খাই উঠিল। এন্ধাৰৰ মাজতে দুইজনী মানুহ কিছুসময় নীৰৱে থিয় হৈ ৰ'ল। তাৰ পাছত হঠাৎ তাই ক'লে, 'আই, তই শোগৈ যা, ময়ো এবাৰ চাই আহোঁগৈ।'

'ছোৱালীক মোৰ চাঙত দি থৈ যা, সাৰ পালে ভয় খাব।' মেদৌৱে ক'লে।

দোকানীৰ ঘৰৰ পিছফালেৰে গোহালিটোৰ ওচৰেদি চেনিমাই লাহে লাহে আগবাঢ়িল। দূৰৰপৰাই লেম্পৰ পোহৰত তাই দেখিলে ঘৰৰ বাৰাণ্ডাত কাঠৰ চকীত বহি গিৰিধৰ দোকানী, তেওঁৰ কাষৰ বেঞ্চখনত ওচৰৰ দুই তিনিজন বয়সস্থ মানুহ, টোপনিৰপৰা হঠাৎ সাৰ পাই খালি গাৰে তেওঁলোক উঠি আহিছে।

ঘটনাৰ আকস্মিকতাৰ চক আৰু উত্তেজনা এতিয়া প্ৰশমিত হৈছে, যোগ হৈছে নতুন নতুন খুঁতিনাতি আৰু পলমকৈ অহাসকলৰ বাবে প্ৰত্যেকৰে নিজস্ব প্ৰতিক্ৰিয়াৰ বৰ্ণনা। সকলোৰে হাতে-মুখে জ্বলন্ত ধুমায়মান বিড়ি: আনন্দ আৰু গৌৰৱৰ মিশ্ৰিত অনুভূতিত দোকানীয়ে আজি তেওঁৰ কঠিন হাতৰ মুঠি ঢিলাই দিছে। কেৱল চোৰ ধৰাৰ সাফল্যত নহয়, তেওঁৰ মূৰৰপৰা এটা অদৰ্কাৰী হৈ পৰা বোজা অভাৱনীয় সহজভাৱে, স্বাভাৱিক আইনসংগত ব্যৱস্থাৰে নমাই দিব পৰাৰ গোপন সুখত তেওঁ আনৰ অজ্ঞাতে পৰম আহ্লাদ লাভ কৰিছিল। প্ৰায় সমুখৰ দোকানৰ বাৰাণ্ডাত, আন এটা লেম্পৰ ৰঙচুৱা পোহৰত চেনিমায়ে দেখিলে মাটিত বহি তলমূৰকৈ হেমধৰ। চেনিমাইৰ আহত, নীৰৱ বুকুখনে এটা শব্দ কৰি উঠিল। তাৰ মূৰৰ ডাঠ চুলিজাপ নিশ্চয় কোনোবাই ঘটালি ফাঁহফাঁহ কৰিছে, গেঞ্জীটো বুকুৰ ওচৰত ফাটি ওলমি গৈছে, মুখখন দেখা নাযায় বাবে শাস্তিৰ মাত্ৰা সম্পূৰ্ণ অনুমান কৰিব পৰা নাযায়। তাৰ ওচৰে-পাঁজৰে, বাৰাণ্ডাত আৰু চোতালত থিয় দি বা বহি গাঁৱৰে এজাক সৰু-ডাঙৰ ল'ৰা। হেমধৰৰৰ লগত দুটামান থিয়াথিয়ি কৰি অলপ আঁতৰত। সকলোৰে মাজত বিভিন্ন ধৰণৰ প্ৰতিক্ৰিয়া; অবিশ্বাস, অবোধ্যতা, ঠাট্টা, নিন্দা, ভৰ্ৎসনা। দুই-একে ডাঙৰকৈ কিবা সুধিছে, সি কোনো প্ৰতিক্ৰিয়া নোহোৱাকৈ মৌন হৈ তলমূৰকৈ বহি ৰৈছে। আৰু অলপ আগবাঢ়ি চেনিমায়ে ধৰিব পাৰিলে ঘৰৰ বাৰাণ্ডাৰ কাষত, কিছু এন্ধাৰৰ ফালে দোকানীৰ দুই পৰিবাৰ আৰু ল'ৰাছোৱালীৰ সৈতে ওচৰৰ কেইজনীমান মাইকী মানুহ। দোকানীৰ দ্বিতীয় পক্ষই এতিয়াও অৱশিষ্ট উত্তেজনাৰে বাৰম্বাৰ ঘটনাটোৰ টুকুৰা-টুকুৰি অংশবোৰ বৰ্ণনা কৰি আছে। চেনিমায়ে বহু সময় এন্ধাৰৰ মাজেৰে হেমধৰলৈ চালে, স্থিৰ, অৱনতমস্তক শিলস্বৰূপ। তাইৰ ভিতৰত খুব কোমল, ধীৰ কোনো ৰাগৰ দৰে এটা কান্দোন বুকুখন আঁচুৰি আঁচুৰি ওপৰলৈ আহিব ধৰিলে। হঠাৎ তাই শুনিলে বেঞ্চত বহি থকা আদহীয়া এজনে বিড়িত সুখ টান দি উঠি নাকে-মুখে ধোঁৱা উলিয়াই ডেকাহঁতলৈ এটা কঠুৱা নিৰ্দেশ জাৰি কৰিছে, 'বান্ধি থ ঐ তাক, ভালকৈ পঘা এডাল আনি বান্ধি থ।'

চেনিমাইৰ বুকুখন ধমহকৈ খহি পৰিল। ভিতৰৰ কান্দোনটো থমক খাই ৰ'ল। তাই লাহেকৈ ঘূৰিল আৰু শেষবাৰলৈ তাক চাই লৈ ঘৰলৈ খোজ দিলে। তাইৰ কাণত পৰিল কোনোবা এটা আত্মবিশ্বাসী ডেকা কণ্ঠই কৈছে, 'এ-থ-অ' কেলেই বান্ধিব লাগিছে? ইমানবোৰ মানুহৰ মাজত ক'লৈ পলাই সাৰিব। ৰাতিপুৱা পুলিচ আহিলে বান্ধি-কুন্ধি নিয়েনে ঘোঁৰাত উঠাই নিয়ে নিব নহয়।'

কেনি কেনেকৈ আহি তাই ঘৰ পালেহি চেনিমায়ে ক'ব নোৱাৰে। চাকিটো তেতিয়াও জ্বলি আছিল, তাই নুমাই দিলে; এন্ধাৰে যেন তাইক গিলি পেলালে। বহুসময় তাই একে ঠাইতে লৰচৰ নকৰাকৈ থিয় হৈ ৰ'ল। অলপ আগতে বুকুৰ ভিতৰত উঠি আহিব ধৰা কান্দোনটোও যেন হঠাৎ শুকাই গ'ল। চাৰিওফালে শুকান, শিলাময়, শূন্য। পঘা লগাই বান্ধি হেমধৰক পুলিচে মৰিয়াই গাঁৱৰ মাজেদি লৈ যাব, বোধহয় চিৰকাললৈ সি এই গাঁৱৰপৰা ওলাই যাব। এটা জেঠীয়ে বেৰত টিক্‌টিকালে, তাইৰ বুকুৰ ভিতৰত শব্দটো খুন্দা খাই উঠিল। তাই চাঙত বাগৰি পৰিল। বুকুখন ফিন্দ্‌ খাই ধৰিছে, তাই একো ভাবিব পৰা নাই; গধুৰ হৈ ফুলি উঠা বুকুখনত তাইৰ উশাহ ল'বলৈ কষ্ট হৈছে। আধাচেতন অৱস্থাত তাই চাঙতে পৰি ইছাট-বিছাট কৰিব ধৰিলে; অসহ্য যন্ত্ৰণাত যেন চাংখনেই কেঁকাই উঠিল।

কিমান সময় পাৰ হ'ল তাই ক'ব নোৱাৰে; সময়ৰ বা পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ উপস্থিতি তাইৰ আঘাত-দীৰ্ণ হৃদয়ৰ ক্ৰমে জঠৰ হৈ অহা চেতনাত অনুভূত হোৱা নাছিল। হঠাৎ এটা প্ৰচণ্ড আঘাতৰ শব্দত তাই চক খাই উঠিল, তাইৰ চেতনা পুনৰ আলোড়িত হ'ল আৰু পিছমুহূৰ্ততে আৰু এটা সজোৰ আঘাতত তাই গম পালে যে তাইৰ ঘৰৰ দুৱাৰৰ দাংডাল এৰাই গৈছে।

'কোন?' এটা অস্ফুট আৰ্তনাদ তাইৰ কণ্ঠেৰে ওলাই আহিল। দ্ৰুত চিন্তাৰ তৰংগ তাইৰ মগজেদি গ'ল, তেজৰ গতি তীব্ৰ হৈ পৰিল। তাইৰ গাত কঁপনি উঠিল। কিন্তু মুহূৰ্ততে সজাগ হৈ জাপ মাৰি নামি তাই এহাতেৰে চাঙৰ তলৰপৰা দাখন উলিয়াই আনিলে। দুৱাৰৰ ফালে চাই থাকিয়েই তাই বাওঁহাতেৰে গাৰুৰ তলত খেপিয়াই জুইশলাটো উলিয়ালে আৰু চাকিটো জ্বলালে। সোঁহাতে দাখন আৰু বাওঁহাতে চাকিটো লৈ তাই দুৱাৰৰ ফালে আগবাঢ়িল।

চেনিমাইৰ মূৰত যেন বজ্ৰাঘাত হ'ল। তাই থৰ হৈ দেখিলে দুৱাৰখন বন্ধ কৰি তাত আঁউজি থিয় হৈ ৰৈ আছে হেমধৰ। তাৰ নাকৰ তলত দুধাৰি শুকাই যোৱা তেজৰ দাগ; তলৰ ওঁঠখন মাজতে কাটি ফুলি আছে, জপৰা চুলি, ফটা গেঞ্জী, তাৰ মুখত পৰাভৱ আৰু ত্ৰাস, নিষ্ফল ক্ষোভ, অপমান আৰু সমৰ্পণ: সি যেন এজাক আকস্মিক অভাৱনীয় ধুমুহাই কোবাই জৰৌৰৌৱা কৰি থৈ যোৱা এজোপা তৰুণ নিঃসংগ গছ। কিন্তু চেনিমাইৰ সম্বিৎ তৎক্ষণাৎ ঘূৰি আহিল। দাখন হাতৰপৰা পেলাই তাই উধাতু খাই তাৰ ওচৰলৈ গ'ল আৰু 'চাওঁ' বুলি তাক দুৱাৰৰপৰা আঁতৰাই দাংডাল ভালকৈ লগাই দিলে আৰু ঘূৰি লৈ তালৈ

চাই ফুচ্‌ ফুচাই সুধিলে, 'কেনেকৈ আহিলি?'

হেমধৰৰ মুখেদি বাক্‌স্ফূৰ্তি নহ'ল।

'এতিয়া বিচাৰি গোটেইখন তহিলং কৰিব, চাঙৰ তলত সোমাগৈ।' তাই তাক বাহুত ধৰি প্ৰায় ঠেলিয়েই ভিতৰলৈ লৈ গ'ল আৰু চাঙৰ ওচৰত তাৰ নীৰৱ শাৰীৰিক প্ৰতিবাদ সত্ত্বেও জোৰ কৰি তাক চাঙৰ তললৈ ঠেলি দিলে।

তাই বেগাই গৈ কলহৰ পানীত চাদৰৰ আগটো ডুবাই তিয়াই ল'লে আৰু পুনৰ চাঙৰ ওচৰলৈ গৈ আঁঠুকাঢ়ি তায়ো চাঙৰ তললৈ সোমাল। হেমধৰ চিৎ হৈ চাঙৰ তলত মাটিত পৰি আছে, তাই চাকিৰ পোহৰত তিতা চাদৰখনেৰে তাৰ মুখৰ তেজবোৰ মচি দিলে, তাৰ পিছত তাৰ নাক, মুখ আৰু ওঁঠৰ আঘাতবোৰত চাদৰখনৰ ভিজা শীতল আগটো ধৰি থাকিল। অপৰিচিত কোনো জগতত, অবাস্তৱ সময়ৰ মাজত শত্ৰুৰ ত্ৰাসপূৰ্ণ উপস্থিতিত সিহঁত দুটা যেন বিকলচিত্তে লগ হৈছে। শংকা আৰু উত্তেজনাৰ অস্থিৰ কঁপনিৰ মাজতো, আঘাত আৰু অপমানৰ কালিমাৰ মাজতো সি তাইক কিবা এটা ক'ব খুজিলে। কিন্তু অননুভূতপূৰ্ব এক আবেগৰ শিহৰণে, ছঁয়াময়া এক অবোধ্য ৰহস্যৰ সূক্ষ্ম আলোকসঞ্চাৰী স্পৰ্শই তাৰ হৃৎকম্পন ঘটালে আৰু বাৰে বাৰে নিয়ন্ত্ৰণাধীনভাৱে তাৰ দেহাটো কঁপি কঁপি উঠিল। বহু কষ্ট কৰি, বহু দূৰৰ অতল, অবিশ্বাস্য জগত এখনৰপৰা প্ৰায় কান্দোনৰ সুৰত সি উচ্চাৰণ কৰিলে, 'মই চোৰ নহয়, 'বিচচ্‌' কৰ!'

'তই মোক ক'ব লাগিছেনে?' তাইৰ উক্তিত এক সঁচা উপলব্ধিৰ নিঃসংশয় আশ্বাস আছিল, সি পুনৰ্বাৰ তীব্ৰভাৱে কঁপি উঠিল। তাই তাৰ মুখত হাত বুলাই দিলে, কটা ওঁঠখন আঙুলিৰে কোমলকৈ স্পৰ্শ কৰিলে। যেন তাৰ প্ৰতিটো আঘাতত ক'লা পৰি লাগি থকা অপমানবোৰ হাতেৰে চুই অনুভৱ কৰিব খুজিলে।

'কুকুৰটোক মইহে ঘপিয়াম বুলি ভাবি আছিলোঁ', হঠাৎ ক্ৰুদ্ধকণ্ঠে তাই ক'লে। এটা গধুৰ, দীঘল, ক্ষুৰ্দ্ধ, অতৃপ্ত হুমুনিয়াহ তাৰ বুকুৰপৰা প্ৰত্যুত্তৰৰ দৰে ওলাই আহিল। অস্থিৰ, অনিশ্চিত, সশংক মুহূৰ্তবোৰ নীৰৱে পাৰ হ'ব ধৰিলে।

'চাকিৰ পোহৰ দেখিলে আহি ইয়াতে ওলাবহি, নুমাই দিওঁ!' আধা প্ৰশ্ন আৰু আধা সিদ্ধান্তৰ দৰে তাই উচ্চাৰণ কৰিলে।

'দে'। একমুহূৰ্ত দ্বিধা কৰি অসহজভাৱে সি ক'লে।

তাই চাকিটো নুমাই আঁতৰাই থ'লে আৰু বাওঁহাতখন তাৰ আঘাত-জৰ্জৰ মূৰৰ চুলিবোৰৰ মাজত সুমাই দিলে। সচকিত হৈ সিহঁতে মাটি এৰোৱা বেৰৰ

ফাঁকেৰে মন কৰিলে আঁতৰত দোকানীৰ ৰবীত দুই-এবাৰ দুৰ্বল টৰ্চৰ পোহৰ! ভীত ত্ৰস্ত-সংকুচিত মনেৰে সিহঁতে শুনিলে দুই-এষাৰ ডাঙৰকৈ কোৱা অবুজ কথাৰ টুকুৰা। অনন্ত সময়ৰ অস্বস্তিকৰ গৰ্ভত হঠাতে আহি পৰা জীৱনৰ অভাৱনীয় মেৰপেচত অনিশ্চিত আৰু হয়তো ভয়ংকৰ ভৱিষ্যতৰ সমুখত সিহঁত বিমূঢ়, বিৱশ হৈ প্ৰায় অসাৰৰ দৰে পৰি ৰ'ল। তাৰপাছত চাৰিওফালে ক্ৰমে এক আদিম নীৰৱতা আৰু অন্ধকাৰ উত্তাপে আৱৰি পেলালে।

পিছদিনা ৰাতিপুৱা গিৰিধৰ দোকানীৰ ঘৰত হেমধৰৰ চুৰিৰ ব্যৰ্থ চেষ্টাৰ লগত চেনিমাইৰ অন্তৰ্ধানৰ সংবাদটো যোগ হৈ গাঁৱত এটা নতুন ৰহস্যৰ টৌ বৈ গ'ল। অৱশ্যে ৰহস্যটো প্ৰায় লগে লগেই সকলোৰে বাবে পৰিষ্কাৰ হৈ পৰিল আৰু গাঁৱৰ চিৰাচৰিত ৰীতি অনুসৰি চেনিমাই আৰু হেমধৰৰ চমক লগোৱা গোপন সম্পৰ্কটোৰ কাহিনীয়ে প্ৰত্যেকৰে মুখে মুখে বিভিন্ন, বিচিত্ৰ আৰু প্ৰামাণ্যৰূপে মুখৰোচক ৰূপ ল'বলৈ ধৰিলে।

গিৰিধৰ দোকানী নিশ্চয় ক্ৰোধান্ধ হৈছিল। কাৰণ, তেওঁ ভাঙিবলৈ দিয়া ঘৰটো চেনিমাইৰ নহয়, তেওঁৰ আছিল। আৰু তেওঁৰ সপোনৰ বালি-ঘৰটো কেতিয়াবাই উটি-ভাহি গৈ নিশ্চিহ্ন হৈছিল।

সৎকাৰ

এইটো এটা অবাস্তৱ সময়। বতাহত এই অবাস্তৱতাৰ ঘ্ৰাণ আছিল। ক'ৰবাত হোৱা সামান্য এটা শব্দও সংশয়ৰ ধোঁৱাৰ কুণ্ডলীৰ মাজেদি পাক খাই অস্বাভাৱিক হৈ আহিছিল। উচ্চাৰিত প্ৰতিটো বাক্য অচিনাকি তীব্ৰতাই শাণিত কৰিছিল। দাবাগ্নিৰ এটা গোন্ধ থাকে, বতাহত দূৰ-দূৰণিলৈকে তাৰ উমান পোৱা যায়। অশুভ উন্মাদনাৰ ৰেশ শূন্যত ওলমি থাকে, পৰিবেশ তাৰ ওজনত গধুৰ হৈ উঠে। বিস্ফোৰিত, বিদীৰ্ণ সময় প্ৰায় স্থবিৰ হৈ যায়। আন্ধাৰত নিৰ্মমতাক হাতেৰে চুব পাৰি। আদিমতাৰ শ্বাপদ নিশ্বাস শুনিবলৈ পোৱা যায়। অস্পষ্ট হৈ পৰা মানুহৰ মুখবোৰত ছাই, গাত তেজৰ কৰাল আৰু কেঁচা মঙহৰ গোন্ধ; অন্তৰত অন্ধ উন্মত্ততাৰ অন্ধকাৰ আৰু আদিম ত্ৰাস। মানুহ একোখন গাঁও। পৃথিৱী সামান্য ঠাইজোৰা একোখন যুদ্ধক্ষেত্ৰ, মানুহ য'ত নিজেই নিজৰ প্ৰতিপক্ষ। আৱাহয়িতা দেৱী চামুণ্ডা।

অথবা নিৰপেক্ষ, নৈৰ্ব্যক্তিক সময়ৰ বাবে সকলো স্বাভাৱিক। কিয়নো বিশ্ব চৰাচৰ এক চিৰন্তন আৱৰ্তত ঘূৰ্ণায়মান; সময়ৰ একেবোৰ পৰিচিত বিন্দুতে পৃথিৱী বাৰম্বাৰ আহি উপস্থিত হয়, কেইমুহূৰ্তমানৰ বাবে যেন থমকি ৰয় আৰু পুনৰ এক আদিম, অনন্ত, নিৰ্বোধ, নিৰুদ্দেশ গতি-চক্ৰ আৰম্ভ হয়। ইতিহাসৰ উদাসীন পৰিক্ৰমাত যোগ হয় কেৱল কাৰ্য-কাৰণৰ যুক্তি-ব্যাখ্যা সম্বলিত শীতল তথ্যৰ দুটামান ক্ষয়ংকাৰী ক্ষুদ্ৰ অধ্যায়। কিন্তু ই যেন এক পূৰ্ব-নিৰ্দ্ধাৰিত নিয়তি, প্ৰায়-নিয়মিত, অৱধাৰিত, অবিকল্প। যেন এক অন্তৰ্নিহিত, আত্মবিনাশী উৎকেন্দ্ৰিকতা। যেন মূঢ়, মত্ত মানুহৰ নিজৰে শিপা পৰ্যন্ত উভালি উলিওৱাৰ এক বিধ্বংসী অন্ধ আক্ৰোশ। যেন লোকশ্ৰুতিৰ সেই মৃত্যু-প্ৰৱণ পাগলৰ কাহিনী, যি নিজৰ পেট ফালি যকৃত-প্লীহা-অন্ত্ৰাদি অন্তৰংগ দুহাতেৰে বাহিৰ কৰি আনে আৰু শ্লেষপূৰ্ণ শেষ সজ্ঞান হাঁহিটো মাৰি কয়, "চাওঁ বাৰু, এইবাৰ কেনেকৈ বচা যায়!"

এই অবাস্তৱ সময়ৰ মাজত ওপঙি থকা কেইটামান অস্থিৰ, ভংগুৰ, বাস্তৱ মুহূৰ্তত ডাক্তৰ ইছলাম এক ধৰণৰ অনিচ্ছা-নিদ্ৰাত পৰিছিল। ৰোগীৰ বাবে দুশ্চিন্তা আৰু দায়িত্ব-সচেতনতাই তেওঁক শুবলৈ দিয়া নাছিল। ৰোগীৰ কাষত এখন

আৰামবিহীন থিয় কাঠৰ চকীত তেওঁ বহি আছিল। ৰাতি এক বজাত ডাক্তৰ বৰঠাকুৰে একপ্ৰকাৰ জোৰ কৰিয়েই তেওঁক ৰোগীৰ ওচৰৰ পৰা আঁতৰাই পঠাইছিল। জাগৰণৰ বাস্তৱতাৰ মাজত নিজকে অকলে পাই তেওঁ শুবলৈ ভয় কৰিছিল। কিন্তু এটা সময়ত তেওঁৰ চিগাৰেট শেষ হ'ল আৰু ক'ব নোৱাৰাকৈ কোনো এসময়ত তেওঁ টোপনি গ'ল। কাৰণ, শৰীৰে আৰু মনৰ লগত সহযোগ কৰিব নোৱাৰা হৈছিল। যোৱাকালি গোটেই ৰাতি দীঘলীয়া দুশ্চিন্তাগ্ৰস্ত যাত্ৰাৰ শেষত আজি পুৱা তেওঁলোক এই গাঁৱত উপস্থিত হৈছিলহি। আজি গোটেই দিনটো অভাৱনীয় পৰিশ্ৰম, পৰিস্থিতিৰ বিভিন্ন হেঁচা, উশাহ ল'বলৈ নোপোৱা ব্যস্ততাৰ মাজত পাৰ হৈছিল। ৰাতি এক বজাত কোঠাটোলৈ শুবলৈ আহি তেওঁৰ নিজৰে ভাগি পৰিব যেন লাগিছিল। বিভিন্ন বিস্ময়, বিভিন্ন সম্ভাৱনা, বিভিন্ন প্ৰশ্ন আৰু উত্তৰৰ আপাত-অসম্ভৱতাই তেওঁৰ মনটো ক'ব নোৱাৰাকৈ থুকুচি-আছাৰি আছিল। দূৰ গভীৰ ক'ৰবাত ধীৰে ধীৰে, তেওঁ ক'ব নোৱাৰাকৈ নিঃশব্দে ভৰি উঠা এক বেদনাবোধত তেওঁৰ অন্তৰখন যেন কোনোবাই আওডালি, মোহাৰি, চেপি পেলাইছিল। তেওঁৰ চেতনা নিঃসাৰ হৈ পৰিছিল, এক অনিশ্চিত বিপৰ্যয়বোধে, নিৰাশ্ৰয় অসহায়তাই তেওঁক শিশুৰ দৰে হাত-ভৰি আছাৰি কন্দুৱাব খুজিছিল। নিজৰ অসহায়বোধৰ অতল অন্ধকাৰৰ মাজত তেওঁ নিজকে সমৰ্পণ কৰিছিল। ক'ব নোৱৰাকৈ তেওঁ টোপনি গৈছিল।

এইখন এখন গাঁৱৰ চৰকাৰী চিকিৎসালয়, কিন্তু আন গাঁৱৰ সাধাৰণ চৰকাৰী চিকিৎসালয়ৰ তুলনাত এইখন কিছু ডাঙৰ। ক'লা গোল গোল খুঁটা আৰু প্ৰয়োজনাতিৰিক্ত বাটাম-কেঞ্চিৰে পুৰাতন চিকিৎসালয়খনৰ, ক'ব পাৰি, এক ইতিহাস আছে। এসময়ত আন যিকোনো দুৰ্গম গাঁৱৰ দৰে এইখনো আছিল স্থানু, তন্দ্ৰালু, নিৰুৎসুক আৰু আত্মমগ্ন। কিন্তু দেশৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ ঢৌ এই দূৰ গাঁৱলৈকো এদিন বাগৰি আহিছিল। কেনেকৈ জানো সভা, শোভাযাত্ৰা, কানিৰ দোকান বন্ধ কৰা, স্কুলঘৰ জ্বলোৱা, সূতা কটা আদি নতুন নতুন উত্তেজনা গাঁও সোমাইছিলহি। এনেকি দোকমোকালিতে স্বেচ্ছাসেৱকৰ কুচ্‌-কাৱাজৰ পদশব্দ, মাজৰাতি মৃত্যু-বাহিনীৰ শিঙা, 'বিজয় বিশ্ব ত্ৰিৰংগা প্যাৰা' বা 'সৌ যে উৰিছে স্বৰাজ নিচান' আদি নতুন মতলীয়া সুৰে গাঁৱৰ বতাহ কঁপাই গৈছিল। অপৰিচিত এক উন্মাদনাই, অভাৱনীয় এক জাগৰণে মানুহবোৰক হঠাতে ৰূপান্তৰিত কৰি তুলিছিল। দেশৰ স্বাধীনতাৰ পিছত কিছুকালৰ বাবে ইয়ালৈকো সঁচাকৈয়ে আহিছিল এছাটি নতুন বতাহ, এটা নতুন উলাহ, নতুন প্ৰাণস্পন্দন। বতাহত এটা নামহীন

অচিনাকি গোন্ধ আহিছিল। সৰু সৰু পৰিৱৰ্তনৰ পৰশে গাঁৱৰ মুখখন সলনি কৰিছিল। জ্বলাই দিয়া এম-ভি স্কুলখনৰ ছাইৰ ওপৰত খোলা আকাশৰ তলতে আৰম্ভ হৈছিল এখন নতুন হাইস্কুল। লোকেল-ব'ৰ্ডৰ কুঁৱাটো পকাৰে বন্ধা হৈছিল। সৰু জুৰিটোৰ ওপৰৰ বাঁহৰ দলংখন ভাঙি এদল অচিনাকি মানুহে আহি ৰেলিং থকা কাঠৰ দলং এখন সাজি দিছিল। আৰু স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ দুজনমান নেতাৰ দেহ আৰু মনৰ বলৰ জোৰতেই লোকেল-ব'ৰ্ডৰ খেৰী ডাক-বঙলাটোতে আৰম্ভ হৈছিল এখন দাতব্য চিকিৎসালয়। বঙা-বগা প্ৰকাণ্ড চেহেৰাৰ এজন ডাক্তৰৰ ৰূপত গাঁৱৰ প্ৰথম মুছলমান মানুহজন সপৰিয়ালে আহি বঙলাটোত সোমাইছিল। সন্মুখৰ কোঠাটোত বহি ডাক্তৰে ৰোগী চাইছিল, খিৰিকিৰে সংযুক্ত কাষৰ কোঠাটো আছিল ডিছ্‌পেন্সিং ৰুম্; ঘৰটোৰ বাকী অংশ আছিল তেওঁৰ আবাস। গাঁৱৰ প্ৰথম বঙালী মানুহজন ক'ৰ পৰা আহি ওলাইছিলহি এজন ৰিফিউজি কম্পাউণ্ডাৰ হৈ। যুদ্ধ-ফিৰৎ এজন নেপালী নিযুক্ত হৈছিল ড্ৰেছাৰ্ আৰু চকীদাৰৰ যৌথ পদবীত। এই প্ৰায় শুই থকা গাঁওখনলৈ দুই-চাৰি, দহ-বাৰকৈ প্ৰথমে ওচৰৰ, তাৰ পিছত দূৰৰ চিকিৎসা বিচাৰি অহা মানুহৰ আহ-যাহ বাঢ়িব ধৰিছিল। বুধবাৰৰ বজাৰৰ দিনত ডাক্তৰখানাত সৰু-সুৰা ভিৰ হৈছিল; কিছু সংকোচ আৰু কিছু অনিশ্চিত আশাৰে সকলোৱে গাঁৱলৈ অহা নতুন ডাক্তৰী চিকিৎসাৰ ওচৰ চাপি আহিছিল। ডাক্তৰজনৰ ব্যক্তিত্ব আৰু নিষ্ঠাই, বাহ্যিক গাম্ভীৰ্য আৰু আন্তৰিক উষ্ণতাই পৰিৱৰ্তন সহজ আৰু দ্ৰুত কৰি তুলিছিল। আৰু এদিন যেতিয়া গাঁৱত প্ৰথমবাৰৰ বাবে কুকুৰাৰ ডাকত ৰাতি পুৱাইছিল, তাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া হৈছিল অতি নৈমিত্তিক বিস্ময় আৰু ততোধিক সহজ উত্তৰ। কিয়নো বাহিৰৰ-আৰু বিজাতিৰ হৈয়ো ডাক্তৰ আৰু তেওঁৰ পৰিয়ালে অৰ্জন কৰিছিল গাঁওবাসীৰ কৃতজ্ঞ সম্ভ্ৰম। একধৰণৰ বাহ্যিক দূৰত্ব সত্ত্বেও পৰিয়ালটো গাঁৱৰ হৈ পৰিছিল। গাঁৱৰ একমাত্ৰ অভিজাতজনো আছিল মাত্ৰ দুপুৰুষৰ আগতে বাহিৰৰ পৰা অহা: গাঁৱৰ একমাত্ৰ পকা আৰু কাঠৰ দুমহলীয়া বঙলা ঘৰটোৰ অধিবাসী, বিৰাট মৌজাটোৰ মৌজাদাৰ। ডেকাকালত তেওঁৰ দেহ স্বাস্থ্য আৰু শক্তিৰে উপচি আছিল; তেওঁ আছিল চিকাৰপ্ৰিয়, ভ্ৰমণবিলাসী, সুৰাসেৱী। দূৰৰ চাহ-বাগিচাৰ চাহাব-মেনেজাৰ তেওঁৰ বঙলালৈ আহিছিল, পাণ-ভোজন কৰিছিল, কুকুৰ আৰু ভৃত্য লগত লৈ একেলগে হাঁহ চিকাৰলৈ গৈছিল। কিন্তু গাঁৱৰ মাজত থাকিও তেওঁ গাঁৱৰ পৰা দূৰত আছিল। তেওঁৰ বন্দুককেইটা, ফ'ৰ্ড গাড়ীখন গাঁৱৰ সম্পদ নাছিল, যদিও সেইবোৰ গাঁওবাসীৰ অনন্ত কৌতূহল আৰু ৰহস্যৰ বিষয় আছিল। গাঁওবাসীৰ লগত তেওঁৰ যোগাযোগ

হৈছিল টেকেলা, মহৰী আৰু দুই-এজন মুখ্য লোকৰ যোগেদি, তেওঁৰ প্ৰকাণ্ড লোহাৰ গঁড়ালটোত মাজে মাজে পৰা অসহায় ত্ৰাসৰূপী বাঘকেইটাৰ দুই-তিনিদিনীয়া প্ৰদৰ্শনীৰ যোগেদি। কিন্তু সময়ত নিঃসন্তান, বৃদ্ধ, নিখুঁত অভিজাত এই মৌজাদাৰজনৰ পৰাই ডাক্তৰে গাঁওবাসীৰ বাবে আদায় কৰিছিল তেওঁলোকে বুজি নোপোৱা এক অমূল্য দান: প্ৰায় তিনি হেজাৰ টকা দামৰ এটা মাইক্ৰ'স্ক'প্ আৰু এটা ইন-এন-টি কিট্‌— আজিৰ চিকিৎসালয়খনৰ তথাকথিত লেব্ ৰুমৰ আৰম্ভণি (আৰু সমাপ্তি)।

কিছুমান পৰিৱৰ্তন আহিল বাহিৰৰ, চকুত পৰা। গাঁৱৰ মূৰত থকা কেঞা-গোলাখনত এটা ধানকল বহিছিল। ধান কটিয়াবলৈ কেঞাই এখন ট্ৰাক আনিছিল। কিন্তু এইবোৰ গাঁৱৰ আপোন নাছিল। শিশুৰ দৰে কৌতূহল আৰু আনন্দেৰে কিছু বা বিস্ময়েৰে গাঁৱৰ মানুহে এইবোৰ প্ৰত্যক্ষ কৰিছিল। কিন্তু তাৰ মাজতে গাঁৱৰ আদিম প্ৰজ্ঞা আৰু সহজাত সতৰ্কতা অজানিতে কোনো অপ্ৰত্যাশিত কণ্ঠত ধ্বনিত হৈছিল, "এইবোৰ ভাললৈ হৈছেনে কিবা? কেঞাই চৰকে চুচিব। গাঁৱৰ ছোৱালীমখাক থুপৰি কৰিব, ৰ।" ঘৰত টিনৰ চাল লগাই, মহৰ খুঁটি আৰু বন্দুক কিনি বিষ্ণুৰাম মণ্ডলো যেন গাঁৱৰ মাজৰ পৰা কিছু দূৰলৈ গৈছিল। কেঞা গোলাখন ধানকল হোৱাত বঙাই মেথিয়ে তেল-নিমখৰ দোকান এখন খুলি মহাজনৰ পদবীলৈ উঁধাইছিল। ডিপোৰ পৰা কেৰাচিন আৰু দূৰৰ কেঞাগোলাৰ পৰা মাল আনিবলৈ তেওঁ এখন গৰু-গাড়ী লৈছিল আৰু কালক্ৰমত তেওঁৰ ঘৰৰ চালতো টিন উঠিছিল, ঘৰতে নিজৰ পকী কুঁৱা বহুৱাইছিল। সাঁজৰ সোৱাদ এৰি দুই-এটা গাঁৱৰ ডেকাই মাজে মাজে ৰাতি গোপনে বাগিচাৰপৰা ওলাই আহি অদূৰত বহা ফাল্টু মজদুৰৰ বস্তিত চাৰাপৰ সোৱাদ ল'বলৈ গৈছিল। পি-ডব্লিউ-ডিৰ মহৰীৰ ৰূপত গাঁৱলৈ এজন বামুণ আহিছিল। গাঁৱৰ সমাজত কৰমৰ ব্যৱস্থা নাথাকিলেও আৰু তেওঁ কৰম কৰা দেউ নহ'লেও ঘৰত শগুণ পৰা, গোহালিত গৰু মৰা আদি সৰু-সুৰা দোষৰ পা-পৰাচিতৰ বাবে বা শান্তি-পানীৰ প্ৰয়োজন হ'লে একনা পইচা, এটা গুৱা আৰু ভোজনীৰ চাউল এবাটিৰে গাঁৱৰ মানুহ তেওঁৰ ওচৰলৈকে যাবলৈ লৈছিল।

তাৰ পিছত ক্ৰমে কিছুমান কোনেও নভবা ডাঙৰ আৰু দ্ৰুত পৰিৱৰ্তন ঘটিবলৈ ধৰিলে। তেওঁলোকৰ বাবে এটা অবোধ্য খেলৰ দৰে দেশৰ সাধাৰণ নিৰ্বাচন আহিল আৰু ভালদৰে ধৰিব নোৱাৰা আমোদৰ দৰে পাৰ হৈ গ'ল। লোকেল-ব'ৰ্ডৰ খেৰৰ বঙলাটোৰ পৰা দূৰত এটা নতুন ডাঙৰ পকা ঘৰলৈ দাতব্য চিকিৎসালয়খন এখন চৰকাৰী চিকিৎসালয়ৰূপে স্থানান্তৰিত হ'ল। কিছু দূৰেদি যোৱা একমাত্ৰ শিলৰ ৰাস্তাটো পকা হ'ল আৰু এদিন তাৰ ওপৰেদি দুখনমান প্ৰকাণ্ড অচিনাকি ৰঙা চৰকাৰী বাছ পাৰ হৈ গ'ল। এটা পঞ্চায়তৰ অফিচ বহিল আৰু দুজনমান বাহিৰৰ বিষয়া-কেৰাণী, গুটিবাবু-গ্ৰামসেৱক গাঁৱলৈ আহিল। গাড়ী চকাৰ হালপতা তৈয়াৰ কৰা বিহাৰীকেইটাৰ লগলৈ ক'ৰবাৰ পৰা এটা পকা-মিস্ত্ৰি আহি কুঁৱাৰ ৰিং সাজিবলৈ ধৰিলে। পি-ডব্লিউ-ডিৰ মহৰীজনে এডোখৰ মাটি কিনি গাঁৱৰ তৃতীয়টো পকাঘৰ আৰম্ভ কৰিলে।

হাইস্কুলখন যে ডাঙৰ হৈ গৈছিল মানুহে গম পোৱা নাছিল। কিন্তু এদিন পদচ্যুত কৰা এজন প্ৰিয় শিক্ষকক ৰখাৰ দাবীত স্কুলত ছাত্ৰসকলৰ এটা ক্ষণস্থায়ী ধৰ্মঘট হ'ল। দুদিনমান ছাত্ৰবোৰ স্কুল নকৰাকৈ থাকিল, তাৰ পিছত অভিভাৱকৰ হেঁচাত আকৌ সকলো স্কুললৈ যাব ধৰিলে। দুজনমান ছাত্ৰক জৰিমনা কৰা হ'ল, দুজনমানক শাৰীৰিক শাস্তি দিয়া হ'ল। প্ৰভাৱশালী অভিভাৱকৰ দুজনমান ল'ৰাই লিখিতভাৱে ক্ষমা খুজিলে। শিক্ষকজনৰ বৰ্খাস্ত বাহাল থাকিল। এই কথা অৱশ্যে কোনেও নাজানিলে যে শিক্ষকজনৰ বিৰুদ্ধে ভিতৰুৱা অভিযোগ আছিল এটা গোপন সূত্ৰে পোৱা খবৰ: তেওঁ এজন কমিউনিষ্ট আছিল।

ডাক্তৰ অৱশ্যে এই বাহিৰৰ জগতৰ প্ৰতি অমনোযোগী আছিল। তেওঁৰ চখ আছিল কিতাপ—পাৰ্ল্‌বাক্, ৰে'মাৰ্ক্, ফ্লবে'ৰ্ আৰু জোলা আৰু প্ৰায় নিৰৱচ্ছিন্নভাৱে কেপ্‌ষ্টেন্ চিগাৰেট্। কিন্তু তেওঁৰ পৰিবাৰে সংসাৰৰ খবৰ ৰাখিছিল। ল'ৰাটোৱে এম-ই পৰীক্ষাত সৰু-সুৰা এটা বৃত্তি পাইছিল। কিন্তু তাৰ বন্ধু হ'ল স্কুলৰ ওচৰৰ কছাৰী গাঁওখনৰ এটা ফুটবল খেলা ল'ৰা আৰু আনটো চাবিআলিটোৰ ওচৰৰ চাইকেল-মিস্ত্ৰিৰ উৎপতীয়া ল'ৰাটো। স্কুলত, ফুটবল খেলাত, বৰশী বোৱাত—সকলো সময়তে পুতেক সিহঁত দুটাৰ লগতে মছগুল। ফলত পঢ়াত তাৰ জোৰ কমিছে। তিনি বছৰৰ পিছত সি মেট্ৰিক দিব লাগিব; ডাক্তৰৰ পৰিবাৰ সতৰ্ক হ'ল। তেওঁৰ বাবাৱকে চহৰত দিয়া মাটিখিনি পৰি আছে, সোনকালে তাত ঘৰ আৰম্ভ কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিছে। তদুপৰি সৰু ছোৱালীজনীক গাঁৱত সুজা নাই; ইটো-সিটো অসুখ হৈ থকা হৈছে। তেওঁ বাবাৱকলৈ দীঘলীয়া চিঠি দিলে। আৰু এদিন ডাক্তৰজনে গাঁৱৰ মানুহবোৰৰ প্ৰকাশ্য-অপ্ৰকাশ্য অভিমান, অভিযোগ, বেদনা, কৃতজ্ঞতাৰ মাজেৰে বিব্ৰত মুখে, প্ৰায় অপৰাধীৰ দৰে, সপৰিবাৰে বিদায় লৈ চহৰলৈ গুচি গ'ল।

পঁচিশ বছৰমানৰ আগতে আৰম্ভ কৰা এই চৰকাৰী চিকিৎসালয়খনত কোঠাটোৰ

ৰঙৰ বাহিৰে একো পৰিৱৰ্তন হোৱা নাই। আলমাৰী, টেবুল, চকী, টুল সকলোবোৰ প্ৰায় ক'লা হৈ গৈছে। পুৰণা বেৰবোৰত দুবছৰমান আগৰ পাতল চূণ ঠায়ে ঠায়ে এৰাই গৈছে। চিলিঙৰ অনেক ঠাইৰ পৰা মাটি খহিছে। যিখন টেবুলৰ ওপৰত আণুবীক্ষণিক পৰীক্ষা কৰা হয়, তাৰ ওচৰৰ খিৰিকিখনৰ পৰ্দা সুবিধাজনকভাৱে একেবাৰে আঁতৰাই থোৱা হৈছে। বিপৰীত ফালৰ খিৰিকিখনত এডাল ৰছিত এখন জীৰ্ণ অনিৰ্ণেয় ৰঙৰ পৰ্দা অলাগতিয়াল বস্তুৰ দৰে কোঁচ-মোচ খাই ওলমি ৰৈছে। কোঠাটোৰ ভিতৰত এই খিৰিকিখনৰ কাষতে এখন খাট সুমুৱাই ডাক্তৰ ইছলামৰ শোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। অন্য সময়ত এই কোঠাৰ ভিতৰ সোমোৱাৰ আগতে তেওঁ এবাৰ থমকি ৰ'লহেঁতেন।

কিন্তু আজি কোঠাটোৰ একো বস্তুৱেই তেওঁৰ চকুত পৰা নাছিল। শোৱাৰ চিন্তাও তেওঁৰ মনলৈ অহা নাছিল, যদিও যোৱা বিশ ঘণ্টাৰো ওপৰ কৰা অমানুষিক পৰিশ্ৰমৰ শেষত তেওঁলোক সকলোৰে শৰীৰ-মন অৱসন্ন হৈ পৰিছিল। ৰাতি এক বজাত ডাঃ বৰঠাকুৰৰ হেঁচাত তেওঁ আহি এই খাটখনত পৰিছিলহি। কিন্তু তেওঁ শুব খোজা নাছিল। ক্লান্ত-অৱসন্ন তেওঁৰ শৰীৰৰ বাবে টোপনিৰ প্ৰয়োজন অৱশ্যেই আছিল। কিন্তু যোৱা কিছুদিনৰ ধুমুহাই ভাঙি-মোহাৰি যোৱা তেওঁৰ অন্তৰৰ বিকল অৱস্থাত তেওঁৰ কেনেকৈ টোপনি আহে? ভৱিষ্যতলৈ তেওঁ চকু তুলি চাব পৰা নাছিল, কিয়নো তাত কেৱল অন্ধকাৰ আছিল। বৰ্তমানৰ বিধ্বংসী বিপৰ্যয়ে তেওঁৰ মনত ধুমুহা তুলিছিল। দূৰ ক'ৰবাৰ পৰা উঠি অহা ধুমুহাজাকে তেওঁৰ সত্তাৰ— তেওঁৰ চৌদিশৰ সমস্ত বাস্তৱৰ— আমূল অস্তিত্ব কোবাই আছাৰি প্ৰায় উৎপাটিত কৰিব খুজিছিল। তেওঁৰ স্বভাৱসিদ্ধ অচঞ্চল শীতলতাৰে ডাক্তৰ ইছলামে কোনো ৰোগীৰ দেহৰ দৰেই তেওঁৰ যন্ত্ৰণাক্লিষ্ট সত্তাক যেন প্ৰত্যক্ষ কৰিছিল।

দেশত দীৰ্ঘকাল জুৰি অশান্তি চলিছে। জনসাধাৰণৰ মাজত প্ৰচণ্ড জাগৰণ হৈছে। অনন্ত অৱহেলাৰ অপমানজনক অস্তিত্ব আৰু অন্যায়-শোষণৰ প্ৰতি ইমানদিনে তেওঁলোকৰ কোনো প্ৰতিক্ৰিয়া নাছিল। সহজ আৰু নিৰাপদ জীৱনৰ আৰাম-বিলাসত তৃপ্ত মধ্যবিত্তই 'অ', 'হয়তো' জাতীয় নিৰ্বিকাৰ, নিৰুদ্দেশ্য মন্তব্যৰে আড্ডা-আলোচনা, প্ৰস্তাৱ, প্ৰতিবেদনৰ মাজত এইবোৰ সমস্যা সমাধান কৰিছিল। ভাত-কাপোৰৰ জ্বলা-পোৰা চিন্তাত কটোৱা মানুহিখিনিৰ বাবে অন্য চিন্তাৰ অৱকাশ নাছিল। আজি তেওঁলোকৰ মাজত দেখা গৈছে, প্ৰায় আকস্মিকভাৱেই, শোষণ আৰু বঞ্চনাৰ বিৰুদ্ধে এক নতুন সজাগতা। ডাঃ ইছলামে

ভাবি চাইছে, দাৰিদ্ৰ হয়তো তেওঁলোকৰ বাবে এটা সহনীয় বাস্তৱ; কিন্তু আজি তেওঁলোক সচেতন হৈছে এনে এটা সমস্যাৰ প্ৰতি যি তেওঁলোকৰ শিপা পৰ্যন্ত আঁজুৰি আনিব খোজে। অৱশ্যেই প্ৰতি-সংবাদ আৰু অতিৰঞ্জন, সুবিধাবাদ আৰু চক্ৰান্ত তেওঁলোকে বিচাৰ কৰিব নোৱাৰে, তেওঁলোকৰ সংকট আৰু সংশয় তীব্ৰতৰ হয়। তেওঁলোক ত্ৰস্ত; বিপন্ন অস্তিত্বৰ ভীতি আৰু আত্মসংৰক্ষণৰ চিন্তাই অতি স্বাভাৱিকভাৱে তেওঁলোকৰ স্নায়ু দুৰ্বল আৰু উত্তেজিত কৰি তোলে। তেওঁলোক অতীতমুখী হয়। আৰু উত্তেজিত চেতনাত সুৰসুৰণি তোলে বিভিন্ন ৰঙৰ মতলবী ৰাজনীতিয়ে, তীক্ষ্ণ সুযোগসন্ধানী দালালে আৰু ধুৰন্ধৰ ব্যৱসায়ীয়ে।

ডাক্তৰ ইছলামৰ স্বাভাৱিক প্ৰতিক্ৰিয়া আছিল গণ-আন্দোলনৰ যুক্তিযুক্ততাৰ প্ৰতি সমৰ্থন। কিয়নো, বঞ্চনা আৰু অৱহেলাৰ বিৰুদ্ধে তেওঁৰ মন সাধাৰণভাৱে সক্ৰিয় আছিল। কিছুদূৰ সংস্কাৰমুক্ত আৰু উদাৰ ঘৰুৱা পৰিবেশত তেওঁ ডাঙৰ হৈছিল। নাগৰিক আধুনিকতাৰ মাজত, কলেজ আৰু হোষ্টেল জীৱনৰ সাৰ্বজনীনতাৰ মাজত, বন্ধু-বান্ধৱৰ মুক্ত আৰু উদাৰ উষ্ণতাৰ মাজত তেওঁ কোনোদিন সচেতনভাৱে ধৰ্মীয় পৃথকতা বা সংখ্যালঘিষ্ঠ মানসিকতাৰে আবিষ্ট হোৱা নাছিল। চৌদিশৰ স্বতঃস্ফূৰ্ত বিপুল জাগৰণ, প্ৰতিবাদৰ প্ৰচণ্ড তেজ, উত্তপ্ত, তড়িৎ-প্ৰৱাহিত পৰিবেশ— তেওঁ ক'বলৈ গ'লে কিছু অভিভূত হৈ পৰিছিল। ই আছিল তেওঁৰ বাবে এক নতুন ধৰণৰ সজাগতা, এটা আচৰিত ধৰণৰ অভিজ্ঞতা। চিকিৎসা মহাবিদ্যালয়ৰ শিক্ষকসকলৰ প্ৰতিবাদ সভা আৰু শোভাযাত্ৰাত তেওঁ আন্তৰিকতাৰে যোগ দিছিল; এনেকি হোষ্টেলত ছাত্ৰহঁতৰ ওপৰত কৰা আৰক্ষীৰ জুলুমৰ প্ৰতিবাদত তেওঁ অনশনতো অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল।

কিন্তু লাহে লাহে তেওঁ অস্বস্তিবোধ কৰিবলৈ ধৰিলে। আতিশয্য আৰু হিংস্ৰতাৰ দুই-এটা খবৰ আহিল। ক'ৰবাত ছাত্ৰ হত্যা কৰা হ'ল, ক'ৰবাত জুই জ্বলিল; কোনো নিন্দা, অনুশোচনা, প্ৰতিবাদৰ শব্দ তেওঁৰ কাণত নপৰিল। তাৰ পিছত আৰম্ভ হ'ল চৰকাৰী নিষ্ঠুৰতা আৰু নিষ্পেষণ। হিংস্ৰতাৰ বিৰুদ্ধে হিংস্ৰতা। স্বৈৰাচাৰৰ বিৰুদ্ধে স্বৈৰাচাৰ। তেওঁ অনুভৱ কৰিলে তেওঁৰ অৱস্থান নিৰাপদ নহয়; তেওঁৰ এটা অন্য পৰিচয় আছে যি আজি তেওঁৰ দুৰ্বলতা আৰু অস্বস্তি। ক্ষোভ আৰু অন্ধ ক্ৰোধেৰে তেওঁ নিজৰ ভিতৰতে আচ্ছন্ন হৈ থাকিল। অজস্ৰ প্ৰশ্নৰে তেওঁ নিজৰ মুখামুখি হ'ল। বহুত প্ৰশ্নৰ তেওঁৰ বাবে উত্তৰ নাছিল।

তেওঁ নিজৰ ভিতৰত সোমাল আৰু তেওঁৰ ব্যক্তিগত যুদ্ধত মন দিলে। তেওঁৰ শৈশৱ আৰু কৈশোৰ যি গাঁৱত অতিবাহিত হৈছিল তাত জীৱনৰ কোনো সুনিৰ্দিষ্ট

পথ বা সচেতন লক্ষ্য নাছিল, সি প্ৰকৃতিৰ দৰেই আছিল নিৰৱধি আৰু নিৰুদ্দেশ। নদীৰ জীৱন গতি, তাৰ কোনো লক্ষ্য নাই, সাগৰ তাৰ বাবে ঘটনাক্ৰমিক। পক্ষীৰ জীৱন বাধাহীন উৰণ, বাহ-সংগী-সন্তান তাৰ উৰণৰ আনুষংগিক। অনন্ত আকাশ আৰু তাৰ নিৰ্বন্ধন পক্ষীসমূহ, চিৰ গতিশীল নদী আৰু তাৰ বুকুৰ সন্তৰণবিলাসী মৎস্যকুল, অনুদ্দিষ্ট বতাহ আৰু অকাৰণ বৃক্ষৰাজি— এইবোৰৰ অনুসংগত ভাৱনাহীন, ভৱিষ্যতহীন ভৱা জীৱন এটাৰ পৰা আহি তেওঁ এদিন এখন অচিনাকি চহৰৰ সংকীৰ্ণ পৃথিৱীৰ মাজত সতৰ্ক, চিন্তা-নিৰ্দিষ্ট, ভৱিষ্যৎময়, নিয়ম-নিৰুদ্ধ জীৱনৰ মুখামুখি হ'ল। আৰু প্ৰাথমিক অসহজতা আৰু অস্বস্তি আঁতৰি যোৱাৰ পাছত বেছ সহজেই তেওঁ চহৰৰ মায়াত পৰিল। চহৰে তেওঁৰ কৌমাৰ্য হৰণ কৰিলে। ঘড়ীত বন্ধা সময়। ৰুটিন-বন্ধ দৈনন্দিনতা। প্ৰতিযোগিতাৰ চিৰিৰে জীৱন। এইবোৰৰ মাজেৰে আহি আজি তেওঁ এজন সফল মানুহ, চিকিৎসা মহাবিদ্যালয়ৰ এটা বিশেষ শাখাৰ পঞ্জীয়ক। ঈৰ্ষা কৰিবলগীয়া বৃত্তি, গুৰুত্বপূৰ্ণ পদবী। তেওঁ এজন সাঁচত গঢ়া নাগৰিক মধ্যবিত্ত।

বহু বিৰক্তিৰ পৰিশ্ৰম আৰু পুৰুষাৰ্থৰ পিছত চৰকাৰৰ পৰা এটা জলপানি আদায় কৰি বিদেশত তেওঁ নিউৰ'-পেথ'লজীত উচ্চ শিক্ষা লৈ ঘূৰি আহিছিল। চৰকাৰে অৰ্থব্যয় কৰি পঢ়ুৱাই অনাৰ পিছত তেওঁক সহকাৰী অধ্যাপকলৈ উন্নীত কৰি নতুন বিভাগটো খুলিব লাগিছিল। কিন্তু মহাবিদ্যালয় আৰু বিভাগৰ প্ৰশাসনীয় উদ্যোগহীনতা, পৰিকল্পনা আৰু সমন্বয়ৰ অভাৱ আৰু চৰকাৰৰ অৰ্থ-সমস্যা সকলো মিলি যোৱা দুবছৰে প্ৰস্তাৱ-প্ৰতিবেদন, টোকা-টিপ্পনী, অনুমোদন-বাজেট আদিৰ মাজত তেওঁ চিৰ-প্ৰতীক্ষমান কাছাবিয়াংকা হৈ ৰৈছে। বাবাৰক ঢুকোৱাৰ পিছত তেওঁৰ অভিভাৱক দাদা অৰ্থাৎ খুৰাকে তেওঁক কলেজৰ চাকৰি এৰি থৈ গুৱাহাটীত এটা ডাঙৰ লেবৰেটৰী খুলি বহি ল'বলৈ কৈ আছে। তেওঁৰ স্কুলীয়া বন্ধু এতিয়াৰ ডাঙৰ ঠিকাদাৰ চৌকতে তেওঁক তত্বাৱধায়ক অংশীদাৰ কৰি এটা নাৰ্ছিং হ'ম্ খোলাত জোৰ দি আছে।

"চাকৰিত আমাৰ একো নহ'ব; এনেকৈয়ে পচি থাকিব লাগিব। তই একো বুজি নাপাৱ।" চৌকতে কয়। তাৰ মুখৰ 'আমাৰ' শব্দটোৱে তেওঁক হঠাৎ অস্বস্তি দিয়ে; কিয়নো, এই নিৰীহ, সম্বোধনবাচক সৰ্বনামটোত এটা অমংগলীয়া, অসন্তুষ্ট, ক্ষুব্ধ গোষ্ঠীচেতনা পাতলকৈ ঢাকি থোৱা থাকে।

বাবাৰক থকালৈকে কোনেও, বাবাৰকেও, তেওঁক উপদেশ বা পৰামৰ্শ দিবলগীয়া নহৈছিল। সকলোবোৰ কথা যেন নিজে নিজে হৈ গৈছিল আৰু ঠিকে ঠিকেই

হৈ গৈছিল। বাবাৰকৰ ব্যক্তিত্বৰ সেই নিশ্চিন্ত ছাঁ এদিন হঠাৎ অপসৃত হৈ গ'ল। প্ৰথম ষ্ট্ৰ'কটো হৈ যোৱাৰ পিছত তেওঁ ভালেই আছিল, অৱসৰ লৈ যথেষ্ট সাৱধানে আছিল। প্ৰতি সপ্তাহে তেওঁ আহি বাবাৰকক চাই গৈছিলহি। ইন্তেকাল্ হোৱাৰ আগদিনাও তেওঁৰ গা ভালেই আছিল। গধূলি তেওঁ বাবাৰকৰ ওচৰত বহি হাত-ভৰি মোহাৰি আছিল; ভৰিটোত হাত ফুৰাই ক'লে, "এইকেইমাহতে অলপ বেছি খীণালা।"

স্বাভাৱিক গাম্ভীৰ্যৰে গহীন বাবাৰকে উত্তৰ দিলে, "নহ'লে তোমালোকৰ নিওঁতে কষ্ট হ'ব নহয়!"

তেওঁ বাবাৰকৰ আমোদত ৰস পাই হাঁহিলে; কিন্তু মূৰৰ ওচৰত বহি থকা মাকে উচপ্ খাই উঠি ক'লে, "তৌবা, কিনো বেহুদা কথাবোৰ ওলায় অ' বাবাৰৰ মুখত!" সেই দুদিন মাহীয়েক, ভনীয়েক, ভনীয়েকৰ নন্দেক, ভনী-জোঁৱায়েক আদিৰে ঘৰ ভৰি আছিল। পিছদিনা দুপৰীয়াৰ চিল্‌মিল্ টোপনিৰ মাজত তেওঁ শুনিলে মাকৰ ত্ৰাসিত চিঞৰ, "বাবা, চাহিচোন ঔ বাবাৰৰে কেনেকুৱা কৰিছে!!"

জাঁপ মাৰি উঠি বেগটো টেবুলৰ পৰা থাপ মাৰি লৈ তেওঁ ভিতৰৰ কোঠালৈ দৌৰ দিলে। কিন্তু বাবাৰকৰ কোঠাৰ দুৱাৰমুখত তেওঁ শুনিলে মাকৰ বুকুভঙা চিঞৰ, "ছোৱালীহঁত, কলিমা দে, কলিমা দে, বাবাৰৰ গ'ল!"

তেওঁ অকলশৰীয়া, হয়তো কিছু অসহায়ো, বোধ কৰিলে। আগৰ দৰে সকলোবোৰ কথা যেন ঠিকমতে নোযোৱা হ'ল। মাক, ভনীয়েক, ভনী-জোঁৱায়েক, পৰিয়াল-পৰিজনে তেওঁৰ বিষয়েও চিন্তা কৰা হ'ল।

ভনীয়েকৰ যি হওক আগতেই বিয়া হৈ গৈছে। ভায়েক ইঞ্জিনীয়াৰিঙৰ ছাত্ৰ, সম্প্ৰতি আন্দোলনত লাগি এটা বছৰ অথলে নিয়াইছে। তেওঁলোকৰ ঘৰটোৰ এটা পাৰ্ট ভাড়া দিয়া হৈছে। মাকৰ প্ৰে'ছাৰ বাঢ়িছে। কি কৰিব তেওঁ? পৰিয়াল বা বন্ধুৰ ইংগিত মতে অধ্যয়নৰ চৰ্চা এৰি সম্পদৰ চৰ্চাত লাগি পৰিব নেকি? চৌকতে দিয়া অন্যায়ৰ ইংগিতৰ উত্তৰ দিব পাৰিবনে? এদিন ইঞ্জিনীয়াৰ হৈ ভায়েকে চাকৰি নাপাই কিজানি চৌকতৰ পাতলকৈ ঢকা ইংগিত বুজি উঠে আৰু তাৰ কথা বিশ্বাস কৰিবলৈ লয়! নিজৰ পৰিচয় আৰু পোছাক খুলি নিজৰ পৰাই বিদায় লৈ তেওঁৰ ক'ৰবালৈ গুচি যাবৰ ইচ্ছা যায়। তেওঁৰ ভাগৰ লাগে। এই ক্ৰম—দীৰ্ঘায়িত অচলতা, যাৰ নাম তেওঁৰ বৰ্তমান, তেওঁৰ বস্তুজাগতিক স্থিতি, যাক লৈ তেওঁৰ বন্ধু-বান্ধৱ, পৰিয়াল-পৰিজন, সৎ আৰু কপট শুভাকাংক্ষী—

এনেকি তেওঁ নিজে— উৎকণ্ঠিত, তেওঁৰ মনৰ ওপৰত সি লাহে লাহে চাপ সৃষ্টি কৰিব ধৰিছে। তেওঁৰ স্নায়ুসমূহত হেঁচা পৰিছে।

এই ব্যক্তিগত লতাকটা-বণত বাট উলিয়াবলৈ গৈ বিবুদ্ধি হোৱা ডাক্তৰ ইছলামে একে সময়তে বাহিৰৰ কোবাল বলিয়া বতাহৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হৈছিল। যদিও তেওঁ বুজিছিল, ই একেখন যুদ্ধৰে দুটা ভিন্ন ৰূপ আছিল। সময় অস্বাভাৱিক হৈ পৰিছে। জীৱন অপৰিচিত হৈ গৈছে। মানুহ ক্ৰমে মানুহৰ অচিনাকি হৈ উঠিছে। এক উন্মাদ, অশুভ বতাহ, এক নিষ্ঠুৰ আদিমতাৰ মাজত তেওঁ বিভ্ৰান্ত। তেওঁৰ স্বতন্ত্ৰ চিন্তা আৰু বিচাৰ, তেওঁৰ ঘটনাক্ৰমিক ধৰ্মীয় পৰিচয় তেওঁৰ বাবে আজি মানৱীয় মৰ্যাদাৰ প্ৰতিবন্ধক হৈ পৰিছে। ইতিহাসৰ আদালতত তেওঁ হাত-মুখ বন্ধা নিৰুপায়, নতমস্তক অপৰাধী।

অদৃষ্টৰ পৰিহাস বুলিয়েই ক'ব লাগিব, যোৱাকালি সম্পূৰ্ণ অপ্ৰত্যাশিতভাৱে তেওঁ নিজে যুদ্ধক্ষেত্ৰৰ লগত প্ৰত্যক্ষভাৱে জড়িত হৈ পৰিল। যোৱাকালি গধূলি উপাধ্যক্ষ গোস্বামীৰ ঘৰত বহি দেশৰ অগ্নিগৰ্ভ পৰিস্থিতিৰ কথা আলোচনা কৰি থাকোতে প্ৰকৃততে তেওঁ নিজৰ স্বাভাৱিক সংকোচ জয় কৰিবলৈহে চেষ্টা কৰি আছিল। কিয়নো দেশৰ পৰিস্থিতিকৈও তেওঁৰ বাবে জৰুৰী আছিল চৰকাৰৰ বাজেট-প্ৰস্তুতিৰ আগেয়েই কলেজ-কৰ্তৃপক্ষৰ পৰা নিউৰ'-পেথ'লজী বিভাগটো খোলাৰ প্ৰস্তাৱেৰে প্ৰয়োজনীয় পদৱী আৰু সা-সৰঞ্জামৰ বাবে বাজেট আৰু এষ্টিমে'ট্ তৈয়াৰ কৰি বিভাগক প্ৰবলভাৱে হেঁচা দিয়া।

উপাধ্যক্ষক তেওঁ তাৰ বাবে সন্মত কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। কিন্তু জাতিৰ সংকটৰ দৰে জলন্ত বিষয়ৰ আলোচনাৰ মাজত তেওঁৰ অত্যন্ত ব্যক্তিগত স্বাৰ্থজড়িত ক্ষুদ্ৰ বিষয়টো উত্থাপন কৰাৰ যুক্তি-অযুক্তিৰ দোমোজাত দ্বিধাগ্ৰস্ত হৈ থাকোতেই ছাত্ৰ-সভাৰ কেইজনমান বিষয়-ববীয়া উপদেষ্টা ডাঃ বৰঠাকুৰৰ সৈতে হুৰমূৰকৈ সোমাই আহিল। অস্থিৰ আৰু উত্তেজিত হৈ তেওঁলোকে খবৰ দিলেহি যে অত্যন্ত দুৰ্ভাগ্যজনক ঘটনা এটা ঘটি গৈছে; পুৱাৰ পৰা উত্তৰ পাবে ভোগপুৰৰ ওচৰত প্ৰচণ্ড সংঘৰ্ষ হৈছে, মুখামুখি যুদ্ধ। কেইবাখনো গাঁও জ্বলিছে, হতাহতৰ কোনো হিচাপ নাই। বিতং খবৰ পোৱা নাই, পুলিচৰ সূত্ৰৰ পৰা এইখিনি মাত্ৰ জনা গৈছে। অৱশ্যেই চৰকাৰে সমগ্ৰ অঞ্চলজুৰি কাৰ্ফিউ জাৰি কৰিছে, কিন্তু বনাঞ্চল আৰু বাট-পথৰ অসুবিধা হোৱাৰ বাবে উদ্ধাৰকাৰ্য ধীৰ হৈছে। তেওঁলোকে ঘটনাটোৰ ওপৰত নিজস্ব মতামত প্ৰকাশ কৰিলে; চৰকাৰ, মিশ্যনেৰী আৰু জনজাতীয় নেতাৰ কুটিল হাত সন্দেহ কৰা হ'ল। গোস্বামীয়ে ভিতৰৰ পৰা ৰেডিঅ'টো

আনি লগাই দিলে, সান্ধ্য-বাতৰিত ভোগপুৰৰ ওচৰৰ জনজাতি অঞ্চলত অগ্নিসংযোগ আৰু দুই-এটা সংঘৰ্ষৰ উল্লেখ পোৱা গ'ল। ছাত্ৰসভাৰ বিষয়ববীয়াকেইজনে দৰৱ-পাতি আৰু ডাক্তৰৰ সাহায্য-দল এটা তেতিয়াই ভোগপুৰলৈ পঠাবলৈ ঠিক কৰিলে। তেওঁলোকে গাড়ী আৰু দৰৱ সংগ্ৰহৰ বাবে ওলাই গ'ল। উপাধ্যক্ষই দুইখন জিলাৰ জিলা-কৰ্তৃপক্ষৰ লগত যোগাযোগ কৰি কাৰ্ফিউ-অনুজ্ঞাপত্ৰৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। হঠাতে ডাঃ ইছলামে দলটোৰ লগত যাবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিলে, "মই হয়তো বিশেষ সহায় কৰিব নোৱাৰিম, কিন্তু আই'ল্ বি এন্ এক্সেলেণ্ট গাইড্। মই এই ঠাইখন চিনি পাওঁ।" তেওঁ ক'লে। চিনি পাওক-নাপাওক ঠাইডোখৰলৈ এই সময়ত যাবলৈ তেওঁ ভিতৰৰ পৰা এটা বুজি নোপোৱা উৎসাহ অনুভৱ কৰিলে। ডাঃ বৰঠাকুৰ উৎসাহিত হ'ল। আন্দোলনৰ এজন নেতা হিচাপে তেওঁ বুজি পায় যে সহায় কৰিব পাৰক বা নোৱাৰক, তেওঁলোকৰ দলটোত ডাঃ ইছলামৰ নামটোৰ প্ৰয়োজন আছে। দুঘণ্টাৰ ভিতৰতে চাৰিজন ছাত্ৰ, চাৰিজন কনিষ্ঠ চিকিৎসক, তিনিজন ড্ৰেছাৰ লগত লৈ ডাঃ বৰঠাকুৰ আৰু ডাঃ ইছলাম প্ৰচুৰ দৰৱ, চেলাইন্, বেণ্ডেজ্ আৰু প্ৰাথমিক সাহায্য সামগ্ৰীৰে ঘটনাস্থলীলৈ ৰাওনা হ'ল।

দোকমোকালিৰ সময়ত তেওঁলোক গৈ গন্তব্য স্থান পালেগৈ।

মৃতৰ সংখ্যা যথেষ্ট বেছি আছিল। প্ৰশাসন কিছু নাৰ্ভাচ্ আৰু বিভ্ৰান্ত হৈ পৰিছিল। উদ্ধাৰকাৰ্যত যোৱা পুলিচৰ সহযোগত কিছুমান মৃতদেহ নদীত উটুৱাই দিয়া হৈছিল, কিছুমান ঘন জংঘলৰ ভিতৰত সুমুৱাই দিয়া হৈছিল। উভয় পক্ষতে সা-সম্পত্তিৰ প্ৰচুৰ ক্ষতি হৈছিল; ঘৰ-বাৰী, ভঁৰাল-গোহালি পিছদিনালৈকে জ্বলিছিল। তেওঁলোক গৈ পোৱালৈকে পৰিব্যাপ্ত ত্ৰাস, ক্ৰোধ, ক্ষোভৰ মাজত কেৱল নিষ্ফল ব্যস্ততা আৰু বিভ্ৰান্তিয়ে বিৰাজ কৰিছিল। আৰক্ষী আৰু প্ৰশাসন ৰাতিৰ ভিতৰতে সবলে উপস্থিত হৈছিল। ছাত্ৰসকলৰ নিৰ্দেশত স্থানীয় নেতা, বিষয়া আৰু আৰক্ষীয়ে পৰিস্থিতি চম্ভালিবৰ চেষ্টা কৰিছিল। হাইস্কুলখনত আশ্ৰয় শিবিৰ খোলা হৈছিল। স্থানীয় চিকিৎসালয়ৰ ওচৰত থকা ছোৱালী হাইস্কুলখন সাময়িকভাৱে চিকিৎসালয়লৈ ৰূপান্তৰিত হৈছিল।

স্থানীয় চিকিৎসক ডাঃ বৰুৱা আৰু তেওঁৰ সহকৰ্মীসকলৰ পৰা তেওঁলোকে চিকিৎসাৰ দায়িত্ব নিজৰ হাতলৈ আনিলে আৰু প্ৰণালীবদ্ধভাৱে প'ষ্টমৰ্টেম্, পৰীক্ষা, চিকিৎসা, শুশ্ৰূষা আৰম্ভ কৰিলে। পৰিস্থিতি প্ৰায় অসম্ভৱ আছিল। নিহতৰ সংখ্যাধিক্য, গভীৰভাৱে আহতসকলৰ ক্ৰমাৱনতি, বিবিধ ৰকমৰ অসুবিধা আৰু অব্যৱস্থা, এম্বুলেন্সৰ অভাৱ, দৰৱ-বেণ্ডেজ্-চেলাইন্ আদিৰ সীমিত যোগানৰ

মাজত তেওঁলোকে বিৰামহীনভাৱে পৰিশ্ৰম কৰি গ'ল। কাৰ্ফিউৰ মাজতে অহা কৌতূহলী মানুহবোৰ আৰু আত্মীয়-স্বজনসকলক তেওঁলোকে সহানুভূতি আৰু দৃঢ়তাৰে আঁতৰাই পঠালে। কেইজনমান আগবণুৱা স্থানীয় ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক লগত লৈ নেতাজাতীয় মানুহখিনিক শীতল ব্যৱহাৰেৰে নিৰুৎসাহ কৰি তেওঁলোকে আহাৰ-বিশ্ৰাম এৰি কামত লাগিল। আহত আৰু মৃত গধূলিলৈকে আহি থাকিল। প'ষ্টমৰ্টেমৰ পাছত শবোৰ জ্বলাই দিয়া হ'ল, গুৰুতৰভাৱে আহতসকলক ট্ৰাকেৰে চহৰলৈ পঠিওৱা হ'ল। বাকীসকলক বিছনাত, বেঞ্চত, মাটিত, বাৰান্দাত—য'ত যেনেকৈ পাৰি চিকিৎসাৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল। দুপৰীয়াৰ ফালে ওচৰ-পাঁজৰৰ চিকিৎসালয়ৰ পৰা, চাহবাগানৰ পৰা আৰু দুজনমান ডাক্তৰ আৰু সহায়ক আহিল। ছাত্ৰসকলে পুনৰ চহৰৰ পৰা কিছু জীৱন-ৰক্ষক দৰৱ সংগ্ৰহ কৰি আনিলে। প্ৰচণ্ড পৰিশ্ৰম আৰু ব্যস্ততাৰ মাজত তেওঁলোকে কিছু মানসিক আৰু শাৰীৰিক সকাহ অনুভৱ কৰিলে।

ডাক্তৰ ইছলামে শাৰীৰিক কষ্টৰ কথা পাহৰি পেলাইছিল। কিয়নো তেওঁৰ ক্ষতদীৰ্ণ মন ইতিমধ্যে অসাৰ হৈ পৰিছিল। প্ৰথমে আহিয়েই তেওঁ দেখিলে এইখন তেওঁৰ শৈশৱৰ লীলাভূমি নহয়; তেওঁৰ স্মৃতিৰ স্বপ্নময় অস্পষ্ট গাঁওখন অদৃশ্য হৈছে। মানুহবোৰ অচিনাকি; ল'ৰা-ছোৱালী, ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, ডেকা-নেতা আৰু নেতাৰ অনুসংগী কাকো তেওঁ চিনি পাবলগীয়া নহয়। তাৰ মাজতে দুই-এখন বয়সীয়া মুখত কিছু চিনাকি আভাস থকা যেন লাগিল। কিন্তু তেওঁ ইয়াত অপৰিচিত—সম্পূৰ্ণ আচহুৱা। তেওঁ ব্যক্তিগত পৰিচিতিৰ চেষ্টা নকৰি কামত লাগিল। এই গাঁওখনে এসময়ত তেওঁক অজস্ৰ দিছে, এটা প্ৰকৃতাৰ্থত সোণৰ শৈশৱ দিছে; তেওঁ এতিয়া তেওঁৰ ফালৰ পৰা সেই অপৰিশোধ্য দানৰ স্বীকৃতি দিব খোজে। তাৰ বাবে তেওঁৰ কোনো ব্যক্তিগত বিজ্ঞপ্তি বা পৰিচিতিৰ প্ৰয়োজন নাই। ডাঃ বৰঠাকুৰ আৰু কনিষ্ঠ চিকিৎসককেইজনে চিৰিয়াছ্ কে'ছবোৰত হাত দিলে; তেওঁ তেওঁৰ ছাত্ৰকেইজনৰ লগত সৰু-সুৰা আঘাত পোৱা মানুহখিনিৰ প্ৰাথমিক চিকিৎসাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। অত্যন্ত সংকটাপন্ন কেইটামান কে'ছ ছাত্ৰসকলে যোগাৰ কৰা এখন ট্ৰাকত চহৰলৈ পঠাই দিয়া হ'ল।

কাৰো মুখলৈ চাবলৈ তেওঁলোকৰ সময় নাছিল; এনেকি ৰোগীৰ মুখেও তেওঁলোকৰ মনত কোনো সাঁচ ৰখা নাছিল। কিন্তু হঠাৎ এবাৰ তেওঁৰ যিখন মুখলৈ চকু গ'ল সেইখন কেৱল পৰিচিতই নহয়, তেওঁৰ পৰম আত্মীয়, তেওঁৰ সমগ্ৰ কৈশোৰৰ উত্তাপ আৰু অৱলম্বন, মানৱতাৰ প্ৰথম জুহালৰ কাষৰ উষ্ণ,

সবল অন্তৰঙ্গতাৰ মৃত্যুহীন কথকজন। ঘৰটোৰ চুকত দুখন বেঞ্চ জোৰা দি শুৱাই থোৱা হৈছে এজন প্ৰকাণ্ড দেহৰ জনজাতীয় মানুহ। বেঞ্চৰ লগত এটা বাঁহৰ খুটি বান্ধি চেলাইন এটা ওলোমাই দিয়া হৈছে। তেওঁ মুখখনলৈ একেথৰে চাই ৰ'ল। ৰোগী অচেতন। ডাক্তৰ ইছলামৰ বুকুত, মগজুত আৰু সেইবোৰৰো ভিতৰত ক'ৰবাত এটা তীব্ৰ আঘাতে তেওঁক জড় কৰি পেলালে। তেওঁৰ সমগ্ৰ সত্তা অসাৰ হৈ ৰ'ল। ডাঃ বৰঠাকুৰ আগবাঢ়ি আহি ক'লে, "আনকন্‌চাছ্ অৱস্থাত পৰি আছিল বোলে। কিন্তু কোনো apparent injury নাই। পাল্‌ছ্ ল'। বি পি টোও ছাৰ অলপ কম আছে।"

ডাঃ ইছলামৰ চেতনা আহিল। তেওঁ ৰোগীক পৰীক্ষা কৰিলে। কোনেও ধৰিব নোৱাৰাকৈ মুহূৰ্তৰ বাবে ৰোগীৰ হাতখন ধৰি এৰি দিলে।

'কন্‌ভাল্‌শ্বন্ নাই নহয়?' তেওঁ সুধিলে। 'আমি পোৱাৰ পিছত হোৱা নাই।' ডাঃ বৰঠাকুৰে ক'লে।

'শ্বক্ বোধহয়!' তেওঁ ডাঃ বৰঠাকুৰলৈ চাই ক'লে।

'খুব সম্ভৱ।' ডাঃ বৰঠাকুৰে তেওঁক সমৰ্থন কৰিলে।

'দেখা যাওক। চে'ন্স্ আহিলেই মোক জনাবলৈ ক'বাচোন!' তেওঁ ৰোগীলৈ চাই আগবাঢ়িল।

আবেলিৰ ফালে মন্ত্ৰী, বিধায়ক, নেতা, পালি-পাৰিষদ, উচ্চ প্ৰশাসন আৰু আৰক্ষী বিষয়াৰ এটা টো পাৰ হৈ গ'ল। স্থানীয় ডাক্তৰকেইজনে তেওঁলোকক পৰিস্থিতি বুজাই বিদায় দিলে। তেওঁলোকে দায়িত্ব শেষ কৰি তেওঁলোকৰ বাবে অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ আশ্ৰয় শিবিৰলৈ ঢাপলি ল'লে। অৱশ্যে খবৰ দি গ'ল যে দৰৱ আৰু এখন এম্বুলেন্স্ লৈ চৰকাৰী সাহায্য আহি আছে।

আবেলিলৈকে তেওঁ ৰোগীজনক কেইবাবাৰো চাই গ'ল; অৱস্থাৰ একো পৰিৱৰ্তন হোৱা নাই, কিন্তু পালছ্ ৰিগেইন্ কৰিছে, বি পি ক্ৰমে নৰ্মেল্ হৈ আহিছে। গধূলি চকীদাৰৰ ঘৰৰ ওচৰত থিয় হৈ চাহ একাপ খাব ধৰোতে বৰঠাকুৰে খবৰ পঠালে ৰোগীৰ জ্ঞান আহিছে; তেওঁ লৰালৰিকৈ ৰোগীৰ ওচৰলৈ গ'ল, কিন্তু ইতিমধ্যে পুনৰ ৰোগী অচেতন হৈ পৰিছে। ইয়াৰ পিছত এই ঘটনাটো কেইবাবাৰো ঘটিল। মুহূৰ্তৰ বাবে চেতনা ঘূৰাই পাই ৰোগী আকৌ প্ৰায় লগে লগেই অজ্ঞান হৈ যায়। বাৰম্বাৰ দীৰ্ঘায়িত অচৈতন্যই কিছু শংকাৰ সৃষ্টি কৰিলে। ডাঃ বৰঠাকুৰে ৰোগীক চহৰলৈ পঠোৱাৰ ইংগিত দিলে। ডাঃ ইছলামে ৰাতি ট্ৰাকত ৰোগীক পঠাবলৈ ইচ্ছা নকৰি ডাক্তৰ বৰুৱাৰ তত্ত্বাৱধানত ৰোগীক স্থানীয় চিকিৎসালয়লৈ স্থানান্তৰ কৰিলে।

ৰাতি এঘাৰমান বজাত কনিষ্ঠ চিকিৎসককেইজনৰ হাতত সকলো দায়িত্ব দি তেওঁ আৰু বৰঠাকুৰ চিকিৎসালয়লৈ আহিল। ডাঃ ইছলামৰ বাবে ডাঃ বৰুৱাৰ ঘৰত আৰু ডাঃ বৰঠাকুৰৰ বাবে লেব্‌ ৰুমত এখন খাট ভৰাই শোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। ডাঃ ইছলামে ডাঃ বৰুৱাক অব্যাহতি দি নিজে ৰোগীৰ ওচৰত বহিল আৰু ডাঃ বৰঠাকুৰক শুবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। চৰম ক্লান্তিত তেওঁ নিশ্চেতন হৈ বাগৰি পৰিব লাগিছিল, কিন্তু চিগাৰেট টানি টানি তেওঁ টান থিয় কাঠৰ চকীখনত বহি ৰ'ল। যোৱা সুদীৰ্ঘ কালৰ বিধ্বংসী ধুমুহাৰ আঘাত, চাৰিওফালৰ পৰিব্যাপ্ত শ্বাসৰুদ্ধকাৰী অশুভৰ বিষক্ৰিয়া, পৰ্যুদস্ত জীৱনৰ ক্ৰমঘনায়মান অন্ধকাৰ আৰু স্বপ্নৰ শৱদেহৰ দুৰ্গন্ধত আজি এক চৰম বিন্দুত তেওঁৰ বোধ-বিলুপ্তি ঘটিছে; তেওঁৰ চিত্ত বিকল, চেতনা অসাৰ, সমগ্ৰ সত্তা এক ভাসমান অনুপলব্ধ অস্তিত্ব। ৰাতি একমান বজাত ডাঃ বৰঠাকুৰ আহি তেওঁক জোৰকৈ শুবলৈ পঠালে। ডাঃ বৰুৱাক আমনি দিব নুখুজি তেওঁ লেব্‌ ৰুমতে ডাঃ বৰঠাকুৰৰ বাবে ৰখা খাটখনত আঁউজি চিগাৰেট খাবলৈ ধৰিলে। তেওঁ ভয় কৰিছিল কিজানি তেওঁৰ টোপনি আহে! লাহে লাহে পুনৰ তেওঁৰ মনলৈ আহিল বিভিন্ন প্ৰশ্ন, বিভিন্ন সান্ত্বাব্য উত্তৰ, বিভিন্ন অসম্ভৱতা। পৰিচিত পৃথিৱীখনৰ ধ্বংসাৱশেষ, ক্ৰমে অতল গভীৰতালৈ অন্ধকাৰ অৱনমন, জীৱনৰ সৎ, শুভ, সমস্ত নৈবেদ্য নস্যাৎ হৈ যোৱাৰ পিছত এক নিৰাশ্ৰয় অস্তিত্বহীনতা— এই উদ্ধাৰহীন বাস্তৱত তেওঁ বোধহয় এসময়ত টোপনি গৈছিল।

কিন্তু সম্ভৱতঃ তেওঁ এক ঘোৰৰ মাজত আছিল। তেওঁ সপোন দেখিলে যে ডাঃ বৰঠাকুৰে তেওঁক জগাইছে। চকু মেলি তেওঁ দেখিলে যে সঁচাকৈয়ে ডাঃ বৰঠাকুৰে তেওঁৰ গাত হাত থৈ মাতিছে।

'কি হ'ল?' জাঁপ মাৰি বহি তেওঁ উৎকণ্ঠিত স্বৰে সুধিলে।

'ছে'ন্স্‌ আহিছে।'

ডাঃ ইছলাম উঠিব খুজিও ৰৈ গ'ল। 'কিমান সময় হ'ল?'

'প্ৰায় পাঁচ মিনিট।' ডাঃ বৰঠাকুৰে ক'লে। এইবাৰ তেওঁ উঠিল। তন্দ্ৰাৰ ঘোৰ, মনৰ জড়তা আঁতৰাই থৈ তেওঁ দ্ৰুত অস্থিৰ খোজেৰে ৰোগীৰ কোঠালৈ গ'ল।

ৰাতি পুৱাবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। ইমাৰ্জেন্সীৰ বাবে মাত্ৰ এখন বিছনা ধৰা এটা সৰু কোঠা। ৰোগীৰ শিতানত টুল এখনত এটা ক'লা পৰা লেম্প তেতিয়াও জ্বলি আছিল। চেলাইন্‌টো খুলি থোৱা আছে। কাঠৰ থিয় চকীখনত বহি তেওঁ ৰোগীৰ পাল্‌ছ্‌ আৰু বি-পি চালে। তেওঁ বৰঠাকুৰলৈ চালে। তাৰ পিছত ৰোগীৰ

মূৰত, মুখত হাত বুলাই দিলে। ৰোগীয়ে ধীৰে ধীৰে চকু মেলি চালে, তাৰ পিছত আকৌ চকু বন্ধ কৰিলে। তেওঁ কিবা ক'বৰ চেষ্টা কৰা যেন লাগিল। ডাঃ ইছলামে দ্ৰুত বেগে লেম্পটো নুমালে, খিৰিকিখন বহলকৈ মেলি পৰ্দাখন তুলি দিলে। পুৱাৰ প্ৰথম পোহৰ উজ্জ্বল হৈ সোমাই আহিল। তেওঁ ৰোগীৰ ওচৰলৈ গ'ল। ৰোগী শাৰীৰিকভাৱে স্থিৰ, শান্ত। কিন্তু তেওঁৰ মুখমণ্ডল অস্থিৰ যেন লাগিল। তেওঁ চকু মুদিয়েই কিবা ক'বলৈ চেষ্টা কৰিছে; সোঁহাতখন দাঙি কিবা এটা বুজাব খুজিছে। ডাঃ ইছলামে ৰোগীৰ কপালত হাত থ'লে, ৰোগীয়ে চকু মেলিলে। তেওঁ আলফুলে ৰোগীৰ মুখখনত হাত বুলাই দিলে। ৰোগীয়ে তেওঁলৈ চাই পুনৰ অস্ফুট, অস্পষ্টভাৱে কিবা ক'ব খুজিলে। ডাঃ ইছলামে মুখখন ৰোগীৰ ওচৰলৈ নিলে, তাৰ পিছত লাহে লাহে ক'লে, 'দাদাই, মই মুকুল, মুকুল।' ৰোগীয়ে তেওঁলৈ চাই ৰ'ল। অবাক বিস্ময়ত ডাঃ বৰঠাকুৰ ওচৰ চাপি আহিল, এই জনজাতীয় মানুহজন ইছলামৰ পৰিচিত! ডাঃ ইছলামে এটা কাহ মাৰি গলা পৰিষ্কাৰ কৰিলে, পুনৰ একেধৰণে ৰোগীৰ কাণৰ ওচৰত উচ্চাৰণ কৰিলে, 'মই মুকুল, দাদাই, পুত্‌লা, পুত্‌লাৰ বন্ধু!'

ৰোগীয়ে তেওঁলৈ একেদৰে চাই ৰ'ল। ডাঃ ইছলামৰ কথা হয়তো তেওঁৰ কৰ্ণগোচৰ হ'ল, কিন্তু সি কিছুমান তৰংগ মাত্ৰ হৈ তেওঁৰ বোধৰ বাহিৰত ওপঙি ৰ'ল। কিয়নো ডাঃ ইছলামৰ সাংকেতিক বাক্যত ধ্বনিত হৈছিল এক নিৰালম্ব, নিঃসম্পৰ্ক কাল, এক উষ্ণ, সজীৱ, প্ৰাণময় পৃথিৱী, আজিৰ যুদ্ধ-বিধ্বস্ত সময়ত যি এক অলীক মায়া, আলসুৱা সখেদ সপোন। তাত কেৱল শিশুৰ আমোদদায়ক ক্ৰন্দন আছিল, কেৱল চৰাই-চিৰিকতিয়ে মধুৰ কোলাহল তুলিছিল, তাত বাৰুদৰ গোন্ধ নাছিল, মাটি তেজেৰে সাৰুৱা হোৱা নাছিল। তাত চিৰাজ ডাক্তৰৰ ল'ৰা মুকুলক গণেশ বড়োৰ ল'ৰা পুত্‌লা আৰু ৰসেশ্বৰ চাইকেল মিস্ত্ৰিৰ ল'ৰা অকণে বৰ পুখুৰীত চেঙা মাছ টোপাবলৈ লগত লৈ গৈছিল, লোকৰ বাৰীৰ ৰবাব টেঙা বা কুঁহিয়াৰ চুৰিৰ অভিযানত তেওঁকো সহযোগী কৰিছিল; চাইকেল মাৰি তিনিও ওচৰৰ গাঁৱত ফুটবল মেচ্‌ খেলিবলৈ গৈছিল; জীৱনৰ প্ৰথম সাঁজ পইতাভাত আৰু পোৰা মাছৰ সোৱাদ তেওঁ পুত্‌লাৰ ঘৰতে পাইছিল। মাংসৰ আঞ্জা ৰান্ধি এদিন বন্ধুৰ দুপৰীয়া আদৈয়ে যেতিয়া তেওঁক ভাত খাবলৈ ৰাখিছিল, দাদাই ক'ৰবাৰ পৰা আহি হুটা মাতেৰে নিজৰ ভাষাত আদৈক ককৰ্থনা কৰি তেওঁৰ ভাতখোৱা বন্ধ কৰিছিল, কাৰণ সেয়া আছিল তেওঁলোকৰ গাঁৱত ডিঙিচেপি মৰা পঠাৰ মাংস, মুকুলৰ বাবে নিষিদ্ধ। পিছদিনা তেওঁ নিজে ঘৰৰ এটা ডাঙৰ মুগী নি ডাক্তৰৰ ঘৰত গৈ দি আহিছিল। পলৰে চবিয়াই ধৰা নদীৰ মাছ;

30533/04

গছৰ পৰা ডাব বা কঁঠালৰ ভাগ দাদায়ে তেওঁ আৰু অকণৰ হাতত তুলি দি আনন্দ পাইছিল। চিকিৎসা আৰু কিতাপত নিবিষ্ট বাবাৰকৰ মাজেৰে দেখা কষ্টময়, শুকান পৃথিৱীখন দাদাইৰ মাজেৰে দেখা প্ৰকৃতি আৰু জীৱনৰ কেঁচা ৰূপ-ৰসে যেন সম্পূৰ্ণ কৰিছিল। প্ৰকৃতিৰ বহুবৰ্ণ সুষমা, জীৱনৰ কত আকস্মিক অভিজ্ঞান, ঘৰ আৰু স্কুলৰ বাহিৰৰ এখন সমাজৰ নতুন ধাৰণাৰে দাদাই, আদৈ, পুতুলা আৰু অকণে তেওঁৰ কৈশোৰ পৰিপূৰ্ণ আৰু স্বাভাৱিক কৰি তুলিছিল। এদিন আনকি দুঃসাহস কৰি অকণ আৰু তেওঁ স্কুলৰ 'লেইজাৰ'ত চাইকেল মাৰি পুতুলাৰ ঘৰত পূজা চাবলৈ গৈছিল। দেখিছিল, মচি-কাচি পৰিষ্কাৰ কৰা সিজু গছৰ তলত পষা আগলতি কলপাতত আবৈ চাউল, বাহক ফুল, তুলসী পাত, কোমল-তামোল-পাণ; বান্ধি থোৱা মুৰ্গী, আগ কৰা কলহত জুমাই, সজাই থোৱা চেখা এমৃফ্ৰি আৰু বলিৰ পাঠা। অৱশ্যে বলি দিয়াৰ আগেয়েই দাদায়ে সিহঁত দুটাক "যা, এতিয়া তহঁত, দেৰি হ'ব যাহ্" বুলি পঠিয়াই দিছিল।

তেওঁৰ কলেজত ইণ্টাৰ্ণশ্বিপৰ সময়তে ঘটনাক্ৰমে এই অঞ্চলৰ ৰোগী এজনৰ লগত পৰিচয় হৈ তেওঁ খবৰ পাইছিল যে হাইস্কুলত অতি প্ৰিয় শিক্ষক হৈ উঠা পুতুলাৰ আল্চাৰ ফাটি মৃত্যু হৈছিল। পিতৃ-মাতৃ হেৰুৱাই পঢ়া-শুনা এৰি অকণ দিহিঙে-দিপাঙে ঘূৰি ফুৰিছিল আৰু শেষত পুনৰ ঘৰৰ ল'ৰা ঘৰলৈ ঘূৰি গৈ চাইকেল মেৰামতিৰ জীৱিকা গ্ৰহণ কৰিছিল। চিৰকালৰ বাবে ক্ৰমে দূৰতৰ হৈ গৈ থকা কৈশোৰৰ মায়াময় জগতৰ এই দুখৰ খবৰবোৰে তেওঁক কিছুসময়ৰ বাবে এটা জোকাৰ দিছিল, কাৰণ তেওঁৰ মনলৈ আহিছিল এক অবিস্মৰণীয় দুপৰৰ অস্বাভাৱিক স্মৃতি: ক্লাছৰ পিক্‌নিকলৈ গৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ চাপৰিত দলৰ পৰা আঁতৰি তেওঁ, অকণ আৰু পুতুলা প্ৰায় দুমাইলমান উজাই গৈছিল। তেওঁ ঘূৰি অহাৰ প্ৰস্তাৱ দিয়াত অকণে হঠাৎ 'ইয়াতে গা ধুই যাওঁ, ব'ল' বুলি মুহূৰ্ততে নিঃসংকোচে নগ্ন হৈ পৰিছিল; প্ৰায় লগে লগেই পুতুলা আৰু ভিতৰৰ পৰা অহা সংস্কাৰজনিত সংকোচ জয় কৰি অৱশেষত তেৱোঁ সলাজ অসহজতাৰে 'প্ৰথম পাপ' কৰাৰ দৰে নগ্ন হৈছিল। তিনিও কিশোৰে সবিস্ময় কৌতূহলেৰে পৰস্পৰক প্ৰত্যক্ষ কৰিছিল আৰু পিছমুহূৰ্ততে এক আচৰিত বন্ধনমুক্তিৰ আনন্দত পৰস্পৰৰ হাতত ধৰি বিশাল নিৰ্জন বালি-চাপৰিত দুপৰৰ উজ্জ্বল আলোকত তিনিটি আদিম শিশুৰ দৰে বাধাহীন, প্ৰাণোচ্ছল হাঁহিৰে যেন নিখিলৰ উদ্দেশ্যে দৌৰ দিছিল।

আজি হঠাৎ এই নতুন কুৰুক্ষেত্ৰৰ বিধ্বস্ত ৰণাংগনত বিস্তীৰ্ণ মৃত আৰু আহতৰ

মাজত তেওঁ তেওঁৰ অতীতৰ মুখামুখি হৈছে, কৈশোৰৰ পুনৰাৱিষ্কাৰৰ যাত্ৰাত তেওঁ আকুলভাৱে নিৰ্ভৰযোগ্যতম আপোনজনৰ সঁহাৰি বিচাৰিছে।

তেওঁ দেখিলে ৰোগীয়ে একেদৰেই তেওঁলৈ চাই আছে; তেওঁৰ মুখত উপলব্ধিৰ চিন নাই; কিন্তু চকুত অস্থিৰতা আছে। ডাক্তৰ ইছলামে আকৌ এবাৰ তেওঁৰ পৰিচয় বুজাবৰ চেষ্টা কৰিব খুজিলে, কিন্তু দেখিলে ৰোগীয়ে পুনৰ ক'বলৈ চেষ্টা কৰিছে। তেওঁ মুখখন ৰোগীৰ ওচৰলৈ নি তেওঁৰ কথাষাৰ শুনিবলৈ মনোযোগ দিলে। তেওঁ অস্পষ্টভাৱে শুনিলে আৰু ওঁঠলৈ চাই বুজিবৰ প্ৰয়াস কৰিলে। তেওঁ ৰোমাঞ্চিত হৈ উঠিল। তেওঁ বুজিলে ৰোগীয়ে অস্পষ্টভাৱে ক'ব খুজিছে, 'অকণ, অকণ,.....অকণ, অকণ...।' তেওঁ ৰোগীৰ কাণৰ কাষলৈ মুখ নিলে আৰু উৎসাহেৰে ক'লে, 'অ অকণ, বুজিছো, মই অকণৰ লগৰ, মুকুল, মুকুল!' কৈ উঠি তেওঁ ৰোগীলৈ চালে, তেওঁৰ মুখত এতিয়াও উপলব্ধিৰ আভাস নাই। বৰং পুনৰ তেওঁ অস্থিৰ হৈ কিবা ক'ব খুজিলে, কিন্তু নকৈ যেন হতাশ হ'ল, নিৰ্বাপিত হৈ গ'ল আৰু আকৌ চকু মুদি দিলে।

ৰোগী গণেশ বড়োৱে যি অকণৰ কথা কৈছে ডাঃ ইছলামে সেয়া বুজি পোৱাৰ কথা নহয়।

গণেশ বড়োৰ বয়স হৈছে। আজিকালিৰ বহুত কথা তেওঁ বুজি নাপায়। ল'ৰা-ছোৱালীবোৰৰ কথা-বতৰা, আচাৰ-আচৰণ তেওঁৰ আচৰিত লাগে। সিহঁতে ইমান সহজে, নিৰ্বিকাৰভাৱে যিবোৰ কথা কয় বা কাম কৰে তেওঁৰ আচহুৱা লাগে। তেওঁৰ ল'ৰা পুতুলা এনেকুৱা নাছিল। সকলোৰে প্ৰিয় আছিল। খেলা-ধূলা, ভাওনা-সবাহ, বিয়া-শ্ৰাদ্ধ সকলোতে সি আগত গৈছিল। শ্মশানত তাক খৰি দিবলৈ স্কুলৰ ল'ৰা-ছোৱালী, শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীৰ বাহিৰেও চিনাকি-অচিনাকি অজস্ৰ মানুহ ভৰি পৰিছিল। পুতেক মৰাৰ পিছত তেওঁ ধৰ্মৰ আশ্ৰয় ল'লে। গোসাঁইৰ ওচৰত শৰণ ল'লে, মন্ত্ৰ ল'লে। ভাগৱতখনকে নিয়মিত পঢ়িবলৈ ল'লে। আন্দোলনৰ লগে লগে দেশত অশান্তি, কটা-মৰা গুলীওৱা-জ্বলোৱাৰ কোব বাঢ়ি যোৱাৰ পৰা তেওঁ বেছিকৈহে ধৰ্মৰ মাজত সোমাল। অশান্তি লাহে লাহে আহি তেওঁলোকৰ গাঁও চুলেহি। তেওঁলোকৰ গাঁৱৰ উত্তৰ ফালে হাবি ভাঙি নতুনকৈ বহা জনজাতি গাঁওবোৰত বতাহ উত্তপ্ত হ'ল। ডেকা ল'ৰাবোৰ ৰাতি বাতি বৰকৈ ঘূৰিবলৈ ল'লে। নেতাবোৰেও ঘনে ঘনে পাক মাৰি লুকাই-চুৰকৈ মিটিং কৰিবলৈ ধৰিলে। কিছুমান অচিনাকি নতুন মানুহ জীপ, মটৰ-চাইকেল আদিত উঠি অহা-যোৱা কৰিলে। পুতুলাৰ পুৰণি বন্ধু অকণো মাজে মাজে

চাইকেলমাৰি এইফালে আহে; তেওঁ তাক সাৱধান কৰি দিয়ে, 'বৰকৈ নুঘূৰিবি, দিন-কাল বৰ বেয়া।' কিন্তু এদিন তেওঁ অবাক হৈ শুনিলে বোলে কাৰবাক বন্দুক সাজিবলৈ পাইপ আৰু চাইকেলৰ 'বল' যোগান ধৰাৰ উদ্দেশ্যৰেহে তাৰ সেইফালে অহা-যোৱা। প্ৰথমে তেওঁ বিশ্বাস নকৰিলে, কিন্তু চাৰিওফালে গৰম আৰু গোমা হৈ অহা পৰিবেশত খবৰটোৱে তেওঁৰ বুকুখন গধুৰ কৰি তুলিলে। গাড়ী-মটৰৰ শব্দ শুনিলে তেওঁ উদ্বিগ্ন হয়। অচিনাকি মানুহ, মটৰ-চাইকেলত উৰি যোৱা ডেকা, ৰাতি বাটেৰে উত্তেজিত তৰ্ক কৰি যোৱা ল'ৰাৰ দল—এইবোৰ দেখি-শুনি তেওঁ অস্বস্তি বোধ কৰে। অকণৰ কথা মনলৈ আহিলে লগে লগে বহুত প্ৰশ্ন আহি তেওঁৰ মনটো গধুৰ কৰে।

তেওঁ গম পালে উত্তাপ বাঢ়িব ধৰিছে। সৰু-সুৰা দুটা-এটা ঘটনা ঘটিব ধৰিলে। জনৰৱ ঘনাই উৰিবলৈ ল'লে। দেওবৰীয়া হাটৰ চাহ-দোকানত চাহৰ দাম নিদিয়া বুলি জনজাতি ল'ৰা এটাক কোনোবাই মাৰ-পিট কৰিলে। উত্তৰৰ জনজাতি গাঁৱত অজনজাতি মানুহ এটাক এবেলা আটক কৰি ৰাখিলে। তাৰ পিছত খবৰ ওলাল যে ক'ৰবাত এটা মূৰ নাইকিয়া মৰা-শ পোৱা গৈছে, অন্য ক'ৰবাত দুটুকুৰা কৰি এটা দেহ নদীত উটুৱাই দিছে। বিপদ ঘন হৈ আহিল। গণেশ বড়োৰ বুকু কঁপিব ধৰিলে। কোনোবা এখন গাঁৱৰ কুঁৱাত ৰাতি কোনোবাই বিহ ঢালি দিয়া বুলি খবৰ ওলাল। ৰাতি ৰাতি মুখত ক'লা কাপোৰ বন্ধা মানুহ কোনোবাই দেখা পালে। গোপনে ভিতৰে ভিতৰে ধেনু-কাঁড়, দা-কুঠাৰ, বন্দুক-যাঠি আদি তৈয়াৰ আৰু যোগাৰ হ'বলৈ ধৰিলে। ডেকা ল'ৰাবোৰে সকলোকে সশস্ত্ৰে সাজু হৈ থাকিবলৈ সাৱধান বাণী শুনাই যাবলৈ লাগিল। গণেশ বড়োৱে ভাগৱতৰ আগত মূৰ দোঁৱাই বিপদভঞ্জনক স্মৰণ কৰিলে, বুকু ভাঙি ঘোষা ধৰিলে। কিন্তু এদিন তেওঁৰ সকলো প্ৰাৰ্থনা বিফল কৰি দিন-দুপৰতে মুক্তভাৱে ৰক্তাক্ত কুৰুক্ষেত্ৰ আৰম্ভ হ'ল।

তেওঁলোকৰ দৰে অনেক পৰিয়াল ঘৰ-বাৰী, গৰু-গাহৰি এৰি হাবিলৈ পলাই গ'ল। দা-কুঠাৰ-যাঠি, বন্দুকৰ গুলিৰ আঘাতত উভয় পক্ষৰ বহুত মৰিল, বহুত আহত হৈ পৰি ৰ'ল, ঘৰবোৰ এফালৰ পৰা জ্বলিল। কেইবাখনো গাঁৱৰ মানুহ পলাই হাবি ভাঙি গৈ উত্তৰ ফালৰ অপেক্ষাকৃত নিৰাপদ জনজাতি গাঁৱত আশ্ৰয় ল'লে। এটা সৰু স্কুলঘৰ আৰু তাৰ ওচৰৰ খোলা ঠাইত গছপাতৰ চালি সাজি শিশু আৰু মাইকী মানুহবোৰ ৰখা হ'ল। মতা মানুহবোৰ মাটিয়ে বালিয়ে যেনি-তেনি পৰি ৰ'ল। ডেকা ল'ৰাবোৰে প্ৰথমে তেওঁলোকৰ খোৱা আৰু পহৰাৰ ব্যৱস্থা

কৰিলে আৰু মাজৰাতি আন এটা দিশে থকা কেইখনমান অসতৰ্ক অজনজাতি গাঁৱত প্ৰচণ্ড প্ৰত্যাক্ৰমণ চলালে। ঘৰ জ্বলিল, ভঁৰাল জ্বলিল, গৰু-মানুহ হতাহত হৈ একেখন হিংস্ৰ বীভৎস নাটকৰ পুনৰাবৃত্তি ঘটিল।

ঘৈণীয়েক আৰু ভাগৱতখন লগত লৈ গণেশ বড়োৱে ঘৰ এৰি আহিছিল। কিন্তু তেওঁৰ মনটোৱে মনা নাছিল। যি ঘটিছে তেওঁ মানিব পৰা নাই, কিন্তু তেওঁ দেখিছে এইটোৱেই ঘটিছে। তেওঁৰ বিধ্বস্ত, বিকল, বিমূঢ় চেতনাতো তেওঁ মাজে মাজে নেতিসূচক মূৰ জোকাৰিছে। গৰুজনীলৈ মনত পৰি তেওঁ মাজে মাজে অস্থিৰ হৈছে। তাইক এৰি আহি তেওঁৰ কষ্ট হৈছিল। তাই ৰাতি ঘৰলৈ আহিছিলনে? তাই মূৰ সুমুৱাবলৈ জেগা অকণমান পালেনে? গোটেই ৰাতি তেওঁ উজাগৰে কটালে। বিপন্ন, ত্ৰস্ত, ঘৰ-বাৰী এৰা মানুহখিনিৰ বেছিভাগেই হা-হুতাশ, ক্ৰোধ-উত্তেজনা, ক্ষয়-ক্ষতি, প্ৰতিশোধ-প্ৰত্যাঘাতৰ বিচিত্ৰ প্ৰকাশৰ মাজেদি আচহুৱা ৰাতিৰ অচিন মুহূৰ্তবোৰ পাৰ কৰিলে। গণেশ বড়োৱে দীঘল দীঘল হুমুনিয়াহৰ লগত 'কৃষ্ণ-বাপ, প্ৰভু দয়াময়!' বুলি উচ্চাৰণ কৰি মনৰ মাজতে ঘোষা দোহাৰি থাকিল। ৰাতি নৌ-পুৱাওঁতেই মিত-দাখন কঁকালত খুচি লৈ বাহিৰলৈ যোৱাৰ ছলেৰে তেওঁ হাবিৰ মাজত সোমাই পৰিল আৰু কোবা-কুবিকৈ নিজৰ গাঁৱলৈ আগবাঢ়িল।

গাঁৱৰ ওচৰ চপাৰ সময়ত ঢলফাট দিলে। মলিন পোহৰত সতৰ্কচিত্তে সাৱধানী খোজেৰে মিত-দাখন হাতত লৈ তেওঁ আগবাঢ়িল। অকস্মাৎ তেওঁ থৰ হৈ ৰ'ল। বুকুখনত কিবা এটাই খুন্দা মাৰি দিলে। 'দয়াময়! দয়াময়!' তেওঁৰ মুখেৰে ওলাই আহিল। তেওঁৰ সন্মুখত তিনিটা ছাই হৈ যোৱা, এটা আধাজ্বলা ঘৰ। ঘৰৰ ওচৰৰ গছবোৰো ডেৱা-পোৰা হৈ থিয় দি আছে। মঙহ পোৰাৰ গোন্ধ আহিছে। গঁড়ালৰ গাহৰি-হাঁহ নিশ্চয় পোৰা গ'ল। গৰুবোৰ ক'লৈ গ'ল? লংকাকাণ্ডদেখি পলাই গ'ল নেকি? নে খেদি লৈ গ'ল? তেওঁ আগবাঢ়িল আৰু প্ৰথম মৰা শটো দেখা পালে। তেওঁ স্থিৰ হৈ ৰ'ল। তলমূৰকৈ আছাৰ খাই পৰাৰ ভংগী, ধুতিখন কোঁচ খাই আছে, গাৰ বনিয়ন ৰক্তাক্ত। তেওঁ ধৰিব নোৱাৰিলে এইটো কাৰ শ? তেওঁ মুখখন ঘূৰাই দিলে। তেওঁ দূৰেদি ঘূৰি আগুৱাই গ'ল। ৰূপৰামৰ মূল ঘৰটো জ্বলি প্ৰায় শেষ। টিংবোৰ মেতোৱা-মেতুৰ হৈ আছে। ভঁৰালটো এতিয়াও জ্বলি আছে। বৈ বৈ ধান পোৰাৰ ফট্-ফট্ শব্দ উঠিছে। ভিকাইৰ ঘৰটো পাই তেওঁ আকৌ থমকিল। ঘৰটো আধা পুৰিছে; আধা পোৰা ঘৰটোৰ কাষত এইবাৰ দুটা শ, দুইটা মুখৰফালে চিনিব নোৱাৰাকৈ পোৰা। বগাৰ ঘৰটো

প্ৰায় নন্দ্বলিলেই, পাকঘৰটো মাত্ৰ পুৰি খহি পৰিছে। তেওঁ বেগাই সেইবোৰ পাৰহৈ নিজৰ ঘৰৰ ফালে আগবাঢ়িল। ঘৰৰ আগৰ ভাঁজটো ঘূৰোতেই তেওঁৰ বুকুখনত ঢক্ কৰি শব্দ এটা হৈ যেন বৈ গ'ল। ঘৰটো প্ৰায় ছাই হৈ মাটিত মিলি গৈছে। কেৱল গোহালি ঘৰটো আধা জ্বলি আধা থিয় হৈ আছে। তেওঁৰ বুকুখন নিঃশব্দে ভাগি খালী হৈ গ'ল। বুকুৰ শূন্য হাহাকাৰৰ পৰা দীঘলীয়া গধুৰ, সেমেকা নিশাহ এটা ওলাই আহিল। তেওঁ আঁঠু ল'লে; ঘৰ নহয়, জীৱনজোৰা অতীতৰ ভস্মীভূত অস্তিত্বলৈ তেওঁ চকু দিলে। চকু দুটা ৰঙা পৰি ধুঁৱলি-কুঁৱলী হৈ আহিব ধৰিছিল, তেওঁ অন্তৰখন কঠোৰ কৰি নিজকে শাসন কৰিলে আৰু লাহে লাহে মাটিত মূৰটো গুজি দিলে। নিঃশব্দে নিফুট কান্দোনৰ দৰে তেওঁৰ হৃদয়ৰ পৰা ওলাই আহিল—

'নমো নমো নাৰায়ণ প্ৰসন্ন হুয়োক হৰি
কৰিয়োক মায়াৰ নিৰ্য্যাণ....'

কিছুসময় তেনেকৈয়ে পৰি থাকি তেওঁ উঠিল। পোহৰ হৈ আহিছে, তেওঁ আৰু ইয়াত থকা ঠিক নহয়; তেওঁৰ সম্বিত্ ঘূৰি আহিল। অস্থিৰ, অসংযত খোজেৰে তেওঁ গোহালিটোৰ পিছফালে যাব খুজিলে। গৰুজনী ক'তো নাই; তাইক নাপাব বুলি তেওঁ নিশ্চিত হ'ল আৰু এটা অপৰাধে বুকুখন যেন আগতকৈও গধুৰ কৰি তুলিলে। তাইক চাগে এৰালেৰে সৈতে লৈ গ'ল, তেওঁ ভাবিলে; নিজকে সান্ত্বনা দিব খুজিলে। কিন্তু ...., নিলেনে বাৰু? তাই বাচি আছেনে চাগে? তেওঁৰ খোজ থৰক-বৰক, তেওঁৰ চেতনা বিকল, তেওঁৰ চিন্তা ধুঁৱলি-কুঁৱলী, তাৰ মাজেৰে গাইজনীৰ কথা ভাবি তেওঁ এখোজ-দুখোজকৈ আগবাঢ়িল। হঠাৎ উজুটি খাব ধৰি নিজকে চম্ভালি উঠি তেওঁ যিটো দৃশ্য দেখিলে, তেওঁ লগে লগেই শিল হৈ গ'ল। আধাজ্বলা গোহালিটোৰ পিছফালে দীঘল দি ওপৰমুৱাকৈ ডেকামানুহ এটা পৰি আছে। এক ভয়ংকৰ উপলব্ধিৰে তেওঁৰ ধোঁৱাময় চেতনাত মানুহটোৰ মুখখন পৰিষ্কাৰ হৈ উঠিল, সেইটো অকণ! দুটামান স্তম্ভিত মুহূৰ্তৰ অন্তত তেওঁ সজাগ হ'ল আৰু দৌৰি গৈ তাৰ ওচৰত বহি পৰিল। তাৰ পিছমূৰ আৰু কান্ধেৰে সৈতে ডিঙিত দুটা প্ৰকাণ্ড ঘাপ পৰিছে। তাৰ সোঁহাতত এডাল লোহাৰ 'ৰড্' মুঠি মাৰি ধৰা আছে। মূৰ আৰু কান্ধৰ তলত ক'লা তেজৰ ডোঙা বান্ধিছে। মুখ আৰু গাৰ অন্য কোনো ঠাইতে আঘাতৰ চিন নাই; সি যেন ক'ব নোৱাৰা হৈ শুই আছে। সি ইয়ালৈ কিয় আহিছিল? হাতত লোহাৰ

'ৰড্' লৈ? তেওঁ বিভ্ৰান্ত হ'ল।

'কি লীলা দেখুৱাইছা, প্ৰভু!' তেওঁ মনে মনে ক'লে। কি কৰিব এতিয়া তেওঁ? তেওঁ তাৰ নাড়ী চালে, সামান্য উমান পোৱা যেন লাগিল। নাকৰ আগত হাতৰ পতাখন দি চালে, উশাহ ধৰিব নোৱাৰি। তাক এনেকৈ এৰি যোৱা ঠিক হ'বনে? যিকোনো মুহূৰ্ততে সি মৰিব; তাৰ শটো দাহ নহ'ব, শিয়ালে খাব। কি কৰিব তেওঁ? তেওঁ তাৰ মুখলৈ চালে। কিমানদিন তাৰ শিশু মুখখনে তেওঁৰ চোতালত পুতলাৰ লগত খেলিছে! তেওঁ বেছি সময় ইয়াত বৈ থাকিবনোৱাৰে, কিন্তু তাক এনেকৈ মৰিবলৈ এৰি থৈ যাবনে? তাৰ নিস্তেজ মুখখনত জীৱনৰ চিন নাই, মৃত্যুৰ ছাঁ পৰিছে। কাণৰ লতি বাগৰা যেন লাগিছে। সি চিপ্ লৈছে। তাৰ আয়ুস শেষ হৈ আহিছে। সি কষ্ট খাইহে আছে। তেওঁ ভয়ে ভয়ে এবাৰ চাৰিওফালে চালে। নাই, তেওঁ ঠিক কৰিলে, তাক তেওঁ এনেকৈ এৰি থৈ নাযায়। তেওঁ তাৰ গাৰ কাষত প্ৰাৰ্থনাৰ ভংগীত আঁঠু কাঢ়িলে, চকু মুদি প্ৰভুক এবাৰ চিন্তা কৰিলে। কঁকালৰ পৰা মিত-দাখন উলিয়াই আনি তেওঁ টানকৈ ধৰিলে আৰু সি দুখ নোপোৱাকৈ তাৰ ডিঙিত এটা সৰু, জোখৰ অন্তক ঘাপ দিলে।

মিতখন দলিয়াই দি তেওঁ দুই হাত শূন্যলৈ যোৰ কৰি 'প্ৰভু, প্ৰভু' বুলি এটা দীঘল প্ৰাণ বাহিৰ হৈ অহা নিশাহ এৰিলে। স্বস্তি আৰু অশান্তিয়ে আচৰিত ধৰণে একেলগে নিশাহটোত ভৰ কৰি ধৰিলে। তাৰ ডিঙিৰ ঘাপটোৰ পৰা সামান্য তেজ বিৰিঙি আহিল। প্ৰায় লগে লগে দেহটো স্থিৰ, অলৰ হৈ পৰিল। তাৰ শান্ত, শেঁতা, সুশুপ্ত মুখখন তেওঁ কঁপা হাতৰ আঁজলিৰে তুলি ধৰি দুটামান চুমা খালে। শোক-সন্তাপ, স্নেহ-ভৰ্ৎসনা, অপৰাধ-ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা— তেওঁৰ হৃদয়ৰ সমস্ত বিভ্ৰান্ত আবেগ সেই দ্ৰুত, অনভ্যস্ত বিদায় চুম্বনত যেন বাগৰি আহিল। এইবাৰ তেওঁ দুইহাতেৰে তাৰ মৰা-শটো তুলি ল'লে আৰু থৰক্-বৰক্ খোজেৰে ৰূপৰামৰ জ্বলি থকা ভঁৰাল ঘৰটোৰ ওচৰলৈ আগবাঢ়িল।

'আই লক্ষ্মী, দোষ নধৰিবা', তেওঁ ভঁৰাল ঘৰটোক উদ্দেশি নিঃশব্দে ক'লে। তেওঁৰ সৰ্বদেহ ৰক্তাক্ত হৈছে, জুইৰ তাপে তেওঁৰ গায়ে-মুখে ধৰিছে, কোনো আদিম প্ৰেত-ক্ৰিয়াৰ দৰে তেওঁ এবাৰ আগুৱাই গৈ আকৌ পিছ হুঁহকি আহিছে। এবাৰত মুখখন ঘূৰাই সহি-মহি কোনোমতে তেওঁ শটো ভঁৰালঘৰৰ জুইকুৰাৰ মাজত সুমুৱাই দিলে। ভূতগ্ৰস্তৰ দৰে তেওঁ পুনৰ দৌৰি দৌৰি তেওঁৰ পোৱা ঘৰটোৰ ফালে আহিল। আধাপোৰা গোহালি ঘৰটো খহাই বাঁহবোৰ একৰালে

আৰু কটিয়াই নি শটোৰ ওপৰত জাপি দিলে। সময় নাই। পোহৰ ভালকৈয়ে হৈছে। তেওঁ এই ঠাই তৎক্ষণাৎ এৰিব লাগিব। জুইকুৰা ভালকৈ জ্বলিছে। চিতাৰ সম্মুখত তেওঁ আঁঠু ল'লে।

'দোষ নল'বা, প্ৰভু! ইয়াকেহে উপায় ভাবি পালো। শিয়াল-কুকুৰলৈ কেনেকৈ এৰি যাওঁ?' তেওঁ বিৰ্‌বিৰাই প্ৰভুৰ ওচৰত কৈফিয়ৎ দিলে, তাৰ পিছত এটা অনুৰোধ জনালে, 'তোমাৰ জীৱ, তোমাৰ ওচৰলৈকে গৈছে। ল'বা, প্ৰভু!' এক মুহূৰ্ত তেওঁ মনে মনে থাকিল আৰু তাৰ পিছত এক ক্ষীণ সুৰত কৰুণ কাকুতি-ঘোষাৰে তেওঁ নিজকে সমৰ্পণ কৰিলে—

'সহস্ৰ সহস্ৰ আতি অপৰাধ দিন-ৰাতি
কৰো মঞি মহামূঢ়জন..........'

কিছুসময়ৰ মূৰত তেওঁ মূৰ দাঙিলে। তেওঁৰ দাখনত চকু পৰিল। তেওঁ উঠিল আৰু দাখন তুলি লৈ কুকুৰ-লৰ দি নৈখনৰ ফালে গ'ল। নৈত নামি তেওঁ বাৰে বাৰে ডুব মাৰিলে। বনিয়নটো খুলি দলিয়াই দিলে। ধুতিখন ঘঁহি ঘঁহি চাফা কৰিলে। যাব লাগিল, যাব লাগিল, তেওঁ ভাবিলে; কাৰণ এতিয়া তেওঁৰ মনলৈ বিপদৰ চিন্তা আহিল। কিন্তু তেওঁৰ পানীতে ডুব মাৰি থাকিবৰ মন গৈছে। জোৰ কৰি তেওঁ পাৰলৈ উঠিল, মূৰটো আচন্দ্ৰাই কৰা যেন লাগিল। তিতা গাৰে তেওঁ পাৰতে আঁঠু লোৱাৰ ভঙ্গীত বহি পৰিল। পুনৰ অস্পষ্টভাৱে তেওঁৰ মুখেদি ওলাল, 'কি লীলা দেখুৱালা, প্ৰভু? মই কি কৰিলো প্ৰভু, কি কৰিলো? উদ্ধাৰ কৰিলোনে পাপ কৰিলো? মই কোনফালে প্ৰভু? প্ৰভু! প্ৰভু! প্ৰভু!' আবেগ আৰু আকৃতিৰে তেওঁৰ বুকুখন উদ্‌গীৰণ হ'ব খুজিলে। কলিজা বাগৰি অহা তেওঁৰ অযুত প্ৰশ্নৰ বাবে কোনো উত্তৰ বা ইংগিত, কোনো পোহৰ, কোনো বৰাভয় সহজ নাছিল। বুকুভঙা এটা ঘোষাৰে তেওঁ আকৌ এবাৰ নিজকে সমৰ্পণ কৰিব খুজিলে—

'অপৰাধ বিনাশন তযু নামে নাৰায়ণ
জানি নামে পশিলো শৰণে
আনগতি নাহিকে মৰণে.....'

প্ৰভুৰ ওচৰত নিজকে সম্পূৰ্ণৰূপে সঁপি দি অনেক কষ্টৰে তেওঁ থিয় হ'ল আৰু লগে লগেই চেতনা হেৰুৱাই নদীৰ পাৰত বাগৰি পৰিল।

একান্ত চিত্তে ডাক্তৰ ইছলামে ৰোগীৰ মুখলৈ চাই আছে। তেওঁ প্ৰায় অধৈৰ্য

হৈ উঠিছে। তেওঁ ডাক্তৰ বৰঠাকুৰৰ মুখলৈ চালে। ঘূৰি চাই দেখিলে, ৰোগীয়ে আকৌ চকু মেলিছে। অধৈৰ্যকণ্ঠে ডাক্তৰ ইছলামে মাতিলে, 'দাদাই! দাদাই!'

ৰোগীৰ মুখত পুনৰ অস্থিৰতা। তেওঁ হাতখন মুঠিমাৰি দাঙি ধৰিলে। কেৱল এটা শব্দ নহয়, কেইবাটাও শব্দ, হয়তো বহুত কথা তেওঁ একেলগে ক'বলৈ বিচাৰিলে। তেওঁৰ মুখ উত্তেজিত হৈ উঠিল, চকু বিস্ফোৰিত দেখা গ'ল। তেওঁ যেন গাটো দাঙিবলৈ বিচাৰিলে, মূৰটো ঘূৰাবলৈ বিচাৰিলে। তেওঁ যেন কিবা এটা চাব খুজিছে। তেওঁৰ মুখেদি এটা তীক্ষ্ণ আৱাজ ওলাল, ওঁঠদুখন কঁপি উঠিল আৰু পিছমুহূৰ্ততে স্থিৰ, অলৰ হৈ গ'ল। তেওঁ পুনৰ জ্ঞান হেৰুৱালে।

ডাক্তৰ ইছলামে তেওঁক পৰীক্ষা কৰিলে।

'এনাদাৰ্ স্পে'ল্' তেওঁ ডাক্তৰ বৰঠাকুৰলৈ চাই ক'লে। বৰঠাকুৰ আগবাঢ়ি ৰোগীৰ হাতখন ধৰি নাড়ী চালে।

'আৰু ৰাখি থোৱা ঠিক নহ'ব, ছাৰ!' এইবাৰ তেওঁৰ নিম্নমুখে কিন্তু স্পষ্ট আৰু দৃঢ়ভাৱে ক'লে। ডাক্তৰ ইছলামে কিছুসময় একাগ্ৰভাৱে ৰোগীলৈ চাই চিন্তা কৰিলে, তাৰপিছত বৰঠাকুৰলৈ চাই ক'লে, 'বাগানৰ এম্বুলেঞ্চখন আহিলে পঠোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা। মই লগত যাম।'

'আপুনি!' ডাক্তৰ বৰঠাকুৰে বিস্ময় প্ৰকাশ কৰিলে। 'আপুনি অলপ জিৰাব লাগিছিল।' তেওঁ ক'লে।

'ইয়াত তুমি থাকিবা। কাইলৈ পুৱা মানে তোমালোক যাবগৈ পাৰিবা। ডাক্তৰ বৰুৱাই এতিয়া চম্ভালিব পাৰিব।' ৰক্তবৰ্ণ চকু, অসংযত চুলি, অমাৰ্জিত ডাঢ়ি-মুখেৰে স্খলিত পদেৰে তেওঁ ওলাই গ'ল। ডাক্তৰ বৰঠাকুৰৰ তেওঁক অপ্ৰকৃতিস্থ যেন লাগিল।

বাঘে টাপুৰ ৰাতি

বাঘে টাপুৰ দক্ষিণে ঘাই সুঁতি। ঘাই সুঁতিৰ দক্ষিণে 'ৰিজাৰ্ভ'— দক্ষিণ পাৰৰ ফৰেষ্ট ৰিজাৰ্ভ। আজিকালি 'ৰিজাৰ্ভ' নকয়, বোলে 'চেনচুৰী'— অভয়াৰণ্য। আগতকৈ বহুত মুকলি হ'ল; ভিতৰি-ভিতৰি ঢে'ৰ বাট ওলাল। বেতনি, খেৰণি উদং হ'ল; কাঠবেপাৰী, চোৰাং-চিকাৰীয়ে গোটেইখন তহিলং কৰিলে। আগতে সি গৈছিল এটা অদ্ভুত টানত। বুজি নোপোৱা টান, কোনোবাই লগ ল'লেই হ'ল। যোৱাটোতে এটা মাদকতা আছিল। গৈছিল মাছমৰীয়াৰ লগত, পহু চিকাৰীৰ লগত, খেৰকটীয়াৰ লগত, নাৱত। নদীৰ পৰা নামিয়েই ডাঠ গেজেপনি হাবি; তাৰ মাজত অসম্ভৱ-বাটপথ চিনি উলিওৱা, বেতনি-চোৰাতনি এৰাই যোৱা, চাপৰি, কুঁজা হৈ, খেনো ডোখৰত বগুৱাবাই, ভাবিব নোৱাৰা নিমাত কষ্টৰে ভিতৰলৈ সোমাই যোৱা, গছৰ ডালত উঠি মহ-চেৰেপা-পকৱাৰ কামোৰ সহ্য কৰি পাতৰ আঁৰত বহি খাপ দিয়া, গোন্ধ লৈ লৈ বাঘ, গঁড় আদিক সাৰি যাবলৈ দিয়া, ফৰেষ্ট-গাৰ্ড দুবাৰমান টহল দি ঘূৰি যোৱাৰ পাছত জাল লৈ বিলত নমা বা পানী খাবলৈ অহা পহু গুলীয়াই লগে লগে দুজনে ধৰি টানি-আঁজুৰি নাৱলৈ আনি নাও এৰি দিয়া; এইবোৰৰ মাজত এটা ৰহস্য আছিল। গাৰ কঁপনি, মনৰ কঁপনি, ভয় আৰু বীৰত্ব, সংশয় আৰু সাহ— গোটেইবোৰ মিলি অৰণ্যৰ মাজলৈ যেন নিজক বাৰে বাৰে কিহবাই টানি নিছিল। আজিকালি সেই ধৰণৰ ৰাতিৰ চিকাৰত যোৱা নহয়, সময় বা সুবিধা নাই। আগৰ দৰে ভালো নালাগে। আজিকালি মাছ-পহুৰ চিকাৰ কৰিবলৈ মানুহ কমেই যায়, যায় লাখটকীয়া চিকাৰৰ বাবে গঁড় মৰা চিকাৰী। এইবোৰ মাছ-পহুৰ চিকাৰতকৈ বেলেগ, মানুহে-মানুহে গুলীয়া-গুলী। ৰহস্যৰ চিকাৰ নহয়, লোভৰ। বহু বছৰ ধৰি তাৰ দক্ষিণ পাৰলৈ যোৱা হোৱা নাই। দক্ষিণ পাৰৰ ৰহস্য অস্পষ্টভাৱে তাৰ মনলৈ আহে।

বাঘে টাপু দীঘলে-পথালিয়ে বৰ এটা; বাৰিষা ইফালে-সিফালে খহে, ডুব নাযায়। পানী উঠিলে ওচৰৰ থোতে, লখে আদি টাপুৰ পৰা খুঁটি উঠাই ম'হ-মানুহ বাঘে লৈ আহে। কেতিয়াবা বানপানীৰ সময়ত ৰিজাৰ্ভৰ পহু-বনৰজাও পাৰ হৈ আহে, কিছুদিন থাকি আকৌ ঘূৰি যায়; দুই-এটা বাঘ কোনোবাৰ ৰৈ যায়, টাপুত কিছুদিনলৈ অশান্তি কৰি থাকে। যোৱা কেইদিনৰ বৰষুণৰ পাছত প্ৰথম পানী আহিছে, নৈৰ বুকুখন ক্ৰমে ভৰি উঠিছে। ওচৰৰ সৰু-সৰু চৰবোৰ সামৰি লৈছে। কিন্তু এইফালে বাম, চেঁচুৰা পৰিছে। ঠায়ে-ঠায়ে, মাজে-মাজে হোৰোকনি মাৰি খান্দিছে। প্ৰথম ঘোলা পানীত শুকান বন-বিৰিণা, জাবৰ-জোঁঠৰ, কাঠ-বাঁহৰ টুকুৰা, আধাপোৰা খৰি-খেৰ, এঙাৰ-গোবৰ, বিষ্ঠা আদি কত ধৰণৰ বস্তু উটি আহিছে। এটা পুৰণি গোন্ধ যেন নতুন হৈ ভাহি আহিছে। কিছু দিনৰ পিছত বাৰিষা যেতিয়া ভৰ হ'ব, নৈৰ অতপালি বাঢ়িব, চাকনৈয়াই ভয়লগা পাক ল'ব, ডকা-ফুটিব, ৰাতি আন্ধাৰত অদ্ভুত ধৰণৰ অচিনাকি শব্দ হ'ব, জলকুঁৱৰীয়ে কিৰিলিয়াব, জলদেৱতাই ৰৈ ৰৈ হুংকাৰ দিব, পাৰ খহা বাঘে টাপুৱে দঁৰক ল'ব। গোটেইখন আৱৰি থকা কিবা এটা মোহ, মোহৰ মাজতো যেন ক'ৰবাত অকণমান ভয়, ভয়ৰ মাজতো জীয়াই থকাৰ এৰাব নোৱাৰা টান— এইবোৰৰ মাজত এটা দিন কটাই উঠি আৰু এটা দিনলৈ ৰৈ থকা, এয়ে বাঘে টাপুৰ জীৱন।

প্ৰথম দীঘলীয়া বৰষুণজাকৰ শেষত আকাশ উজ্জ্বল হৈছে, উত্তৰৰ দূৰ পাহাৰৰ চূড়া আৰু দক্ষিণৰ অৰণ্যৰ সীমা গাঢ় ধোঁৱাময় নীলা হৈছে। বাঘে টাপুৰ বালিময় শুকান পৰিবেশ সজীৱ সেউজীয়া হৈছে। বালিয়ৰি মুকলি ঠাইবোৰৰ কিছু কিছু অংশ পাতল বনেৰে ঢাক খাইছে। অ'ত-ত'ত অগছা গজিছে। অভঁজা হৈ পৰা ঝাঁও গছৰ জোপোহাবোৰ থিয় হৈ ডাঠ হৈছে। ক'ৰবাত এডৰা বিৰিণা-বৰতানি বাঢ়ি গৈ খৰালিৰ বাট-পথ ভেটিব খুজিছে। ক'ৰবাত বা শৰণ খেৰবোৰ ভৰ ভৰকৈ বাঢ়ি আহিবলৈ ধৰিছে।

সময়ে সময়ে ৰূপ সলাই থকা এই জগতখনে তাক নিজৰ কৰি তুলি লৈছে। অনেক বালিৰ চৰ আৰু পানীৰ সুঁতিৰে এই বিশাল বিস্তীৰ্ণ নৈখন সি বৰ ভাল পায়, তাৰ মাজতে সি সোমাই থকা যেন অনুভৱ কৰে। কিন্তু ভিতৰি-ভিতৰি মাজে মাজে ভয়ো লাগে। ইফালে-সিফালে কেইবাটাও সুঁতি, তাৰ মাজে মাজে বাঘে-টাপুৰ বাওঁফালে উত্তৰলৈ চক-চকীয়া বালিচৰবোৰ আৰু ক্ৰমে ডাঙৰ হৈ অহা সৰু-ডাঙৰ মাইকী-পোৱালিৰে ম'হৰ জাকটো— এইটো পৰিয়ালৰ মাজত যোৱা দহ-বাৰ বছৰ ধৰি সি ডাঙৰ হৈছে। এইবোৰেই এতিয়া তাৰ নিজৰ, তাৰ আপোন হৈ পৰিছে। ইয়াৰ মাজতেই ভূত-ভৱিষ্যত একো চিন্তা নকৰাকৈ সি তাৰ বৰ্তমান পাৰ কৰিছে। কিয়নো তাৰ ভৱিষ্যত তাৰ চেতনাত অনুপস্থিত আৰু তাৰ অতীত লাহে লাহে তাৰ অচিনাকি হৈ আহিছে।

ইয়ালৈ অহাৰ আগৰ দহ-বাৰ বছৰৰ তাৰ চিনাকি সকলো বস্তু, তাৰ নিজৰ সকলো মানুহ, এটাও আৰু বাকী নৰ'ল। চৰ হেৰাই গ'ল; নহয় বোধহয়

সিহে তাৰ অতীতৰ পৰা হেৰাল। সি নোহোৱা তাৰ অতীত টুকুৰা-টুকুৰি হৈ এতিয়াও ক'ৰবাত লাগি-ধৰি আছে; ক'ৰবাত তেজ, ক'ৰবাত বগা মঙহ, ক'ৰবাত শুকান ছাল, ক'ৰবাত ঘাম, ক'ৰবাত বা চকুপানী। সি আৰু সেইবোৰ একেলগ কৰি ঘূৰাই নাপায়। অতীতলৈ তাৰ ঘূৰি যোৱাৰ বাট হেৰাই গৈছে। চৌকাষে বেতনিয়ে ছাটি ধৰিছে, সি ওলাই আহিব নোৱাৰে।

প্ৰথমে হেৰাল পিতাই বা সি পিতাই বোলা এটা মানুহ। কাৰণ, পিতাই কি সি আজিও ভালকৈ ধৰিব নোৱাৰে। এটা মাত-বোল কৰিব নোখোজা, খিংখিঙীয়া স্বভাৱৰ, ক্ষীণ দেহাৰ, মুখ নোহোৱা মানুহৰ ছবি মনলৈ আহে। মনলৈ আহে, কলাফুলত ডেক্-ডেকীয়া বগা মঙহ ওলোৱা ঘাৰ দাগ; এতিয়া ভাব হয়, বেতৰ কোবত চাগে কলাফুল ফাটি যায়, ঘা লাগে, দৰব-পাতিৰ অভাৱত নুশুকায়। হাতৰ ক'লা মৰা-নখবোৰৰ কথা মনলৈ আহে, তেতিয়া শুনিছিল সৈ নাকাঢ়িলে পুলিচে নখৰ মাজত বেজী ভৰাই দিয়ে। কাৰণ, মানুহটো আছিল দগধা, গভাইত চোৰ; নাম চিৰকালি। নিজৰ বৃত্তিত সেই অঞ্চলত ইমানেই সিদ্ধি লাভ কৰিছিল যে গাঁৱৰ মানুহে চুৰিৰ ঘটনাক তাৰ নামেৰেই সূচিত কৰিছিল— 'অমুকাৰ গৰুজনী কালি ৰাতি চিৰকালি হ'ল অ'—আৰু গতিকেই, অঞ্চলটোত ক'ৰবাত চুৰিৰ খবৰ পালেই চাইকেলেৰে দুটা পুলিচ কনিষ্টবল আহি তাক থানালৈ লৈ যায়। কিছুদিনৰ মূৰত আধামৰা বিষালি গা লৈ আকৌ ঘৰ সোমায়হি। ঘৰত থকা দিনকেইটাত আন্ধাৰ বৰঘৰটোৰ চাংখনত পৰি থাকে বা পিছফালৰ অকণমান বাৰীখন নিবায়, শাক-পাচলি খুচৰি মুখলগা বিফল কৰিবৰ বাবে ভগাকলহত চূণেৰে আঁকি চৌ সাজে বা চোৰৰ উদ্দেশ্যে জাননী লিখে, 'আপত্তি নাই!' গধূলি অকলশৰীয়াকৈ কানিৰ খোলাত বহে। কেৱল ৰাতি ক'লৈ নাইকিয়া হয় কোনেও নাজানে। যদিও শেষত গ'ল সন্নিপাততহে। মলিয়ন খনীয়া কাপোৰ এখনেৰে চোতালত ঢাকি থোৱা মানুহটোৰ টোপোলাৰ দৰে আকৃতিটোহে তাৰ মনত থাকি গ'ল। মাইক ছাঁ এটাৰ দৰে এতিয়াও কেতিয়াবা দেখা পোৱা যেন লাগে। মুখখন এতিয়াও মনত আছে, যদিও কিছু উৰ্ৱলি গৈছে। মনত আছে, ঔ ৰীজেৰে তাৰ মূৰ ধুৱাই পিঠি ঘঁহি দিছিল। ৰাতি সিহঁত একেখন চাঙতে শুইছিল; মাজত পুনিমাই থাকিলেও মাকে তাৰ গাত হাত দি ধৰি আছিল। সি টোপনি যোৱা বুলি ভাবি বহু সময় তাৰ পিঠিয়ে-মূৰে হাত বুলাই আছিল।

পিছে ইস্কুলত চাৰি শ্ৰেণী সম্পূৰ্ণ নৌহওঁতেই ইস্কুল এৰিবলগা হ'ল। বাও এবোৱা চিলঠখনৰ একোণীয়াকৈ এছিটা এৰাই গ'ল, ছিৰামপুৰীয়া কাগজ আনিব

নোৱাৰা বাবে ভূগোল আৰু জমাখৰচৰ বহী চিলাব নোৱাৰি মনেশ্বৰ পণ্ডিতৰ সৌকাৰ কোব ল'ব লগা হ'ল। সি ইস্কুললৈ যাবলৈ এৰিলে, জানি-শুনি চেজাই ল'বলৈ কোন যায়? এদিন ৰাতিপুৱাই মাকে গা-পা ধুৱাই চুলিত তেল-কুৰ সানি মূৰ আঁচুৰি সামৰণ চোলাটো পিন্ধাই মহোদৰ সোণাৰীৰ ঘৰত গৰু-গাইকেইটা চাবলৈ থৈ আহিলগৈ। আহিবৰ সময়ত সদায় ৰাতি দিয়াৰ দৰে তাৰ মূৰে-গাই হাত ফুৰাই দিলে। সেইদিনা ৰাতি সোণাৰীৰ ঘৰত কেঁচা মাটিত বস্তা পাৰি অকলে শুই শুই সি মাকক হেৰুৱাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

নামতহে সোণাৰী; সোণাৰী আছিল, পিছলৈ মাটি-বাৰী কৰি গহীন-গপচ খেতিয়ক হ'লগৈ। পৰাখিনি ৰাখি মানুহ লগাই কৰায়, নোৱাৰাখিনি আধি-মূলচোৱা দিয়ে। গাঁৱত সোণাৰীৰ কাম কদা-কাচিৎ, উপাৰ্জনো তথৈবচ, বদনাম বেছি। মাকৰ কাণৰো খোৱা সোণাৰীয়ে সেয়ে বদনামলৈ পিঠি দি বন্ধকী আৰু সুতৰ ব্যৱসায়ত ধৰিলে। অৱশ্যে সোণাৰী নামটো থাকি গ'ল আৰু তেওঁৰ বংশৰ বৃত্তি এৰিব নুখুজি দূৰ সম্পৰ্কীয় ভতিজাক এটাক আনি চাৰিআলিৰ চুকত গহনাৰ দোকান এখন দি বহুৱাই থ'লে। কিন্তু তেওঁ নিজে গহনাৰ কাম এৰিলে। তেওঁৰ ভিতৰুৱাল ব্যৱসায় চলি থাকিল। পৰিয়াল, ঘৰ-মাটি-বাৰী বাঢ়িল, ঘৰত কেৰ্ষি-বাটাম আৰু টিং উঠিল। দুই-তিনিটা হালোৱা ৰাখি খেতি কৰিবলৈ ল'লে। গাঁৱৰ ইস্কুলখনত তেওঁ এটা পকী কুঁৱা দিলে, নামঘৰৰ মণিকূটৰ বাবে দুবান্ধ টিং দিলে। বাঘে টাপুত নেপালী মানুহ এটা ৰাখি ম'হৰ খুঁটি ল'লে।

আৰু এদিন সি, এধান, মহোদৰ সোণাৰীৰ গৰু-গাইৰ জাকটো এৰি থৈ তেওঁৰ ম'হৰ খুঁটিত ছাঁইলা নেপালীৰ লগত কাম কৰিবলৈ বাঘে টাপুলৈ আহিল।

নদীৰ মাজত বাঘে টাপুৰ অচিনাকি জগতে তাক বন্দী কৰিলে, তাক তাৰ চিনাকি অতীতৰ পৰা আঁতৰাই আনিলে। আগ-গুৰি নোহোৱা, একো ধৰিব নোৱাৰা নৈখনৰ ৰহস্য আৰু বাঘেৰ অচিন মাটিৰ অনিশ্চয় আত্মীয়তা সি বুজিব নোৱাৰে; ওচৰ চাপিব খুজি দূৰ বুলি অনুভৱ কৰে, তীব্ৰভাৱে আকৰ্ষিত হৈ উপেক্ষিত যেন বোধ কৰে। ছাঁইলা নেপালীৰ লগত ম'হজাক চৰায়, নৈত নমাই গা ধুৱায়, ঘাঁহ আনি দিয়ে, যাগ জ্বলাই ধোঁৱা দিয়ে, গোবৰ পেলাই সাৰি-মুচি খুঁটি পৰিষ্কাৰ কৰে, ছাঁইলাই খীৰোৱা গাখীৰ নাৱত তোলাত বেপাৰীক সহায় কৰে আৰু এইবোৰ কামৰ মাজত সি অকণো কষ্ট বা বিৰক্তিবোধ নকৰে। অকাৰণে তাৰ মনটো ভাল লাগিবলৈ ধৰে, সি ছাঁইলাৰ বাঁহীটো বজাবলৈ চেষ্টা কৰে, বহু দূৰলৈকে নৈত সাঁতোৰে। তাৰ পিছত হঠাৎ এদিন বিমৰ্ষ হয়। কেতিয়াবা

ছাঁইলাৰ লগত নাৱত উঠি নৈয়েদি বহুদূৰ উজাই যায়। নৈৰ মাজত নাৱৰ বুকুত সি অকলশৰীয়া হৈ পৰে। নৈখনে তাক সামৰি ল'ব খোজে, সি ভয় খায়, তাৰ পিছত নিজকে নৈৰ বুকুত এৰি দিয়ে। ছাঁইলাই কোনোবা নেপালী খুঁটিত নাও লগায়। সিহঁতে কঁঠাল পাতৰ বাটিত দৈ খায় বা গুৰৰ লগত শুকান চিৰা আৰু ৰঙা চাহ খায়। সি আকৌ মানুহৰ মাজলৈ ঘূৰি যায়। বহুত দিনৰ মূৰত এদিন বেপাৰীৰ নাৱত সি এবেলাৰ বাবে ঘৰলৈ যাবলৈ পায়, অলপ সময়ৰ বাবে মাক আৰু পুনিমাইক সি লগ পায়। পুনৰ উৎসাহেৰে নাও বাই সি বাঘে টাপুলৈ ঘূৰি আহে। বাঘে টাপু তাৰ আপোন হৈ পৰে।

দুবছৰমানৰ মূৰত এদিন সি খবৰ পায়। নভবা-নিচিন্তাকৈ পোৱা খবৰ। খাটাং খবৰটো পায়ো তাৰ বহুত কথা জানিবলৈ থাকি যায়। সি সেয়ে একো বুজিব নোৱাৰি নিমাত-নিচুক হৈ বহি থাকে। ক্ষতিৰ বোধ হয় তীব্ৰভাৱে। কিবা যেন হেৰায়, ঢে'ৰ কিবা। হঠাৎ যেন সি ভিকহু হৈ যায়; কাৰণ, পুনিমাইক লগত লৈ তাৰ মাক এটা বৰপেটীয়া কাঠমিস্ত্ৰিৰ লগত ক'ৰবালৈ পলাই যায়। তাৰ মনত পৰে, গাত গেঞ্জী আৰু খাকী হাফ-পেণ্ট পিন্ধি, কাণত চুটি কাঠ-পেঞ্চিল গুজি লৈ এই মানুহটোৱে সিহঁতৰ ঘৰৰ ওচৰত আলিবাটৰ সিপাৰে এঘৰ মানুহৰ বাৰাণ্ডাত চকী, বেঞ্চি, টুল, পীৰা আদি সাজিছিল; সিহঁত ল'ৰাবোৰে প্ৰথমে কৰতেৰে কাঠ-কটা, ৰান্দা-মৰা জুম পাতি চাবলৈ গৈছিল। মানুহটোক তাৰ অসুৰ যেন লাগিছিল। দুৰ্গা গোসাঁনীৰ প্ৰতিমাত আৰু ভাওনাত সি অসুৰ দেখিছে। তাৰ এইটোৱেই অলপ ভাল লাগিল যে অসুৰ সদায় মৰে। একোবাৰ তাৰ বুকুখন ভৰ-বাৰিষাৰ নৈৰ দৰে ওফন্দি আহে, আকৌ অন্য এবাৰত খৰালিৰ শুকান এৰা-সুঁতিৰ দৰে জামৰি যায়। ক্ষোভ আৰু আহত অভিমানে, পৰাজয় আৰু উপেক্ষাৰ অপমানে তাৰ কুমলীয়া কলিজাখন খুন্দি-ঠেকেচি থেতালি থৈ যায়। সি নিজে হেৰাই গ'ল যেন অনুভৱ কৰে। অতীতৰ পৰা সি এৰা পৰে, তাৰ অগভীৰ স্মৃতিবোৰ শুকাই যায়। পাহৰণিৰ গহ্বৰা গজি তাৰ অতীতলৈ যোৱা বাটবোৰ ঢাকি ধৰে। গাঁৱৰ ধূলি-বোকাৰ বাট, গছ-গছনি, নৈ-পথাৰ, তিনিআলি-মূৰৰ বৰ আঁহতৰ তলত খলিগুটি খেল, যখিনী পুখুৰীত তৰাণি ভাঙি খলি উলিয়াই চেঙেলী টোপোৱা দুপৰীয়া, গৰু-পালত কাবোবাৰ বাৰীৰ চুৰ কৰা কুঁহিয়াৰ বা মাটি-কঁঠালৰ সোৱাদ—এইবোৰৰ মাজৰ গাঁওখনৰ উষ্ণ আত্মীয়তা সেমেকি গৈছে। নামি আহিছে পাতল আন্ধাৰ। আন্ধাৰৰ মাজত অস্পষ্ট হৈ ৰৈ গৈছে দুই-এখন মুখ—ভাৱহীন, নিৰ্জীৱ, কাঠ। ৰৈ গৈছে কিছু ছাই, যাৰ

মাজত একোৰে অস্থি আৰু বিচাৰি পোৱা নাযায়।

সি নৈখনৰ আৰু ওচৰ চাপি গ'ল। প্ৰকাণ্ড নৈখনৰ প্ৰতি তাৰ অনবৰতে এটা টান আছিল, অনবৰতে ভিতৰত ক'ৰবাত আছিল এটা ভয়। দিন-ৰাতি, বাৰিষা-খৰালিৰ কত ৰকমৰ কত ৰূপ সি দেখিছে! বাৰিষাৰ ঘোলা পানীৰ ব্যস্ত উত্ৰাৱল প্ৰৱাহৰ উদ্দামতা, শীতৰ শীৰ্ণ, সমাহিত, সেউজীয়া মন্থৰতা, গ্ৰীষ্মৰ দুপৰৰ প্ৰৱাহিত তৰংগৰাশিৰ ৰূপালী উজ্জ্বলতা একো নুবুজাকৈয়ে, একো নভবাকৈয়ে মুগ্ধ হৈ সি চাইছে। কেনেকৈ দিনত খেলাৰ ছলেৰে নদীখনে তাক আলফুলে কোমলকৈ নিজৰ বুকুৰ ভিতৰলৈ সুমুৱাই লৈ যায়, আকৌ লাহেকৈ ওপঙাই দিয়ে, তাৰ গাটো লৈ খেলে, আদৰ কৰে। ৰাতি নদীৰ নীৰৱ বহমান সান্নিধ্যত অফুট ভাষাৰে হোৱা কথোপকথনে তাৰ সময়বোৰ ভৰাই তোলে। বহু নিঃশব্দ প্ৰশ্ন আৰু অনুচ্চাৰিত উত্তৰৰ মাজেদি মন্থৰ মুহূৰ্তবোৰ পাৰ হয়। বহু কথা সি জানিব পাৰে, বুজি পায়, স্বচ্ছ হয়। তাৰ নিজৰ এখন পৃথিৱী সৃষ্টি হয়। আকৌ এদিন বাৰিষাৰ ঘনঘোৰ অন্ধকাৰ ভৰা ডকা-ফুটা ৰাতি হঠাতে এবাৰ অদ্ভুত নিৰ্ঘোষে অচিনাকি মত্ত হুংকাৰ দি নৈখনে বুকু কঁপাই তোলে। সকলো উপলব্ধিয়েই ইয়াত চৰম ৰূপত আহে। হঠাৎ ৰাতি পুৱায়, মুহূৰ্ততে চৌদিশ পোহৰে টৌৱাই দিয়ে। দুপৰৰ ছায়াহীন ৰ'দৰ উগ্ৰতা, শীতৰ ৰাতিৰ তীব্ৰতাত এক ধৰণৰ নিষ্ঠুৰতা থাকে। নিৰ্বিকল্প অসহায় সমৰ্পণ দাবী কৰে। সি প্ৰকৃতিৰ ওচৰত নতজানু হৈ নিজকে সমৰ্পণ কৰে।

নৈখনৰ বুকুৱেদি ইমানবোৰ পানী হিচাপ নোহোৱাকৈ শেষ নোহোৱাকৈ বৈ যায়। দিনে-ৰাতিয়ে বিৰতিহীনভাৱে ক'লৈ গৈ থাকে ইমানবোৰ পানী! সি আচৰিত হৈ মাজে মাজে ভাবে। সাগৰৰ কথা সি শুনিছে, কিন্তু সাগৰত পৰাৰ পাছত? নৈ শুকাই আহে, বল কমি যায়, গোটেইখন উদং হৈ পৰে, সি ম'হজাক লৈ সুঁতিবোৰ পাৰ হয়, দূৰৰ অন্য চাপৰিলৈ যায়। নৈখনৰ আকৰ্ষণ, অন্তহীন ৰহস্য, অপ্ৰকাশ্য আত্মীয়তা, উন্মুখ আবিষ্টতা সকলো একেই থকে। ভয় হয়তো অলপ কমে, একেবাৰে দূৰ নহয়, ক'ৰবাত ভিতৰত সোমাই থাকে। তাৰ পিছত আকৌ এদিন নতুনকৈ নৈখন ভৰি আহে। সি গম পায়, সময় বৈ যায়। গম পায়, তাৰ মনত, শৰীৰত, চিন্তাত, দৃষ্টিত পৰিৱৰ্তন হয়। সি ডেকা হয়। বাহিৰৰ পৃথিৱীখনত হোৱা পৰিৱৰ্তনৰ ঢৌ তাৰ ভিতৰত সৃষ্টি হোৱা অকলশৰীয়া পৃথিৱীখনত লাগেহি। লাগি লাহে লাহে মিলি যায়। ভিতৰখনত সামান্য কঁপনি উঠে, তাৰ পিছত স্থিৰ হৈ পৰে।

সিহঁতৰ খুঁটিৰ পৰা কিছু দূৰত এদিন ছবিলালে খুঁটি বহুৱায়হি। ছবিলালৰ গৰুৰ খুঁটি, ম'হ মাত্ৰ দুজনী। ঘৈণীয়েক আৰু ল'বা-ছোৱালী এহালেৰে খুঁটিৰ লগতে তাৰ সংসাৰ। ছাঁইলাই কেতিয়াবা তাক ছবিলালৰ তালৈ লৈ যায়; মানুহৰ মাজত সি অস্বস্তিবোধ কৰে। ছবিলালৰ ঘৈণীয়েকৰ অজস্ৰ মৰম-সনা প্ৰশ্নৰ সি উত্তৰ দিব নোৱাৰে, কিন্তু তেওঁৰ হাতৰ পৰা সি গুৰেৰে শুকান চিৰা, গোমধান পোৰা, কুঁহিয়াৰ আদি প্ৰায়েই খাবলগা হয় আৰু লাহে লাহে সি তেওঁৰ ওচৰত সহজ হৈ আহে। সি তেওঁক "নানী" বুলি মাতিবলৈ লয় আৰু ক'ব নোৱাৰাকৈ সি তেওঁক মাকৰ লগত তুলনা কৰে। তাৰ স্মৃতিৰ মাকৰ প্ৰতিমাতকৈ সি নানীক ধুনীয়া দেখে। মুখখন উজ্জ্বল, স্নেহময়, স্বাস্থ্যবান, পূৰঠ। নাৰী-প্ৰতিমাৰ ৰূপ সম্পৰ্কে সি সজাগ হয়। সি তেওঁৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হয়; তেওঁক চাবলৈ, তেওঁৰ লগত কথা পাতিবলৈ, তেওঁৰ ওচৰত থাকিবলৈ সি মাজে মাজে উত্ৰাৱল হৈ উঠে। নানীৰ আদৰ আৰু স্নেহে তাৰ ভিতৰৰ পৃথিৱীখনৰ পৰা তাক হাতত ধৰি বাহিৰলৈ লৈ আহে। ম'হৰ জাক এৰি থৈ সি এদিন ৰ'দে পোৰা শৰীৰ লৈ নানীৰ ওচৰলৈ দৌৰি যায়; আতুৰ হৃদয়েৰে তেওঁৰ পৰা পানী খাব খোজে। নানীৰ স্নেহময় দৃষ্টিয়ে তাৰ মূৰে-গালে হাত বুলাই দিয়ে। সি আকৌ সি পাহৰা 'সি' হৈ উঠে।

বাঘে টাপু স্থায়ীভাৱে বাঘ থকা ঠাই নহয়। কিন্তু কেতিয়াবা দক্ষিণপাৰৰ অভয়াৰণ্যৰ পৰা ঠাই চাবলৈ অহা বাঘে গধূলি খুঁটিত গৰু-ম'হ ডকা দিবলৈ চেষ্টা কৰে। বাঘৰ গোন্ধ পোৱাৰ লগে লগে ম'হজাকৰ ডিঙিৰ ঘণ্টা আৰু দেদাউৰিৰ শব্দই মুহূৰ্ততে ত্ৰাসৰ সৃষ্টি কৰে। চিঞৰ-বাখৰ কৰি বগী টিং এটা বজাই ছাঁইলা দৌৰি ম'হজাকৰ ওচৰলৈ যায়। বেৰত প্ৰস্তুত কৰি ৰখা জোঁৰ এটা জ্বলাই সিও পিছে পিছে দৌৰি যায়, বাঘ পলায়। সিহঁত কিছুদিন সতৰ্ক হৈ ৰয়, ৰাতি খুঁটিৰ ওচৰত জুই একুৰা জ্বলাই থয়। দুদিনমান চেষ্টা কৰি ব্যৰ্থ হ'লে বাঘটো যায়গৈ। হয়তো তাৰ অনিশ্চিত ভৱিষ্যত আৰু সাম্ভাব্য মৃত্যুৰ অনুসৰণত উত্তৰ পাৰৰ গাঁৱৰ হাবিলৈ বা দক্ষিণপাৰৰ অভয়াৰণ্যৰ নিৰাপদ নিশ্চয়তাৰ মাজলৈ সি ঘূৰি যায়। সেইবাৰ এটা নিৰ্বোধ, আঁকোৰ-গোজ বাঘে সিহঁতৰ খুঁটিত এমাহমান উৎপাত কৰিছিল। যথেষ্ট হাবাশাস্তি কৰাৰ পিছত এদিন সি নাইকিয়া হৈছিল; আচলতে সি কৌশল সলাইছিল। এদিন দুপৰীয়া ম'হজাক চৰিবলৈ এৰি দি ছাঁইলা ছবিলালৰ ঘৰত চাহৰ জুতি ল'বলৈ গৈছিল। জাকৰ পৰা আঁতৰি ওখ বিৰিণানিৰ মাজলৈ সোমাই যোৱা চেঁউৰীজনীৰ ওপৰত পিছফালৰ পৰা জঁপিয়াই পৰি বাঘটোৱে তাইৰ

নেলুটো ছিঙি পেলালে, কোনো শব্দ এটাও নকৰাকৈ চেঁউৰীজনী বাগৰি পৰিল। বাঘটোৱে শটো আৰু ভিতৰলৈ চোঁচোৰাই লৈ গ'ল।

গধূলি চেঁউৰীজনী নেদেখি সিহঁতে ওচৰ-পাঁজৰৰ হাবিত তাইক মাতি মাতি বিচাৰিলে, কিন্তু তাইৰ কোনো সঁহাৰি পোৱা নগ'ল। পিছদিনা কাউৰীৰ জাক দেখি হাবিৰ ভিতৰলৈ সোমাই গৈ তাইৰ আধাখোৱা শটো সিহঁতে বিচাৰি উলিয়ালে। খবৰ পাই সেইদিনাই বন্দুক, মানুহ আৰু যা-যোগাৰ লৈ সোণাৰী ওলালহি; লগে লগে শেষ নকৰিলে ম'হৰ সোৱাদ পোৱা বাঘে সদায় হাবাশাস্তি কৰিব। টঙি সাজি তেওঁ এৰাতি পাৰ কৰিলে আৰু দ্বিতীয় ৰাতি আধা-খোৱা চেঁউৰীৰ শটো টানিবলৈ ধৰোতেই গুলীয়াই বাঘটো শেষ কৰিলে।

পিছদিনা তেওঁ ছাঁইলাক বিদায় দি খুঁটিৰ সকলো কাম এধানক চাবলৈ দিলে। তেওঁৰ খুঁটিৰ গাখীৰ কমিছিল। কেইবাজনীও ম'হ বুঢ়ী হৈছে; আন আন খুঁটি বহিছে আৰু ম'হৰ সংখ্যা বঢ়াত ঘাঁহ কমিছে। কিন্তু গাখীৰ কমা কাৰণে তেওঁ ছাঁইলাৰ ওপৰত অসন্তুষ্ট। ছবিলালৰ খুঁটি হোৱাৰ পৰা তেওঁ ছাঁইলাক সন্দেহৰ চকুৰে চায়। ম'হজনী বাঘে খোৱাৰ বাবে তেওঁ ছাঁইলাক সম্পূৰ্ণৰূপে দোষী সাব্যস্ত কৰে। তদুপৰি সি, এধান, এতিয়া ডেকা; সি অকলেই খুঁটি চম্ভালিব পাৰিব।

এধান অসুখী হ'ল। ছাঁইলাৰ লগত তাৰ দহ-বাৰ বছৰৰ সম্পৰ্ক। নদীৰ মাজৰ আবদ্ধ জীৱনত এই সম্পৰ্ক মাত্ৰ নিয়মত বন্ধা ব্যৱহাৰিক সান্নিধ্য আছিল। তাৰ ভিতৰৰ নিঃসংগ নিৰ্বান্ধৱ মানুহটোৰ ওচৰলৈ ছাঁইলা যাব নোৱাৰিছিল, তথাপি ছাঁইলাৰ বিদায়ে তাক বাহিৰৰ জগতখনতো অকলশৰীয়া কৰি থৈ গ'ল। তাৰ কাম বাঢ়িল, ম'হজাক বা খুঁটি এৰি ক'লৈকো যাব নোৱাৰা হ'ল। নানীৰ মৰম-স্নেহ, আদৰ-আপ্যায়নৰ পৰা সি আঁতৰি থাকিবলগা হ'ল। কেতিয়াবা তাৰ মাজতে সি ম'হজাক দূৰলৈ নানীহঁতৰ খুঁটিৰ ওচৰলৈ লৈ যায়, দৌৰ মাৰি গৈ নানীক চিঞৰি মাতে, তেওঁৰ হাতৰ এবাটি পানী খাই পুনৰ আঁতৰি আহে।

সাধাৰণতে গাখীৰ-বেপাৰী খেমৰাজ ৰাতিপুৱাই নাও লৈ ওলায়হি, ওচৰ-পাঁজৰৰ খুঁটিবোৰৰ পৰা গাখীৰ গোটাই নাওখন গাখীৰৰ ধোঁওৰাৰে ভৰাই উত্তৰ পাৰৰ ঘাটলৈ লৈ যায়। তাত ভাৰেৰে গাখীৰ বেচা সৰু বেপাৰীবোৰ আৰু ঘাটৰ চাহ-মিঠাইৰ দোকানীকেইটাক গাখীৰ যোগান ধৰে। কিছু গাখীৰ ফেৰীত মানুহ এটাৰ হাতত দক্ষিণ পাৰলৈ পঠিয়াই দিয়ে। দক্ষিণ পাৰৰ মিঠাই দোকানীবোৰৰ মাজত গাখীৰৰ চাহিদা আছে, কিন্তু খা-খৰচ বাদ দি তেওঁৰ লাভ কম।

আজিকালি অৱশ্যে খেমৰাজ গাখীৰ নিবলৈ নাহে। তেওঁৰ ব্যৱসায় ভাল

হৈছে। গাখীৰৰ উপৰি জুৱাত তেওঁৰ আয় বহুগুণ বাঢ়িছে। ঘৰ টিঙৰ কৰিছে, নতুন সেউজীয়া ৰে'লী চাইকেল লৈছে, পঞ্চায়তৰ সদস্য উঠিবলৈ ঘূৰা-পকা কৰিছে। এতিয়া তেওঁ মহাজন, গাখীৰ নিবলৈ তেওঁ এটা পৰগণীয়া ল'ৰা ৰাখিছে। ল'ৰাটো হুৰ্‌মল। হুৰ্‌মল ক'ৰবাৰ পৰা আহি ঘাটৰ এখন চাহ দোকানত কাপ-গিলাচ ধোৱা কামত সোমাইছিল। ডেকা হৈ সি স্বাধীনভাৱে ঘৰে ঘৰে গাখীৰ উঠনা দিয়া ব্যৱসায় ল'লে আৰু সেই সূত্ৰে খেমবাজৰ সম্পৰ্কলৈ আহিল। কিন্তু সোনকালেই তাৰ স্বাধীন ব্যৱসায় বিফল হ'ল; খেমবাজৰ তাত ধাৰ বাঢ়িলত খেমবাজে তাক গাখীৰ দিয়া বন্ধ কৰিলে আৰু হাজিৰা বন্দৱস্তত তাক দক্ষিণপাৰলৈ গাখীৰ নিয়া কামত লগালে। খেমবাজ চালাক ব্যৱসায়ী। দক্ষিণপাৰৰ ব্যৱসায় ভাল হৈ লেন-দেন বাঢ়ি অহাত পৰিয়ালৰ মানুহ এটাক সেই কামত লগাই হুৰ্‌মলক খুঁটিৰ পৰা গাখীৰ গোটাই অনাৰ কাম দিলে।

হুৰ্‌মলৰ মুখত দুই-এটাকৈ সি এখন পুৰণি পৃথিৱীৰ খবৰ শুনিবলৈ পালে। কিন্তু সেইখন এতিয়া তাৰ অচিনাকি; হুৰ্‌মলৰ খবৰবোৰে তাৰ মনত কোনো কৌতূহল নজগালে, তাৰ শৈশৱ, শৈশৱৰ সকলো স্বপ্ন আৰু বাস্তৱ তাৰ মাকৰ লগত সংপৃক্ত আছিল; মাক হেৰোৱাই যোৱাৰ লগতে সিবোৰ মৃত হৈ পৰিছিল, শৈশৱৰ জগতখন শীতল, নিৰানন্দ, আন্ধাৰ হৈ গৈছিল। তাত তাৰ বাবে কোনো ভ্ৰম বা ৰহস্য বাচি নাছিল। বাঘে টাপুৰ বিচ্ছিন্ন জগত, প্ৰতি মুহূৰ্তৰ সংগী নৈখন আৰু ম'হজাক, ছবিলাল-নানীৰ পৰিয়াল, গাখীৰ বেপাৰী, উজাই কোনো সুঁতি বা বিলত মাছ মাৰিবলৈ নাও লৈ অহা বিহাৰী মাছুৱৈ—এয়ে আছিল তাৰ বাস্তৱ আৰু ইয়াৰ পৰা এৰি অহা অতীতলৈ ঘূৰি চাবলৈ তাৰ কোনো আগ্ৰহ নাছিল। এই বাস্তৱৰ অধিক কোনো ভৱিষ্যতৰ চেতনাও তাৰ মনত উদয় নহৈছিল। আচৰিত ধৰণে, ভাবিব নোখোজাকৈয়ে, কেতিয়াবা তাৰ মনলৈ আহিছিল বাপেকৰ কথা, যাৰ লগত তাৰ সংযোগ আছিল দুৰ্বল, নামমাত্ৰ, যাৰ মুখখনেই স্পষ্টকৈ এতিয়া তাৰ স্মৃতিত নাই। চোৰ, বদ্‌ৰাগী, বদ্‌নামী, নিমৰমিয়াল, নিঃসংগ। পুলিচৰ অত্যাচাৰৰ যন্ত্ৰণা, বাৰে বাৰে দীঘলীয়া কাৰাবাসৰ কষ্ট, ৰাতিৰ অভিযানবোৰৰ সুনিশ্চিত বিপদশংকা, দিনৰ পোহৰত দহজনৰ নিন্দা-লাঞ্ছনা— বাপেকে জানি-শুনি মূৰত এইবোৰ তুলি লৈছিল। এই কথাটোৱে তাৰ মনত ক'ৰবাত বিচাৰি নোপোৱা কাঁইট এডালৰ দৰে বিন্ধি থাকে। আৰু যেতিয়া তাৰ প্ৰায় লগে লগে মনলৈ আহে যে সি সদায় মাকৰ পক্ষত আছিল, মাকৰ ছাঁত নিজকে নিৰাপদ বুলি

নিশ্চিন্তে এৰি দিছিল, তেতিয়া তাৰ মনটো আন্ধাৰ হৈ আহে, উশাহ ল'বলৈ কষ্ট পায়।

হুৰ্‌মলে এদিন তাক এটা অদ্ভুত খবৰ দিলে।

"তোৰ মহাজনৰ খবৰ শুনিছনে? খুলশালীয়েকৰ বোলে কলহ হৈছে!"

হুৰ্‌মলৰ সাঁথৰটো ভঙাৰ পিছত সি বুজি পালে যে মহোদৰ সোণাৰীৰ মাক নাইকিয়া খুলশালীয়েক বেলিৰ কোনোবাই ধৰ্ম নষ্ট কৰিলে, তাই এতিয়া তিনিমাহ গা ধোৱা নাই। এইবোৰ খবৰত এধান অপ্ৰস্তুত হয়। কিন্তু হুৰ্‌মলৰ বাবে লাজ বা বচন-বাক্যৰ কোনো বাধা নাই। সি তাৰ সৰস মন্তব্যৰে নতুন নতুন খবৰ দি গ'ল। সোণাৰীৰ শহুৰেকে নামঘৰত মেল চপালে। ৰহস্যৰ হাঁহিৰে ৰ'ব নোৱাৰা হৈ হুৰ্‌মলে জনালে যে নামঘৰৰ মেলত এটা এটাকৈ ছটামান চোৰৰ নাম ওলাল, বেলিয়ে নিজ মুখে চবৰে নাম কৈ দিছে। আদ্‌কেচেলীয়া দমবাৰ পৰা ডেকা-ডঙুৰা, আদ-বয়সীয়া বাপেকী লৈকে গাঁৱৰ কোনো বাদ পৰা নাই। কোনে দায় ল'ব, নামঘৰৰ বিচাৰ হুলস্থূল—খৰিয়ালৰ মাজতে অন্ত হ'ল। মহোদৰ সোণাৰীয়ে খুলাশালীয়েকক নিজৰ ঘৰলৈ তাইৰ বায়েকৰ আশ্ৰয়লৈ লৈ আহিল।

হুৰ্‌মলৰ এই খবৰটোত সি এটা নতুন ৰস পাইছিল, কিন্তু তাৰ লাজো লাগিছিল। মহোদৰ সোণাৰীৰ কেতিয়াও নেদেখা খুলশালীয়েকজনীৰ প্ৰতি সি কৰুণা অনুভৱ কৰিছিল। ক'ৰবাত যেন তাইৰ লগত তাৰ কথাবোৰ মিলে। দুৰ্নামৰ ছাই এদিন তাৰ মুখতো লাগিছিল, সিও এদিন সকলোৰে দ্বাৰা পৰিত্যক্ত হৈছিল।

কেইমাহমানৰ পিছত এদিন মহোদৰ সোণাৰীয়ে নাৱত কেইডালমান বাঁহ আৰু দুটা হাজিৰা মানুহ লৈ আহি খুঁটি আৰু তাৰ জুপুৰিটোৰ পৰা অলপ আঁতৰত এটা সৰু ঘৰৰ কাম আৰম্ভ কৰিলে। ওচৰৰ চাপৰিৰ পৰা শৰণ খেৰ কিনি অনাই তিনিদিনতে ঘৰটো উঠালে। তাৰ দুদিনমানৰ পিছত এদিন গধূলি আন্ধাৰৰ মাজেৰে এখন নাৱত বয়-বস্তু, বাচন-বৰ্তন, বিছনা-পত্ৰ আৰু এজনী কাম কৰা ছোৱালীৰে সৈতে সোণাৰীয়ে বেলিক আনি ঘৰটোত থৈ গ'লহি। যাবৰ সময়ত তেওঁ তাক নাৱৰ ওচৰলৈ মাতি লৈ গ'ল আৰু নাৱত উঠাৰ আগতে ক'লে, "তই গম পাইছনে নাই, খুলশালীজনী বদনামী হ'ল। শহুৰ-বুঢ়া অকলশৰীয়া মানুহ, তাতে গাঁৱত এইবোৰ বৰ আহুকাল। এইকেইদিন ইয়াতে থাকক। লেঠা মৰিলে, কথাটো অলপ পুৰণি হ'লে ঘৰলৈ পঠাই দিম। তই অলপ খা-খবৰ ৰাখিবি। মই মাজে মাজে আহি থাকিম।"

সি একো উত্তৰ দিব নোৱাৰিলে; সোণাবী নাৱত উঠিল।

পিছদিনা হুব্‌মল আহি ক'লে, "শগুণে গৰুটো মৰিবলৈ বৈ আছে, বুজিছ? মৰিলেই শ টানিব, চাবি।" এইবাৰ সি সাঁথৰটো ভাঙি নিদিলে, কিন্তু অৰ্থটো যে ভাল নহয় এধানে অনুমান কৰিব পাৰিলে।

সি লাহে লাহে সহজ হৈছিল। বেলিও সহজেই ওলাব-সোমাবলৈ লৈছিল, অৱশ্যে তাৰ বাহিৰে উপায়ো নাছিল। কিন্তু বেলিৰ লগত খোলাকৈ কথা পাতিব পৰা সি নাছিল। হুব্‌মল নিলাজ আছিল। সি হুলস্থূল, হৈ-চৈ কৰি বেলিৰ লগতো কথা-বতৰা পাতি সকলো স্বাভাৱিক কৰি তুলিছিল। সোণাবীৰ নিয়মিত অহা-যোৱা, বেলিৰ অনিশ্চয়, ভৱিষ্যৎহীন প্ৰতীক্ষা, বাঘে টাপুত এক অস্বাভাৱিক জীৱনৰ আৰম্ভণ, সকলোবোৰ হুব্‌মলৰ হুলস্থূলীয়া আচৰণৰ দৰেই সকলোৱে সহজ বুলি লৈছিল। কিন্তু তাৰ নিজৰ ভিতৰত ক'ৰবাত অলপ অস্বস্তি আছিল। সি নানীৰ ওচৰলৈ কথা পাতিবলৈ গৈছিল, একো পাতিব পৰা নাছিল। নানীয়ে সোধা প্ৰশ্নৰো বৰং সি উত্তৰ দিব পৰা নাছিল।

আৰু এদিন বেলিয়ে হুব্‌মলৰ আগত কিবা জৰুৰী খবৰ পঠালে। গধূলি এজনী মানুহ লৈ সোণাবী ওলালহি। বেলিৰ ঘৰত জুই ধৰা, পানী গৰমোৱা আদি ব্যস্ততা দেখা গ'ল। ৰাতিলৈ সি তাৰ ঘৰৰ পৰা বেলিৰ যন্ত্ৰণা-কাতৰ গেঙনি শুনিবলৈ পালে। সি শুব নোৱাৰিলে।

সি এবাৰ খুঁটিলৈ গৈ ম'হবোৰ চালে, হাতফুৰাই দুজনীমানক মৰম কৰিলে। এবাৰ নৈৰ পাৰে পাৰে বহুদূৰ ফুৰিবলৈ গ'ল। শেষত নিজৰ ঘৰৰ ভিতৰত চাঙৰ ওপৰত নিঃশব্দে বহি ৰ'ল। তাৰো হয়তো কিবা এক প্ৰতীক্ষা আছে, এক অনুচ্চাৰিত প্ৰশ্নৰ উত্তৰৰ বাবে অপেক্ষা আছে, অনিশ্চয়তাৰ সমাপ্তিৰ বাবে অধীৰতা আছে। কিমান ৰাতি সি ক'ব নোৱাৰে, হঠাৎ তন্দ্ৰাৰ মাজত সি এটি কেঁচুৱাৰ কান্দোন শুনিলে। সজাগ হৈ, নিজে ক'ব নোৱাৰাকৈ, এটা উত্তেজনাত সি চাঙৰ পৰা নামি আহিল, বাহিৰৰ আন্ধাৰত থিয় দি ৰ'ল। বাঘে টাপুৰ বিস্তীৰ্ণ প্ৰান্তৰত আন্ধাৰ, ওপৰৰ আকাশত অ'ত-ত'ত তৰা, নীৰৱে শুই থকা ম'হজাক, দূৰত অনুচ্চ শব্দৰে বৈ যোৱা নৈখনৰ চিৰায়ত প্ৰবাহ। অকস্মাৎ আন্ধাৰ ভেদি আকৌ এবাৰ শিশু কণ্ঠৰ এটি যন্ত্ৰণাদীৰ্ণ তীক্ষ্ণ, চুটি ক্ৰন্দন ভাহি আহিল আৰু লগে লগে হঠাতেই বন্ধ হৈ গ'ল। মুহূৰ্তৰ বাবে চৌদিশৰ পৃথিৱী, ৰাতিৰ সচল সমীৰ, এনেকি অনন্ত প্ৰবাহী নৈখনৰ জলৰাশি যেন স্থিৰ হৈ গ'ল। সি বিভ্ৰান্ত হৈ কিছু সময় থিয় হৈ ৰ'ল আৰু একো বুজিব নোৱাৰি

লাহে লাহে ভিতৰ সোমাই গৈ চাঙত বাগৰ দিলে। তাৰ মনটো গধুৰ লাগি থাকিল।

দুদিনৰ পিছত সি হুব্‌মলৰ মুখত সেই ভয়ানক খবৰটো পালে। হুব্‌মলে খবৰটো উদ্ধাৰ কৰিছিল প্ৰসৱৰ কাৰণে অনা ধাইজনীৰ পৰা। তেতিয়ামানে কেঁচুৱাটোৰ মৰা শ নৈৰ বুকুত ডাঙৰ মাছৰ খাদ্য হৈ গৈছে। খবৰটোৱে তাৰ মন-মগজ কেইদিনমানৰ বাবে জঠৰ কৰি ৰাখিলে। ভ্ৰম হোৱা মানুহৰ দৰে সেইকে'দিন কামৰ শেষত সি আন্ধাৰ ঘৰটোত সোমাই থকা হ'ল। বেলিক বাহিৰত দেখা নোপোৱা হ'ল। কে'দিনমানৰ মূৰত মনটো ভাল লাগিব বুলি সি নানীৰ ওচৰলৈ গ'ল। নানীয়ে হুব্‌মলৰ পৰা বিতং খবৰ গোটাইছিল। গোটেই সময়খিনি তেওঁ ইচ্ ইচ্ কৰি থাকিল।

"ভিনিয়েকে নিজে বোলে কেঁচুৱাটোৰ মুখত নিমখ ভৰাই দিছে! ইচ্ ইচ্ ইচ্ ইচ্, কি মানুহ অ'? মানুহ নে জানোৱাৰ?" নানীয়ে বিতৃষ্ণা প্ৰকাশ কৰিলে। সি নানীৰ পৰা বিদায় ল'লে।

তাৰ পিছত লাহে লাহে আকৌ সকলো সহজ হৈ গ'ল। ইয়াত সহজেই সকলো সহজ হয়। প্ৰকৃতি ইয়াত প্ৰবল, মানুহ নগণ্য; বিশাল নদী, বিশালতৰ বালিময় প্ৰান্তৰ, বাধাহীন আকাশ আৰু বহমান জলৰাশি। প্ৰকৃতিয়ে সকলোকে অভিভূত কৰে, মানুহৰ ক্ষুদ্ৰতা, নীচতা, দৈন্য, দুখ, পাপ, পংক অলক্ষিত ক'ৰবাত পৰি ৰয়।

বেলি ওলায়। দোক-মোকালিতে কোনো উঠাৰ আগতেই বেলিয়ে নৈৰ গৰাৰ তলত গা ধোৱে। বেলিৰ তত্ত্বাৱধানত খুঁটিত এটা চকুত ৰন্ধা-বঢ়া হয়। সোণাবীৰ নাও প্ৰায়ে আহে, কেতিয়াবা আগবেলা, কেতিয়াবা পাছবেলা; গধূলি ঘূৰি যায়। হুব্‌মল আহে, আগৰ দৰেই হুলস্থূল কৰে, বেলিৰ পৰা চাহ বিচাৰে আৰু গাখীৰ বোজাই কৰি গুচি যায়।

কিন্তু সোনকালেই সি হুব্‌মলৰ স্বভাৱত পৰিৱৰ্তন দেখে। তাৰ চিঞৰ-বাখৰ কমে, যেন গহীন হয়, যেন তাৰ মনত কিবা চিন্তা সোমায়, যদিও মুখত হাঁহিটো তাৰ লাগিয়েই থাকে। বেলিৰ লগত তাৰ কথা বাঢ়ে, মাত সৰু হয়। তাইক বিচাৰি সি ঘৰৰ ভিতৰ সোমাই যায়। আনকি তাৰ লগত কথা পাতোঁতেও হুব্‌মলৰ চকুৱে বেলিক বিচাৰি ফুৰে।

এদিন গধূলি হুব্‌মল আহি তাৰ ঘৰত উপস্থিত হ'ল; সি ছবিলালৰ ওচৰলৈ আহিছে, সি ক'লে, তাৰ তাত এনেয়ে মাত্ এষাৰ দি যাবলৈহে সোমাইছে। কেইদিনমানৰ পিছত ৰাতি সি আকৌ তাৰ ঘৰৰ বাহিৰত হুব্‌মলৰ মাত শুনিলে।

হুব্মল এইবাৰো ছবিলালৰ তালৈ আহিছে, গাখীৰৰ হিচাপৰ বোলে গোলমাল লাগিছে। ইয়াৰ পিছৰবাৰ হুব্মলে কোনো ব্যাখ্যা দিবলগীয়া নহ'ল। এদিন ঘৰৰ বাহিৰলৈ ওলাই আহোতে পাতল আন্ধাৰৰ মাজেদি সি দেখিলে হুব্মল বেলিৰ ঘৰৰ পৰা ওলাই তাৰ ঘৰৰ ফালে আহিছে। বিহ্বল, বিবুদ্ধি সি চোতালতে থিয় দি ৰৈ থাকিল। তাৰ সন্মুখ পাই হুব্মল থমক খাই ৰ'ল। আন্ধাৰ। কোনেও কাৰো মুখ দেখা নাই, কিন্তু অস্বস্তিৰ মুহূর্ত কিছু পাৰ হৈ যোৱা দুয়ো গম পালে। এধান শংকিত হ'ল।

"বন্ধু!" হুব্মলে স্বাভাৱিক হ'বৰ চেষ্টা কৰিলে। সি নিস্পন্দ। হুব্মলে তাৰ কান্ধত হাত থ'লে। সি অলৰ।

"বহুত কথা আছে। তোক এদিন চব ক'ম বাৰু।" হুব্মলে ক'লে; সি তথাপি নিমাত। তাৰ বুকুৰ ওপৰত এটা ওজন আছিল।

"যাওঁ দে", আন্ধাৰৰ মাজেৰে হুব্মল ঘাটৰ ফালে আগবাঢ়িল।

সি অস্থিৰ হৈ পৰিল। অশান্তিৰে তাৰ দিন ভৰি উঠিল। অনবৰতে তাৰ মনত বেলেগ বেলেগ বেয়া চিন্তা সোমাই থাকিবলৈ ল'লে। এদিন দুপৰীয়া বেলিৰ ঘৰত সোণাৰীৰ দপ্‌দপনি সি শুনিবলৈ পালে। সেইদিনা গধূলি ঘাটত নাৱত উঠাৰ আগতে সোণাৰীয়ে তাক সুধিলে, "চুলতানহঁতে সদায় গধূলি ঘাটত নাও বন্ধা পায়, কাৰ নাও অ'?"

চুলতানহঁত বিহাৰী মাছুৱৈ, এইফালে উজাই খাৰৈ বিলত মাছ মাৰি ৰাতি ঘূৰি আহে। সি কি উত্তৰ দিব ভাবোঁতেই সোণাৰীয়ে উত্তৰ দিয়াৰ দৰে প্ৰশ্ন কৰিলে, "হুব্মলৰ"?

"অঁ" তাৰ মাতটো কোনোমতেহে ফুটিল। "মাজে মাজে ছবিলালৰ তালৈ যায়।" সি অনিশ্চয়তাৰে যোগ দিলে।

"মাকৰ পৈয়েক দদায়েকৰ তালৈ যায়! হাৰামজাদা, কুক্কুৰ!! ছবিলালৰ খুঁটিত নাও বান্ধিবলৈ ঘাট নাই??" মহোদৰ সোণাৰী ফাটি পৰিল। এধানৰ গালিখিনি তাক পৰা যেন লাগিল।

সোণাৰী দপ্‌দপাই গৈ নাৱত উঠি ব'ঠাডাল টান মাৰি ল'লে।

সি গৰা বগৰাই ওপৰলৈ উঠিল। ওপৰৰ পৰা বহু সময় নৈখনলৈ চাই ৰ'ল। পাতল আন্ধাৰ নামিছে। বাৰিষা আৰম্ভ হৈছে। নদী ভৰি উঠিবলৈ ধৰিছে। অশান্ত হৈছে। কেইটামান পকনীয়াই পাক লৈ শব্দ কৰিছে। ওচৰত ক'ৰবাত সৰু-সৰু গৰা খহিছে। সি ঘৰৰফালে ঘূৰিল। জুপুৰিটো আন্ধাৰত ডুব গৈছে। বেলিৰ ঘৰত ক্ষীণ ৰঙচুৱা পোহৰ এটাই আন্ধাৰ যুঁজিছে। পানী বাঢ়িছে যদিও বান

উঠাৰ কথা শুনা নাই। কেনিও ক'তো বাঘ ওলোৱা বুলি গম পোৱানাই। কিন্তু হঠাৎ তীব্ৰ বাঘৰ গোন্ধে যেন তাৰ নাকত আঘাত কৰিলেহি। ম'হ্জাকৰ বিপদৰ চিন্তাত সি সচকিত হৈ উঠিল। এজাক বতাহ সজোৰে পাৰ হৈ গ'ল। তাৰ গাটো সিৰ্‌সিৰাই উঠিল।

পিছদিনা গাখীৰ জুখি থকাৰ মাজতে ৰৈ সি সৰুকৈ হুব্মলক ক'লে, "মহাজনে গম পাইছে।"

"কি?"

"গধূলি যে নাও লৈ এইফালে আহা। খং উঠিছে।"

"ঠিক। এই মাহত অলপ পইচা গোটাই লৈ পটং দিম। বুঢ়া শগুণ মুখ মেলি থাকিব।"

"ক'লৈ যাবা? ঘৰলৈ?"

"নহয়। তোক বাৰু কৈ যাম। তই হ'লে কাকো নকবি।"

সি একো নামাতিলে। সি গণ্ডগোল ভাল নাপায়। আৰু তাৰ ভাব হ'ল, কিবা এটা গণ্ডগোল লাগিব। হুব্মল সাংঘাতিক ল'ৰা। এটা অশুভ আভাসে তাৰ মন ইতিমধ্যে মলিন কৰি তুলিছে।

সেইদিনা বতৰ দিনৰে পৰা ডাৱৰীয়া আছিল। আবেলিৰ পৰা এজাক কুৰুৱা বলিবলৈ লৈছিল। এইটো পানী বঢ়াৰ লক্ষণ; হয়তো ৰাতিলৈ বৰষুণ হ'ব। চৌদিশ থম্‌থমীয়া হৈ উঠিছিল।

ছবিলালে কিছুদিনৰ আগতে তাক বিজুলীবাঁহৰ টুকুৰা এটা দিছিল। ছাঁইলা যোৱাৰ পৰা তাৰ বাঁহী বজোৱা বন্ধ হৈছিল। বাঁহৰ টুকুৰাটো কৰালি জোখত কাটি সি এটা বাঁহী সজাৰ চেষ্টা কৰিছিল। আজি জুইকুৰাত নলীয়া কটাৰীৰ গেজিংটো পুৰি ৰঙা কৰি সি বাঁহীৰ ফুটাকেইটা কৰিছিল। তাৰ মনটো ভাল লাগি আহিছিল। বাহিৰৰ থমথমীয়া পৰিবেশৰ কথা সি পাহৰি গৈছিল। বাঁহীটো হাতত তুলি তলুৱাৰে মোহাৰি পৰিষ্কাৰ কৰি লৈ প্ৰথম ফু দি চাবৰ বাবে ওঁঠলৈ তুলি ল'ব ধৰোঁতেই এটা প্ৰাণ-ঘাতী ত্ৰাসৰ বিকট চিঞৰ ভাহি আহিল। সি বাঁহীটো থৈ জঁাপ মাৰি উঠিল আৰু দুৱাৰখন পাৰ হৈয়েই কোনো জানোৱাৰৰ ডিঙিৰ পৰা ওলোৱা তীক্ষ্ণ গেঙনিৰ দৰে এক মৃত্যু-নাদ শুনিবলৈ পালে। প্ৰথমে সি ধৰিব নোৱাৰিলে চিঞৰটো ক'ৰ পৰা আহিছে। কিন্তু পিছ মুহূর্ততে ডাৱৰৰ তলেদি বিৰিঙি অহা পোহৰৰ আভাসত সি দেখা পালে বগা কাপোৰ পিন্ধা বেলি তাইৰ জুপুৰিৰ পৰা ওলাই ঘাটৰ ফালে দৌৰিছে। সিও লগে লগেই দৌৰিবলৈ

লৈছিল, কিন্তু তৎক্ষণাৎ বৈ ঘূৰি আহি বেৰত খুচি থোৱা মেচি দাখন লৈ আকৌ ঘাটৰ ফালে দৌৰি গ'ল।

অলপ গৈয়ে সি দেখিলে বেলি গৰাৰ ফালৰ পৰা উভতি দৌৰি আহিছে। সি বৈ দি চিঞৰিলে, "কি হ'ল?"

তাই হঠাৎ বৈ তাক গৰা মাৰি ধৰিলে আৰু উশাহ নোহোৱা প্ৰায় নুফুটা মাতেৰে আৰ্তনাদ কৰি উঠিল, "মাৰিলে, মাৰিলে ঐ তাক মাৰিলে, তাক মাৰিলে...."

গাৰ জোৰেৰে সি তাইৰ পৰা মুক্ত হ'ল আৰু পুনৰ দৌৰিবলৈ লাগিল। বেলি সেই ঠাইতে বাগৰি পৰিল।

গৰাৰ ওপৰৰ পৰাই সি সজোৰ ব'ঠাৰ চাব শুনিবলৈ পালে। পাতল ডাৱৰেৰে পৰিশ্ৰুত পোহৰত সি দেখিলে চুলতানহঁতৰ ছৈ দিয়া নাওখন বেগেৰে ভটিয়াই গৈছে। সি দৌৰি পাৰে পাৰে আগুৱাই গ'ল। সি দেখিলে, পাৰত গুটিয়া নাও এখন লগাই থোৱা আছে। এইখন মাজে মাজে হুৰ্মলে অনা নাও, সি চিনি পালে। সি ইফালে-সিফালে কিবা বিচাৰিবলৈ লাগিল। একো দেখা নাপাই সি আকৌ খুঁটিৰ ফালে দৌৰিল। তাক দেখি বেলি মাটিৰ পৰা উঠিছিল, সি নোবোৱাকৈয়ে কৈ গ'ল, "নাই পোৱা, ৰ।"

ঘৰৰ বেৰৰ পৰা বাঘ খেদা জোঁৰডাল উলিয়াই সি জ্বলাই ল'লে আৰু জ্বলা জোঁৰটোৰ পিছমুৱাকৈ লৈ পুনৰ ঘাটৰ ফালে বেগেৰে আগবাঢ়িল। ঘাট পাই উজাই-ভটিয়াই নৈত নামি বামত জোঁৰ ঘূৰাই ঘূৰাই সি চালে। ক'তো একো দেখা নগ'ল। নৈ বৈ গৈছে চিৰকালৰ দৰে। পানী বাঢ়িছে। ঘাট শান্ত। বতৰ থম্‌থম্‌। এখন শূন্য, পৰিত্যক্ত নাও পাৰত লাগি ৰৈছে। নৈৰ ঢৌৱে নাওখনত কোবাই চলৎ চলৎ মৃদু শব্দ কৰিছে। তাৰ বাহিৰে নীৰৱতা।

পিছদিনা গাখীৰ নিবলৈ বেলেগ এটা মানুহ আহিল। হুৰ্মল কাকো একো নোকোৱাকৈ ক'ৰবালৈ গৈছে, বিচাৰি পোৱা নাই, মানুহটোৱে জনালে। সি নীৰৱে গাখীৰ জুখি দিলে। আনদিনাৰ দৰেই দিনটো পাৰ হ'ল আৰু তাৰ পিছৰ দিনবিলাকো একেদৰেই যাবলৈ ধৰিলে। বেলিক ঘৰৰ বাহিৰত দেখা পোৱা নাযায়। বাহিৰৰ সকলো কাম ছোৱালীজনীয়ে কৰে। সোণাৰী আহে, বেলিৰ ঘৰত সোমায় আৰু লগে লগেই ওলাই আহে। তাৰ লগতে কথা-বতৰা পাতি দিহা-পৰামৰ্শ দি গুচি যায়গৈ। ঘাটৰ পৰিত্যক্ত নাওখন সি টানি, বাঁহ লগাই ঠেলি পাৰত উঠাই থয়। এইখন নিশ্চয় হুৰ্মলে উত্তৰ পাৰৰ ঘাটৰ পৰা অনা চুৰি নাও।

এমাহমানৰ পিছত বেলি বহিবৰ সময়ত ম'হজাক বান্ধি আহি ঘৰৰ ওচৰ পাওঁতে সি এক আচৰিত দৃশ্য দেখা পালে। দূৰত নৈৰ গৰাত চুলি মেলি নৈৰ ফালে চাই বেলি থিয় দি আছে। বেলিটো ৰঙা হৈ ডুবিবলৈ ধৰিছে, পানীবোৰ ৰঙা হৈ জিলমিলাইছে। চৌদিশে এটা আচহুৱা তেজগোৰা পোহৰ বিচ্ছুৰিত হৈছে। বেলি যেন মানুহ নহয়, এক অশৰীৰী ছাঁ। তাৰ ভয় লাগিল, গা শিয়ঁৰি উঠিল। কিন্তু এক অপাৰ্থিৱ আকৰ্ষণে তাক বেলিৰ ফালে টানি নিলে। তাৰ খোজৰ শব্দ বেলিয়ে শুনা নাছিল। তাইৰ ওচৰত থিয় হৈ সি মাতিলে, "বেলি!"

তাই চক্ খালে, কিন্তু ঘূৰি নাচাই চাদৰখন গাত মেৰিয়াই ল'লে।

"সন্ধিয়াখন ইয়াত থাকিব নাপায়, ব'ল।" সি ক'লে। বেলি একেধৰণে থিয় দি থাকিল। সি কিছু দেৰি ৰ'ল, তাৰ পিছত এইবাৰ প্ৰায় আদেশৰ সুৰত ক'লে, "ব'ল।"

বেলিটো সম্পূৰ্ণৰূপে ডুবি আন্ধাৰ বিয়পি পৰিল। বেলিয়ে লাহেকৈ ঘূৰি খোজ ল'লে। সি তাইৰ লগে লগে আগবাঢ়িল। হঠাৎ তাই চাদৰখনেৰে নাকটো সোপা মাৰি ধৰি মুখখন ঘূৰাই দিলে। তাইৰ নাকেৰে এটা অদ্ভুত শব্দ বাহিৰ হ'ল। তাই বৈ গ'ল। সি কি কৰিব বুজি নাপাই ওচৰতে থিয় দি ৰ'ল।

"নাকান্দিবি। এইবোৰ চব পাহৰি যা।" সি আকৌ ক'লে। তাই শান্ত হ'ল। আন্ধাৰ ঘন হৈছে। সিহঁত দুইটা থিয় দি আছে, যেন দুইটা আগবাঢ়িব পৰা নাই।

"মই কিন্তু তাক কৈছিলো" সি ক'লে। তাই মনে মনে থাকিল; তাৰ পিছত যেন তাইৰ গোপন দুৱাৰ এখন সামান্য খুলি দিব খুজিলে। লাহেকৈ ক'লে, "ভিনীহিয়ে মোক ৰাখিব খুজিছিল...."

সি চক্ খালে, কি ক'ব ভাবি নাপাই মনে মনে ৰ'ল। হঠাৎ তাৰ হুৰ্মলে কোৱা শগুণৰ সাঁথৰটো মনত পৰিল। "ইচ্!" তাৰ মুখেৰে বাহিৰ হৈ আহিল।

"মই বোলো, এবাৰ যি বদনাম হ'ল, হ'ল। এইবাৰ কিন্তু সেন্দূৰ পিন্ধাই ঘৰলৈ নিব লাগিব, তেহে মোক পাব।" তাই তাৰ সমৰ্থন পাই ক'লে আৰু নাক উজালে।

"কি ক'লে পিছে?" সি সুধিবলৈ এটা প্ৰশ্ন পালে।

"সেইটো নামানে। ইয়াতে ভালকৈ ঘৰ-বাৰী কৰি দি ৰাখিবলৈ লাগে। মোৰ নামে মাটি লেখি দিব বোলে। মই বোলো, মোক নিজৰ ঘৰলৈ পঠাই দিয়ক, মোক নিয়া মানুহ ওলাব। তেতিয়াই চোডা হ'ল হ'বলা।" তাই ক'লে।

সি মনে মনে থাকিল। তাৰ পিছত ক'লে, "ব'ল এতিয়া, ৰাতি হ'ল।"

লাহে লাহে যেন অনিচ্ছুকভাৱে সিহঁত আগবাঢ়িল। আগৰ কথাৰ আঁত-ধৰিয়েই বেলিয়ে আকৌ ক'লে, "এতিয়া ইমানখন ঘটনাৰ পিছত আশা নেদেখি ঘৰলৈ পঠাই দিব খুজিছে।"

সি আশ্বস্ত হ'ল। লগে লগে ক'লে, "ভালেই হৈছে। ঘৰত গৈ কিছুদিন থাকিলে চব আকৌ ঠিক হৈ যাব। মানুহে পাহৰিব।"

তাই মনে মনে ৰ'ল, গতি ধীৰ হৈ গ'ল। তাৰ পিছত কিছু অস্বস্তিৰে ক'লে, "এতিয়া ঘৰলৈ যাব নোৱাৰো..." যেন কাৰোবাৰ ওপৰত, হয়তোবা নিজৰ ওপৰতে, তাই ক্ষুব্ধ।

"কিয় ?" তাৰ প্ৰশ্নটো কিছু তীক্ষ্ণ হৈ ওলাল। তাই কোনো উত্তৰ নিদিলে।

"কিয় যাব নোৱাৰ ?" সি অধৈৰ্য কণ্ঠে দাবী কৰিলে। সি বৈ দিলে। তাইও দুখোজমান গৈ ৰ'ল, তাৰফালে ঘূৰিল, মূৰটো একেবাৰে তল কৰি মাটিলৈ চালে আৰু সৰু শুনা-নশুনা মাতেৰে ক'লে, "গা ধোৱা নাই। দুমাহ। ঘৰলৈ কেনেকৈ যাম ? আকৌ এটা মহা পাপৰ ভাগ ল'ব লাগিব...।"

তাৰ কাণত কোনে তপত কি ঢালি দিলে ? কাণখন যেন বন্ধ হৈ গ'ল। গম্‌গমাই উঠিল। একো কথা, একো শব্দ শুনিব নোৱাৰি। সি কোনোমতে থিয় দি ৰ'ল। অবিশ্বাস আৰু অবোধ্যতাৰে তাইলৈ চালে। তাই অধোমুখে থিয় দি আছে। সি তাইৰ আৰু ওচৰলৈ আগবাঢ়ি গ'ল। বিস্ময়, উৎকণ্ঠা, উদ্বেগ একেলগে বহুধৰণৰ অনুভূতি তাৰ কণ্ঠেৰে ওলাই আহিব খুজিলে। তেজৰ গতি তীব্ৰ হ'ল। সি চিনি নোপোৱা মানুহ এটাৰ দৰে কঠোৰ মাতেৰে ক'লে, "খোলাখুলিকৈ ক... কি কথা, খোলাখুলিকৈ ক !"

তাই যেন অলপ ভয় খালে। তালৈ চাই আন্ধাৰত একো ধৰিব নোৱাৰিলে। তাৰ পিছত পুনৰ তলমূৰ কৰি নিম্নস্বৰে ক'লে, "তেওঁ মোক বিয়া কৰাম বুলি কৈছিল... পলুৱাই লৈ যাম বুলি কৈছিল... দক্ষিণপাৰত বোলে মিঠাই দোকানীৰ লগত চিনাকি আছিল।" তাই কথাবোৰ খৰকৈ কৈ গ'ল, যেন সি কিবা কোৱা বা কৰাৰ আগতে তাই কথাখিনি শেষ কৰিব লাগিব। কিন্তু তাইৰ আৰু একো ক'বলৈ নাথাকিল। তাই দেখিলে তাৰ পোন, কঠিন দেহাটো দুৰ্বল হৈ ওলমি পৰিছে, নিমাত অলৰ অচৰ হৈ সি বৈ আছে। আন্ধাৰত তাৰ চকুৰ আগত উঠিবলৈ ধৰা সূৰ্যৰ দৰে তেজগোৰা এক সদ্যজাত শিশুৰ ছবি ভাহি উঠিল। এখন ক'লা নোমাল হাতে শিশুটোৰ মুখত এজেবা নিমখ সুমুৱাই দিলে। শিশুটোৰ মুখখন বিকৃত হৈ ক'লা পৰি গ'ল। তাৰ কাণত এটা শিশুৰ প্ৰাণঘাতী চিঞৰ অৰ্দ্ধসমাপ্ত হৈ ৰৈ গ'ল।

পিছদিনা গোটেই দিন তাৰ কাম-কাজৰ মাজত আদি-অন্তহীন একেবোৰ কথা ঘূৰি-পকি তাৰ মনলৈ আহিবলৈ ধৰিলে। বাৰে বাৰে তাৰ মাকলৈ মনত পৰিল। বহুত পুৰণি প্ৰশ্নই আন্ধাৰ কৰি ৰখা তাৰ মনটোত হাহাকাৰ উঠিল। অভাৱ আৰু দুৰ্ভাগ্যই কঠিন কৰি তোলা মানুহজনীও কিমান অসহায় আৰু নিৰুপায় হৈ তাৰ প্ৰতি নিষ্ঠুৰ হৈ পৰিছিল, সি যেন বুজি পালে। মাকে কিজানি তাক মুখ দেখুৱাব খোজা নাছিল; কিজানি ভাবিছিল, সি আৰু তেওঁৰ মুখ চাব নুখুজিব। তাৰ সকলো ক্ষোভ আৰু অভিমান গলি গৈ বাষ্পাৰ্দ্ৰ স্মৃতিয়ে বুকুখন গধুৰ কৰি তুলিলে। এটি শিশুৰ কণ্ঠৰ পৃথিৱীৰ কৰুণতম ক্ৰন্দন-ধ্বনিটো বাৰে বাৰে তাৰ কাণলৈ ভাহি আহিল।

গধূলি হোৱাৰ আগেয়েই সি ম'হজাক খুঁটিলৈ আনিলে। সি যেন কিবা এটা ঠিক কৰিলে; তাৰ কামত হঠাৎ ব্যস্ততা দেখা গ'ল। ইমানদিনে চৰাই ফুৰা ম'হজাকৰ লগৰ এটা ম'হ যেন নিজকে অনুভৱ হ'ল। আজি তাৰ মনলৈ যেন এটা পৰিৱৰ্তন আহিছে। কৈশোৰ বা প্ৰথম যৌৱনত সি ভৰা নৈখন পাৰ হৈ দক্ষিণপাৰলৈ গৈছিল, ৰাতিৰ ৰহস্যৰ মাজত বিপদসংকুল অভয়াৰণ্যত সোমাইছিল। আজি তাৰ দক্ষিণৰ অৰণ্যলৈ মনত পৰিল। সি মনতে কিবা এটা ভাবিলে। বালিত লাগি থকা নাওখনত বাঁহ এডাল বান্ধি লৈ ডাঁৰ লগাবৰ সুবিধা কৰি ল'লে। তাৰ পাছত শৰীৰৰ সমস্ত শক্তিৰে ঠেলি নাওখন পানীলৈ নমালে। যেন সি নহয় আন কোনোবা এটাই সি হৈ কাম কৰিছে। এটা দীৰ্ঘকাল-মৃত শিশু যেন হঠাৎ পঁচিশ বছৰীয়া মানুহ হৈ জী উঠিছে। সি জুপুৰিটোত সোমাই দাখন ল'লে আৰু নিঃসংকোচে বাহিৰ ওলাই আহিল। সি খুঁটিৰ ওচৰলৈ গৈ ম'হকেইজনীক মৰম কৰিলে আৰু সিহঁতৰ পঘাবোৰ খুলি দিলে। এইবাৰ সি গৈ বেলিক মাতিলে, তাই ওলাই চোতাললৈ নামি আহিল।

"তোক কথা এটা সুধিবলৈ আহিছো। মই যাবলৈ ওলালো। তই কি কৰিবি ? মোৰ লগত যাবিনে ?" সংকোচ নাই, জড়তা নাই, সহজ, স্বাভাৱিক সুৰত তাৰ মুখেদি কোনোবাই কৈ উঠিল।

"ক'লৈ ?" তাইৰ চেপা প্ৰশ্নটোত ভয় আৰু বিস্ময় একেলগে ওলাল।

"ক'লৈ যাম নাজানো ! ওলাইছো দক্ষিণ পাৰলৈ।" সি ক'লে।

এইৱেৰ কি কথা ! তাই বিভ্ৰান্ত হ'ল। অনিশ্চিত হৈ ৰৈ থাকিল। হঠাৎ সি তাইৰ হাত দুখন ধৰি পেলালে। তাইৰ গাটো পিছুৱাই যোৱা যেন লাগিল, কিন্তু হাত দুখন তাৰ হাতৰ পৰা এৰাই নগ'ল।

"তই যাবি বুলি ভাবিহে মই ওলাইছো। তই নগ'লেও মই যামগৈ। ক, যাবিনে ?" তাৰ সমগ্ৰ প্ৰৱঞ্চিত জীৱনৰ আকুতি এটি তুচ্ছ প্ৰশ্নত বাগৰি আহিল।

তাই প্ৰকৃতিস্থ হ'ল। এইটো এটা অসম্ভৱ কথা। কি কৈছে ই?

"কিন্তু মোৰ...." তাই বৈ গ'ল।

"কি মোৰ?" সি সুধিলে; "কি মোৰ?"... সি অধৈৰ্য হৈ উঠিল। আন্ধাৰতে তাই এইবাৰ তাৰ চকুৰে চকুৰে চালে আৰু স্পষ্ট সুৰত ক'লে,

"মোৰ গাত যে...." তাই বাক্যটো সম্পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰিলে। ভাগ্যৰ নিৰ্মম পৰিহাসত বেদনা, ক্ষোভ, হতাশা, অভিমান সকলোৱে তাইৰ কণ্ঠত ভৰ কৰি ধৰিলেহি।

এইবাৰ সি তাইৰ হাত দুটা আৰু জোৰে ধৰি জোকাৰি দিলে।

"সেই কাৰণেইতো কৈছো, ব'ল। জানি-শুনি আকৌ এটা তেনে কাম কৰিব নোৱাৰ। ব'ল!... শুনিছ? ব'ল!" উদ্বিগ্ন অনুৰোধেৰে সি তাইক প্ৰায় বাধ্য কৰিব খুজিলে।

কেইটামান দীঘল সগৰ্ভ মুহূৰ্ত পাৰ হৈ গ'ল। ক্ৰমে, খুব লাহে লাহে, সি তাইক ধৰি থকা তাৰ হাত দুখনত তাইৰ মুঠি দুটা টান হৈ আহিল। তাইৰ গাত কঁপনি উঠিল। আৰু ভাৰসাম্য হেৰুৱাই তাই তাৰ গাত বাগৰি পৰিব ধৰিলে। সি তাইক গৰা মাৰি ধৰি থিয় কৰি দিলে।

"তই ওলা। খালী মানুহজনী। নাওখন সৰু। মই ছোৱালীজনীক ছবিলালৰ তাত থৈ আহোঁগৈ।"

ওপৰত বহল আকাশ। অজস্ৰ তৰা ফুলি আন্ধাৰ পৃথিৱীক মায়াময় কৰি তুলিছে। তলত বহল জীৱলগা নৈখন। পানী বাঢ়ি নৈখন ভৰি উঠিছে। ক'ৰবাত ডকা ফুটিছে। কোনো ঠাইত পানীয়ে হঠাৎ জোৰেৰে পাক লৈছে। তাৰ গতিৰ উন্মাদনা সৰ্বত্ৰ সঞ্চাৰিত হৈছে।

"সিপাৰ পামগৈ নে?" তাৰ একেবাৰে ওচৰত নাৱৰ পাটত বহি থকা বেলিয়ে আন্ধাৰৰ মাজেৰে নেদেখা সিপাৰলৈ চাই উদ্বেগেৰে সুধিলে। বয়ঃসন্ধি লাভ কৰা এটা কিশোৰৰ দৰে তাৰ শৰীৰৰ প্ৰতি অংগ, দেহৰ প্ৰতিটো কোষ, তেজৰ প্ৰতিটো কণা এক দুৰন্ত শক্তিত উদ্বেল হৈ উঠিছিল। তাইৰ প্ৰশ্নত সিও এবাৰ ৰহস্যাবৃত সিপাৰলৈ চালে। তাৰ মনত উত্তৰটো সম্পৰ্কে কোনো সন্দেহ নাছিল। একেবাহে ডাঁৰ মাৰি থকাৰ পৰা শৰীৰটোক সি ক্ষন্তেক বিৰতি দিলে। সি এবাৰ তাইলৈ চালে, তাৰ পিছত দূৰৰ জাতিষ্কাৰ আকাশ, চাৰিওফালৰ অলৌকিক আন্ধাৰ পৃথিৱী আৰু সিহঁতক বুকুত লৈ বৈ যোৱা জীয়া নৈখনলৈ চকু ফুৰালে। যেন এটা সপোনৰ মাজেৰে সি জী উঠিছে। সি পুনৰ ডাঁৰত হাত দিলে আৰু এটা দীঘল উশাহ লৈ ক'লে, "নেপালেও কোনো কথা নাই।"

'The real world has ended up becoming a fable.'

—Nietzche

সন্ধিৰামৰ ৰাজনীতি

[অৱশিষ্ট উগ্ৰ-পুৰুষাধিকাৰবাদী (MCP) সকলৰ বাবে নীতিকথা বৰ্জিত এটা আধুনিক কাহিনী]

কেছুবীৰ বাকৰিত চাইকেলখন থিয় কৰি থৈ দৰৱ বেচা দোকানীটোৰ পৰা নিগনিমৰা দৰবৰ পুৰিয়া দুটা কিনিবলৈ লৈছোঁ। ঘৰত শলিয়াৰ উৎপাতত বস্ত্ৰ-বাহানি বাদেই, মানুহৰে থকাৰ সংশয় হৈ পৰিছে। কঁঠালগুটীয়া কেইটাৰ গধূলিতে ইকোঠা-সিকোঠা কৰা দেখিলে সদায় দৰৱ আনিম বুলি শপত খাওঁ, কিন্তু দিনত সদায় পাহৰি গধূলি নিজৰ ওপৰতে বিৰক্ত হওঁ। থাকোতে চুবুৰীৰ বাৰোৱাৰী মেকুৰী এজনী আছে; কিন্তু তায়ো গা-ভাৰী, চিকাৰ কৰাত কোনো উৎসাহ নাই। মাছ বা মাংসৰ গোন্ধ পালে ভাত দুটামান মুখলৈ নিয়ে, নহ'লে দিয়া ভাতো চেলেক এটা মাৰি নাক সিকটাই আঁতৰি যায়। বেছিভাগ সময় তাই তাইৰ আসন্ন প্ৰসৱ আৰু নিৰাপদ প্ৰসূতিগৃহ এটিৰ বাবে দেৱালৰ ওপৰত চিন্তাযুক্ত হৈ বহি থকাহে দেখা পাওঁ। চাইকেলখনৰ ওপৰত সাৱধানী চকু ৰাখিয়েই দোকানীৰ লগত দৰ-দাম কৰিব ধৰিছো। পঞ্চাশ পইচাৰ পুৰিয়াটোৰ দাম গৈ এটকা হ'লগৈ দোকানীয়ে তথাপি এপইচাও কমাব নোখোজে।

"বস্তু ভাল আছে মালিক। লৈ যাওক, বস্তুৰ কাৰণে চিন্তা নকৰিব।" দোকানীয়ে ক'লে।

"বস্তুৰ কাৰণে চিন্তা কৰা নাই, চিন্তা দামটোৰ কাৰণেহে কৰিছো।" মই উত্তৰ দিলো।

"কি কৰিব মালিক, দামটোতো আমি বঢ়োৱা নাই" নিৰুপায় হাঁহি এটা মাৰি তাৰ লেতেৰা দাঁতকেইটা দেখুৱাই দোকানীয়ে ক'লে। এৰা, দামটো সি বঢ়োৱা নাই। লোৱাটোকে ঠিক কৰিলো। হেন সময়তে কাষৰ পৰা মাত এষাৰ শুনিলো, "চন্দ্ৰ নহয়নে ?"

মই আচৰিত হৈ মানুহজনলৈ চালো। মোক সকলোৱে বৰঠাকুৰ বুলিয়েই জানে আৰু মাতে, 'চন্দ্ৰ' বোলা মানুহ অতি কম। কিন্তু এইজন কোন ? মানুহজন শুকান-উবান, মুখত কেইবাদিনো নুখুৰোৱা ডাড়ি, বয়স সাতত্ৰিশ-আঠত্ৰিশ, মোৰ

সমসাময়িকেই হ'ব। কিন্তু কোন? হঠাৎ মোৰ মূৰত বিজুলী খেলিলে, এইটো এটা ষড়যন্ত্ৰ নহয়তো? মই তৎক্ষণাৎ চাইকেলখনলৈ চকু ঘূৰালো। নাই, ঠিকেই আছে, সেইবোৰ একো নহয়; মই আশ্বস্ত হ'লো। এইবাৰ মই অপ্ৰস্তুতভাৱে স্বীকাৰোক্তি কৰিলো, "হওঁতে হয়, পিছে মই ধৰিব পৰা নাই দেই।"

"এৰা, কেনেকৈনো পাৰিবা? তুমিতো আজিকালি ডাঙৰ মানুহ।" ঠাট্টা নহয়, মানুহজনৰ অভিযোগত আক্ষেপ আছিল। মই লৰালৰিকৈ ক'লো, "নহয়, নহয়, মানে বহুদিন....." মই পুনৰ চাইকেললৈ চকু ঘূৰালো।

"অৱশ্যে হয়, বহুদিনেই হ'ল। দহ-পোন্ধৰ বছৰতো হ'বই, নহয়নে?" তেওঁ ৰ'ল, মোৰ প্ৰতিক্ৰিয়া চালে আৰু মোৰ মুখত কোনো পোহৰ নেদেখি ক'লে, "কিয়, মই সন্ধিৰাম, পাহৰিলা?" তেওঁৰ মুখত অলপ লাজকুৰীয়া হাঁহি, কথাষাৰত আধা প্ৰশ্ন, আধা আব্দাৰ। টানকৈ লাগি ধৰা ক'লা দুৱাৰ এখনৰ এপাত হঠাৎ খুলি গ'ল, ভিতৰফালে এছাটি উজ্জ্বল পোহৰ।

"সন্ধিৰাম!" মই এতিয়াহে আকাশৰ পৰা পৰিলো। "তোমাৰ এইটো অৱস্থা কেনেকৈ হ'ল? এইটো চেহেৰাত তোমাক কোনে চিনি পাব? ইছ্ ইছ্ ইছ্, কি হ'ল তোমাৰ?"

সন্ধিৰাম স্কুল-টীমৰ চীনৰ প্ৰাচীৰসদৃশ ফুলবেক্ আছিল। তেওঁ অলপ অপ্ৰস্তুত হ'ল। কিন্তু প্ৰায় লগে লগেই নিজকে চম্ভালি লৈ ক'লে, "ৰ'বা, সেইবোৰ বহুত কথা। পিছে তুমি উকিল-মহৰীহে বিচাৰিব লাগিছিলি, তোমাৰ ওপৰত মানহানিৰ মোকৰ্দমা উঠিছে বুলি শুনিছো। তুমি দেখোন নিগনি মৰা দৰবহে লৈছা।"

"তুমিনো ক'ত গম পালা?" মই বিশেষ কৌতূহল নেদেখুওৱাকৈ সুধিলো আৰু লগে লগে ক'লো, "ৰ'বাচোন, প্ৰথমে নিগনি মৰা দৰবেৰেই চাওঁ। কাম নিদিয়া যেন দেখিলে পাছত উকিল-হাকিম ধৰিব লাগিব।"

মানহানিৰ মোকৰ্দমাটোৰ যে মোৰ বাবে কোনো গুৰুত্বই নাই তেনে আভাস এটা সন্ধিৰামক দি দোকানীৰ পৰা এপুৰিয়া দৰব ল'লো আৰু টকা এটা আগবঢ়াই দিলো। সন্ধিৰামেও দুটা পুৰিয়া ল'লে।

"তোমাকো লাগে হ'বলা?" মই সুধিলো।

"ঘৰখনত বৰ অশান্তিহে। লৈ থওঁচোন, কোনোবাদিনা এই পালিহে কামত আহে নেকি!" সন্ধিৰামৰ উত্তৰটোত ধেমালি আছিলনে নাই ধৰিব নোৱাৰিলো। তেওঁক লগত লৈ মোৰ অফিচৰ ফালে আগবাঢ়িলো।

চহৰৰ পৰা পঁইত্ৰিশ মাইল দূৰৰ গাঁৱত সন্ধিৰাম আৰু মই একেলগে ডাঙৰ হৈছিলো। সন্ধিৰাম আছিল থূলন্তৰ, মদ্গজ চেহেৰাৰ ল'ৰা, কিন্তু বুদ্ধিটোও একেধৰণে মোটা হোৱা কাৰণে প্ৰৱেশিকাৰ জপনাখনত দুজাঁপমান দি উঠি সি বাপেকৰ পৰা কেঁকোৰা নাঙলটো চম্জি ল'লে। মোৰ বুদ্ধিটো সিমান মোটা নাছিল আৰু পঢ়া-শুনাৰ বাহিৰেও আন বহুত নলগাবলগীয়া কামত তাক লগাবলৈ শিকিছিলো। তাৰ ফলতে সন্ধিৰামহঁতক কাহানিবাতে গাঁৱত কেঁকোৰা নাঙলৰ লগত এৰি থৈ মই চহৰ পালোহি। ৰাজনীতিৰ লগত কিছু সনাপিঠা কৰি পৰিচিত স্থানীয় নেতাজনৰ সহায়ত চহৰতে স্কুলৰ চাকৰি এটা যোগাৰ কৰিলো। নেতাজনৰ পুৰণি ঘৰ আমাৰ গাঁৱৰ ফালেই আছিল বাবে তেখেতৰ ওচৰ চাপিবলৈ সহজ হৈছিল। তাৰ পিছত তেখেতৰ লগতে লাগি-ভাগি থাকি ক্ৰমে ক্ৰমে এডোখৰ চৰকাৰী মাটি, অকণমানি এটা ঘৰ, এখন মধ্যমীয়া সংসাৰৰ গৰাকী হ'লো। সকলো ঠিকেই চলি গৈ আছিল, কিন্তু তেনেতে এটা ঘটনাত মই ৰাজনীতিৰ লগত অলপ বেছি ধৰণে জড়িত হৈ পৰিবলগীয়া হ'ল। স্কুল উপ-পৰিদৰ্শকৰ চাকৰিটো পাবৰ কাৰণে মোৰ যোগ্যতা সম্পূৰ্ণই আছিল, সিধা-পাতিৰ ব্যৱস্থাতো কোনো ক্ৰুটি ৰখা নাছিলো। কিন্তু মন্ত্ৰীৰ সম্পৰ্কীয় প্ৰাৰ্থী এজন ওলাই মোৰ স্বপ্ন মষিমূৰ কৰি পেলালে। স্থানীয় নেতাজনেও এইবাৰ মোক সহায় কৰিব নোৱাৰিলে, তেওঁৰ নিজৰে দিন বোলে বেয়া চলিছিল।

চুবুৰিৰ এজন উপ-পৰিদৰ্শক গোস্বামীৰ বাৰীৰ কাষেদি পাৰ হৈ যাওঁতে ৰৌ মাছৰ বাকলি আৰু জেওৰাত উবুৰিয়াই থোৱা দৈৰ টেকেলিবোৰ দেখিলে মোৰ বুকুখন হম্হমাই যোৱা হ'ল। মই মনে মনে বহি থকাটো উচিত নহ'ব বুলি ভাবিলো। অতি সোনকালেই চৰকাৰৰ অন্যায় আৰু স্বজন-তোষণ নীতিৰ বিৰুদ্ধে মই সৰৱ হৈ উঠিলো। বাতৰি কাকতৰ সম্পাদকলৈ চিঠি লিখি কিছুদিন দুৰ্নীতি আৰু অন্যায়ৰ প্ৰতি ৰাইজক সজাগ কৰিলো। সম্প্ৰতি চহৰৰ একমাত্ৰ সাপ্তাহিক কাকতখনৰ লগত জড়িত হৈ পৰিছো। কাকতখনৰ মালিক চৰকাৰবিৰোধী বাবে চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে খবৰ, প্ৰৱন্ধ, প্ৰতিবেদন, অনুসন্ধানমূলক সাংবাদিকতা আদিৰ যোগেদি মালিকৰ সন্তুষ্টি আৰু পাঠকৰ মনোৰঞ্জনত উঠি-পৰি লাগিছো। চাঞ্চল্য আৰু দুৰ্নীতিৰ খবৰে পাঠককো আকৰ্ষণ কৰিব ধৰিছে। মন্ত্ৰীক আৱৰি ৰখা ভদ্ৰ গুণ্ডাবাহিনীৰ কু-কীৰ্তি আৰু মন্ত্ৰীৰ ভাই-ভতিজাৰ দালালী আৰু নপতাফুকনগিৰিৰ বিষয়ে এগুণত দুগুণকৈ ৰস লগাই পৰিবেশন কৰিছো। 'সংবিধান-বহিৰ্ভূত কৰ্তৃত্ব' আৰু 'গণতন্ত্ৰৰ বিপদ' আদি দুটামান গধুৰ ধৰণৰ প্ৰৱন্ধও লিখি উলিয়াইছো।

কিন্তু সম্প্ৰতি শাসনাধিষ্ঠিত দলৰ দুজনমান নেতা-পালিনেতাৰ দুৰ্নীতি ভৰা কু-কীৰ্তি প্ৰকাশ কৰি মানহানিৰ মোকৰ্দমাৰ সন্মুখীন হৈছো। কাগজৰ মালিকে মোৰ পিঠিত থপৰিয়াই অভয় দান কৰি কৈছে, "লিখি যাওক। মোকৰ্দমা মই খেলিম, আপুনি চিন্তা কৰিব নালাগে। অহা নিৰ্বাচনৰ সময়ত এই মোকৰ্দমা কামত আহিব।" মালিকৰ বুকু আৰু জেপ ফুলি গৈছে, কাৰণ কাগজৰ নাম আৰু প্ৰচাৰ বাঢ়িছে। পঁইত্ৰিশ মাইল দূৰৰ গাঁৱৰ খেতিয়ক সন্ধিৰামে মোৰ ওপৰত মানহানিৰ মোকৰ্দমা উঠাৰ খবৰ পাইছে।

কাগজৰ অফিচত বহুৱাই চাহ-তামোল খুৱাই আপ্যায়ন কৰাৰ লগতে সন্ধিৰামক মোৰ নিজৰ অৱস্থান সম্পৰ্কে কিছু আভাস দিলো। স্কুলীয়া দিনৰ কৈশোৰৰ কাহিনী ওলাল। আটাইকেইজন শিক্ষক লাগিও কোনো ক্ষয়-ক্ষতি কৰিব নোৱাৰা তাৰ পূৰ্বঠ দেহাটোৰ বৰ্তমান ভগা-ছিগা অৱস্থা দেখি পুনৰ দুখ কৰিলো। মোৰ সহানুভূতি পাই এইবাৰ সন্ধিৰামে তাৰ জীৱনৰ কৰুণ কাহিনী মোৰ আগত বৰ্ণাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

"এৰা, তোমাকে নকৈনো কাক ক'ম? ইমান পুৰণি বন্ধু, তাতে আজি ইমান দিনৰ মূৰত দৈবাৎ লগ পালো; মনৰ দুখৰ কথাবোৰ তোমাক নক'লেহে ভুল হ'ব। সঁচাই কৈছো চন্দ্ৰ, নিগনি মৰা দৰৰ যে লৈছো কেতিয়াবা সঁচাই মন যায়, দিওঁ নেকি চৰ শেষ কৰি। মোৰ ঘৰৰ মানুহজনীয়েই মোৰ জীৱনটো শেষ কৰিলে বুজিছা। বৰ ডাঙৰ অশান্তিত আছো। স্বলা জুইকুৰাতহে সোমাই আছো যেন। বুজিছা, ঘৰ নহয় সেইখন নৰককুণ্ডহে। ইমান ডাংকাটি, দন্দুৰী, ডাকু তিৰোতাহে প্ৰভুজনাই মোৰ ভাগ্যলৈ থৈ দিছিলে, মই ভাবিবই পৰা নাছিলো। এনেয়ে ৰঙে-বৰণে বৰ দেখনিয়াৰ আছিলে। সেয়েহে মোৰ কলিজাখন খালে। এতিয়া কপাল ভুকুৱাই মৰিছো।" সন্ধিৰাম ৰ'ল। মই তেওঁক সহানুভূতি দেখুৱাই সুধিলো, "কি লৈ কাজিয়া কৰেনো?"

"তাইক একো কাৰণেই নালাগে। একো কাৰণ নথকা দিনতো তাই যুঁজিবলৈ কিবা এটা কাৰণ উলিয়াই ল'ব পাৰে। তুমি আচৰিত মানিব লাগিব। প্ৰথমে ককাইদেউ-নবৌহঁত থাকিব নোৱাৰি বেলেগ হৈ উঠি গ'ল। তাৰ পাছত কান্ধ-সমনীয়া ভাইটোৱে ঘৰ এৰিলে। শুনিছো, যোৰহাটৰ ফালে 'গেৰেজ'ত 'মেকানিক্' শিকিছে। আজি এবছৰ হ'ল বুঢ়া-বুঢ়ীহালে চৰু বেলেগ কৰি লৈছে। নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীহালে কোন সময়ত মাকৰ মুখখন খোল খাই বুলি সুৰাসুৰ দেখি থাকে!" সন্ধিৰামে ঘৈণীয়েকৰ স্বভাৱৰ বৰ্ণনা যি স্বচ্ছন্দভাৱে আৰু উৎসাহেৰে দি গ'ল তেওঁক

কিছু গৌৰৱ কৰা যেনেই লাগিল।

"তুমি ইমানদিনে ঘৈণীয়েৰাৰ স্বভাৱটো ঠাণ্ডা কৰিবপৰা নাইনে? তোমাৰ লাজ লাগিব লাগিছিল। তোমাৰ ফালৰপৰা তুমি কি কৰিছা?" মই তেওঁক অলপ ধিক্কাৰ দিলো।

"নহয়, প্ৰথম প্ৰথম মই অলপ লাই দিলো হয়। নতুনকৈ বিয়া কৰাইছো। তাতে কৈছো নহয় ৰঙে-বৰণে তাই ভালকৈয়ে মুহিছিল । কিন্তু পিছত দেখিলো, এই কথাই কথা নহয়। প্ৰথমে বঢ়াই-বুজাই চালো, খং কৰি চালো, লঘোণ দি চালো। শেষত হালোৱা এচাৰি লৈ দকচি খুন্দিলো। নাই, একোতে কাম নিদিয়ে। হেৰা চন্দ্ৰ, তুমিতো জানাই, মানুহৰ স্বভাৱ সলোৱা সহজ নহয়।"

"কি কৰিবা তেন্তে? উপায় নাই। ভাগ্যক ধিয়াই চলি যাবলৈ চেষ্টা কৰা।" মই বিশেষ আশ্বাস দিবলৈ চেষ্টা নকৰি আন্তৰিকতাহীনভাৱে ক'লো।

"এৰা, ভাগ্যকে মানি লৈছো। কি কৰিবা? পিছে তুমি ইমান ডাঙৰ মানুহ হ'লা, কাগজত চাৰিওফালে তোমাৰ নাম, মোক জানো কিবা এটা সহায় নকৰা? চৰকাৰী ঋণ-তিন কিবা এটাকে উলিয়াই দিয়া।" সন্ধিৰামে মোৰ পৰা পুৰণি বন্ধুত্বৰ সুবিধা ল'ব খুজিলে।

"কি ঋণ পাবানো? আজিকালি এইবোৰ বৰ মস্কিল, বুজিছা? খোজটোৱে প্ৰতি টকাৰ কথা, গম পাইছাই নহয়?" মই তেওঁক নিৰুৎসাহ কৰিব খুজিলো।

"তথাপি, তুমি কৰোঁ বুলিলে কিবা এটা উপায় উলিয়াব পাৰাঁ। তোমাৰ বুধিৰ কোনে পাৰ পাব?" সন্ধিৰামে চেষ্টা এৰি নিদিলে।

"ৰাৰু, ৰ'বাচোন। অলপ দিন ধৈৰ্য ধৰাঁ। এই চৰকাৰটো দুৰ্নীতিত পোত গৈছে, একো কাম কৰিব নোৱাৰে। এই চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে সত্য আৰু ন্যায়ৰ পক্ষে আমি বৰ্তমান যুঁজ দিছো। গমতো পাইছাই, কে'ছ-তেছ দি হুলস্থুল লগাইছে। কিন্তু আমি ইমান সহজে এৰি নিদিছো। ইয়াৰ পাছত যি চৰকাৰেই আহক, আমি তেওঁলোকৰ লগত থাকি দেশৰ হৈ কাম কৰিম। তেতিয়া তোমাক যি লাগে— ঋণ, সাহায্য, মাটি, চাকৰি; বুজিছা সমাজৰ কোনো লোক বঞ্চিত হ'ব নোৱাৰিব। তেতিয়া আহিবা মোৰ ওচৰলৈ।" এইবাৰ মই সন্ধিৰামক আশ্বাস দিলো। নিৰ্বাচনৰ সময়ত সন্ধিৰামক দৰ্কাৰ হ'ব।

"বুজিছো, তুমি খালি তেতিয়ালৈ পাহৰি নাযাবা।" সন্ধিৰাম আশ্বস্ত হোৱা যেন লাগিল।

মই তেওঁক কোনোমতে বিদায় দিলো। আৰু তাৰ পাছত তেওঁৰ কথা একেবাৰে

পাহৰি পেলালো। দুর্নীতিৰ বিৰুদ্ধে তীব্ৰ সংগ্ৰামত উঠি-পৰি লাগিবলগীয়া হ'ল। কাগজৰ পৃষ্ঠাত প্ৰায়ে চৰকাৰৰ বিভিন্ন কেলেংকাৰী, অন্যায়, অবিচাৰ আদিৰ ওপৰত লিখিবলৈ ল'লো। চৰকাৰে জাতিটো কেনেকৈ শেষ কৰি আনিছে, সততা, নীতি-নিয়ম আদি সকলো জলাঞ্জলি দিছে, ভ্ৰষ্টাচাৰ কেনেকৈ শিপালৈকে বিয়পিছে—সেই বিষয়ে কঠোৰ সমালোচনা কৰি গ'লো। মোৰ সুপ্ত প্ৰতিভাৰ প্ৰকাশ দেখি আত্মসন্তুষ্টিও কম নহ'ল। মোৰ প্ৰেছৰ মালিক আসন্ন নিৰ্বাচনৰ চিন্তাত উত্তেজিত হৈ উঠিল, কাৰণ বিৰোধী দলৰ টিকট পোৱাটো তেওঁৰ প্ৰায় নিশ্চিত হৈ পৰিছে। কিন্তু চৰকাৰ পক্ষই প্ৰতিশোধৰ ব্যৱস্থা ল'লে। আমাৰ প্ৰেছে নিৰ্বাচনৰ ছপাৰ কাম নাপালে। মোক আঠ মাইল দূৰৰ গাঁৱৰ স্কুল এখনলৈ বদলি কৰিলে। কিন্তু আমি এইবোৰলৈ ভ্ৰূক্ষেপ নকৰিলো। দেশৰ আৰু সমাজৰ স্বাৰ্থত এইবোৰ সৰু-সুৰা বলিদানৰ বাবে প্ৰস্তুত থাকিবই লাগিব। চৰকাৰী আক্ৰোশমূলক ব্যৱস্থা আৰু পক্ষপাতিত্বৰ বিৰুদ্ধে আমি দহগুণ সৰৱ হৈ পৰিলো। মই স্কুলৰ কাম সহকাৰী প্ৰধান শিক্ষকৰ ওপৰত এৰি থৈ আগৰ দৰেই টাউনতে জিলা স্কুল-পৰিদৰ্শকৰ অফিচতে কিবাকিবি কামৰ অজুহাত দেখুৱাই সময় কটাবলৈ ল'লো। তদুপৰি মই শিক্ষক সন্থাৰ কাৰ্যকৰী কমিটিৰ সদস্য, জিলা পৰীক্ষা-পৰিষদৰ সচিব, শিক্ষক-কল্যাণ পৰিষদৰ উপ-সভাপতি, গতিকে মোৰ কাম টাউনতেই বেছি। গাঁৱৰ স্কুলত সোমাই থাকি ইমানবোৰ দায়িত্ব পালন কৰিব নোৱাৰি।

নিৰ্বাচন যিমানেই ওচৰ চাপি আহিল, আমাৰ কাগজৰ প্ৰচাৰ সিমানেই তীব্ৰ হৈ উঠিল। চৰকাৰৰ দুৰ্নীতি, মন্ত্ৰীৰ কেলেংকাৰী, বিষয়াৰ ব্যভিচাৰ, এইবোৰ পঢ়িবলৈনো কোনে ভাল নাপায়? সেইবোৰক কিছু ৰং-চং সানি চাঞ্চল্যকৰ কৰি তুলিলে মানুহক আৰু কি লাগে? বাতৰি কাকতৰ ব্যৱসায়ৰ এইটোৱেই মূলমন্ত্ৰ। চৰকাৰটোৰ দুৰ্নীতি আৰু অত্যাচাৰত মানুহ এনেয়ে উত্তপ্ত হৈ আছিল, বাতৰি কাকতৰ দুৰ্নীতিবিৰোধী অভিযান আৰু নিৰ্বাচনী প্ৰচাৰৰ ধুমুহাত ই থৰকবৰক হৈ পৰিল। তদুপৰি ক্ষমতাৰ প্ৰয়োগ আৰু ধন-বিতৰ প্ৰলোভনত দলৰ সংগঠনৰ কথা সকলোৱে পাহৰি গৈছিল। নিৰ্বাচনী যুঁজত সেয়ে চৰকাৰটো হোৰোস্‌কৈ খহি পৰিল। চাৰিওফালে বিজয় উৎসৱ, আনন্দমেলাৰ ধুম্‌ধাম চলিল।

নতুন চৰকাৰ থিতাপি লগাৰ লগে লগে আমাৰ প্ৰেছৰ মালিকে এটা ইণ্ডাষ্ট্ৰিয়েল ছাব্‌চিডি লাভ কৰিলে আৰু তাৰ ছমাহৰ পিছতে নতুন চৰকাৰৰ সংশোধিত ঔদ্যোগিক সম্প্ৰসাৰণ নীতি অনুসৰি এটা গধুৰ উদ্যোগ-ঋণৰ সহায়ত এটা ডাঙৰ প্ৰেছৰ অৰ্ডাৰ দিলে। কাকতখন সাপ্তাহিকৰ পৰা তিনিদিনীয়া আৰু পাছত দৈনিকলৈ

পৰ্যায়ক্ৰমে উন্নীত কৰাৰ আঁচনি লোৱা হ'ল। কাকতৰ মালিকে মোক চাকৰি এৰি পূৰ্ণ পৰ্যায়ৰ সাংবাদিকৰূপে সম্পাদকীয় বিভাগত যোগ দিবলৈ জোৰ কৰিলে। কিন্তু শিক্ষকতাৰ পবিত্ৰ দায়িত্ব এৰিবলৈ মই ৰাজি নহ'লো। মই গাঁৱৰ স্কুলখনৰ পৰা পুনৰ চহৰৰ এখন সম্ভ্ৰান্ত স্কুললৈ অধ্যক্ষৰ দায়িত্ব লৈ ঘূৰি আহিলো। বিভিন্ন সভা-সমিতিত মোৰ অৱস্থান গজগজীয়া হৈ পৰিল। সভাই-সমিতিয়ে মোৰ এখন আসন অনিবাৰ্য আৰু মোৰ বক্তৃতা অপৰিহাৰ্য হৈ পৰিল। বিদেশ ভ্ৰমণৰ বাবে পঠিয়াব খোজা শিক্ষকৰ দলটোত মোৰ নামটোও প্ৰস্তাৱিত হ'ল। মই দেখিলো মানুহে মোক বিচাৰে, আদৰ কৰে, সন্মান জনায়, সকলোবোৰ কামতে কিবা এটা দায়িত্ব দিব খোজে; মই প্ৰত্যাখ্যান কৰিব নোৱাৰোঁ। ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে মই নতুনকৈ অৰ্জন কৰা গুৰুত্বৰ প্ৰতি সচেতন হৈ পৰোঁ।

এই ব্যস্ততা আৰু হুলস্থূলৰ মাজত এদিন ৰাতিপুৱাই সন্ধিৰাম আহি ওলালহি। বিৰক্ত হ'ব খুজিও মই ৰৈ গ'লো, সন্ধিৰামৰ ভাবিব নোৱাৰা পৰিৱৰ্তন হৈছে। তেওঁৰ খীণ, শুকান-উৰান মুখখন পূৰঠ হৈ উঠিছে, মুখৰ পৰা এটা ৰঙচুৱা আভা ওলাইছে; তেওঁৰ বেমাৰী চকুকেইটাৰ ঠাইত এতিয়া উজ্জ্বল তিৰবিৰোৱা চকুত হাঁহিৰ আভাস, ডাঢ়ি-চুলি পৰিষ্কাৰকৈ ষ্টাইল কৰি কটা। জোঁখৰ একোছা মোছে তেওঁৰ স্বাস্থ্য আৰু পুৰুষত্ব ঘোষণা কৰিছে। মই অবাক হ'লো। নতুন চৰকাৰৰ ৰাজত্বত এনেকৈয়ে মানুহৰ সুখ আৰু স্বাস্থ্য ঘূৰি আহিছে নেকি? মই সন্ধিৰামক নি ভিতৰত বহুৱালো। আজি বন্ধৰ দিন। মোৰ পৰিবাৰ আৰু ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাই ৰাতিপুৱাই ভি চি আৰ লগাই 'দুনিয়াকো হুলা দুঁগা' বোলা হিন্দী ছবিখন চাবলৈ বহিছে। আমি দুয়ো আৰামত মোৰ ঘৰৰ অফিচ ৰুমত বহি কথা পাতিব ধৰিলো। কাম কৰা ল'ৰাই চাহ-তামোল আনি দিলেহি।

মোৰ উন্নতি, নাম-যশ, কাগজত মোৰ শক্তিশালী লিখনি, সমাজত মোৰ প্ৰতিষ্ঠা আদিৰ সন্ধিৰামে প্ৰশংসা কৰিলে। ময়ো তেওঁৰ সাধাৰণ খা-খবৰ লোৱাৰ পিছত উৎকণ্ঠা দমাই ৰাখিব নোৱাৰি সুধিলো, "সন্ধিৰাম, তুমি বেয়া নোপোৱা যদি কথা এটা সোধো, ক'বানে? সিবাৰ তোমাক দেখিলো এটা প্ৰায় মৰিবলৈ ওলোৱা বেমাৰী, হতাশ মানুহ। মনৰ অশান্তিত তুমি আনকি নিগনি মৰা দৰৱ খোৱাৰ কথাও ভাবিছিলা। কিন্তু আজি এবছৰৰ পিছত তুমি দেখোন এটা সম্পূৰ্ণ বেলেগ মানুহ। অসুখ-অশান্তিৰ কথাই নাই, তোমাৰ গায়ে-মুখে, কথাই-বতৰাই সুখ আৰু আনন্দৰ টোহে বাগৰা দেখিছো। কোৱাচোন, কি হ'ল? তোমাৰ ঘৰুৱা অশান্তি দূৰ হ'ল নেকি?"

মোৰ কথা শুনি সন্ধিৰামে এটা ৰহস্য মিহলি আনন্দৰ হাঁহি মাৰিলে, তাৰ পিছত ভালকৈ বহি লৈ ক'লে, "তুমি সুধি ভালেই কৰিলা; আজি তোমাক ক'ম বুলিয়েই আহিছিলো, কিন্তু অলপ অস্বস্তি লাগিও আছিল। তোমাক নকৈনো কাক ক'ম? মোৰ দুখৰ দিনতো পুৰণি বন্ধু এদিন তোমাকে পাইছিলো, আজি সুখৰ দিনতো তোমাকে পাইছো। তোমাক মই ক'বই লাগিব। পিছে নিগনি মৰা দৰবটোৰ কথাহে তুমি ভালকৈ ধৰিব নোৱাৰিলা। সেয়া হ'বলা মোৰ কাৰণে লৈছিলো? আত্মহত্যা জানো মহাপাপ নহয়?"

মই তভক মাৰি ৰ'লো। মোৰ মুখেদি কোনো কথাই ওলাই নাহিল। সন্ধিৰামে ধেমালি কৰিছেনে সঁচা কথা কৈছে? তেওঁ সৰু সৰুকৈ দুটামান কাহ মাৰিলে, তেওঁৰ অস্বস্তি তেতিয়াও সম্পূৰ্ণ দূৰ হোৱা নাছিল। তাৰ পিছত বহাৰ ধৰণটো সলাই তেওঁ ক'বলৈ ধৰিলে, "তোমাক সিবাৰ লগ পোৱা এবছৰৰ বেছি হ'ল, নহয়নে? এই এবছৰতে মোৰ জীৱনত বহুত পৰিৱৰ্তন ঘটিল। নিগনি মৰা দৰবৰ পুৰিয়াকেইটা কেইবাদিনো ব্যৱহাৰ কৰাৰ কথা ভাবিছিলো, পিছে কৰা নহ'লগৈ। একো একোটা সময়ত অতিষ্ঠ হৈ জীৱনকে ধিক্কাৰ দি ৰাতি সকলোকে শেষ কৰি দিয়াৰ কথা ভাবো; পিছে ৰাতিলৈ অশান্তি শাম কাটে, ভাগৰে-জোগৰে লালকাল দিওঁ। তায়ো একোলৈকে পৰোৱা নকৰি নিতৌ দ্বন্দ্ব-কাজিয়া কৰি ঘৰখন তমোময় কৰি থাকে।" সন্ধিৰামে পুনৰ কাহ দুটামান মাৰি গলা পৰিষ্কাৰ কৰিলে আৰু পুনৰ বহাৰ ধৰণ সলাই আৰম্ভ কৰিলে:

"ধান বেচা পইচা অলপ আছিল। এদিন তাকে লৈ বৰজুৰিৰ বজাৰলৈ ওলালো। বোলো হালৰ বলধ এটা বেমাৰী হৈছে, খেতিৰ দিন অহাৰ আগে আগে বেলেগে এটা ইটোৰ যোৰলৈ কিনি আনো। বৰজুৰিৰ বজাৰলৈ এপৰ বেলাৰ বাট, সেইদিনা তমোময় ৰ'দ। বাটত গেৰেকী পাই যায়, আমাৰ মলখু পেহাহঁতৰ ঘৰ। বোলো, তাতে সোমাই পানী এবাটি খাই যাওঁ। পেহাহঁতৰ ঘৰৰ ওচৰ পাওঁ পাওঁ হওঁতেই বৰ চিঞৰ-বাখৰ শুনি দঁৰক ল'লো। লাহে লাহে আগবাঢ়ি গৈ আলি কেঁকুৰিটো ঘূৰিছোনে নাই, যিটো দৃশ্য দেখিলো, মই মাজবাটতে থৰ হৈ ৰৈ দিলো। বাটৰ এফালে এঘৰ মানুহৰ পদূলিমুখত মতা-তিৰোতা, ল'ৰা-ছোৱালী মিলি পাঁচজনমান মানুহ আৰু তাৰ সন্মুখৰ ঘৰৰ পদূলিত শকত চেহেৰাৰ এজনী গাভৰু ছোৱালী দুৰ্বাদল কাজিয়াত চিঞৰি-বাখৰি ক'ব নোৱাৰা হৈ গৈছে। অকণমান সময় কাজিয়াখন চায়েই মোৰ মুখেদি নিঃশব্দে 'হৰি হৰি, হৰি হৰি' ওলাবলৈ ধৰিলে। ইঘৰৰ পাঁচটাকৈ মানুহক এই এজনী ছোৱালীয়েই খেতালি পেলাইছে। তাই হাত-মূৰ

জোকাৰি, দুই কৰঙনত দুহাতেৰে ঢপলা পিটি, আঙুলি ফুটাই শাও-শপনি দি খেদা মাৰি গৈ গৈ যি আক্ৰমণ চলাইছে প্ৰতিপক্ষ তাত কাবু হৈ পৰিছে। এটাই এষাৰ মাত দিলেই তাই দহযাৰেৰে জবাব দিছে। অলপ আঁতৰত গাঁৱৰ মানুহ জমা হৈছে যদিও কোনেও তাইক মাত এষাৰ দিবলৈ সাহ কৰা নাই। মই অবাক হৈ কাজিয়াখন চাই ক'ব নোৱাৰা হৈ আছিলো। হঠাতে দৰ্শকৰ মাজৰে এজনে ছোৱালীজনীক অলপ শান্তভাৱে ক'লে, "হ'ল হ'ল আৰু থ। তোৰ নাচখন দেখি বাটৰ বাটৰুৱায়ো তবধ মানিছে।" ছোৱালীজনীয়ে লগে লগে এবাৰ মোৰ ফালে চাই বাটৰুৱাক আক্ৰমণ কৰিয়েই মানুহজনক কিবা এষাৰ উত্তৰ দিলে। কথা বিষম দেখি মই তলমূৰকৈ কোব ল'লো আৰু পেহাহঁতৰ ঘৰ সোমালোগৈ। পেহা ঘৰত নাছিল, পেহীক খুজি পানী দুবাটিমান খাই তামোল এখন মুখত দি বিদায় লোৱাৰ আগতে পেহীক কাজিয়াখনৰ কথা ক'লো। পেহীয়ে ক'লে, "এ, ভাল যুঁজখন দেখিলি। আজি কমেইহে হ'বলা। চম্পা, চবেই চকবিফেঁটী বুলি মাতে। গাঁওখন তাল-ফাল লগাই থাকে। মাকজনী বাঁৰী, বায়েক দুজনীৰ বিয়া হ'ল, তাইৰহে নহ'ল। কোনেনো বিয়া কৰাব তাইক? জুলা জুইত জাঁপ দিয়াহে হ'ব। এবাৰ সৰু ভিনীহিয়েকটোকে বাঢ়নি লৈ খেদিছিল। ভায়েক এটা আছিল, অহৌবলিয়া। আজি অ'ত, কালি ত'ত, থানথিত নাই।"

পেহীৰ পৰা বিদায় লৈ বজাৰলৈ আগবাঢ়িলো। বজাৰ পোৱালৈকে বাটৰ কাজিয়াখন আৰু ছোৱালীজনীৰ কথা কেইবাবাৰো মনলৈ আহিল। কি সাংঘাতিক ছোৱালী! মনটোৱে ভাল এটা জোকাৰ খালে। বজাৰত গৰু পছন্দ নহ'ল। এটা গৰু পাইছিলো দামে-দৰে নিমিলিল। মণিপুৰী গৰু এহাল ওলাইছিল, পাছে জোৰ ভাঙি নেবেচে, দামো মূধাচোৱা। ভাগৰে-জোগৰে বজাৰৰ পৰা ঘূৰি গেৰেকী পাওঁতে গধূলি হ'বৰ হ'ল। মলখু পেহাৰ ঘৰতে ৰাতিটো কটোৱাৰ কথা ভাবিলো। ভাগৰত ইমানখন বাট গৈ নিজৰ ঘৰখনৰ হাই-হুলস্থূলত সোমাবৰ মন নগ'ল। তাতে এটা গোট দিন বজাৰ ঘূৰি যে গৰু কিনিব নোৱাৰিলো সেই লৈ যিটো অশান্তি হ'ব এৰাতিৰ বাবে অন্ততঃ সেইটোৰ পৰা আঁতৰি থাকিব পৰা যাব বুলি ভাবিলো। ঘৰৰ অশান্তিৰ কথা মনলৈ আহিলেই দুপৰীয়াৰ ছোৱালীজনীৰ ৰণচণ্ডী মূৰ্তিটোও মনলৈ অহা হৈছিল। কিছুমান আগ-গুৰি নোহোৱা ভাব মনৰ মাজত পাক খাই উঠিছিল। কিছুমান কথা ভাবিব খুজিও ভাবিব নোৱাৰা হৈছিলো, আকৌ পিছ পাকতে ভাবিবলৈ লৈছিলো।" সন্ধিৰাম হঠাৎ ৰ'ল, কিবা এটা ভাবি মোলৈ চালে আৰু পুনৰ আৰম্ভ কৰিলে।

"পেহীৰ হাতৰ জলপান এটা ভালকৈ খাই লৈ চাঙত বাগৰ দিলো। কিন্তু ইমান ভাগৰতো চকুলৈ টোপনি নাহিল। বহুত কথাই মনটো জুমুৰি দি ধৰিলে। ৰাতি ভাত-পানী খাই উঠি পেহা-পেহীক বহুৱাই লৈ ক'লো, "তহঁতৰ ওচৰত মোৰ ডাঙৰ কথা এটা আছে, সেই কাৰণেহে ৰাতিখন খপিলো। শুন। চক্ নাখাবি আকৌ। পেহা এই যে ছোৱালীজনী চম্পা, চকৰিফেঁটী, তাইক মোলৈ দিবনে বাৰু?"

ইমানপৰে সন্ধিৰামৰ কথা মই একমনে শুনি আছিলো। তাৰ বৰ্ণনাত ক'তো আমনিলগা নাছিল। কিন্তু পেহাকৰ ওচৰত তাৰ প্ৰস্তাৱৰ কথা শুনি মই চকীখনতে যেন জাঁপ মাৰি উঠিলো।

"কি!! সন্ধিৰাম, কি ক'লা?"

সন্ধিৰামে মিচিকিকৈ হাঁহি এটা মাৰিলে। হাঁহিটো তেওঁৰ সুখী মুখখনত বিয়পি গ'ল। তেওঁ ক'লে, "ৰ'বা, শুনি যোৱা। তুমিতো মোৰ কথা শুনি চক্ খাইছা। পেহাহঁতে চক্ খাবও পৰা নাছিল। বজ্ৰপাত পৰা মানুহৰ দৰে থৰ্ লাগিছিল। অলপ পাছত জানিবা পেহীয়ে সম্বিৎ ঘূৰাই পাই ক'লে, 'সন্ধি, তই বলিয়া হ'লি নেকি? তাই চকৰিফেঁটী কি বস্তু অথনি তই নিজে দেখি যোৱা নাছিলিনে? দহোকুৰি পোনাটো, এইটো চিন্তা ইমানতে মূৰৰ পৰা বাজ কৰ।'

মই ক'লো, 'পেহী, মই আজি দিনটো কথাটো ভাবি চাইছো। তাইক মই নিজে দেখিছো, আচল ৰূপতে দেখিছো। দেখি-শুনিহে তাইক নিবলৈ মন কৰিছো। তহঁতেতো জানই, আমাৰ ঘৰৰগৰাকী হ'বলা কম দন্দুৰী? গতিকে সেই পালিয়ে মোক নাপায়গৈ। বাঁৰী-বিধৱাৰ ছোৱালীজনীয়েই উদ্ধাৰ হওক। কিজানি বিয়াৰ পিছত এইৰ মতি-গতি সলনি হয়েই। মই এইক নিম বুলি ঠিকেই কৰিছো। পেহা, তই মোক এই কামটো কৰি দিব লাগিব। ক, মোলৈ তাইক দিবনে।'

পেহা হেজাৰ হওক মতা মানুহ। তেওঁ মাত লগালে, 'এস্ তোলৈ নিদিয়াৰ কি কথা আছে? তোৰ অৱস্থা ভাল, বয়সো কম, দুকুৰি হোৱাই নাই; দুজনী কি ইচ্ছা কৰিলে তই তিনিজনীও আনিব পাৰ। আমাৰ ভূধৰ মণ্ডলৰে তিনিজনী নহয়? কিন্তু ভাবি চা, ঘৰত একুৰা স্বলা জুই আছেই আৰু একুৰা তই নিজে স্বলাই লবনে?'

পেহীয়ে টপ্‌কৈ মাত দিলে, 'আপুনি দিব বুলি কেনেকৈ ক'লে? তাৰ যে এজনী আছে জানিলে মাকে নিদিবও পাৰে।'

পেহাই ধমক্ মাৰি উঠিল, 'তই চুপ থাক। কিয় নিদিব? বাপ্ বুলি দিব।

হেৰৌ, ঘৰত খুদকণ খাবলৈ নোপোৱা অৱস্থা, জোঁৱায়েককেইটাই চাবলৈ এৰিলে। তাইৰ ডেৰকুৰি হ'বৰ হ'লহি। ঢেমনী হ'ল, ল'ৰা নোলাল। গোটেই ভাৰস্তখনে জানে তাইৰ মুখখন চুৱা বুলি। কাইলৈ বাঁৰীজনী মৰি থাকিলে তাইৰ কি গতি হ'ব? বিয়াখন হ'লে আন নহ'লেও হাড়কেইডাল শুচি হ'ব। শুন বাৰু, তই ৰাতিটো ভাবি চা। ৰাতিপুৱা তোক সুধি লৈ মই মাকৰ ওচৰলৈ যাম।'

পেহাৰ কথাত অলপ বল পালো। ৰাতি বৰ ভালকৈ টোপনি আহিল। কপালৰ লিখন কোনে খণ্ডাব পাৰে? পিছদিনা ৰাতিপুৱাৰ পৰা ঘটনা এনে ৰকমে ঘটিবলৈ ল'লে যে, মই নিজেই ধৰিব নোৱাৰিলো কি হৈছে। ভূতে পোৱা মানুহৰ দৰে কিবাকিবি কৰি গ'লো, কিবা জালৰ মাজতে চৰ্ ঘটি যোৱা যেন লাগিল। পেহাই ৰাতিপুৱা খবৰ আনিলে যে চম্পাৰ মাক ৰাজী; তেওঁ আমাৰ ঘৰখনৰ কথা জানে, মোৰ কথাও শুনিছে আৰু জোঁৱাই হিচাপে মোৰ বিষয়ে তেওঁৰ কোনো আপত্তি নাই; মোৰ আগৰ ঘৈণী আৰু ল'ৰা-ছোৱালী থকাটো চম্পাৰ কপালৰ কথা, আনেনো তাত কি কৰিব পাৰে? যাৰ কপালত য'ৰ চাউল লিখা আছে। মই পেহাক ক'লো, 'পেহা, তেন্তে তাইক লৈহে মই ঘৰলৈ যাম, ঘৰৰ পৰা আহি বিয়া কৰোৱা মোৰ নহ'ব। তই বড়িগাঁও চাৰিআলিৰ পৰা কাপোৰ এজোৰ কিনি আনগৈ।'

পেহাই ক'লে, 'ৰ তেনে, গাঁৱৰ মানুহখিনি মাতি নাম এধাৰ গোৱাই আশীৰ্বাদ এটা ল'ব লাগিব। ব'লচোন, গঙাই মহৰীৰ সৰু জীয়েকৰ পৰহি বিয়া হৈ গ'ল, তেওঁৰ ৰভাখনৰ বাঁহ দুটামান পাওঁ নেকি?'

গঙাই মহৰীৰ ৰভাখন ভঙাই নাছিল। মহৰীয়ে সকলো শুনি বোলে, 'বাঁহ কিয় নিব লাগিছে? এই ৰভাৰ তলতে বিয়া হ'ব। গধূলি ৰভাৰ তলতে ৰাইজে আষাৰ-চেৰেক নাম ধৰিব। ৰভাৰ তলতে ৰাইজক মতা-বোলা কৰিব, মালা বদল কৰি আশীৰ্বাদ ল'ব, বচ্। যা, মানুহখিনি খবৰ দি আহ।'

ৰাইজৰ নিমন্ত্ৰণ হৈ গ'ল। পেহাই বড়িগাঁও চাৰিআলিৰ কেঞাগোলাৰ পৰা কইনাৰ কাৰণে এজোৰ কাপোৰ, ফুলতেল, অগৰু, পাউদাৰ, সেন্দূৰ, দৰাৰ কাৰণে ধুতি, বনিয়ন আৰু মান ধৰা গামোচা দুখনমান কিনি আনিলে। মাহ-প্ৰসাদৰ বাবে বুট-মগু, কল আৰু চুজি-চেনিও অলপ কিনি আনিলে। বলধ কিনিবলৈ অনা পইচাখিনি ৰাইজৰ সেৱাতে লাগিল। গধূলি নোওৱা-ধুওৱাও হ'ল। গঙাই মহৰীৰ ঘৰৰ বাহী-বিয়াৰ ৰভাৰ তলতে ৰাইজে নাম ল'লে। নামৰ অন্তত ৰাইজৰ সন্মুখতে পেহীয়ে চকৰিফেঁটীৰ শিৰত সেন্দূৰ পিন্ধাই দিলে। উৰুলি জোকাৰৰ

মাজত আমাৰ মালা-বদল হৈ গ'ল। চম্পাই মোক স্বামীবৰণ কৰি সেৱা কৰিলে আৰু ৰাইজক সাক্ষী কৰি মই তাইক পত্নীৰূপে গ্ৰহণ কৰিলো। দুয়ো সাষ্টাংগে ৰাইজক সেৱা কৰিলো। ৰাইজে প্ৰাণখুলি বৰ দীঘলীয়াকৈ আশীৰ্বাদ দিলে আৰু মাহ-প্ৰসাদ, চাহ-চুজি খাই বিদায় ল'লে। গোটেই গাঁওখনেই এটা ডাঙৰ সকাহ পোৱা যেন লাগিল।

পিছদিনা খাই-বৈ উঠি পেহা-পেহীৰ পৰা দুয়ো বিদায় ল'লো। পেহাহঁতে আমাক সুখী হ'বলৈ অন্তৰৰ পৰা আশীৰ্বাদ দিলে। পেহীয়ে চম্পাক একাষৰীয়াকৈ নি সৰু সৰুকৈ কিবা বুজালেও। চম্পাৰ মাকে কান্দোন ৰাখিব নোৱাৰিলে, তেওঁ সঁচাকৈয়ে নিঠৰুৱা হ'ল।

বেলি পৰিবৰ সময়ত নিজৰ গাঁও পালোহি। যিমানেই ঘৰৰ ওচৰ চাপি আহিলো সিমানেই মোৰ গাৰ পৰা ভূতবোৰে কিবা এৰা দিব ধৰিলে। লাহে লাহে মোৰ জাল কাটিব ধৰিছিল। বাটছোৱাত বিশেষ কাৰো লগত দেখা-দেখি নহ'ল; দুই-এক দূৰৰ পৰা মাত দিলে যদিও একো ধৰিব নোৱাৰিলো। ঘৰৰ পদূলি সাৰি মাজচোতাল পাওঁতেই শ্ৰীমতীৰ লগত সাক্ষাৎ হ'ল। প্ৰথম কেইমুহূৰ্তমান একো ধৰিব নোৱাৰিলে। কিন্তু দুদিন ৰহস্যজনকভাৱে অদৃশ্য হৈ থকাৰ পাছত মূৰত ওৰণি, শিৰত সেন্দূৰ, গাত নতুন কাপোৰেৰে মোৰ কাষত তলমূৰ কৰি থকাগৰাকী কোন তাইৰ বুজিবলৈ বাকী নেথাকিল। হঠাৎ এটা বিকট চিঞৰ মাৰি 'ঔ মৰিলো ঔ, মোক খালে ঔ, এই নাৰকীটোৱে মোক জীয়াই জীয়াই পুৰিলে ঔ, কোন ক'ত আছ চাহি ঔ, এই বাৰেঘৰী বনৰীয়ে মোৰ বুকুত কামোৰ মাৰিবলৈ আহিছে ঔ', বুলি বাউচি জুৰি ক্ৰমে ক্ৰমে চামুণ্ডাৰূপ ল'লে। চম্পা বোধহয় এইধৰণৰ অভ্যৰ্থনাৰ বাবে প্ৰস্তুত আছিল, কিন্তু কইনা হিচাপে সম্বৰ্দ্ধনাৰ যোগ্য প্ৰত্যুত্তৰ দিব নোৱাৰি কিছু অস্বস্তিবোধ কৰা যেন লাগিল। বিজুলী, ঢেৰেকনি, বজ্ৰপাত আওকাণ কৰি মই চম্পাক পিতাই আৰু বৌটিৰ ওচৰত আঁঠু লোৱালো; ল'ৰা-ছোৱালীহালক মাহীয়েকৰ লগত চিনাকি কৰি দিলো। কিন্তু পিছ মুহূৰ্ততে একে ঢেৰেকনিতে ল'ৰা-ছোৱালী দুটা মাকৰ ওচৰলৈ দৌৰ ল'লে। দুই-এজন সাহসী বয়োজ্যেষ্ঠৰ বাহিৰে কোনেও কামান-গৰ্জন ভেদ কৰি আমাৰ ঘৰলৈ কৌতূহল পৰিতৃপ্ত কৰিবলৈ আহিব নোৱাৰিলে। মই গধূলিলৈকে সহ্য কৰি তাপ মাৰি আছিলো, কিন্তু তেতিয়াও বতৰ শাম নকটা দেখি পানীপতাৰ পৰা হালোৱা এচাৰিডাল নমাই লৈ বুঢ়ী ছাগলী কোবোৱাদি তাইক ভালকৈ এজাৰণ দিলো। তাই দুগুণ জোৰে দেদাউবিয়াই কিছুসময় বাউচি জুৰি থাকিল। তাৰ পিছত লাহে লাহে নিতাল মাৰিলে। নকইনাৰ

আগত প্ৰথমে অলপ লাজ লাগিছিল যদিও বুজিলো, পালিটো নকইনাৰ বাবেও কামত অহা বিধৰ আছিল।

পিছদিনা ৰাতিপুৱাৰ পৰা ঘৰ আগৰদৰে স্বাভাৱিক নিয়মে চলিবলৈ লাগিল। ডাঙৰজনীয়ে মাকৰ ঘৰলৈ গুচি যোৱা, ডিঙিত চিপজৰী লোৱা, কোনে ঘৰ ভাঙিবলৈ আহিছে তাইক দুছেও কৰা আদি আগদিনা গধূলিৰ মাৰাত্মক প্ৰস্তাৱবোৰ কাৰ্যকৰী কৰাৰ চেষ্টা নকৰিলে। বৰং নিজৰ চামুণ্ডাৰূপ দুগুণ ভয়লগাকৈ ধাৰণ কৰি ঘৰত আৰু ন-ছোৱালীৰ ওপৰত দোৰ্দণ্ড প্ৰতাপ চলাবলৈ লাগিল আৰু তাইৰ সাম্ৰাজ্যৰ ওপৰত নিজৰ অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰিলে। চম্পাই অতি কষ্টে পৰম ধৈৰ্যেৰে ন-বোৱাৰীৰূপে চলিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু এসপ্তাহেই নগ'ল; এদিন ৰাতিপুৱাই আগবাতিৰ বাহী মাৰৰ চৰিয়া এটা নোধোৱা লৈ 'ঐ নবাবৰ জীয়েক' বুলি ডাঙৰজনীয়ে আটাহ পাৰি আহোতেই চকৰিফেঁটীয়ে ফণা তুলি ফোঁচ কৰি উঠিল। সেই যে চম্পাই নিজৰ মনসাৰূপ ধাৰণ কৰিলে, তাৰ পাছৰ পৰা আৰু ৰক্ষা নোহোৱা হ'ল। কিবা এটা এজনীয়ে আৰম্ভ কৰিলেই ইজনীয়ে মুখ পাতি ধৰা হ'ল। মুহূৰ্ততে দুইজনীৰ মাজত থৈয়া-নথৈয়া খৰছেওৰ যুদ্ধ এখন লাগি আকৌ ভাগে ভাগে নিজৰ কামত ধৰে; বা কামৰ মাজে মাজে যুদ্ধ আৰু কাম সমানে চলি থাকে। আই, পিতাই, মই আনকি ল'ৰা-ছোৱালীহালো এতিয়া নিৰাপদ; নিশ্চিন্তমনে আমি আঁতৰৰ পৰা কাজিয়া শুনি থাকো, যেন আমাৰ ঘৰত একো হোৱাই নাই লোকৰ ঘৰতহে লাগিছে।

আজিকালি কেতিয়াবা গধূলি ককাইদেৱেও আমাৰ ঘৰলৈ এপাক মৰা হ'ল। ভাইটোৱেও ক'ৰবাত কিবা খবৰেই পাইছে নেকি, আজি ইমান বছৰৰ মূৰত ঘৰলৈ আহিবলৈ ইচ্ছা কৰি চিঠি দিছে। আয়ে অৱশ্যে কেতিয়াবা দুইজনী বোৱাৰীৰ মিঠা বচন শুনি শুনি মূৰ ফুৰণি উঠি বিৰক্তি প্ৰকাশ কৰে। তেনে অৱস্থাত মই হস্তক্ষেপ কৰিবলগীয়া হয়। মোৰ হস্তক্ষেপটো কি বুজি পাইছাই নহয়, সেইটো সদায় পানীপতাত যোগাৰ কৰি ৰাখোৱেই।" একেৰাহে এই দীঘলীয়া কাহিনী কৈ সন্ধিৰাম ৰ'ল। কিন্তু তেওঁৰ মুখত হাঁহিটো লাগিয়েই আছে, তেওঁ সুখী আৰু পৰিতৃপ্ত মানুহ। ইমান সময় মই কোনো মন্তব্য দিবলৈ সুবিধাই পোৱা নাছিলো; একো কথা মুখলৈ অহাও নাছিল। এইবাৰ কিছু ঠাট্টামিহলি সুৰত ক'লো, "বাঃ সন্ধিৰাম! পৰিৱৰ্তনৰ সুবিধা তুমি বেছ উপভোগ কৰিছা। সেয়েহে হ'বলা তোমাৰ চকুৰে-মুখে, চেহেৰাই-পাতিয়ে সুখৰ চিন বিয়পি পৰিছে। তুমি সঁচাই ভাগ্যৱান মানুহ।" সন্ধিৰামৰ জীৱনৰ আচৰিত কাণ্ড-কাৰখানা দেখি মই

অবাক হৈছিলো। বোধহয় পুৰুষ হিচাপে ক'ৰবাত অলপ ঈৰ্ষাও হৈছিল; কাৰণ মোৰ মনে ভিতৰি ভিতৰি তাৰ কাণ্ড-কাৰখানাক নিন্দা কৰিবলৈ ধৰিছিল।

"ৰ'বা, ভাগ্যৱান বুলিনো কেনেকৈ ক'বা? অৱশ্যে নতুনজনীক পাটত বহুৱাই আৰাম আৰু সুখ ভোগ কৰিছো। সিহঁত দুজনী লাগি থাকক, মোৰ কি? নহয় জানো? পিছে মোৰ 'লোন'টোৰ কি হ'ল? কিবা এটা কৰি দিয়া। তোমাৰতো এতিয়া জয়জয়-ময়ময়; বোলে, বিলাতলৈ যাবলৈ ওলাইছা? মই তোমাৰ ওপৰতে ভৰসা কৰি আছো। তুমিহে যদি কিবা এটা কৰি দিব পাৰা।" সন্ধিৰামে মোৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি নিশ্চিন্ত হৈ আছে। কথাটো শুনি মনটো ভালো লাগিল।

"এৰা, তোমাক কিবা এটা দিয়াব লাগিব। চৰকাৰে গ্ৰাম্য উন্নয়ন আঁচনিত বেংকৰ যোগেদি ঋণ দিছে। তোমাক জাৰ্ছি গাই এজনীৰ বাবেই ঋণ এটা উলিয়াই দিয়াব লাগিব। পাঁচ হেজাৰমানৰ হ'ব, পিছে তুমি তিনিমানহে পাবা। কিছু খৰচ কৰিব লাগিব। আজিকালি বুজিছাই নহয়?" মই সন্ধিৰামক এটা আভাস দিলো।

"বুজিছো। সেইটোনো কি কথা? তুমি যিটো কোৱা সেইটোৱেই হ'ব। পিছে হ'বগৈতো?" সন্ধিৰাম আশ্বস্ত হ'ব খুজিছে।

"হ'ব মানে? সন্ধিৰাম, তোমালোকৰ দৰে পিছপৰা সাধাৰণ গাঁৱলীয়া ৰাইজখিনিৰ সুবিধাৰ বাবেই আমি এই চৰকাৰক গাদীত বহুৱাইছো; তোমালোকক যদি সেইখিনি সুবিধা দিয়াব নোৱাৰোঁ, এই চৰকাৰকো আমি এনেয়ে ৰাজপাট খাবলৈ নিদিম। দুখীয়া জনসাধাৰণৰ স্বাৰ্থ পূৰা আদায় কৰিব পৰালৈকেহে আমি চৰকাৰক সমৰ্থন দি যাম। তোমাক কৈছো নহয় মই কামটো কৰাই দিবহে লাগে। পাৰা যদি এই সুযোগতে ভাল বলধ এহাল লৈ লোৱা। জাৰ্ছি কিনিব কিন্তু নোৱাৰিবা।"

"অ' কিয়?" সন্ধিৰাম অবাক হ'ল। "জাৰ্ছিজনী হ'লেহে সুবিধা হ'লহেঁতেন, বলধতো মোৰ এহাল আছেই।"

"ধেৎ বেঙা!" মোৰ মুখেৰে ওলাই আহিল। "জাৰ্ছি কেনেকৈ কিনিবা? তুমি কিনা জাৰ্ছিজনী মৰা বুলি পিছত দেখুৱাব নালাগিব? তেহে পাছত ঋণ ৰেহাইৰ বাবে আবেদন কৰিব পাৰিবা। বলধকে কিনিব লাগিব। বলধ নালাগে যদি টিং দুবাঙ্কমানকে কিনি থবা। কিয়, জাৰ্ছি পোহাৰ চখটোনো কিয় হ'ল?" মই কিছু তিৰস্কাৰৰ সুৰত সুধিলো।

সন্ধিৰামে অলপ সংকোচ কৰি হাঁহিলে। তাৰ পাছত ব্যাখ্যাৰ সুৰত ক'লে, "নহয়, এতিয়া ঘৰত চোৰা-চিতা কৰা মানুহো আছে। ভাবিছিলো আৰামত

ঘৰতে বহি গাখীৰকে বেচিব পাৰিম আৰু ঘৰতো জানো এতিয়া গাখীৰ নালাগিব?"

"অ' হয় নেকি? গাখীৰ লগা হ'লেই হ'বলা?" মই তেওঁক ঠাট্টা কৰি সুধিলো।

"নাই, নাই, নহয়" অপ্ৰস্তুত হৈ সন্ধিৰামে মোক আশ্বস্ত কৰিবৰ চেষ্টা কৰিলে। "হ'লেও, দিয়াচোন, ভৱিষ্যতৰ বাবে সাজু হ'ব লাগিল আৰু তাতে ডাঙৰজনীক নেদেখাজনাই দুটাকৈ পো-পোৱালী দিছে যেতিয়া...." তেওঁ বাক্যটো শেষ নকৰিলে যদিও তেওঁৰ মনৰ কথা বুজাত মোৰ কষ্ট নহ'ল। আও, ই কম ধুৰন্ধৰ নহয়, মই মনতে ক'লো আৰু অলপ কঠোৰ সুৰত গহীনকৈ উচ্চাৰণ কৰিলো, "সন্ধিৰাম, এটা চুটি বাক্য প্ৰচাৰ কৰিবলৈ দেশৰ চৰকাৰে কোটি কোটি টকা খৰচ কৰিছে, 'সৰু পৰিয়াল সুখী পৰিয়াল।' তোমাৰ কাণত সেই বাক্যটো এতিয়াও সোমোৱা নাইনে?"

সন্ধিৰামে অলপ সময় তভক মাৰি থাকি উত্তৰ দিলে, "কথাটো হওঁতে হয়। পাছে চন্দ্ৰ, তুমিয়েই কোৱাচোন মোৰ পৰিয়াল এতিয়া দুটাই নহ'ল জানো? মইতো দুইটা পৰিয়াল সুখী কৰি ৰাখিব লাগিব। এনেও এইবোৰ কথাত দুইখন পাল্লাৰ ওজন সমানে ৰাখিব লাগিব, বুজিছা। নহ'লে বিপদ হ'ব।"

মই তেওঁৰ মুখতে ধৰিলো, "এৰা, এৰা, এইবোৰ কথাতহে পাল্লা সমানে ৰাখিব লাগে, ক'বলৈ কথা নাপালা? তুমিও কম ধুৰন্ধৰ নহয়!"

"আও, কি কৈছা?" সন্ধিৰামে উত্তৰ দিলে। "সিদিনা কি হ'ল শুনা। দুইজনীয়ে আবেলিৰ পৰা দুৰ্বাদল লাগি ঘৰ তালফাল লগাই আছিল। গধূলি বিৰক্তি লাগি 'এই, কি হৈছে অ' তহঁতৰ' বুলি দুইজনীকে দুপালি দি ঠাণ্ডা কৰি থলো। অলপ পাছত শুনিলো, ডাঙৰজনীয়ে কুঁৱাপাৰত বাচন ধোৱাৰ মাজতে গেন্‌গেনাইছে, 'আমাক হ'লে থলামৃৰি দুটা দিয়েই এৰিলে, সিজনীক ফলীয়া খৰিৰে জাঁই দিছে; তেহে আকৌ ৰাতি মলম ঘঁহাৰ ছলেৰে ওচৰ চাপিব পাৰিব'।"

চকু অমৰাগুটীয়া কৰি মই সন্ধিৰামলৈ চালো। মোৰ দৰে মানুহটোৰো মুখখন মেল খাই গ'ল। সন্ধিৰামৰ মুখত তেওঁৰ ৰহস্যময় হাঁহি।

Mahesh Chandra Dev Goswami Library
Acc. No.............
Date................
Nowgong Girls College

সহৃদয়েষু,

'চুটি-গল্প' শব্দটো কিছু বিভ্ৰান্তিকৰ যেন পাওঁ। চুটিও নহয়, গল্পও নহয়; অন্ততঃ সদায় নহয়। তাৰ আৱয়বিক হ্ৰস্বতা প্ৰবঞ্চনামূলক আৰু সাৰ্থকৰূপত সি তথাকথিত 'গল্প'তকৈ বহু বেছি পৰিমাণে গভীৰ। সংজ্ঞা-নিৰ্দিষ্ট আংগিকৰ আনুষ্ঠানিকতাই চুটি-গল্পত একধৰণৰ কৃত্ৰিমতা আৰোপ কৰে। তাৰ বিপৰীতে, কাহিনী আংগিকৰ ব্যাকৰণবদ্ধতাৰ পৰা মুক্ত; তাৰ গতি, প্ৰকৃতি, চৰিত্ৰ, বিস্তাৰ নিয়মানুগ নহয়। সেয়ে সি বাস্তৱৰ অধিক ঘনিষ্ঠ। কাহিনীৰ ক্ষেত্ৰত কথকৰ দৰেই পাঠকেও একধৰণৰ স্বাধীনতা গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। লেখক, কথক আৰু পাঠকে নিজৰ স্বতন্ত্ৰ অৱস্থানেৰে কাহিনীক স্বচ্ছন্দে নিজৰ ধৰণে তৈয়াৰ কৰি ল'ব পাৰে। চুটি-গল্পত কাহিনীৰ সেই সংনম্যতা অনুপস্থিত।

বৰ্তমান সংকলনৰ লেখাকেইটাক কাহিনী বোলাৰ যুক্তি অৱশ্যে অন্যধৰণৰ। মোৰ শৈশৱ গাঁৱৰ কোলাত লালিত। গাঁৱৰ পৰম্পৰা কাহিনী-কথনৰ। শৈশৱত, গধূলিৰ পাঠ শেষ কৰাৰ পৰা ভাত হোৱাৰ আগলৈকে, জোনাক ৰাতিৰ ৰহস্যময় তৰা-ভৰা আকাশৰ তলত পাটিদৈৰ ঢৰাত বয়স্কজনৰ গাত আঁউজি শুনা কাহিনীৰ মায়াভৰা জগতখন আমাৰ আপোন কল্পনাৰ পৰম সৃষ্টি। এই লেখাবোৰৰ পটভূমি গাঁও, সেয়ে লেখাবোৰ তাৰ কল্পিত জগতখনৰ কাহিনী। হয়তো কৃত্ৰিম, ৰহস্যবিহীন, মায়াবৰ্জিত। তথাপি কাহিনী।

অপূৰ্ব শৰ্মা

উৎসঃ

হলধৰ (পদাতিক, ১৯৭৫); শইচৰ বতৰ (ৰামধেনু, ৬ষ্ঠ সংখ্যা, মাৰ্চ-এপ্ৰিল, ১৯৮০); অসামাজিক (প্ৰকাশ, অক্টোবৰ, ১৯৮৪); হঠাৎ, নদীত ঢল (আজিৰ সময়, শাৰদীয় সংখ্যা, চেপ্তেম্বৰ, ১৯৮৭); সংকাৰ (আজিৰ বাতৰি, এপ্ৰিল, ১৯৯৩); বাঘে টাপুৰ ৰাতি (গৰীয়সী, এপ্ৰিল, ১৯৯৪)।

সন্ধিৰামৰ ৰাজনীতি (শাৰদীয় ৰংপুৰ, ১৯৯২)।

“১৯৬২ চনত, মাত্র কুৰি বছৰ বয়সতে, ‘মণিদীপ’ত তেওঁৰ ‘প্ৰভাত পখীৰ গান’ নামৰ গল্পটো প্ৰকাশ হোৱাৰ লগে লগেই অপূৰ্ব শৰ্মাই এজন উল্লেখযোগ্য গল্পকাৰ হিচাপে স্বীকৃতি অৰ্জন কৰে। তেওঁৰ পূৰ্বসূৰী সৌৰভ কুমাৰ চলিহাৰ দ্বাৰা অনুসৃত চেতনা-স্ৰোতধৰ্মী ৰচনা-কৌশলৰ প্ৰয়োগেৰে শ্ৰীশৰ্মাই তেওঁৰ পাঠকৰ আগত তুলি ধৰে বিচিত্ৰতা আৰু জটিলতাপূৰ্ণ আধুনিক মানুহৰ গভীৰ চিত্ৰায়ণ, তাৰ সত্তাৰ সচেতনভাৱে বিচ্ছিন্ন আৰু বিভক্ত চৰিত্ৰ। তেওঁৰ গল্পৰ ক্ৰুদ্ধ যুৱকজনে তীব্ৰভাৱে অনুভৱ কৰে সত্তাৰ অবিৰত বিভাজনৰ ফলত আপোন সত্তাৰ সৈতে হোৱা তাৰ নিৰুপায় বিচ্ছিন্নতা। সেয়েহে শ্ৰীশৰ্মাৰ গল্পত অনুভূত বাস্তৱৰ চিত্ৰ সদায় কেৱল এক অৰ্থপূৰ্ণ তিৰ্য্যক বাস্তৱ; খুটিনাটি চিত্ৰ আৰু পৰিবেশৰ অবিকল বৰ্ণনা সত্ত্বেও তেওঁৰ সৃষ্ট বাস্তৱ প্ৰাত্যহিক পৰিচিত বাস্তৱ নহয়। বাস্তৱৰ সচেতন আৰু তীব্ৰ উপলব্ধিৰ পটভূমিত তেওঁৰ নায়কৰ বিভক্ত, বিচ্ছিন্ন আৰু নিৰুপায়ভাৱে নিঃসংগ অস্তিত্বই সেয়ে মনলৈ আনে ডষ্ট’য়েভ্স্কীৰ ‘আণ্ডাৰ্‌গ্ৰাউণ্ড্ মেন’ৰ উক্তি: We have all lost touch with life, we are all cripples, everyone of us— more or less.”